

NIYAZ NİFTİYEV

**MƏTBUATDA
MULTİKULTURALİZM**

(Azərbaycan və dünya təcrübəsi)

Bakı-2017

Ön söz:

Fazil Abbasov (Güney)
Əməkdar jurnalist, fəlsəfə doktoru

Redaktor:

Vasif Hüseynov

Niyaz Niftiyev

Mətbuatda multikulturalizm

(Azərbaycan və dünya təcrübəsi)

Bakı, 2017. 248 səh.

Kitabda Azərbaycan mətbuatı tarixində multikultural nəşrlər araşdırılıb.

Azərbaycanda yaşayan xalqlara ölkə KİV-in münasibəti öyrənilib, verilən yazılar monitoring olunub, onların statistikasını aparılıb.

Milli azlıqların mətbuat tarixi araşdırılıb, bu sahədə mövcud olan beynəlxalq konvensiyalardan nümunələr göstərilib, dünya təcrübəsindən bəzi seçmələr verilib.

Kitab geniş oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulub. Kitabdən multikulturalizmin tədris olunduğu universitetlərin tələbələri və bu sahə ilə məşğul olan jurnalistlər faydalana bilərlər.

(3.2.9.7)-0503020907

N

 qrifli nəşr

036-2017

İSN: 978-9952-485-64-6

© Niyaz Niftiyev, 2017

MÜNDƏRİCAT

Ön öz	4
Müəllifdən	10
Azərbaycan mətbuatı tarixində multikulturalizm	15
Çağdaş Azərbaycan mətbuatında multikulturalizm	57
Mediada multikulturalizm: Azərbaycanda yaşayan xalqların mətbuatı	117
Beynəlxalq sənədlər və dünya təcrübəsindən seçmələr....	158
Nəticə	216
Xülasə	222
- Rus dilində	224
- İngilis dilində.....	227
- Türk dilində	229
- Alman dilində	231
- Fransız dilində	234
İstifadə olunmuş ədəbiyyat	236
Ünvanlar.....	242

ÖN SÖZ

Yüz illər ərzində Avropada, Amerikada, Afrikada aparılmış qanlı etnik təmizləmə əməliyyatları bütün bəşəriyyətə məlumdur və bunları tarixin yaddaşından silmək, qanla yazılmış səhifələri heç bir boya ilə gizlətmək mümkün deyil – hər nə qədər buna cəhd edilsə də! Bu “tarixi ənənə” çağdaş günümüzdə də davam etməkdədir, amma bir qədər fərqli. Fərqli cəhəti incələməzdən öncə hind xalqının böyük oğlu Cəvahirəl Nehrunun beyinləri silkələyən qızıl bir kəlamını xatırlatmaq yerinə düşər: “Şərqdə həzin, ürək sızladan yeni bir layla, bayatı yarananda Qərbdə qorxunc ölüm saçan yeni bir silah növü yaranır”. Bu böyük insanın söylədiklərini tarix bu gün də təsdiqləməkdədir və nə qədər ki, Şərq-Qərb “dostluğu” belə davam edəcəksə - Şərq Qərbin döyüş poliqonuna, yeni qırğın silahlarının sınaq laboratoriyasına çevriləcək.

Tarixinmi, yoxsa siyasətinmi ironiyasına baxın ki, son dövənlərdə bəzi Qərb dairələri bir sıra Şərq, əsasən də İslam ölkələrində etnik, azsaylı millət və toplumların hüquqlarının qorunması haqqında yazırlar, mütəbər sayılan tribunalardan pafosla danışırlar, yerli-yersiz ittihamlar irəli sürürlər. Bunun ardınca, görün, həmin ölkələrdə nələr baş verir: bölücülük siyasəti, silahlı toqquşmalar, qaçqın axını... Ən çox zərərçəkənlər isə elə o azsaylılar olurlar – onlar böyük dövlətlərin “böyük” siyasətinin qurbanına çevrilirlər. Yeni qurbanlar cəlb etmək üçün həmin Qərb dairələri hansısa bir dövlətə müdaxilə planlaşdırdıqda aranı qarışdırmaq üçün bəhanə məqsədilə az qala lupa ilə azsaylı millətlərin hüquqlarının “pozulması” faktlarının axtarışına çıxırlar.

Bizim ölkə də zaman-zaman bu sayaq “axtarışlara” məruz qalmışdır. Lakin sonralar dövlətimizin apardığı düzgün və çevik siyasət nəticəsində Azərbaycana qarşı belə təxribatlar sənğisə

də, bu, heç də o demək deyil ki, bizi “sevənlər”, müxtəlif siyasi məqsədlərə qulluq edən dairələr fərağat dayanmışlar. Onlar öz məkirli siyasətlərini davam etdirməkdədirlər.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2016-cı ili “Multikulturalizm ili” elan etməsi sözügedən dairələrə qarşı reallıqdan doğan tutarlı bir cavab oldu. Eyni zamanda, bu mövzuda yazan elm adamları, qələm sahibləri üçün münbit şərait yaradıldı. Belə qələm sahiblərindən biri də multikulturalizm mövzusunda “Azərbaycanda birgəyaşayış və multikulturalizm”, “Mətbuatda multikulturalizm” monoqrafiyalarını, həmçinin, ölkəmizdəki azsaylı toplumlar haqqında onlarca məqalələr yazmış araşdırmaçı jurnalist həmkarım, ölkəmizin tanınmış xəbər saytı olan “Azadinform” İnformasiya Agentliyinin Baş redaktoru Niyaz Niftiyevdir.

Müəllif ikinci kitabında XIX əsrin 20-ci illərindən Tiflisdə rus dilində nəşr edilmiş qəzetlərdə ölkəmizlə bağlı verilən yazılara öləri nəzər saldıqdan sonra 100 illik dövrdə Azərbaycanda azsaylı xalqların və toplumların çapdan çıxmış mətbuatını araşdırmış, əhatəli olduğu qədər də yığcam, gərəkli bir əsəri ortaya qoymuşdur. Bu kitabın mənə yükü dərin olmaqla yanaşı, özəllikləri də kifayət qədərdir.

N.Niftiyev XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycanda dərc edilən rus dilli mətbu nəşrləri haqlı olaraq multikultural media kimi xarakterizə edir. Bununla da diqqətimizə çatdırır ki, ictimai-siyasi formasiyadan asılı olmayaraq rusların və rus dilinin hakim olduğu Azərbaycanda nəşr olunan rus dilli qəzetlər, təkcə, milli azlıq olan ruslara deyil, həm də bu coğrafiyada yaşayan digər insanlar üçün də əl çatan olmuşdur: “Azərbaycan mətbuatı tarixində 1918-1920-ci illər bütün əvvəlki dövrlərə nisbətən, ən yüksək inkişaf mərhələsi hesab olunur. Bu illərdə mətbuatın ideya istiqaməti də müxtəlif idi. Bir qrup media yeni yaranan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ideyalarını təbliğ edir, digər qrup mətbuat orqanları bolşevizm

adı altında onlara qarşı çıxır, bolşevik mətbuatı ilə müxalifətdə olan eser-mənşevik qrupu, erməni-daşnak mətbuatı və bitərəf qəzetlər, jurnallar istədikləri ideya daşıyıcılığını cəmiyyətə aşılamağa çalışırdı. Təbii ki, bu media orqanlarının içərisində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ideyalarını təbliğ edən və dəstəkləyən mətbuat daha geniş oxucu auditoriyasına malik idi”.
(I bölüm, Azərbaycan mətbuatı tarixində multikulturalizm)

Müəllif diqqəti Azərbaycanın ikinci dəfə müstəqillik qazanmasından sonrakı dövrə çəkərək bizi uzaq olmayan keçmişimizin həm qarışıq siyasi mənzərəsi, həm də mətbuatımızın həmin dövrdə baş verənlərə münasibəti ilə yaxından tanış etməklə bərabər, milli məsələlərdə yaranan gərginliklərə toxunmadan bu sahədə mövcud dəyişiklikləri tarixi ardıcılıqla qeyd etməyi bacarır: “Bu problemlərin qismən aradan qaldırılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 sentyabr 1992-ci il tarixdə imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında yaşayan milli azlıq, azsaylı xalq və etnik qrupların hüquq və azadlığının qorunması, dil və mədəniyyətinin inkişafı üçün dövlət yardımı haqqında” Fərmanının iki bəndi (9, 10), məhz, bu kateqoriyadan olan insanların mətbuatından və mətbuata çıxış imkanlarından bəhs edir”. Daha sonra “Televiziya və radio yayımı haqqında”, “İctimai televiziya və radio yayımı haqqında”, “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında”, “Dini ekstremizmə qarşı mübarizə haqqında” və digər qanunlarda milli azlıqlarla bağlı məsələlərin media tərəfi dərin araşdırılmış, həmin sənədlərdən çıxarışlar verilmişdir: “Göründüyü kimi, dövlətimizin qəbul etdiyi bütün fərman və sərəncamlarda milli məsələlərə hədsiz həssaslıqla yanaşılır, milli münasibətlər zəminində ziyanlı hesab edilən istənilən hərəkətlər yolverilməz hesab olunur, eyni zamanda, mehriban birgəyaşayış, dostluq və qardaşlıq qanunlarımızın ana xəttini, qayəsini təşkil edir”. *(II bölüm, Çağdaş Azərbaycan mətbuatında multikulturalizm)* Bu bölümə

müəllif həm də Azərbaycan mətbuatının milli azlıqlara münasibətini konkret faktlarla oxuculara çatdırır.

Müəllif, eyni zamanda, məsələlərə fərqli baxış bucağından yanaşaraq, bu günədək bizə çox az məlum olan Azərbaycanda yaşayan xalqların nəşrləri, internet resursları və digər KİV vasitələri haqqında geniş və əhatəli məlumatlar verir. Biz ləzgilərin, talışların, kürdlərin, rusların, yəhudilərin, avarların, gürcülərin və digər başqa xalq və toplumların neçə-neçə mətbu nəşrləri barədə informasiya əldə edirik. Açıq etiraf edim ki, həm keçmişi, həm də bu günü özündə ehtiva edən bu səpkili araşdırma ilə ilk dəfədir qarşılaşıram: “Ümumiləşdirmə aparsaq, həqiqətlərin olduğu kimi milli toplumlara çatdırılması əsasdır ki, bu missiyanı da onların mətbuat orqanları yerinə yetirir. Fikrin hansı səviyyədə formalaşması mətbuatın öz funksiyasını hansı səviyyədə yerinə yetirməsindən asılıdır. Obyektivlik, qərəzsizlik və dövlətçilik prinsiplərinin qorunduğu halda hansısa yanlış, mənfi fikir yaradan məlumatdan danışmaq mümkünsüzdür. Günümüzün əsas çağırışlarından birinin informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi olduğunu da nəzərə alsaq, yazılı və elektron KİV-lə sosial media arasında rəqabətin artdığı çağdaş dövrümüzdə jurnalistikanın inkişaf problemləri ilə yanaşı, hər dövlətin milli təhlükəsizliyi ilə eyni səviyyədə dəyərləndirilən, ictimai rəyin formalaşdırılmasında başlıca aparıcı rola malik informasiya təhlükəsizliyinin qorunması bütünlükdə cəmiyyətin, insanların vətəndaşlıq borcu olmalıdır”. *(III bölüm, Multikultural media: Azərbaycanda yaşayan xalqların mətbuatı)*

Müəllif bu sahədə mövcud olan beynəlxalq sənədləri xatırladır, yaxın-uzaq dövlətlərin KİV-ində milli azlıq məsələsinin necə işıqlandırıldığını diqqətimizə çatdırır. N.Niftiyev beynəlxalq münasibətlərdə daha çox diqqət mərkəzində olan milli azlıqlar problemi ilə bağlı müxtəlif qurumlar və təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən çərçivə

konvensiyaları, sazişlərdən nümunələr təqdim edir. Bu sırada BMT, Avropa Şurası, ATƏT və digər beynəlxalq təşkilatların sənədlərini göstərə bilərik: “Azərbaycan beynəlxalq qurumların multikulturalizm, tolerantlıq sahəsində qəbul etdiyi hüquqi sənədlərə bu və ya digər formada öz münasibətini bildirir, həmin sənədləri dövlətin milli maraqlarına uyğun gəldikdə imzalayır, təsdiq edir”. Müəllif dünyanın bir çox dövlətlərinin KİV orqanları haqqında əhatəli məlumat verməklə, orada yaşayan milli azlıqlara həmin ölkələrin mediasında olan münasibəti diqqətə çatdırmaqla yanaşı, onların KİV orqanları haqqında da geniş məlumat verir və sanki bununla oxucusunu tarixi və coğrafi ekskurs etdirir. Hətta, dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların həmin dövlətlərdə milli azlıq hesab olunduğunu nəzərə alaraq yaratdıqları internet resursları və qeydiyyatdan keçirərək fəaliyyət göstərdikləri çap media vasitələri ilə bağlı informasiya verməyi zəruri hesab edir: “Bu KİV orqanlarının hər biri ayrı-ayrılıqda Azərbaycan mədəniyyəti və tarixini fəaliyyət göstərdikləri ölkələrdə təbliğ etməklə milli və etnik qrupların bu ölkənin mədəni həyatındakı iştirakını, yerli əhali ilə qarşılıqlı münasibətlərin inteqrasiyasını dəstəkləyir”. *(IV bölüm, Beynəlxalq sənədlər və dünya təcrübəsindən bəzi seçmələr)*

Mən Suriya ədəbiyyatında roman janrının yaranması və inkişafının yüz illik bir dövrünü araşdırdığım üçün müəllifin zəhmətini daha yaxşı başa düşür və dəyərləndirməyi özümə mənəvi borc bilirəm. Onun informasiya işi ilə məşğul olması fikirlərini lokanik dillə ifadə etməyə geniş imkan vermişdir. Və nəticədə 100 illik qarışıq bir dövrü əhatə edən belə yığcam, dolğun əsər meydana çıxmışdır. Ona görə dolğun ki, müəllif monoqrafiyasında Azərbaycan ərazisində aborigen azlıqlarla yanaşı, müxtəlif zaman kəsiklərində bu diyara köç etmiş almanların, polşalıların, XIX əsrdə köçürülmüş hayların (ermənilərin) mətbuat orqanları haqqında tam təfərrüatı ilə ayrı-

seçkilik qoymadan məlumat verir, bu sahədə heç bir milli azlığı nəzərdən qaçırmır. Bu, heç şübhəsiz, müəllifin dərin araşdırma və təhlil etmə qabiliyyətinə malik olduğunun əyani sübutudur.

İnanıram ki, dəyərli oxucular “Azərbaycan mətbuatı tarixində multikulturalizm”, “Çağdaş Azərbaycan mətbuatında multikulturalizm”, “Multikultural media: Azərbaycanda yaşayan xalqların mətbuatı”, “Beynəlxəq sənədlər və dünya təcrübəsindən seçmələr” başlıqları altında verilmiş bölmələrdən, habelə “Müəllifdən” və “Nəticə”dən ibarət araşdırılmış faktlarla zəngin bitkin bir kitabdan gərəyincə faydalana biləcəklər.

Mən bu qənaətdəyəm ki, “Mətbuatda multikulturalizm” kitabı dövlət məmurlarının, diplomatların, politoloqların, jurnalistlərin və digər araşdırmaçıların masaüstü məlumat kitabına çevriləcəkdir. Bu kitab, sadəcə, jurnalist araşdırması deyil, elmi aspektdə tədqiqatlar aparılmış, əcnəbi dillərə tərcüməyə layiqli və gərəkli bitkin əsərdir.

Fazil Abbasov (Güney)
Fəlsəfə doktoru,
Əməkdar jurnalist

MÜƏLLİFDƏN

“Multikulturalizm” ifadəsinin alt qatında qərarlaşan “milli azlıq” anlayışının xarakteristikasını incələyərkən ortaya çıxan gerçək həqiqət budur ki, dünyanın hansı baxış bucağından, hansı rəkursdan baxılırsa-baxılsın, xalqımızın milli və etno tablosu nə qədər rəngarəng olsa da, birgəyaşayışın Azərbaycan modeli bir rəngdədir – tolerantlıq milli mentalitetimizin özüdür, özəyidir. Bu, dünənin, bu günün və sabahın danılmaz həqiqətidir. Bu, tarixdir. Bu, insanlığın tarixidir. Bu, Azərbaycanın gerçək tarixidir. Biz tariximizin bu səhifəsini dəyərləndirməyi, ondan bəhrələnməyi bacarmalıyıq. Gerçək Azərbaycan reallığını gümanlara qurban verməyə isə haqqımız yoxdur.

2016-cı ilin ölkəmizdə “Multikulturalizm ili” elan edilməsi, bu sahədə görülən işlər, dövlət tərəfindən gələcəyə hesablanmış layihələr onu deməyə əsas verir və belə bir qəti əminlik yaradır ki, Azərbaycan öz tarixi ənənələrindən – multikultural dəyərlərdən heç zaman imtina etməyəcək, ona daim sadıq qalacaqdır. Əslində, bu hiss, bu duyğu Azərbaycan xalqı olaraq ruhumuzun dərinliklərində özünə elə kök salıb ki, onu oradan qoparmaq da mümkün olası bir iş deyil, çünki saylarından, dilindən, dinindən və milli mənsubiyyətlərindən asılı olmayaraq, digər xalqlarla dinc, səmimi, mehriban birgəyaşayış azərbaycanlıların əzəli qismət payıdır. Bu xalq əzəldən belə yaradılmışdır.

Qarşınızdakı bu kitabda multikultural medianı tarixi və coğrafi mövqedən hərtərəfli araşdırmağa, hər bir mətbu nəşrin özəllikləri ilə bağlı oxucuları bilgiləndirməyə, əhatəli məlumatlar verməyə çalışmışıq. Buna ehtyacin duyulduğu danılmazdır – bu, dünənimizə olan sayğıdan, bu günümüze olan zərurətdən qaynaqlanır. Bu, həm də media tariximizdən gələcəyə işıqlı bir səhifə açmaq üçün Sizlərə bir töhfəmizdir.

Azərbaycanda multikultural medianın formalaşması, əsasən, müstəqillikdən sonraya təsadüf edir. İstər, XIX əsrin ikinci yarısında, istərsə də XX əsrin əvvəllərində, (Cümhuriyyət dönəmində – 1918-1920-ci illər) rus və türk (Azərbaycan) dilli mətbuat

orqanları ilə yanaşı, digər xalqların (gürcülərin, ermənilərin, polşalıların, almanların) dillərində də media vasitələrinə təsadüf edirik. Ötən illərlə müqayisədə, hazırda Azərbaycanda yaşayan xalqların media orqanları ilə yanaşı, dünyada üstün mövqeyə malik xarici dillərdə fəaliyyət göstərən qəzet və saytların da sayında ciddi artım müşahidə olunur. Bu "bütün növ media resursları"nda müxtəlifliklə bağlı reportajların hazırlanması birgəyaşayışın daha da möhkəmlənməsini şərtləndirir. Çünki informasiya bütün dövrlərdə cəmiyyət həyatının, ictimai münasibətlərin, beynəlxalq əlaqələrin formalaşması və inkişafında mühüm rol oynayıb. Ümumilikdə, müasir insanın şüuruna ciddi təsir göstərən qlobal informasiya şəbəkəsinin formalaşması dövrünü – informasiyalı cəmiyyətin yaranması mərhələsini yaşayırıq. Mətbuatın əhəmiyyəti və cəmiyyət həyatındakı rolu isə heç nə ilə müqayisə oluna bilməz.

Sovet hakimiyyəti illərində SSRİ-də iki istiqamətdə güclü iş aparılırdı. İlk baxışda bu istiqamətlər bir-birinə əks mövqe təsiri bağışlamasa da, əslində məzmun etibarlı ilə bir-birinə daban-dabana zidd məna kəsb edirdi. O vaxtlar SSRİ-də yaşayan bütün millətlərin tədricən bir-biri ilə qaynayıb-qarışması nəticəsində zorla "Sovet xalqı" adı altında rus xalqı içərisində əridərək yeni birliyin yaradılmasına ciddi-cəhd göstərilirdisə, digər tərəfdən, "beynəlmilətçilik" ideyasını əldə dəstəvuz edərək "dostluq" və "bərabərlik" şüarlarını ucalda-ucalda ayrı-ayrı respublikalardakı (bu baxımdan, Azərbaycan SSR xüsusi yer tuturdu) müxtəlif tayfaları etnik qrup, etnik azlıqları xalq, hətta bəzən bu və ya başqa etnik azlığı və yaxud azsaylı xalqı isə millət kimi qələmə verirdilər. Bu proses məqsədli olaraq "səssiz" həyata keçirilirdi. Bu siyasət Uzaq Şərqdə Yapon adalarından tutmuş Avropanın içərilərindəkə uzanan nəhəng super əraziyə malik dövləti idarə etmək üçün idi.

Ölkəmizdə kifayət qədər olmasa da, bu məsələyə maraq – müəyyən mənada onun izahı yeni problem deyil – müxtəlif vaxtlarda öyrənilib, ayrı-ayrı müəlliflər tərəfindən araşdırılıb. Lakin son bir neçə ildə aparılan araşdırmalar göstərdi ki, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrində – xüsusən də bir sıra KİV-də işıq üzü görün materiallarda "millət", "xalq", "etnik azlıq", "azsaylı xalq" və "mil-

li azlıqlar" ifadələri haqqında təsəvvürlər çox zəifdir. Bəzən, bu terminlər qarışıq salınır, bəzən, düzgün izah olunmur, bəzən isə onların arasında mövcud fərqlərə heç bir məhəl qoyulmur. Nəticədə, milli münasibətlərlə bağlı problemlərə qeyri-obyektiv mövqedən yanaşılır, bir sıra reallıqlar və tarixi gerçəkliklər təhrif olunur. Təəssüf ki, belə hallara KİV-də tez-tez rast gəlinir. Hətta, bəzi məqamlarda terminin daşdığı tarixi, bioloji, siyasi çarılardan ehtiyat edən həmkarlarımız onu dırnaq arasına alaraq, özlərini sığortalamağa çalışırlar. Bu azmış kimi, bəzən də titul millətin – insanların adı və soyadı ilə deyil, etnik kimlikləri ilə çağırılır. Əslində isə, vətəndaşlıq hüququ olan hər bir şəxsin, mənəviyyatca ona daha yaxın olan hər hansı milli və ya etnik qrupun üzvü olmağa subyektiv hüququ vardır. Azlıq, qrup hüququnun subyektidir. Belə bir təyinetmə üçün nə şəxsin mənşəyini bilmək, nə də başqa bir vasitə lazım deyil.

Azərbaycan indi çoxsaylı multikultural subyektlərin doğma vətəninə çevrilib, milli azlıqlar yerli xalqla qaynayıb-qarışaraq ölkənin bərabərhüquqlu vətəndaşları kimi yaşayırlar. Əlbəttə, beynəlxalq təcrübədə monoetnik dövlət tapmaq çətindir. Dünyanın əksər dövlətləri çoxmillətlidir. Azərbaycan da müxtəlif etnik və dini qrupların ənənəvi dözümlülük və harmonik birgəyaşayışı üzərində qurulmuş və milli siyasətin aparıldığı çoxmillətli və çoxdinli bir ölkədir. Qanun mənşəyindən, milliyyətindən, dinindən və dilindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. Bu baxımdan, mediada siyasi mədəniyyət, xalqların qarşılıqlı münasibətlərini tənzimləyən mənəvi-siyasi dəyərlərin, davranış qaydalarının, adət və ənənələrin məcmusu ifadə olunmalıdır.

Əksər xarici ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da yeni media vasitələrinin sürətli inkişafı gedir. Bu da həmin sektora olan marağı artırır, medianın bu növü ilə məşğul olan mütəxəssislərin sayı durmadan çoxalır. Xüsusən də multikultural subyektlər arasında yeni media vasitələrindən istifadə imkanları genişlənilir. Lakin bu cür təsir gücünə malik olan sektora marağın artımı özünü, təkcə kəmiyyətdə deyil, keyfiyyətdə də göstərməlidir.

Medianın ənənəvi növləri ilə yanaşı, sosial media məxsusi özəlliklərə, funksiya və peşəkar texnoloji xüsusiyyətlərə malikdir. Bütün bunlar yeni tipologiyanın ortaya çıxması barədə fikir yürütməyimizə də imkan verir. Sosial media dinləyiciləri, oxucuları, tamaşaçıları, yalnız baş vermiş hadisələrlə bağlı məlumatlandırır, eyni zamanda, müxtəlif məsələlərlə əlaqədar fikir mübadiləsi aparılmasına da geniş imkanlar yaradır. Bu haqda “Multikultural media: Milli azlıqların mətbuatı” bölümündə geniş məlumat verməyə çalışmışıq.

Artıq xeyli sayda xəbər agentlikləri mövcuddur ki, təkcə Azərbaycan dilində deyil, eyni zamanda rus, ingilis, fransız və alman dillərində də fəaliyyət göstərir. Bu, əslində ölkəmizin doğru istiqamətdə tanınması üçün ən önəmli amillərdəndir. Əlbəttə, Azərbaycanla bağlı həqiqətlərin dünya miqyasına çıxarılmasında ölkədə fəaliyyət göstərən rusdilli KİV-in rolu böyükdür. Amma bu sahədə də ciddi problemlər vardır. Müxtəlif zamanlarda aparılan monitorinqlərin nəticələri göstərir ki, ümummilli məsələlərə rusdilli media qurumları ya yer ayırmır, ya da çox az yer ayırır. Kitabın “Müasir Azərbaycan mətbuatında multikulturalizm” bölümündə bununla bağlı geniş məlumatla tanış olacaqsınız.

Dünyanın istənilən ölkəsində media plüralizmin aparıcı qüvvəsi olaraq qalır və bu, öz növbəsində mədəni və intellektual müxtəlifliyi təmin edir. Media müxtəlifliyi və plüralizm fərdi idealları zənginləşdirmək, ümumi mədəni təcrübəni müxtəlif rəylər və informasiya ilə dərinləşdirmək imkanı yaradır. Bu cür vasitələrlə sərhədlər aşılaraq ölkələr və xalqlar arasında mədəniyyətlərarası dialoq təşviq edilir.

Azərbaycan mətbuatı tarixi kifayət qədər yüksək səviyyədə araşdırılmış mövzudur. Bu sahədə çoxlu sayda tədqiqat əsərləri, iri həcmli monoqrafiyalar, elmi-publisistik məqalələr var. Lakin Azərbaycan mətbuatı tarixində multikulturalizm – milli azlıqların nəşrləri bəzi kiçik istisnalarla daha çox XIX–XX əsr mətbuatımızın tərkib hissəsi kimi öyrənilmiş (Nazim Axundov, Zivər Mustafayeva, Solmaz Rüstəmovə Tohidi, Kövsər Tarverdiyeva, Şirməmməd Hüseynov, Abuzər Xələfov, İlham Mazanlı, Qərənfil

Xəlilova, Sona Vəliyeva, Akif Aşırılı, Nəsiman Yaqublu və b.), ayrıca tədqiqat obyektı olmamışdır. Xüsusən də 1991-ci ildən sonra baş verən proseslər fonunda mövzunun aktuallığı nəzərə alınmamış, istər paytaxtda, istərsə də multikultural subyektlərin kompakt yaşadığı bölgələrdə nəşr olunan qəzetlərin tarixi, müraciət etdiyi mövzular diqqətdən kənar qalmışdır.

Təqdim etdiyimiz bu kitabda Azərbaycanda yaşayan xalqların mətbuat orqanları araşdırılır, milli azlıqlar haqqında bütün növ KİV-də çap olunan materialların monitorinqi aparılır, bu sahəni tənzimləyən beynəlxalq sənədlərdən nümunələr verilir, dünya təcübəsindən bəzi seçmələr təqdim olunur.

Azərbaycan mətbuatı tarixində multikulturalizm

Azərbaycan mətbuat tarixində bu ölkədə yaşayan xalqların – milli azlıqların, etnik qrupların mətbuat orqanları haqqında müəyyən bir dövrə qədər informasiyalar vardır. Xüsusən də XIX əsrin əvvəllərindən XX əsrin əvvəllərinə qədər olan dövrdə biz, yalnız, zamanın tələbinə uyğun olaraq, daha çox rus dilində çıxan mətbu nəşrlərə təsadüf edirik. Həmin nəşrlərin bəziləri ilk dövrlər Tiflisdə (indiki Tbilisi), sonrakı zamanlarda isə Gəncədə, Bakıda, Şuşada nəşr olunaraq azərbaycanlılarla yanaşı, digər xalqların da müxtəlif tərəflərinin işıqlandırılmasına yer ayırıblar. Əslində, yuxarıda qeyd etdiyimiz dövrlərdə bu coğrafiyada milli məsələ indiki kimi aktual deyildi, yalnız, 1905-ci ildən sonra ermənilərin fəallaşması və soyqırımları törətməsi sözügedən məsələni aktuallaşdırmışdı.

Artıq, XX əsrin əvvəllərində, xüsusən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə Bakıda Azərbaycandilli mətbu nəşrlərlə yanaşı, gürcülərin, ermənilərin, polşalıların da KİV orqanlarına rast gəlirik. Rusdilli qəzetlər isə Azərbaycanın ikinci dəfə müstəqillik qazanmasına qədər – yəni bütün dövrlərdə öz hakim mövqeyini qoruyub saxlamışdır.

Uzun müddət Zaqafqaziyanın inzibati və mədəni mərkəzinin Tiflis şəhəri olması mətbuat və ədəbiyyata da öz təsirini göstərmişdir. Bakıda ilk rus qəzetinin nəşrinədək Azərbaycan xalqının iqtisadi və mədəni həyatına aid faktlar Tiflisdə çıxan rus qəzetlərində əks olunurdu. XIX əsrin 20-ci illərindən başlayaraq, "Tiflisskiye vedomosti", "Zakavkazski vestnik", "Kavkaz", "Novoye obozreniye" və başqa qəzetlərdə Azərbaycan xalqının həyatına aid yazılar əhəmiyyətli yer tuturdu.

"Tiflisskiye vedomosti" Qafqazda rus dilində çıxan ilk qəzet olub. Rus-Azərbaycan ədəbi əlaqələri haqqında maraqlı tədqiqatlar aparan alimlər "Tiflisskiye vedomosti" qəzeti haqqında da yeri gəldikcə bəhs etmişlər. "Tiflisskiye vedomosti" qəzetinin bəzi məqalələri mərkəzi qəzetlərdə yenidən dərc edilirdi. Bu qəzet 1829-cu ildə gürcü, 1830-cu ildə fars, 1832-ci ildə isə Azərbaycan

dilində də buraxılmışdır. Azərbaycanca qəzetin adı "Tiflis əxbarı" idi.

"Zakavkazski vestnik" qəzetinin ilk sayını redaktor əvəzi kimi "Sovetnik Lyubarski" imzalamışdır. 1841-ci ildən redaktor yerində "İspolnyayuşi doljnosti vitse-qubernatora Vasilkovski" imzası gedir. Sonra isə P.İoseliani redaktor olur. Qəzet ardıcıl olaraq şənbə günləri çıxır, hər il 52 sayı buraxılırdı.

"Zakavkazski vestnik" iki müstəqil şöbədən ibarət idi: rəsmi və qeyri-rəsmi. Rəsmi şöbədə fərmanlar, hökumət və inzibati orqanlara aid materiallar, digərində isə Zaqafqaziya xalqlarının iqtisadi və mədəni həyatını əks etdirən, rus mədəniyyətini təbliğ edən materiallar dərc olunurdu.

Redaksiya qeyri-rəsmi şöbənin açılmasının məqsədi barədə yazırdı: "Zakavkazski vestnik" qəzetinin qeyri-rəsmi şöbəsinin məqsədi oxucuları Zaqafqaziya ölkəsinin keçmiş və müasir məişəti ilə tanış etməkdir. Burada kiçik hekayələr, gürcü, erməni və tatar (Azərbaycan) dillərindən tərcümə edilmiş tarixi məqalələr, arxeoqrafiya, yumor, ölkə üzrə səyahətlər, felyetonlar dərc ediləcək".

1845-ci ildən "Zakavkazski vestnik"də Bakı həyatına, xüsusilə Bakıda neft emalı məsələlərinə dair ilk publisist materiallar buraxmağa başladı. Qəzet Zaqafqaziyada pambıqçılığın inkişaf perspektivlərinə dair bir neçə publisist məqalə dərc edib, dünyada pambıqçılığın yayılması – ABŞ, Misir və başqa ölkələrdə bu qiymətli bitkinin becərilməsi, növləri, sənaye əhəmiyyəti və s. haqqında məlumat vermişdir. Bu qəzet sonralar qeyd etdiyimiz kimi gürcü və Azərbaycan dillərində də buraxılmışdır. Tədqiqatçı A.Z.Abramişvili həmin qəzetin birinci nömrəsini tapmış, fotosuratını mətbuatda çap etdirmişdir. Foto-surətdən və müəllifin verdiyi məlumatdan aydın olur ki, "Zakavkazski vestnik" 1845-ci ildə nəşr edilmişdir. Qəzet rəsmi dövlət məlumatlarını verən, fərmanları, qərar və qanunnamələri yayan bir orqan idi. Qəzetin redaktoru Platon İoseliani, tərcüməçisi Babacan Lazarev olmuşlar. Bu qəzet də çox davam etməmişdir. Dəqiq olmayan məlumata görə 1846-cı ildə bağlanmışdır. (1)

“Əkinçi”nin nəşri ilə (1875, 22 iyul) bu coğrafiyada vəziyyət tamamilə dəyişdi. “Əkinçi” qəzetində, təkcə dövrün Azərbaycan gerçəklikləri, problemləri işıq üzü görürdü. “Əkinçi”nin bir sıra saylarında həmin dövrdə çıxan, qatı millətçi mövqeyində dayanan erməni qəzeti “Mşak” və onun redaktoru Arsruni ilə kəskin polemikaya təsadüf olunur. H.Zərdabinin mənəvi birliyin vacibliyi haqqındakı fikirlərinə torpaq iddiaları ilə cavab verən Arsruni yazırdı: “Verin bizə elə yerləri ki, keçmişdə onları güc ilə zəbt etmişiniz və ondan sonra gedib ittihadu-islami o səhralarda eləyin ki, orada islam bina olub”.

Arsruninin bu açıqlamasına səbr göstərən Zərdabi yüksək mədəniyyətlə erməni iddialarına cavab vermişdi: “Ey cənab Arsruni, əgər ki, cənabınız doğru buyurursunuz ki, zəmanəmiz elm zəmanəsidir və bu halda ermənilər bizdən artıq elm-təhsil etməyə raqibdirlər, amma neçə yüz ildir ki, biz ermənilər ilə qonşuluq edirik, indi cənabınıza eyib deyilmi ki, bizim aramızda ədavət salırsınız?” (2)

Qohum və qeyri-qohum xalqlar arasındakı çoxsaylı əlaqələr dillərin daha çox lüğət tərkibinə, bəzən də qrammatik quruluşuna da öz təsirini göstərir. Bu cəhətdən, Həsən bəy dilimizin Qafqaz və digər azsaylı xalqların dilləri ilə əlaqələrinə toxunur, hətta, qonşu dillərin sərhədlərində ikidilli mühitlərin formalaşmasını qeyd edir: “... Bu səbəblərə görə, indi o tayfaların dilləri ilə ətrafda olan tayfaların dilləri arasında dil davası (dil əlaqələri – M.M) şiddət edib. Dağıstanın bizim tərəflərdə olan tayfaları ki, Samur, Tabasaran, Qumuq və Kürə okruqlarında sakin olurlar, bizim ilə gediş-gəlişləri artıq olduğuna mirur ilə bizim türk dilini öyrənib türk-ləşirlər”. (3)

Xalqımızın və dilimizin tarixinə müxtəlif baxışlar uzun illər davam etsə də, Həsən bəy Azərbaycanın qədim zamanlardan əzəli türk yurdu olmasını tarixi faktlarla təsdiqləyir. O, gəlmə İran tayfalarının ümumünsiyyət vasitəsi kimi türk (Azərbaycan) dilindən istifadə etməsi nəticəsində onların dilinin türkləşməsini təbii proses kimi dəyərləndirir: “Dağıstan tayfalarından sonra bir qeyri tayfalar da bizim Qafqaza İran tərəfindən gəlib düz yerlərdə sakin

olurlar. Onların bəziləri ərəb, bəziləri fars və bəziləri türkmən olub. O ərəb və türkmən tayfalarının indi bircə adları qalıb. Məsələn: “Ərəb Şahverdi”, “Ərəb Baloğlan”, Göyçayın yanında olan türkmənlər və qeyri dil davasında onlar məğlub olub lap türk-ləşiblər...”. (4)

Tədqiqatçı A.Aşırılı yazır ki, 1877-ci ildə "Əkinçi"nin 20-ci sayının ilk səhifəsində belə bir elan vardı: "Biz xəstə olduğumuza görə, ilin axıncı nömrələri öz vaxtında çıxmıyacaq və onların haçan çıxması məlum deyil". Məhz, bu elanın çap olunduğu saydan sonra "Əkinçi" qapadıldı. Burada azərbaycanlı əhaliyə düşmən münasibəti ilə seçilən yeni Bakı qubernatoru Ruzinin də rolu vardı.

H.B.Zərdabi dili millətin varlığının əsas atributlarından sayırdı. O, bütün dillərə, o cümlədən də azsaylı xalqların dillərinə hörmətlə yanaşmağın tərəfdarı idi. Bəzi azsaylı xalqların dilinin mənşeyini leksikası əsasında müəyyənləşdirib, qorunub saxlanmasını vacib hesab edirdi: “Gürcüstanda ud adlı bir tayfa var ki, onun dilində Misir əhlinin dilindən çox sözlər var. Qədim tarixlərə binaən Misir əhli bir neçə min il bundan əvvəl Gürcüstanda zəbt etmişlər imiş. Belə görünür ki, onların bir güruhu bizim Gürcüstanda qalmış imiş. Çünki zikr olan ud tayfası mürur ilə azalıb tələf olur və yavuş zamanda bilmərrə yox olacaqdır, ona binaən indi elm sahibləri ol tayfanın dilini öyrənilib onun Misir əhli olmağını sübut edirlər”.

"Əkinçi"nin bağlanmasıdan iki il sonra Səid Ünsizadə "Ziya" qəzeti ilə bu boşluğu aradan qaldırdı. “Ziya” Həsən bəy Zərdabinin "Əkinçi"sindən sonra Azərbaycan milli mətbuatı tarixinə öz möhürünü vurdu.

“Ziya” qəzetinin bağlanmasıdan sonra – 1882-ci il oktyabrın 20-də “Kəşkül” jurnalının nəşrinə icazə verilmişdi. Jurnal ərəb, fars və Azərbaycan dillərində nəşr edilirdi. "Kəşkül"ün ilk sayı 1883-cü ilin yanvarında çıxmış və 11-ci saydan sonra radaktor Cəlal Ünsizadə (S.Ünsizadənin qardaşı – N.N) bu mətbu nəşri eyni adlı qəzetə çevirmişdir.

Ziyalılarda şüurunda “Azərbaycan milləti” məfhumunun oyanması “Kəşkül” mətbu nəşrinin dövrünə təsadüf edirdi. Onlar başa düşürdülər ki, “din” və “millət” məfhumları ayrı-ayrı şeylərdir. “Kəşkül” qəzeti öz səhifələrində bu məsələləri aydınlaşdırmağa səy göstərmiş və ictimai-siyasi şüurun inkişafına kömək etmişdir. (1)

1870-ci ildən 1889-cu ilədək Qafqazda 53 mətbuat orqanı fəaliyyət göstərmişdir. Bunun 20-si rus, 15-i gürcü, 15-i erməni, 3-ü isə Azərbaycan dilində idi. Əgər, ayrı-ayrı elmi cəmiyyətlərin, idarə və təşkilatların rəsmi nəşrlərini də nəzərə alsaq, bu rəqəm 69-a çatır. Həmin mətbu nəşrlərdən bir çoxunun ömrü çox az olmuşdur. Cəmi, 23 mətbuat orqanı 5 ildən yuxarı yaşaya bilmişdir. Bunlardan rus nəşrləri aşağıdakılardır: "Qafqaz", "Tiflisski vestnik", "Tiflisskiye obyavleniya", "Tiflisskiy listok", "Kaspi", "Yuridiçeskoe obozrenie", "Bakinskiye izvestiya", "Bakinskiy torqovo-promıslenny listok" və "Severnıy Kavkaz".

XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycanda rus, erməni, gürcü, polyak dillərində qəzetlər nəşr edilməyə başladı.

Azərbaycanda çıxan ilk rusdilli nəşr "Bakinskiy listok" hesab edilir. 1870-ci il dekabr ayının 3-də qəzetin nəşrinə rəsmi icazə verildi. İlk nömrəsi 1871-ci il martın 19-da çıxmış qəzet iyun ayında bağlandı. 1872-ci ilin yanvarında qəzetin nəşri yenidən bərpa olundu, həmin ilin iyunun 3-dək fəaliyyətini davam etdirdi. Qəzetin baş redaktoru Bakı gimnaziyasının müəllimi Xristian Sink idi.

1876-cı ildə Bakıda "Bakinskiy izvestiya" adlı ikinci rusdilli qəzet nəşrə başladı. Bu qəzet Quberniya İdarəsinin rəsmi orqanı idi və general qubernator D.S.Staroselskinin təşəbbüsü ilə nəşr olunurdu (Staroselski 1875-ci ildə "Əkinçi" qəzetinin nəşrinə də kömək göstərmişdi). 1888-ci ildən sonra qəzet "Bakinskiy torqovo – promıslenny listok" adı ilə çıxmışdır.

1894-cü ilin yanvarından "Bakinskiye qubernskiye vedomosti" adlı rəsmi dövlət qəzeti də fəaliyyətə başlamışdır. Qəzet teleqram və elanları olan əlavəsi ilə çıxırdı. Bu teleqram və elanların

bir hissəsi Azərbaycan dilində buraxılırdı. Qəzet 1916-cı ilə qədər işiq üzü görmüşdür.

Bakıda rus dilində nəşr olunmuş (1881) növbəti qəzet "Kaspi" olmuşdur. Qəzet həftədə 3 dəfə (ilk 28 sayı həftədə iki dəfə) nəşr edilirdi. "Kaspi" 1884-cü ilin yanvarından gündəlik nəşrə çevrildi. Əvvəllər qəzet 400-420 nüsxə ilə çıxırdısa, 1887-ci ildən sonra tirajda artım müşahidə olundu. Artıq, 1887-ci ildən etibarən qəzetin tirajı 1000 nüsxəyə qalxdı. "Kaspi" nəşrə başlayandan 1897-ci ilə qədər onun redaktorları milliyətçə ruslar olmuşlar. 1897-ci

ildə – N.Sokolinskiyin ölümündən sonra "Kaspi"də dəyişikliklər baş verdi. Qəzetin nəşirliyi Hacı Zeynalabdin Tağıyev öz üzərinə götürdü və Əlimərdan bəy Topçubaşov qəzetə redaktorluq etməyə başladı. Qəzetin bu dövründən başlayan tarixini "müsəlman Kaspi"si adlandırırlar. Qəzetin 1881-ci ildən 1919-cu ilədək müddətdə 10 065 nömrəsi çıxmışdır.

Azərbaycan mətbuat tarixinin araşdırıcısı, professor Şirməmməd Hüseynov “Əli Mərdan bəy Topçubaşi və “Kaspi” qəzeti” məqaləsində yazır ki, “Bakinski listok” (1871-1872), “Bakinskiye izvestiya” (1876-1887) qəzetlərindən sonra Bakıda rus dilində 3-cü mətbuat orqanı sayılan “Kaspi” Azərbaycanın iki əsrin qovşağı və XX əsrin ilk iki onilliyində ən uzun ömürlü gündəlik qəzeti idi. (5)

Bakı Dövlət Universiteti Jurnalistika fakültəsinin “Mətbuat tarixi və ideoloji iş metodları” kafedrasının müəllimi Qərənfil Quliyeva (Dünyaminqızı) “Kaspi” – Qafqazın və Orta Asiya müsəlmanlarının yeganə rusdilli qəzeti” məqaləsində yazır ki, 1917-ci ildən “Kaspi” daha çox rus və dünya mədəniyyətini, ədəbiyyatını təbliğ edən bir mətbuat orqanına çevrilir: “Bu, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə də belə olur. Bunun üçün qəzetin cəmi bir ay – 1919-cu ildə çap olunan 1-29 yanvar tarixli bütün saylarını gözdən keçirmək yetərlidir. Bu bir ay ərzində mütəmadi çap olunan imzalara diqqət yetirək: Spiridonov, Ferdinand, Anri, Qlaxenqauz, A.M.Fiş, L.Kremeer və A.Veynberq və s. Bu imzalarla verilən yazıların böyük əksəriyyəti rus və dünya mədəniyyətini, ədəbiyyatını, ictimai həyatını təbliğ edirdi. Bu bir ay ərzində qəzətdə bir-iki dəfə “P.Qara-Mirzə” imzası ilə kiçik həcmli yazılar da çap olunub. Həmin bu saylarda çox rast gəldiyimiz “Səyfəciklər” və “Kiçik felyeton” sərlovhəli silsilə şəklində, “İqla” imzası ilə çap olunan yazılardır”.

Məhəmməd ağa Şahtaxlı "Kaspi" qəzetinin 1891-ci il 93-cü sayında ("Zaqafqaziya müsəlmanlarını necə adlandırmalı?") yazırdı: "Son vaxtlar Zaqafqaziya müsəlmanlarına onların dinlərinə görə yox, xalqlarına görə ad verməyə çalışaraq, Zaqafqaziya islam əhlini Qafqazda rus dilində tatar adlandırmağa başlamışlar. Amma bu yeniliyi heç cür uğurlu hesab etmək olmaz. Ona görə də Zaqafqaziya müsəlmanlarını azərbaycanlı, Zaqafqaziya türk dilini isə tatar dili əvəzinə Azərbaycan dili adlandırmaq məqsədəuyğun olardı".

Haşiyə: *Mövzu ilə bağlı uzaq tariximizlə yaxın tariximizi eyni mənəvi aspektdə sintezləşdirən bir məqama toxunmaq istərdik. Ümummillə lider Heydər Əliyevin qərarı ilə 2001-ci ildən etibarən, 1 avqust tarixi ölkəmizdə Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan dili Günü kimi qeyd olunur. Belə bir günün təsis olunması müstəqil dövlətimizin dil məsələsinə nə qədər ciddi və həssas yanaşdığını göstərən amillərdəndir. Azərbaycan dilinin həm ümumxalq dili, həm də xüsusilə dövlət dili kimi inkişafında mərhum Prezident Heydər Əliyevin xidmətləri çox böyükdür.*

Ulu öndər Heydər Əliyev ilk milli Konstitusiya layihəsi hazırlanarkən (1995-ci il) bu məsələyə xüsusi diqqət yetirdi və geniş müzakirlər aparıldı. O vurğulayırdı ki, belə bir mühüm məsələ bir neçə nəfərin qərarı ilə ola bilməz, burada xalqın mövqeyi önəmlidir və öyrənilməlidir. Yeni Konstitusiya layihəsi geniş müzakirə olunduqdan sonra səsverməyə çıxarıldı və səs çoxluğu ilə qəbul olundu. Beləliklə, Azərbaycan dili Konstitusiyamızda dövlət dili kimi təsbit olundu.

Konstitusiyada dövlət dili kimi Azərbaycan dili yazılanda, bəzi dairələr bundan sui-istifadə etmək istəyirdilər. Yəni, bununla da ictimai rəyə belə fikir yeritməyə çalışırdılar ki, guya biz Türk deyilik. Amma Ümummilli lider Heydər Əliyev onlara açıq şəkildə cavab verdi ki, Azərbaycan xalqı Türk xalqlarından, dilimiz Türk dillərindən biridir, biz hər mənada Türk mənşəliyik. Dil məsələsinə isə hər mənada həssaslıqla yanaşmaq lazımdır...

Tarix Ulu öndərin o zaman haqlı olduğunu, ən həssas məqamda incə, lakin uzaqməsafəli siyasət yürütdiyünü bu gün təsdiqləməkdədir.

1918-ci ilin mart-aprel hadisələri zamanı günahsız azərbaycanlıların qanına susamış bolşevik-daşnak birləşmələri Bakı şəhərində böyük dağıntılara, talanlara yol veriblər. Çoxsaylı dövlət idarə və təşkilatları, bir sıra memarlıq abidələri, müasir tikililər ciddi ziyan görüb, mərmi atəşinə tutulub. Həmin vaxt Rusiya müsəlmanlarının tribunasına çevrilmiş "Kaspi" qəzeti və mətbu orqanın yerləşdiyi bina da ciddi ziyan görüb, qəzetin indiki Sabir heykəlinin yanında yerləşən mətbəəsi yandırılıb. "Kaspi" qəzeti ilə bərabər, bu mətbəədə nəşr olunan "Açıq söz" və digər qəzetlərin fəaliyyəti bir müddət dayanıb. Əslində, bolşevik-daşnak birləşmələrinin "Kaspi" qəzetini, onun yerləşdiyi mətbəəni hədəfə almasının ciddi əsasları var idi: ilk səbəbi müsəlmanlar arasında informasiya qıtlığı yaratmaq, onları baş verənlərdən xəbərdar etməmək!..

Qəzetdə müsəlmanları maarifləndirən, onların hüquqlarını müdafiə edən yazılara geniş yer verilirdi. O dövrün tərəqqipərvər insanları "Kaspi"nin ətrafında cəmləşirdi. Onlar müsəlmanları ayılmaq, maarifləndirmək, hüquqlarını müdafiə etmək üçün rus-

dilli mətbuatın gücündən istifadə ediblər. Məhz, bu kimi səbəblərdən "Kaspi" qəzeti milli maraqlardan çıxış edən rusdilli mətbuat orqanlarından birinə çevrildi. Ona görə də 1918-ci ildə ermənilər Mart qırğınları zamanı "Kaspi" qəzetini, onun mətbəəsinin yerləşdiyi ünvanı hədəfə aldılar, binanı yandırdılar.

Təbii ki, erməni terrorundan əziyyət çəkən təkcə yerli əhali deyildi. Ermənilər, onların havadarları ümumilikdə azərbaycanlılara aid hər şeyi dağıtmağı qarşılına məqsəd qoymuşdular. Çünki onlar həm də sözə, maarifçiliyə qarşı idilər. Bu səbəbdən də "Kaspi"ni susdurmaq üçün terrora əl atdılar, qəzetin mətbəəsinə yandırdılar. Tarix heç kimi və heç nəyi unutmur!

Bütün çətinliklərə baxmayaraq, "Kaspi" qəzeti fəaliyyətini 1918-ci ildə yenidən bərpa etdi və 1919-cu ilə qədər nəşr olundu. Bu faktlar bir daha onu sübut edir ki, "Kaspi" qəzeti Azərbaycan tarixini öyrənmək üçün əsas mənbələrdən biridir. Çünki XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan neft sənayesinin inkişafı, ilk dəmir yolunun çəkilişi, 1905-ci il erməni-müsəlman qarşılıqması, 1918-ci il Mart qırğınları ilə bağlı faktlar "Kaspi"nin səhifələrində əksini tapıb.

Əhməd bəy Ağaoğlu 1905-ci ildə "Kaspi" qəzetində yazırdı: "Bütün bu toplum (azərbaycanlılar nəzərdə tutulur), yalnız dini toplum olmayıb, eyni zamanda, etnik bir varlıqdır. Çünki bütün Rusiya müsəlmanları, kiçik bir istisna ilə böyük türk-tatar mənsubudurlar. Bir tək ümumi dildə danışır və eyni inancları paylaşırlar". Göründüyü kimi, Əhməd bəy Ağaoğlu burada artıq bir addım qabağa gedərək müsəlman ümmətçiliyi ideyasının təsir dairəsindən çıxıb, lakin bu nöqtədən müasir azərbaycançılıq mövqelərinə hələ xeyli fikir məsafəsi vardı. O, Rusiyada yaşayan bütün müsəlmanların eyni bir milli birliyə – türk-tatar millətinə ("irqinə") mənsub olduğunu iqrar edir və həmin görüşlərini ilk öncə rus dilində buraxdığı "Kaspi" qəzetində, sonra isə Əli bəy Hüseynzadə ilə birgə məşhur Azərbaycan mesenatı Hacı Zeynalabdin Tağıyevin maddi yardımı sayəsində 1905-ci ilin yayından nəşr etməyə başladığı "Həyat" qəzetində təbliğ edirdi. (6)

Müasir “Kaspi” qəzetinin rəhbəri, fəlsəfə doktoru Sona Vəliyeva yazır: “Qəzetin rus dilində çıxmağı bütün azərbaycanlı oxucular tərəfindən oxunmasına əngəl yaradırdısa, o biri tərəfdən Cənubi Qafqaz və Orta Asiya, hətta Yaxın Şərqi müsəlmanlarına Azərbaycandan göndərilən ilk rusdilli müsəlman xalqlarının qəzeti kimi yüksək qiymətləndirilirdi. Mən bu yazını işləyərkən milli düşüncə və əqidə yolunda o dövrün ziyalıların qatlaşdığı əziyyətləri özüm yaşamış kimi duyurdum. 70 illik işğalın bizim həyatımıza gətirdiyi milli təfəkkürdən uzaqlaşmaq – “kollektivçilik” təfəkkürünə, kommunizm ideyasına, içimizdəki mücadilədə qalib gələn qüvvənin qorunması və inkişafı o böyük ziyalıların işinin müəyyən mənadada davamı idi. 1881-ci ildə ilk redaktor Kuzminə “Kaspi” qəzetinin nəşrinə icazə verildiyi gündən Azərbaycanın mütərəqqi fikirli ziyalıları müxtəlif ədəbi, sosial mövzularda yazdıqları məqalələrdə öz düşüncə və ideyalarını əks etdirməyə çalışırdılar. Kuzmin milliyyətçə rus idi. Buna görə də ona Bakıda, Azərbaycanın paytaxtında qəzet nəşr etdirməyə icazə verirlər, Azərbaycan ziyalılarının əvvəlki müraciətlərinə son qoyulur. Bu da istədiyiniz – icazə, buyurun, fəaliyyət göstərin. Amma rus millətindən olan redaktorun və rus senzurasının müşayiəti ilə... Azərbaycanın mütərəqqi fikirli ziyalıları buna qane olaraq, eyni zamanda çox ehtiyatla söz demək üsullarının ən vacibini və zərərsizini seçərək, qəzet səhifələrində çıxış etmək şansını qorumağa çalışırdılar. Redaktorla şəxsi dostluq münasibətlərini milli amala xidmət üçün gün-gündən dərinləşdirən Ə.Ağaoğlunun, M.Şahtaxtının, M.Cəlilinin, C.Hacıbəylinin və başqalarının cəsarətli məqalələri bunu deməyə imkan verir”. (7)

“Kaspi” qəzetinin 1881-1919-cu illəri əhatə edən arxivi müasir “Kaspi”nin təsisçisi Sona Vəliyevanın təşəbbüsü ilə Azərbaycana gətirilib. Azərbaycan qəzetçilik tarixinin mühüm bir hissəsini əhatə edən həmin arxivlər PDF formasına salınaraq kaspi.az saytında yerləşdirilib. (8)

“Kaspi” qəzetinin arxivi 36 illik bir dövrü əhatə edir. “Kaspiy” və Rusiya Müsəlmanları qəzetlərinin arxivi (1881-1919) bizə imkan verir ki, həmin dövrdə nəşr olunan bəzi qəzetlərə nəzər

Burada "Kaspi" qəzeti "Vətənin və onun vətəndaşlarının ümumi maraqlarını" əsas tutduğunu bildirərkən çoxmillətli respublikamızda milli, etnik və dini fərqləri nəzərə almadığını, yəni hər hansı etnik qrupa, dini etiqada mənsubluğundan asılı olmayaraq, bütün Azərbaycan vətəndaşlarının mənafələrini eyni mövqedən müdafiə etdiyini bəyan edir. Qəzet dövlət siyasətimizin milli şovinizmdən uzaq, ümumbəşəri və tolerantlıq prinsiplərini öz fəaliyyətində əsas tutur: "Bununla yanaşı, xalqa və Vətənə xidmət edənlərə sadıq dost olduğu kimi, xalqdan və vətəndən şəxsi və siyasi ambisiyaları üçün istifadə edənlərə qarşı, kimliyindən asılı olmayaraq, ciddi müxalif mövqedə, yəni "xalqa və vətənə qarşı çıxanlara barışmaz düşməndir".

1900-cü ilin dekabrında nəşrə başlayan "İskra" qəzeti Azərbaycanda yeni tipli dövrü mətbuatın bünövrəsini yaratdı.

1906-cı ildə yerli bolşeviklər Azərbaycan, rus və digər dillərdə leqal və gizli surətdə 7 qəzetin nəşrini həyata keçirə bildişdilər ki, bunlardan biri də "Bakinskiy raboçi" olmuşdur. Qəzetin ilk sayı 1906-cı il mayın əvvəlində buraxılmışdı. Onun nəşrinin təşkilində və çapa hazırlanmasında bolşeviklərdən P.A.Çaparidze, V.P.Nagin, V.A.Radus-Zenkoviç və başqaları yaxından iştirak etmişdilər.

A.Aşırılı "Azərbaycan mətbuat tarixi" (1875-1920) əsərində yazır ki, "Hümmət" (1904-cü ilin oktyabrında nəşrə başlayıb – N.N), "Bakinskiy raboçi" kimi qəzetlərlə yanaşı, 1906-cı il may ayının 26-da həftədə iki dəfə işıq üzü görən, bolşeviklərin ilk leqal qəzeti "Dəvət-Qoç" nəşrə başlayıb: "İlk sayında sosial-demokrat ideyasını təbliğ edən, xalqlar arasında dinc birgəyaşayışın vacibliyini qəzet səhifəsinə çıxaran "Dəvət-Qoç"un cəmi 19 sayını çap etmək mümkün olub. Qəzetin ilk sayı nəşr edildikdən 16 gün sonra, 1906-cı il iyunun 12-dən 17-nə kimi eyni adda və rus dilində "Priziv" qəzeti nəşr olunmağa başladı".

Azərbaycanın ictimai-siyasi fikir tarixində, maarifçilik hərəkatının genişlənməsində "Şərqi-Rus" qəzetinin mühüm xidmətləri var. O, XX əsrin ilk, həm də gündəlik Azərbaycan qəzetidir. Müxtəlif xalqların nümayəndələrinin iştirak etdiyi bu mətbu

orqanı Şərqdə Çin hüduqlarınadək yayılan, din ayrı, dil ayrı ziyalılının qabaqcıl fikirlərinin sərgisi adlandırıldılar.

Azərbaycanda qadınlara məxsus ilk mətbu orqan – "İşıq" adlanan qəzetin ilk sayı isə 1911-ci il yanvar ayının 22-də çapdan çıxıb. "İşıq"ın bir səhifəsində rus dilində məqalələr də çap olunurdu. Məcmuənin 1911-ci ilin yanvarından 1912-ci ilin dekabrına qədər 64, bəzi mənbələrə görə isə 68 sayı işıq üzü görüb.

1919-cu ildə 20-dən çox bolşevik qəzeti nəşr olunmuşdur. Azərbaycan dilində – "Bakı Fəhlə Konfransının Əxbarı", "Azərbaycan gəncləri", "Hürriyyət", "Haqq", "Füqərə sədası", "Zəhmət sədası", "Oktyabr inqilabı", "Gənc işçi", "Azərbaycan füqərası", rus dilində – "Nabat", "Molot", "Proletari", "Raboçiy put", "Qolos truda", "Bednota", "Molodoy raboçiy", "Noviy mir" və başqaları Azərbaycan bolşeviklərinin nəşr etdikləri qəzetlər idi.

Araşdırmaçı-alim Nəsiman Yaqublu Azərbaycanda rus dilində nəşr edilmiş qəzet və jurnalları belə təsnifatlandırır: "Bakiniskiy listok" (Bakı, 1871); "Bakinskiye izvestiya" (Bakı, 1876-1880); "Kaspiy" (1881-1919); "Bakiniskiy torqovo promışlenniy listok" (1888-1893); "Bakinskiye qubernskiyeye vedomosti" (1894-1900); "Baku" (1905); "Duxovniy xristianin" (1890); "Bakinskaya qazeta" (1906); "Bakinskaya jizn" (1906); "Bakiniskiy qolos" (1906); "Bakiniskiy dosuq" (1906); "Bakiniskiy raboçiy" (1906); "Elizavetpolskiye otqoloski" (Elizavetpol, 1906); "Bakinets" (1907); "Bakinskaya nedelya" (1907); "Bakiniskiy den" (1907); "Qolos Baku" (1907); "Bakinskoe exo" (1908); "Bakinskaya pravda" (1910); "Bakinskaya zvezda" (1911); "Naşe slovo" (1913); "Şuşinskaya jizn" (Şuşa, 1915); "Svobodnoe slovo" (1917); "Edinaya Rossiya" (1918); "Rossiya" (1920); "Raboçaya put" (1920).

XX əsrin əvvəllərində erməni dilində həm Bakıda, həm də əyalətlərdə bir sıra mətbu orqanlar fəaliyyət göstərirdi: "Aykakan aşxar" (Tiflis, Gəncə, Bakı, 1864-1879); "Azqaqrakan andes" (Şuşa, 1895-1900); "Banvori dzayn", "Bari lur", "Kuraknori tert", "Motsak", "Koç-devet" (Bakı, 1906); "Bakvi dzafı", "Erand", "Kiraki", "Lusadenin", "Tatron ev erajşutyun" (Bakı, 1913); "Arev", "Çil", "Şaviq" (Bakı, 1914); "Paykar" (Şuşa, 1914); "Fay-

lak” (Şuşa, 1915); “Aşxasanki droşak” (Bakı, 1916); “Berasnund”, “Ozer” (Bakı, 1916); “Kayler” (Gəncə, 1916); “Netsuk” (Şuşa, 1916); “Aparaj” (Şuşa, 1918), “Aşxatvorn dzaym” (Bakı, 1918); “Banvori Xosk”, “Zeraçnund” (Bakı, 1918); “Merdzaym” (Gəncə, 1918); “Terekati”, “Sepor” (Bakı, 1918); “Karabaxi Suranc” (Şuşa, 1918); “Artsax” (Şuşa, 1919); “Nor Kyank” (Şuşa, 1919).

Azərbaycanda gürcü dilində nəşr edilən mətbu orqanlar – “Çkaro”, “Çveçi çkaro” (Bakı, 1913) – digər azsaylı xalqların nəşrlərilə müqayisədə bir qədər kasad görünür. Bunun hansı səbəblərdən qaynaqlandığı haqda tutarlı bilgilər yoxdur.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda polyakların da bir qəzeti – “Faris” (Bakı, 1907) nəşr olunurdu. Eliza Oreşkova, Boleslav Prus, Stefan Zeromski, Adam Asnik, Qabriyela Zapolska və xüsusilə bütün Qafqaz ölkələrində məşhur müəllif, Nobel mükafatı laureatı Henrik Sienkieviçin ədəbiyyatını xalqa tanımaq üçün cəhd göstərən redaktor İ.Voyniloviçin rəhbərliyi altında polyak dilində "Faris" jurnalı 1907-1908-ci illərdə Bakıda yayımlanırdı. 1917-ci il yanvarın 24-də Azərbaycan jurnalı "Açıq söz"də Polşa mədəniyyətinin və Henrik Sienkieviçin əsərlərinin xüsusi bir şövqlə təqdim olunduğu məqaləyə ayrıca diqqət yetirilməlidir.

Sonrakı illərdə Bakıda gürcü dilində mətbuat orqanlarının buraxılması davam etmişdir. 1913-cü ildən “Skaro” (“Bulaq”) qəzetində fəaliyyətə başlayan bolşevik-inqilabçı F.Maxaradze qəzetin adını dəyişib “Çveni skaro” (“Bizim bulaq”) qoymuş və onu marksizm istiqamətinə yönəltmişdir. (9)

1906-cı ildə İsa bəy Aşurbəyovun rəhbərliyi altında "Dəvət-Qoç" qəzeti (3-4 sayı) nəşr olunmuşdur. Qəzetin nəşrində məqsəd erməni-müsəlman ixtilafını süni yolla yaradılmış milli qırğının qarşısını almaqdan, dostluğu, mehriban qonşuluğu təbliğ etməkdən ibarət idi. “Dəvət-Qoç” Azərbaycan və erməni dillərində çıxırdı.

Erməni dilində buraxılan “Banvori dzayn” və “Ozer” qəzetləri də erməni fəhlələri içərisində böyük tərbiyəvi iş aparırdı.

1917-ci il martın 30-dan etibarən, Azərbaycan, rus və erməni dillərində buraxılan “Bakı ətrafı fəhlə, əsgər və matros şurasının əxbarı” Azərbaycan mətbuatı tarixində özünəməxsus yer tutur.

1917-ci ilin noyabrına qədər menşeviklərin əlində olan bu qəzet Bakıda Sovet hakimiyyətinin elan edilməsindən az sonra bolşeviklərin orqanına çevrilir. Qəzetdə N.Nərimanov, M.Əzizbəyov, A.Caparidze, S.Şaumyan və başqaları yaxından iştirak ediblər.

XX əsrin əvvəllərində Bakıda Cənubi Azərbaycandan gəlmiş minlərlə fəhlə işləyirdi. Onların qabaqcıl nümayəndələrini birləşdirən “Ədalət” təşkilatı cənublu fəhlələr içərisində böyük siyasi iş aparırdı. “Ədalət” təşkilatının üzvləri siyasi yığıncaqlarda, fəhlə konfransı və həmkarlar təşkilatında fəal iştirak etməklə yanaşı, öz mətbuat orqanlarını da yaratmışdılar. 1917-1920-ci illər arasında “Ədalət” firqəsinin “Beyrəqi-ədalət” (Azərbaycan və fars dillərində), “Hürriyyət”, “Sədayi-İran” kimi qəzetləri çap olunurdu. Həmin qəzetlər Azərbaycan bolşevik mətbuatının üzvi bir hissəsi idi.

Azərbaycan dövrü mətbuatına dair bir sıra bibliografik göstəricilər çap olunmuşdur. Bu sahədə mühüm işi professor Nazim Axundov görmüşdür. “Azərbaycanda dövrü mətbuat. 1832-1920” (Bakı, 1965) və “Azərbaycan dövrü mətbuatı. 1832-1920” (Bakı, 1987) bibliografiyalarında N.Axundov ilk dəfə böyük bir dövrü əhatə edən – Azərbaycan, rus, erməni, gürcü, polyak və alman dillərində nəşr edilmiş 400-dən artıq mətbu orqan haqqında məlumat toplamış və sistemli şəkildə çap etdirmişdir.

Nazim Axundov “Azərbaycan dövrü mətbuatı” kitabında (118-132-ci səhifələr) erməni dilində 67, gürcü dilində 3, polyak və alman dillərində isə ayrı-ayrılıqda 1 mətbuat orqanı haqqında məlumat verir:

“Azqarakan andes” (“Etnografik jurnal”) – illüstrativləşdirilmiş rüblük jurnal olub. 1896-1916-cı illərdə Şuşada, daha sonra isə Tiflisdə, 260 səhifədə çap olunub (redaktoru – Ervand Lalayan).

“Aykakan Aşxar” (“Erməni dünyası”) – ədəbi və pedaqoji, ayda 1 dəfə 48 səhifə həcmində buraxılan jurnal olub. 1864-1871-ci illərdə Şuşada, 1874-1875-ci illərdə Gəncədə, 1876-cı ildə isə Tiflisdə çap olunub (redaktoru – Arximandrit Xoren Stepane).

Jurnal “Krunk ayots Aşxari”nin davamı olmuş və ilk sayı “Ayka kan aşxari krunk” adlandırılmışdır.

“Aniv” (“Təkər”) – 16 səhifəlik, ədəbi, ictimai-siyasi və iqtisadi gündəlik qəzet idi. Daha doğrusu, ictimai inqilabçıların orqanı olub. 1908-ci ildə Bakıda Qriqor Bazaz-Aqacanyantsın redaktorluğu ilə 14 sayı buraxılmışdır (redaktoru – Qriqor Bazaz-Aqacanyants).

“Aparaj” (“Qaya”) – 1917-1919-cu illərdə Şuşada iki həftədən bir buraxılan siyasi, ictimai və ədəbi qəzet olub (redaktoru – Ayrapet Musayan).

“Aravot” (“Səhər”) – 16 səhifəlik ədəbi, siyasi, ictimai və iqtisadi gündəlik jurnal Eserlər partiyasının orqanı kimi 1909-cu ildə Bakıda buraxılmışdır. Ümumilikdə, 5 sayı çapdan çıxmışdır (redaktoru – Saak Arutyunyan).

“Araç” (“İrəli”) – ictimai-siyasi qəzet kimi 1917-ci ildə həftədə 1 dəfə, 4 səhifə həcmində Bakıda çap olunub. Qəzetin 13 sayı buraxılıb (redaktoru – Marmin).

“Arev” (“Günəş”) – 4 səhifədə ədəbi, ictimai, siyasi qəzet olub. “Antaram” nəşriyyatı tərəfindən buraxılıb. 1914-1919-cu illərdə Bakıda “Qorts” qəzetinin davamı kimi nəşr edilmişdir (redaktorları – S.Taqianosyan, Aram Arekelyan, S.Mnatsakanyan və S.Akopyan).

“Arev” (“Günəş”) – 8 səhifədə eyni adlı qəzetin ədəbi illustrativləşdirilmiş əlavəsi olub. 1915-ci ildə Bakıda 58 sayı çap olunmuşdur (redaktoru – Aram Arakelyan).

“Aroxj kyank” (“Sağlam Həyat”) – ayda bir dəfə buraxılan 32 səhifəlik xalq səhiyyə jurnalı kimi 1917-ci ildə Bakıda 7 sayı işıq üzü görmüşdür (redaktoru – T.Zakaryan).

“Arsax” (“Arsax”) – 4 səhifəlik siyasi, ictimai və ədəbi gündəlik qəzet kimi 1919-cu ildə Şuşa şəhərində buraxılmışdır.

“Asparez” (“Sahə”) – 1917-ci ildə Şuşa şəhərində 9 sayı nəşr edilmişdir (redaktoru – Q.Musaelyan).

“Aştatavori dzayni” (“İşçi səsi”) – üç gündən bir buraxılan solçu daşnakların beynəlxalq orqanı kimi 1918-ci ildə Bakıda buraxılmış, 19 sayı işıq üzü görmüşdür.

“Aşxatank” (“Əmək”) – 4 səhifəlik siyasi-ictimai qəzet olub. 1917-ci ildə Şuşa şəhərində çap olunmuşdur.

“Aşxatanki droşak” (“Əmək bayrağı”) – 20 səhifədə, ayda 2 dəfə, 1916-1919-cu illərdə Bakıda buraxılıb. Ümumilikdə, 23 sayı nəşr edilib.

“Bakvi Dzayn” (“Bakının Səsi”) – gündəlik qəzet olub. 1913-1914-cü illərdə Bakıda buraxılıb, 166 sayı çapdan çıxıb. 1913-cü ildə 15-ci saydan sonra adı dəyişdirilərək “Qorts” (“İş”) qoyulub (redaktorları – Mandinyan, Q.Varşamyan, K.Xatisyan).

“Banvor” (“İşçi”) – 3 gündən bir 4 səhifəlik qəzet olaraq Erməni sosial-demokrat işçi təşkilatının orqanı kimi 1907-ci ildə Bakıda buraxılıb (redaktorları – O.Yuzbaşyan, Taqik Piçikyan).

“Banvor, zinvor ev navasti patqamavorneri xorirdi teqekatu” (“İşçi, əskər və matros deputatları Şurasının Xəbərləri”) – 1918-ci ildə, 2 səhifə həcmində Bakıda çap olunan gündəlik qəzet olmuşdur (redaktoru – Ovanes Qaraxanyan).

“Banvori Dzayni” (“İşçi Səsi”) – 1906-cı ildə “PCДPIT” təşkilatının Bakıdakı orqanı kimi 8 səhifədə çap olunub (redaktoru – S.Kasyan).

“Banvori Xosk” (“İşçi sözü”) – “PCДPIT”-in Bakı Komitəsinin orqanı kimi 1918-ci ildə Bakıda buraxılıb. 16 səhifədə çap olunan qəzetin, ümumilikdə, 2 sayı olub.

“Bari lur” (“Благовест”) – ayda 2 dəfə buraxılan xristian qəzeti kimi 1906-1917-ci illərdə Bakıda nəşr edilib. (redaktoru – Patvakan Tarayan).

“Varatsnund” (“Dirçəliş”) – 2 həftədən bir buraxılan Xəzəryanı kooperativin orqanı kimi, 32 səhifədə, 1917-1918-ci illərdə Bakıda buraxılıb. Ümumilikdə, 6 sayı çap olunub. (redaktoru – D.Ananun).

“Qavar” (“Vilayət”) – 1907-ci ildə Şuşada nəşr edilib.

“Qorts” (“İş”) – ayda bir dəfə buraxılan ədəbi, siyasi və milli jurnal kimi 32 səhifədə, 1882-1884-cü illərdə Şuşada və Tiflisdə buraxılıb (naşir-redaktoru – Simon Axumyan).

“Qorts” (“İş”) – Hər gün buraxılan ədəbi, ictimai və siyasi qəzet kimi 1914-cü ildə Bakıda, 4 səhifədə çap olunub. Ümumilikdə, 28 sayı işıq üzü görüb. Qəzet “Bakvi dzayn”ın davamı olub. (Redaktoru – S.Mnatsakanyan, A.Paqasyan).

“Qorts” (“İş”) – Ayda bir dəfə, 200 səhifə həcmində buraxılan ədəbi, ictimai, elmi və siyasi jurnal kimi 1917-1918-ci illərdə Bakıda çap olunmuşdur (redaktorları – Konstantin Krasilnikyan, Sarkis Ter-Qazaryan).

“Qrox” (“Basqın”) – 1906-1907-ci illərdə iki həftədən bir Bakıda buraxılmışdır.

“Erاند” (“Enerji”) – həftədə bir dəfə, 16 səhifədə buraxılan ədəbi, ictimai, iqtisadi və siyasi orqan olub. 1912-ci ildə Bakıda buraxılıb, 2 sayı işıq üzü görüb (redaktoru – S.Qaqaryants).

“Erkir” (“Ölkə”) – siyasi, ictimai və ədəbi qəzet kimi Erməni Xalq Partiyasının Bakı komitəsinin orqanı olub. 1919-cu ildə Bakıda 4 səhifədə buraxılıb, 15 sayı çıxmışdır (redaktoru – Amiryən).

“Zanq” (“Zəng”) – həftədə bir dəfə buraxılan ədəbi, ictimai, iqtisadi və bədii orqan kimi 1908-1909-cu illərdə, 16 səhifədə Bakıda buraxılıb. Ümumilikdə, 18 sayı çap olunmuşdur (redaktoru – K.Xatisyan).

“Zndan” (“Zindan”) – hər gün 16 səhifədə buraxılan ədəbi, ictimai, iqtisadi və siyasi jurnal kimi 1909-cu ildə Bakıda nəşr edilmişdir (redaktoru – N.İzmailyan).

“Kayler” (“Addımlar”) – 20 səhifəlik ictimai, ədəbi jurnal kimi 1917-ci ildə Gəncədə buraxılıb. 6 sayı çapdan çıxmışdır (redaktoru – APO).

“Qarabağ” (“Qarabağ”) – ədəbi-ictimai qəzet olaraq, 1911-1912-ci illərdə Şuşada çap olunub. Ümumilikdə, 74 sayı nəşr edilmişdir (redaktoru – N.Eranişyan).

“Karavaxi surundak” (“Qarabağ kuryeri”) – qəzet 1919-cu ildə Şuşada buraxılmışdır.

“Kiraki” (“Bazar günü”) – qəzeti 1911-1913-cü illərdə Bakıda çap olunmuşdur.

“Kiraknorya tert” (“Bazar günü qəzeti”) – 1906-cı ildə 4 səhifədə Bakıda nəşr edilmişdir (redaktoru – P.Tarayan).

“Koç” (“Çağırış”) – 2 həftədə bir buraxılan ədəbi, ictimai, iqtisadi jurnal kimi 64 səhifədə, 1911-ci ildə Bakıda çap olunmuşdur (redaktoru – N.B.Mikaelyan (Faktiki – D.Ananun)).

“Koç” (“Dəvət”), (“Çağırış”) – erməni-türk qəzeti kimi Azərbaycan sosial-demokrat qrupu olan “Hümmət”in orqanı olub. 1906-cı ildə Bakıda, 4 səhifədə (2-si Azərbaycan, 2-si erməni dilində) nəşr edilib (redaktorları – Tiqrən Arutyunyants, İ.B.Aşurbekov).

“Kyank” (“Həyat”) – 1917-ci ildə Bakıda gündəlik 6 səhifəlik qəzet kimi çapdan çıxmışdır (redaktoru – Q.Ter-Oqadjanyan).

“Lusademin” (“Obaşdan”) – ədəbi xalq orqanı kimi 1913-cü ildə Bakıda, 48 səhifədə buraxılmışdır (redaktoru – A.Alışuyan).

“Mer Qortsi” (“Bizim İşimiz”) – Ümumerməni təşkilatının Bakı rayonu orqanı kimi 1917-ci ildə, 2 səhifə həcmində çap olunmuşdur (redaktoru – A.Stepanyan).

“Mer dzayni” (“Bizim səsimiz”) – əmək qəzeti kimi 1918-ci ildə Gəncədə, 4 səhifədə buraxılmışdır (redaktoru – Marmin).

“Mer orer” (“Bizim günlər”) – sosial-demokratların 2 gündən bir buraxılan qəzeti kimi 4 səhifə həcmində, 1917-ci ildə Bakıda nəşr edilmişdir.

“Mer uqin” (“Bizim yolumuz”) – 160 səhifəlik ədəbi, siyasi və iqtisadi toplu olaraq, Bakıda 1912-ci ildə buraxılmışdır (redaktoru – Ananun).

“Motsak” (“Ağcaqanad”) – 1906-1908-ci illərdə Bakıda çap olunmuşdur.

“Navak” (“Qayıq”) – gündəlik 16 səhifədə buraxılan ədəbi-ictimai bir orqan kimi 1914-1915-ci illərdə Bakıda çapdan çıxmışdır. Ümumilikdə, 4 sayı nəşr edilib (redaktoru – Aleksandr Barutçyan).

“Netsuk” (“Dayaq”) – 4 səhifəlik ictimai-siyasi qəzet, РСДРП Şuşa Komitəsinin nəşri, 1917-ci ildə Şuşada buraxılıb, 7 sayı çap edilmişdir.

“Nor Kyank” (“Yeni Həyat”) – Sosial-demokratik dərnəyinin 4 səhifəlik ictimai-siyasi qəzeti, 1919-cu ildə Şuşada çap olunub. Ümumilikdə, 69 sayı işıq üzü görmüşdür.

“Nor orer” (“Yeni günlər”) – həftədə bir dəfə (bazar günləri) 8 səhifədə buraxılan ədəbi, ictimai, siyasi və iqtisadi qəzet

kimi 1908-1909-cu illərdə Bakıda çap olunmuşdur (redaktoru – R.Oqadjanıyan). “Orer”-in davamı olub.

“**Nor Xosk**” (“Yeni söz”) – S.Şaumyanın nəşirliyi ilə (80 səhifədə) həftəlik ədəbi, ictimai, siyasi jurnal 1911-1912-ci illərdə Bakıda (ümumilikdə, 6 sayı) çap olunmuşdur (redaktorları – A.Vartanyants, Q Piçikyan).

“**Orer**” (“Günlər”) – 1907-1908-ci illərdə Bakıda gündəlik buraxılan ictimai-siyasi və ədəbi qəzet olub (nəşir redaktorları S.Axumyan, S.Kasyan; redaktorları isə S.Şaumyan, S.Spandaryan).

“**Paykar**” (“Mübarizə”) – həftəlik ədəbi, ictimai-siyasi və iqtisadi orqan kimi 1914-1917-ci illərdə Şuşada çap olunmuşdur.

“**Patanekan qradaran**” (“Gənclər kitabxanası”) – 1908-ci ildə (ayda 2 dəfə) Bakı Erməni Assosiasiyası tərəfindən buraxılmışdır. Ümumilikdə, 12 sayı çapdan çıxmışdır (redaktoru – K.Xatısyan).

“**Proletariati tertikerints**” (“Proletariatın yarpaqlarından”) – Bakıda 1903-cü ildə, 8 səhifədə buraxılmışdır. Cəmi 1 sayı olub.

“**Sotsialist**” – Erməni sosial-demokratik təşkilatının orqanı kimi 1904-cü ildə Bakıda, 2 həftədən bir, 16 səhifədə buraxılmışdır. Ümumilikdə 6 sayı çıxıb (nəşiri – Marmin).

“**Sosial-demokrat**” – 1905-ci ildə Bakıda, ayda bir dəfə, 64 səhifədə buraxılan jurnal olub. 2 sayı işıq üzü görmüşdür (redaktoru – Ervad Palyan).

“**Sosial-demokrat**” – РСДПП- nin Bakı orqanı kimi 1917-ci ildə Bakıda, 2 səhifədə çap olunmuşdur. Ümumilikdə, 141 sayı buraxılıb (redaktoru S.Şaumyan).

“**Tatron ev erajştutyun**” (“Teatr və musiqi”) – teatr, musiqi, ədəbi illüstrativləşdirilmiş jurnal kimi 1910-1917-ci illərdə, 16 səhifədə, 40 sayı nəşr edilmişdir (redaktoru – Anton Milyan).

“**Teqekatu**” (“Stolüstü kitab”) – İşçi, əsgər və motros deputatların Mərkəzi icraedici Komitə Şurasının gündəlik qəzeti kimi 1918-ci ildə Bakıda, erməni və Azərbaycan dillərində

buraxılıb. Ümumilikdə, 8 sayı çıxıb (redaktoru – Ovsep Karaxanyan).

“Trutsik” (“Vərəqə”) – Daşnaksütun təşkilatının orqanı olub, 1906-cı ildə Bakıda, 4 səhifə həcmində buraxılmışdır (redaktorun kimliyi göstərilməyib).

“Uqi” (“Yol”) – Erməni sosial-demokratik təşkilatının ayda bir dəfə, 1909-cu ildə Bakıda buraxılan jurnalı olub (redaktoru – D.Ananun).

“Faylak” (“Зарница”) – ictimai-siyasi və sosial-demokratik qəzet olub. Həftədə bir dəfə, 1915-1917-ci illərdə Şuşada buraxılıb (naşiri – L.Vardapetyan, redaktoru – X.Samvelyan).

“Faros” (“Mayak”) – həftədə 2 dəfə buraxılan bədii-ədəbi illustrativləşdirilmiş jurnal kimi 1910-cu ildə Bakıda buraxılıb. Cəmi, 16 səhifəlik bir sayı işıq üzü görüb (redaktoru – Vaqaraşak Tumanyan).

“Tsitsiyan” (“Göyqurşağı”) – ayda bir dəfə buraxılan bədii-ədəbi və tənqidi jurnal kimi 32 səhifədə, 1916-cı ildə Şuşada nəşr edilmişdir (redaktoru – O.Petrosyan).

“Tsil” (“Cücerti”) – bədii-ədəbi illik nəşr kimi, 16 səhifədə 1916-cı ildə Bakıda çap olunmuşdur.

“Şaviq” (“Cığır”) – 65 səhifəlik, ədəbi, ictimai xalq jurnalı kimi 1914-cü ildə Bakıda buraxılmışdır. (redaktoru – Smbat Yuzbaş).

“Şepor” (“Boru”) – ədəbi, ictimai, iqtisadi və siyasi gündəlik qəzet kimi 1918-ci ildə Bakıda, 16 səhifə həcmində çap olunmuşdur. Ümumilikdə, 15 sayı işıq üzü görüb.

“Şepor” (“Boru”) – sosial-demokratiyanın siyasi gündəlik qəzeti kimi 1918-ci ildə Bakıda buraxılmışdır. “Mer orer”in davamı olmuşdur (redaktoru – E.Palyan).

Nazim Axundov “Azərbaycan dövrü mətbuatı” kitabında, həmçinin, gürcü, polyak və alman dilində nəşr olunan mətbuat orqanlarının da adını çəkir:

“Brdzola” (“Mübarizə”) – 1901-1902-ci illərdə Bakıda gürcü dilində illeqal buraxılmışdır. “Nina” tiqoqrafiyasında gizli şəkildə 4 nömrəsi çıxıb (redaktoru – Lado Ketsxoveli).

“**Tskaro**” (“Bulaq”) – 1913-cü ildə, həftədə bir dəfə gürcü dilində Bakıda buraxılan jurnal olub. 1913-cü ilin martında redaktor dəyişib və bu vəzifəni Filipp Maxaradze icra edib. Bu zaman sonra jurnalın adı dəyişdirilərək “Cveni tskaro” qoyulub.

“**Cveni tskaro**” (“Bizim bulaq”) – əvvəllər mənşeviklərin, sonra isə marksizm-leninizm ideyalarının təbliğatını həyata keçirib. 1960-cı illərdə bərpa olunaraq Tiflisdə, 63-72 səhifə həcmində çap edilmişdir.

“**Faris**” – Polyak dilində ayda bir dəfə buraxılan ədəbi-elmi nəşr olub. 1907-1908-ci illərdə Bakıda buraxılıb (redaktoru – Voyvovic).

“**Kavkazer voxenblat**” (“Qafqaz həftəliyi”) – 1910-cu ildə alman dilində buraxılmışdır.

Tədqiqatçı alim Kövsər Tarverdiyevanın "Azərbaycan mədəniyyəti erməni dövrü mətbuatında" (1985-ci il) adlı monoqrafiyasında ermənicə işıq üzü görünən 105 adda dövrü mətbuat araşdırılmış, ədəbi əlaqələrin məzmun və yeritdiyi ideya istiqamətləri ümumiləşdirilmişdir. "Ardzaqank" (Əks-səda), "Alik" (Dalğa), "Aşxadavor" (Zəhmətkeş), "Banvori dzayn" (Fəhlə səsi), "Bdak" (Axın, çay qolu), "Baykar" (Mübarizə), "Hor dar" (Yeni əsr), "Nor xosk" (Yeni söz), "Daraz" (Dəb, biçin), "Didak" (Durbin), "Mışak" (Əkinçi), "Yerqri dzayn" (Ölkənin səsi), "Şoviğ"(Cığır), "Orer" (Günlər), "Lraber" (Xəbərlər), "Jamanaq", "Qağapar" (İdeya), "Tatron" (Teatr), "Tatron yev yerajşdutyun" (Teatr və musiqi), "Murc" (Çəkic) və sair qəzetlərin səhifələrində gedən dövrün ictimai-siyasi proseslərinə nəzər salınır. Bu dövrü mətbuat orqanlarından 88-i Tiflisdə, 6-sı Bakıda, 5-i Yerevanda, 3-ü həm Tiflisdə, həm Şuşada, 2-si Naxçıvanda, 1-i isə Gəncədə dərc olunmuşdur.

(10)

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru Ziyəddin Məhərrəmov “XIX əsrin ikinci yarısında Tiflisdə nəşr olunan dövrü mətbuatın İrəvan mədəni, ictimai-siyasi və ədəbi mühitinə təsiri” məqaləsində yazır ki, K.Tarverdiyeva Tiflis, Moskva, Bakı və İrəvan şəhərlərində yerləşən dövlət arxivlərində uzun müddət ciddi axtarışlar aparmış, müxtəlif istiqamətli erməni jurnallarını və

qəzetlərini nəzərdən keçirmiş, toplayıb tərcümə etdiyi materialların xronoloji ardıcılıqla şərhini verməklə bir çox tarixi məqamlara aydınlıq gətirmişdir. Tədqiqatçı alimin araşdırmaları belə deməyə əsas verir ki, mürəkkəb ictimai-siyasi şəraitdə mənşevik, daşnak, liberal və digər partiyaların ideyalarını geniş təbliğ edən istər erməni, istərsə də ermənilərə arxa duran imperiyanın mürtəcə dövrü mətbuatı Azərbaycan xalqının zəngin mədəniyyətinə, milli adət-ənənələrinə, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərinə, humanizminə, qonaqpərvərliyinə, cəsurluğuna qarşı inamsızlıq və düşmənçilik təbliğ edirdi. Bəzi yazılarda azərbaycanlıların müəyyən xarakterik cəhətləri ermənilərə nümunə göstərsə də, gerilik, cəhalət, dini fanatizmin törətdiyi fəlakətlər də xüsusi diqqətə çatdırılırdı.

XIX əsr və XX əsrin əvvəllərində regionda nəşr olunan (təkcə, Bakıda deyil) dövrü mətbuat orqanlarında digər xalqların da ictimai-siyasi həyatının müxtəlif sahələrini özündə əks etdirən məqalələrin dərci mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. "Əkinçi" qəzetindən tutmuş "Ziya", "Ziyayi-Qafqaziyyə", "Molla Nəsrəddin", "Həyat", "İrşad" və Bakıda nəşr olunan digər mətbu orqanlara qədər Azərbaycanın dövrü mətbuatında qonşu xalqların mədəni həyatı, ədəbiyyatı, incəsənəti barədə yazılara da rast gəlinir.

Bu dövrdə nəşrə başlayan (1906, Tiflis) "Molla Nəsrəddin" jurnalı da başqa dilləri öyrənməyin ziddinə deyildi. Jurnal rus dilinin böyük təbliğatçılarından idi. Mollanəsrəddinçilərin hər biri öz ana dillərindən başqa, 2-3 dil bilirdilər. Onlar başqa dillərin öyrənilməsinin lüzumunu qeyd edir, eyni zamanda, Azərbaycan dilinin saflığı uğrunda da mübarizə aparırdılar. "Molla Nəsrəddin"-in dili geniş xalq kütlələrinin başa düşdüyü açıq, aydın Vətən dili idi. (1.92)

Yazıçı-publisist, araşdırmaçı Mehriban Vəzir mətbuata açıqlamasında Mirzə Cəlilin məcburi şəkildə müəyyən güzəştlərə getdiyini desə də, heç zaman əsas hədəflərindən yayınmadığını, yolundan sarpmadığını vurğulayır: "Deməli, İran hökuməti təklif etmişdi ki, jurnal farsca çıxsın. Çünki o zaman İranda türk dilində jurnal çıxmırdı, amma erməni dilində yayımlanan çap məhsulu var idi. Mirzə Cəlil o zaman valiyə deyir ki, "mən farsca bilmirəm,

amma ermənicəni yaxşı bilirəm. İcazə verin, bu jurnalı erməni dilində çıxarım”. Bu təbii ki, sarkazm, Mirzə Cəlil tərəfindən ustalıqla deyilən ironiya idi. İranda erməni dilində çıxan mətbuata ustalıqla işarə idi. Ondan sonra qarşılıqlı anlaşma yarandı. Həm onlar, həm də Mirzə Cəlil güzəştə getdi”. (11)

Qeyd edək ki, jurnal 1906-1918-ci illərdə Tiflisdə, 1921-ci ildə Təbrizdə, 1922-1931-ci illərdə Bakıda nəşr edilib. 25 il ərzində 748 sayı işıq üzü görüb.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə mətbuat sahəsində əldə edilən ən böyük uğur “Mətbuat haqqında Nizamnamə”dir. Parlamentin 25 oktyabr 1919-cu il 88-ci iclasında Mətbuat Nizamnaməsi haqqında qanun layihəsinin müzakirəsi aparılır. Həmin il oktyabrın 30-da isə 7 səs çoxluğu ilə Mətbuat Nizamnaməsi qəbul olunur. Bu sənədin ömrü qısa müddətli olsa belə, Azərbaycan jurnalistikasının inkişafına güclü təkan vermiş, milli mətbuat tarixində silinməz bir iz qoymuşdur. Müasir dövrümüzdə KİV sahəsində qəbul olunan qanunvericilik aktlarında da bu iz hiss olunmaqdadır. Sözsüz ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə senzuranın ləğvi də bu inkişafı sürətləndirmiş, ölkədə azad mətbuata yol açmışdı.

Azərbaycan mətbuatı tarixində 1918-1920-ci illər bütün əvvəlki dövrlərə nisbətən, ən yüksək inkişaf mərhələsi hesab olunur. Bu illər mətbuatın ideya istiqaməti də müxtəlif idi. Bir qrup media yeni yaranan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ideyalarını təbliğ edir, başqa qrup mətbuat orqanları bolşevizm adı altında onlara qarşı çıxır, bolşevik mətbuatı ilə müxalifətdə olan esermenşevik qrupu, erməni-daşnak mətbuatı və bitərəf qəzetlər, jurnallar istədikləri ideya daşıyıcılığını cəmiyyətə aşılamağa çalışırdı. Təbii ki, bu media orqanlarının içərisində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ideyalarını təbliğ edən və dəstəkləyən mətbuat daha geniş oxucu auditoriyasına malik idi.

1918-1920-ci illərdə Bakıda yerli bolşeviklərlə bir mövqedə dayanan və Azərbaycanda milli hökumətlə müxalifətdə olan “Bakinets” (1907-1920, redaktoru M.S.Cinoridze, M.D.Manuçaryan), “Bakinskaya jizn” (1919, Redaksiya heyəti), “Bakinskiy ra-

boçi" (1906-1920, RSDFP Bakı Komitəsinin orqanı), "Bakinskoye slovo" (1918-1920, redaktoru Qlaxenqauz), "Bakinskoye utro" (1919, redaktoru M.N.Sergeyev), "İskra" (1919, Redaksiya heyəti), "Nabat" (1919, redaktoru A.A.Murovyan, F.E.Maxaradze), "Naşa jizn" (1919), "Proletari" (1919, Redaksiya heyəti) və s. rus dilində qəzet və jurnallar da çıxırdı.

1918-1920-ci illərdə Azərbaycanda milli hökumətə qarşı erməni dilində çıxan qəzet və jurnallar içərisində "Artsax" (1919, Redaksiya heyəti), "Aparaj" (1917-1919, redaktoru Ayrapet Musaelyan) və s. kimi düşmən mövqeli qəzet və jurnallar xüsusilə fəallıq göstərirdi.

Rus dilində çıxan daşnak istiqamətli "Znamya truda", "Yedinaya Rossiya", "İskra", "Naşa vremya", "Vperyod" kimi qəzetlər Azərbaycanda milli hökumətin əleyhinə təbliğatda heç də onlardan geri qalmırdı.

Cümhuriyyət hökuməti dövründə Bakı, Gəncə, Şuşa, Tiflis, İrəvan və digər mədəni-inzibati mərkəzlərdə çıxan mətbuat nümunələri, təkcə, Azərbaycan-türk dilində deyil, rus, gürcü, erməni, polyak, fars, alman və qeyri dillərdə də nəşr edilirdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə "İstiqlal" (1918-1920), "Azərbaycan" (1918-1920), "Övraqi-nəfisə" (1919), "Müsəlmanlıq" (1917-1919), "Qurtuluş" (1920), "Mədəniyyət" (1920), "Gənclər yurdu" (1918), "Şeypur" (1918-1919), "Zənbur" (1919) kimi milli istiqlal ideyalı mətbuat orqanları nəşr olunmuşdur.

Professor Şirməmməd Hüseynovun hesablamalarına əsasən, müstəqillik illərində (1918-1920) ölkə ərazisində 150-yə qədər mətbuat orqanı nəşr edilirdi. Bunların 60-dan çoxu Azərbaycan, 70-dən çoxu rus, təxminən, 14-15 mətbuat orqanı isə digər dillərdə çap olunurdu. Azərbaycan dilində çap olunan mətbu nəşrlərdən "Azərbaycan", "Azərbaycan fəqərəsi", "Al bayraq", "Açıq söz", "Bəsirət", "Qardaş köməyi", "El", "Zəhmət sədasi", "Gənc işçi", "Gələcək", "Millət", "Türk sözü", "Həqq sədasi", "Xalq sözü", "Zəhmət həyatı", "Şeypur" və s. adları çəkmək olar. 1918-1920-ci illərdə müxtəlif mövqedə olanların 7-8 mətbuat orqanı nəşr olunurdu ("Yedinaya Rossiya", "Znamya truda", "İskra", "Naşe

vremya", "Vperyod" və s.). Bu göstərici də mətbuat azadlığının Azərbaycanda necə yüksək səviyyədə həyata keçirilməsindən xəbər verir. (12)

"Açıq söz"ün bir elanında oxuyuruq: "Oxuculardan aldığımız təşviqlər (həvəsləndirmələr) və əhalidən gördüyümüz təvəccöhlər (hüsn-rəğbət, sevgi) sayəsində məhzən (ancaq, yalnız) müştərilərimizi razı salmaq üçün kağızın və əmələnin bu bahalığında qəzetəmizin qitəsini (burada, ölçü, format) böyütdük. Böyük qitəni boş bulundurmamaq niyyətilə möhtac olduğumuz məsələlərlə əhvalicariyə haqqında daha ziyadə məlumat verə bilmək üçün iki mühərrir dəvət etdik. Qafqaziyada gürcülər ilə yan-yanə yaşayırıq. Onlar bizdən, biz də onlardan xəbər tutmalı, bir-birimizi bilməliyiz. Bu vaxta qədər hər yandan bəhs edib də qonşuların həyat və mətbuatından xəbərsiz qalmaq Qafaziyadakı türk qəzetələrindən ötrü mühüm bir açıq təşkil ediyordu. Bu açığı qapamaq, yəni gürcülər ilə ermənilərin həyat və mətbuatından mühüm hadisə və əsərlərlə camaatımızı aşına etmək üçün mütərcimlər cəlb etdik. Gürcücə mütərcimimiz gürcü müsəlmanlarından bir zat olub, ermənicə mütərcimimiz də məhəlli türkcə qəzetələrdə tərcümələri ilə məruf (tanınan) Fətəli İsmixanovdur...". (1. 152)

Azərbaycanın 1918-1920-ci illərdəki dövrü mətbuatı əhalinin müxtəlif zümrələrinin maraqlarını əks etdirirdi. Gənclərə məxsus "Gənclər yurdu", tələbə və müəllimlərə aid "Əfkari-mütəəllimin", elm və incəsənət xadimlərinin "Mədəniyyət" kimi qəzet və jurnalları nəşr olunurdu. Onların səhifələrində milli dirçəliş naminə təhsil, elm, maarif və mədəniyyətin inkişafına, milli ruhlu yeni nəslin yetişdirilməsinə, eyni zamanda, ölkədə baş verən ictimai-iqtisadi, siyasi hadisələrə dair məqalələr dərc olunurdu.

Azərbaycan hökuməti rəsmi mətbuat orqanının yaradılması məqsədilə 1918-ci il sentyabrın 3-də "Azərbaycan" qəzetinin nəşri ilə bağlı qərar qəbul edir. Qəzet Azərbaycan və rus dillərində əvvəlcə Gəncədə, 1918-ci ilin 15 sentyabrında Xalq Cümhuriyyəti hökuməti Bakıya köçdükdən sonra isə paytaxtda çap edilirdi. Qəzetin Azərbaycan variantının redaktoru Ceyhun və Üzeyir

Hacıbəyli qardaşları, rusca nəşrin redaktoru isə Şəfi bəy Rüstəmbəyli idi.

Tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfov qeyd edir ki, XX əsrin əvvəllərində Bakıda rus dilində 119 adda qəzet və jurnal nəşr edilib ki, bu da çap edilən dövrü mətbuat orqanlarının 50 faizini təşkil edirdi. Onun yazdığına görə, o dövrdə rus dilində "Kaspi", "Baku", "Bakinskiye izvestiya", "Bakinskiy raboçiy" və s. qəzetlər nəşr edilirdi. Alim qeyd edir ki, rusdilli mətbuatda ölkənin iqtisadi, siyasi, mədəni və sosial durumu haqqında məsələlər qaldırılır, ölkədə bütün sahələrdə olan gerilik tənqid edilir, Azərbaycan xalqının tarixi, mədəniyyəti, mənəvi ənənələri haqqında məqalələr dərc edilirdi. A.Xələfovun yazdığına görə, Azərbaycanda və Rusiyanın digər şəhərlərində dərc edilən rusdilli mətbuat orqanlarında milli mətbuat xadimlərimizdən H.Zərdabinin, Ə.Ağayevin, Ə.Hüseynzadənin, E.Sultanovun, M.Şahtaxtlının, Ü.Hacıbəyovun çıxış etməsi xalqımızın elm, mədəniyyət və mənəvi ənənələrinin təbliğində böyük rol oynayırdı.

XX əsrin əvvəllərində ölkəmizdə nəşr edilən iri mətbuat orqanlarını azərbaycanlı sahibkarlar maliyyələşdirirdi. Bu sahədə xalqımızın görkəmli xeyriyyəçi oğlu H.Z.Tağıyevin rolu xüsusilə təqdirəlayiq olub. "Kaspi", "Həyat" qəzetləri və "Füyuzat" jurnalı onun vəsaiti hesabına nəşr edilirdi. "Milli mətbuat tarixində xüsusi mərhələ təşkil edən XX əsrin əvvəllərində hər cür çətinliklərə, təqiblərə baxmayaraq, 1917-ci ilin fevralına qədər Azərbaycanda 227 dövrü mətbuat orqanı nəşr edilib ki, onlardan 30 faizi (66 adda) Azərbaycan dilində, 50 faizi isə (119 adda) rus dilində olub",- deyərək yazan A.Xələfov vurğulayır ki, məhz bu illərdə görkəmli Azərbaycan ziyalılarının milli mətbuatın yaranmasında, təşkilində və formalaşmasında iştirakı onun məzmunca inkişaf edib təkmilləşməsinə, cəmiyyət həyatının bütün sahələrində həlledici mövqə tutmasına, milli şüurun formalaşmasında mühüm rol oynamasına səbəb olub. (13)

1918-ci ilin mart soyqırımınadək Azərbaycanda 20-dən artıq anadilli mətbu orqanı fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq, qətliam-

dan sonra "Hümmət" və "Bakı Şurasının əxbarı" qəzetlərindən başqa digər milli mətbuat nümunələrinin nəşri qadağan olundu.

"Açıq söz", "Bəsirət", "İstiqlal", "El həyatı" və başqa anadil-li qəzetlərin son sayları soyqırımdan bir gün əvvələ, martın 17-si və 18-nə təsadüf edir. Bakı Sovetinin sədri Şaumyanın əmri və Mətbuat bürosunun qərarı ilə "mart hadisələrinə düzgün qiymət vermədiklərinə və vahid sosialist cəbhəsində dayanmadıqlarına" görə, hətta rusdilli qəzetlər belə bağlandı. "Kaspi", "Bakı", "Bakinets", "Vesti Baku" menşeviklərin "Naş qolos" qəzetlərinin nəşri dayandırıldı, bəyanatların, əhaliyə müraciətlərin çapı qadağan olundu.

"Qardaş qayğısı"nın rusca nəşr olunan 2 səhifəsində Azərbaycan türkcəsindəki məqalələrdəki faktlar sadalanır, Tiflis mətbuatının hadisələrə birtərəfli münasibəti pislənilirdi. 15 sentyabr hadisələrinə münasibətdə "provokasiya" xarakterli məqalələr dərc edən Tiflis qəzetlərinin müəlliflərinə 1918-ci il 31 martında ermənilərin Azərbaycan türklərinə qarşı törətdikləri kütləvi qırğın faktları xatırladılır: "Şərqi Zaqafqaziyada gürcülər üçün Tiflis nə dərəcədə əhəmiyyət daşıyırsa, müsəlmanlar üçün Bakı da o qədər mühümdür". (14)

Ölkədə vəziyyəti nəzərə alan milli hökumət və Qafqaz İslam Ordusu komandanlığı Azərbaycan dövlətini siyasi-ideoloji təxribatlardan qorumaq üçün ölkə ərazisində nəşr olunan mətbuat orqanlarına müvəqqəti hərbi senzura tətbiq edir. Bu barədə məlumat Nuru Paşanın 1930-cu ildə Türkiyə Baş Hərbi Qərar-gahının tarix komissiyasının xahişi ilə yazdığı memuarda əksini tapıb: "Bakıda "Azərbaycan" namında bir türkcə (rəsmi hökumət qəzetəsi) və bir də rusca qəzet nəşr edilirdi. Bu qəzetlər mövqe komandanlığının bir sensor heyəti tərəfindən müraqibə edilirdi". (2. 122)

1923-cü ilin noyabrında 40 səhifəlik "Şərq qadını" jurnalının ilk nömrəsi 1000 nüsxə tirajla çapdan çıxmış və ilk redaktoru Ayna Sultanova olmuşdur. 1938-ci ildən bu ad dəyişdirilərək "Azərbaycan qadını" adı ilə nəşr olunmağa başlamışdır.

1928-1930-cu illərdə respublikada 12 yeni qəzet, 1930-cu ildən 1933-cü ilədək isə 71 qəzet çıxmağa başlayır. 1934-cü ildə çoxtirajlı qəzetlər də daxil olmaqla, nəşr olunan qəzetlərin sayı 196-ya, jurnalların sayı isə 30-a çatır. (15)

“Kommunist”, “Bakinski raboçi”, “Vışka”, “Gənc işçi”, “Molodoy raboçi”, “Ədəbiyyat və incəsənət” və s. mətbuat orqanları kommunist ideologiyasını təbliğ etməklə yanaşı, həyatımızın bütün sahələrini öz səhifələrində işıqlandırır. (16)

1934-cü il sentyabrın 2-də “Kommunist maarifi” qəzeti nəşrə başlayır. 1938-ci ildə adı dəyişdirilərək “Müəllim qəzeti” adlandırıldı və 1941-ci ilin iyununadək bu adla nəşr olundu. 1946-cı ilin aprelindən “Azərbaycan müəllimi” adı ilə yenidən nəşrə başlayan qəzet sonrakı illərdə də bu adla yaşadı.

1932-ci ildə ilk dəfə “Azərbaycan bədən tərbiyəçisi” (“Fizkulturnik Azerbaydjana”) adı altında işıq üzü görmüş “İdman” qəzetinin artıq 70-dən çox yaşı var. Sonrakı illərdə “Ədəbiyyat” (1933), Azərbaycan pioneri” (1938), “Kirpi” jurnalı (1952), “Bakı” (1958) və s. qəzetləri meydana gəlmişdir.

Sovet dövründə respublikanın demək olar ki, bütün şəhər və rayonlarında müxtəlif adlarda mətbu nəşrlər çap edilirdi. Dövrün sosial-siyasi nəbzini tutmağa çalışan bu nəşrlərin adları da maraqlıdır: Bakı – “Bakı”, “Baku”; Gəncə – “Kirovabad kommunisti”; Naxçıvan – “Sovet Naxçıvanı”; Xankəndi – “Sovetskiy Karabax”; Mingəçevir – “Mingəçevir işıqları”, “Oqni Minqəçevira”; Sumqayıt – “Sosialist Sumqayıtı”, “Kommunist Sumqayıtı”; Ağcabədi – “Sürət”; Ağdam – “Lenin yolu”, “Ağdam”; Astara – “Sovet Astarası”; Abşeron – “Abşeron”; Ağdaş – “Əmək”; Ağsu – “Birlik”; Əli Bayramlı – “İşıq”, “Mayak”; Bərdə – “Kommunizm yolu”; Balakən – “Şən həyat”; Oğuz – “Lenin bayrağı”; Göyçay – “Yeni həyat”; Daşkəsən – “Daşkəsən”; Cəlilabad – “Yeni gün”; Cəbrayıl – “Kəlləxəç”; Dəvəçi – “Qurucu”; Culfa – “Zəfər”; Yevlax – “Təşəbbüs”; Beyləqan – “Yüksəliş”; Zaqatala – “Qırmızı bayraq”; Zəngilan – “Kənd həyatı”; Zərdab – “Pambıqçı”; Şərur – “İşıqlı yol”; İsmayılı – “Zəhmətkeş”; İmişli – “Qızıl ulduz”; Qazax – “Qalibiyyət bayrağı”; Gədəbəy – “Tərəqqi”; Goranboy –

"Mübariz"; Qax – "Şəlalə"; Kəlbəcər – "Yenilik"; Quba – "Şəfəq"; Qubadlı – "Avanqard"; Qusar – "Qızıl Qusar"; Qəbələ – "Qalibiyət"; Kürdəmir – "İrəli"; Laçın – "Laçın"; Lənkəran – "Leninçi"; Lerik – "Bolluq uğrunda"; Masallı – "Çağırış"; Tərtər – "Qızıl bayraq"; Neftçala – "Oktyabr bayrağı"; Ordubad – "Yeni Ordubad"; Biləsuvar – "Məhsul"; Sabirabad – "Muğan"; Saatlı – "Dönüş"; Salyan – "Qələbə"; Tovuz – "Həqiqət"; Ucar – "Yeni söz"; Füzuli – "Araz"; Xaçmaz – "Dostluq"; Xanlar – "Kommunist əməyi"; Şəmkir – "Ulduz"; Şəki – "Şəki fəhləsi"; Şamaxı – "Yeni Şirvan", "Noviy Şirvan"; Şuşa – "Şuşa"; Şahbuz – "Qabaqcıl"; Yardımlı – "Yeni kənd"; Babək – "Əmək bayrağı" və s. Bəzi qəzetlərin adı bir neçə dəfə dəyişmişdir. (17)

Azərbaycan mətbuat tarixinin salnamələrdə izi qalmış səhifələrini vərəqlədikcə xalqımızın multikultural dəyərlərə necə böyük önəm verdiyinin bir daha əyani şahidi olursan. Bunu etnik almanların timsalında daha aydın görə bilirik (*Almanların Azərbaycana ilk kütləvi köçü 1819-cu ilə təsadüf edir. Həmin ilin yayında Tiflisdən Azərbaycanın Yelizavetpol (Gəncə) qəzasına köçən 194 alman ailəsi Şamxor (Şəmkir) yaxınlığında Helenendorf (Göygöl rayonu) və Annenfeld adlı iki koloniya saldılar. Sonralar Gəncə və Qazax qəzalarında almanların yeni koloniyaları yarandı. Almanlar kənd yerlərində elektrik enerjisindən istifadənin, elektrik dəmir yolunun, Şəmkirin Dəllər qəsəbəsindən Gədəbəyədək uzanan neft kəmərinin ilk yaradıcıları olublar. 1941-ci ilin sentyabrında Azərbaycan vətəndaşı olan 20 mindən çox alman heç bir tutarlı dəlil gətirilmədən Sibirə və Qazaxıstana sürgün edildilər. Onların abad evlərinin çoxuna Sovet boslarından olan Mikoyanın havadarlığı ilə ermənilər yerləşdirildilər. Hazırda, Azərbaycanda çox az alman yaşayır. Onların böyük əksəriyyəti yaşlıdır və demək olar ki, alman dilini bilmirlər*).

Onların öz dillərində (həm də əyalətdə) mətbu orqanlarını nəşr etməsi, Azərbaycanın dövlət olaraq bu işdə öz yardımını əsirgəməməsi, onlara hər cür maddi və mənəvi dəstək göstərməsi

tarixin inkarsız gerçəkliyidir. Uzaq olmayan həmin tarixə kiçik bir ekskursla bunu göstərmək olar.

“Kaukasische Post” – almandilli qəzetin ilk nömrəsi 1906-cı il iyunun 18-də Tiflis şəhərində Kurt Von Kutshenbax tərəfindən nəşr olunmuşdur. Qəzetin sonrakı fəaliyyəti ilə yazıçı və jurnalist olan Artur Leist məşğul olmuşdur. “Kaukasische Post” qəzeti həftədə bir dəfə, bazar günləri Tiflis şəhərində çap edilərək Qafqaz almanlarının yaşadığı ərazilərə göndərilirdi. Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan ərazilərində yerləşən alman kəndlərində qəzetə böyük tələbat vardı. Qəzetdə müntəzəm şəkildə Qafqaz almanlarının həyat və fəaliyyəti, eyni zamanda, Almaniya baş verən hadisələr barədə müntəzəm məlumatlar verilirdi.

Birinci dünya müharibəsinin başlanması səbəbindən qəzetin çapı 1914-cü ildə dayandırılsa da, 1918-ci ildə yenidən bərpa edilmişdir. Lakin Gürcüstan Demokratik Respublikası və Sovet hakimiyyəti zamanı qəzetin fəaliyyət göstərməsinə lazımı diqqət və şərait yaradılmamışdır. 1994-cü ilin oktyabr ayında Gürcüstan dövlətinin dəstəyi nəticəsində qəzet uzun fasilədən sonra öz işini bərpa etmişdir. Hal-hazırda, aylıq şəkildə nəşr olunan “Kaukasische Post” qəzeti Qafqaz bölgəsində nəşr olunan yeganə alman dilli qəzetdir. (18)

1924-cü ildə Bakıda alman dilində qəzetin çap edilməsi üçün əsas problem səlis alman dilində danışa biləcək savadlı insanların çox az olması idi. Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsi Gəncə şəhərində yaşayan etnik almanlardan qəzetdə fəaliyyət göstərmələri üçün istifadə etmək qərarına gəlir.

“Rote Bauer” (Qırmızı kəndli) qəzeti 1924-cü ilin mart və aprel ayları aralığında Helenendorf (indiki Göygöl) ərazisində alman dilində kiçik qəzet formatında çap edilir. Qəzetin tirajı 150 ədəddən çox olmayıb. Ölkədə yaşayan alman dilli əhalini qismən əhatə edən bu qəzetdə, əsasən, kənd təsərrüfatı mövzusunda yazılar verilib. Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsi (AKP MK) isə bütün respublikanı əhatə edəcək vahid almandilli və eyni zamanda kommunist maraqlarını qoruyan bir qəzetin nəşr edilməsini istəyirmiş.

1924-cü ilin mart ayında AKP MK yerli almanlar üçün nəzərdə tutulmuş alman dilli qəzetin yaradılması barədə təlimat verir. Təlimata uyğun olaraq, **“Bauer und Arbeiter”** (Kəndli və işçilər) adlı qəzet 1924-cü ilin iyun ayından noyabr ayına qədər Bakı şəhərində alman dilində çap edilib. Qəzet həftədə bir dəfə nəşr olunmaqla, AKP MK-nın rəsmi mətbuat orqanı kimi fəaliyyət göstərmiş. Alman jurnalist Albert Erfurt “Bauer und Arbeiter” qəzeti fəaliyyət göstərdiyi müddətdə baş redaktor vəzifəsini icra edib. Qəzetin yaradıcı kollektivi, əsasən, Bakı şəhərində yaşayan azsaylı alman icmasından təşkil edilmiş.

Qəzetdə ideoloji təbliğatla yanaşı, Azərbaycan və Gürcüstan ərazilərində yaşayan almanların məişət, təhsil və cəmiyyətə inteqrasiya məsələləri ilə bağlı müxtəlif mövzulara da geniş yer ayrılıb. XX əsrin 20-ci illərində Qafqazda yaşayan etnik almanlar Bakı və Tiflis kimi böyük şəhərlərdə yaşamırdılar. Onlara daha çox məskən saldıqları bölgələrdə rast gəlmək mümkün idi. Bu səbəbdən, qəzet üçün fəaliyyət göstərən 32 nəfərdən 8-i Bakıda, 3 nəfəri isə Tiflisdə işləyirdi. Digər 15 nəfər Azərbaycanda, 7 nəfər isə Gürcüstanda etnik almanların yaratdığı koloniyalarda yaşayan kəndli muxbirlər idilər.

“Bauer und Arbeiter”in Bakıda çap olunduğu ilk say(lar)ı 2200 nüsxədən ibarət idi. Nüsxələrin çox az bir qismi paytaxtda saxlanılırdı, əsasən, Azərbaycanın bölgələrində və Gürcüstanda yaşayan almanlara göndərilirdi. Moskva ətrafında yaşayan almanlar da təbii ki, unudulmurdu – bir neçə nüsxə onlara da çatdırılırdı. Sonralar Gürcüstan Kommunist Partiyasının səyi nəticəsində “Bauer und Arbeiter”in Tiflis şəhərində kiçik ofisi açılır. Bununla yanaşı, çap zamanı yaranan problemlər səbəbindən qəzetin nəşrində müxtəlif gecikmələr olmuş. Bütün çətinliklərə baxmayaraq, 1924-cü ilin sentyabr ayında baş redaktor A.A.Erfurt və məsləkdaşı Şonberq Azərbaycan Kommunist Partiyasının nəzdində alman dilli özəl mətbəə yaratmağa nail olurlar.

Sonradan qəzetə olan marağın kəskin azalması səbəbindən “Bauer und Arbeiter” 1924-cü il noyabrın 5-də öz fəaliyyətinə son verir.

“Lenins Weg” (Lenin yolu) – 1932-1936-cı illər ərzində ilk olaraq Helenendorf (Göygöl) və bir müddət sonra isə Bakı şəhərində alman dilində nəşr olunmuş qəzetdir. Kommunist yönümlü qəzet Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin dəstəyi ilə nəşr edilmişdir. Qəzet Qafqaz almanları arasında kommunist ideyalarının yayılmasına hesablanmışdır.

Azərbaycanda sovetləşmənin ilk günündən rusdilli mətbuatın nəşr edilmə prosesi anadilli mətbu orqanlarla birlikdə həyata keçirildi. 1906-cı ildən çap edilən “Bakinskiy raboçi” yenidən fəaliyyətinə başladı və mətbu orqanın çapı üçün lazım olan şərait yaradıldı. “Kommunist” qəzetinin rus dilində nəşri də qısa müddətdə reallaşdırıldı. Rus dilində bir çox yeni partiya-sovet mətbuatı yaradıldı. 1923-cü ildə “Molodoy raboçiy” gənclərin əsas tribunası oldu.

Sovetləşmədən sonra ilk buraxılan qəzet “Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinin əxbarı” oldu. Aprelin 29-da rus və Azərbaycan dillərində çap olunan bu mətbu orqanın ilk sayı inqilab sevinci ilə açılırdı: “Aprelin 27-dən 28-nə keçən gecə Şərq tarixində ən böyük hadisə baş verdi – bir damcı qan tökülmədən, demək olar, güllə atılmadan hakimiyyət xalq düşmənlərinin, xanların, bəylərin və onların əlaltılarının və satqın nökrələrinin caynaqlarından əməkçi xalqın əlinə keçdi”. (19)

A.Aşırılı yazır ki, 1928-ci ildə isə Azərbaycan K(b)P Bakı Komitəsi fəhlələrin kütləvi mətbu orqanı olan “Vışka” qəzetinin rus dilində çapını planlaşdırırdı. Elə həmin il mart ayının 1-də qəzetin ilk sayı işıq üzgü gördü. “Vışka”nın ilk sayı 15 min, ikinci sayı 20 min tirajla oxuculara çatdırıldı.

ÜK (b) P MK 1939-cu ildə “Vışka”nın digər rusdilli nəşr olan “Bakinskiy raboçi” ilə birləşməsi haqda qərar verdi. Lakin 9 aydan sonra qərar dəyişdirildi. 1940-cı il fevralın 1-də “Vışka”nın yenidən nəşri bərpa edildi. Bu dövrdə qəzetin tirajı 40 minə keçmişdi.

Əsasən, Azərbaycanın neft sənayəsindən yazan “Vışka” respublikanın ictimai-siyasi, mədəni həyatı, digər təsərrüfat sahələrini də əhatə edən materiallar çap edirdi. Rusdilli oxucu auditoriyasının

tələbləri nəzərə alınır. Qəzetin səhifələrində məşhur Bakı neftçilərinin həyatından oçerklər dərc olunurdu.

1948-ci il mayın 5-də “Vışka” 20 illiyini qeyd etdi. 1978-ci ildə qəzetin 60 illiyi təntənəli şəkildə keçirildi. Azərbaycan müstəqilliyini bərpa edən ərəfədə mövcud çətinlik redaksiyanın işinə mənfi təsir etsə də, qəzet yaşadı.

Hazırda, “Vışka” öz köhnə adı ilə çağdaş mətbuatımızın sıralarında boy göstərir.

1932-ci ildə ilk dəfə rus və Azərbaycan dilində “Azərbaycan bədən tərbiyəçisi” (Fizkulturnik Azerbaydjana) adlı ixtisaslaşmış idman qəzeti nəşrə başladı. Azərbaycanda idman mətbuatı tarixinin başlanğıcının əsası qoyuldu və bu sahədə ixtisaslaşan jurnalist kadrları yetişdi. Fəaliyyətinin ilk illərində 4 səhifə həcmində nəşr olunan qəzet, təkcə, respublikamızda deyil, keçmiş SSRİ məkanında da özünə xeyli sayda oxucu toplamağa nail oldu. Qəzetin ilk baş redaktoru tanınmış yazıçı Aleksandr Kikiadze idi. (19. 109-110)

70-ci illərin əvvəlində ölkədə müxtəlif dillərdə çap olunan 118 qəzet, 128 jurnal tipli mətbu orqanlar içərisində azərbaycanca nəşrlər üstünlük təşkil edirdi: ana dilində 84 qəzet və 23 jurnal nəşr olunurdu.

Azərbaycanda milli azlıqların öyrənilməsinə maraqlı Sovet dövründə kifayət qədər güclü olmuşdur. Xüsusən də Sovet alimləri bu məsələyə xeyli maraqlı göstərmişlər. Hələ sovetləşmədən əvvəl – XIX əsrin 30-cu illərindən başlayaraq, xüsusi tədqiqat qrupları Azərbaycanın milli azlıqlar yaşayan müxtəlif ərazilərinə səfərlər etmiş, həmin xalqların adət-ənənə, həyat və məişətləri ilə yaxından tanış olmuşlar. Qayıtdıqdan sonra isə Sankt-Peterburqda nəşr olunan jurnallarda bu haqda geniş həcmli məqalələrlə çıxış etmişlər. Bu sıradan XIX əsrin 40-cı illərində B.Leqkobıtov (ləzgilər, tatlar, xınalıqlar), P.Zablotski (talışlar) XIX əsrin 50-ci illərində İ.Berezin (farslar), XIX əsrin 60-cı illərində P.F.Riss, D.Kistenyev (talışlar), XIX əsrin 80-ci illərində A.Komarov (tatlar, farslar), XIX əsrin 90-cı illərində E.Veydenbaum (tatlar, talışlar), milli azlıqların həyat və məişətinə aid sahələri dərinlən öyrənməyə çalışmışlar.

Tarix elmləri doktoru, professor Qəmərşah Cavadovun araşdırmalarına görə, 1923-cü ildə Azərbaycanın Tədqiq və Tətəbbö (Araşdırma – N.N) Cəmiyyəti yarandıqdan sonra milli azlıqların öyrənilməsi prosesi daha geniş vüsət almışdır. Cəmiyyət az vaxt içərisində Azərbaycanın etnoqrafik baxımdan öyrənilməsində xeyli iş görmüşdür. Bu sırada B.Millərin tatlar və talışlar, Q.F.Çursinin talışlar, A.Bukşpanın kürdlər haqqında əsərlərini misal göstərə bilərik. Bir müddət sonra – XX əsrin 60-70-ci illərində A.L.Qryunberqin, M.Hacıyevin və T.Əhmədovun ayrı-ayrılıqda tatlar, 80-ci illərində isə Ə.A.İzmayılovanın və Q.Cavadovun talışlar, həmçinin, digər azsaylı xalqlar haqqında tədqiqatları da maraqla qarşılandı.

Azərbaycan kürdlərinin öyrənilməsində Ə.Ələkbərovun, A.Bukşpanın, E.Pçelinanın, Q.F.Çursinin, T.F.Aristovanın araşdırmaları da diqqətdən kənar qalmamışdır.

Xınalıqlılar haqqında A.H.Qenkonun, N.Q.Volkovanın, İ.H.Şahbazovun, qız və buduqlarla bağlı V.Z.Piriyevin, Q.Ə.Qeybullayevin, udinlər barədə İ.Eyxvaldın, A.Şifnerin, M.Bejanovun, A.Arutinovun yanaşmaları bu xalqların öyrənilməsinin tarixşünaslığı baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. (20)

1979-cu ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının əsaslı kitabxanası Zivər Mustafayevanın tərtib etdiyi “Azərbaycan dövrü mətbuatı. 1920-1970-ci illər” bibliografiyasını çapdan buraxmışdır ki, burada 1920-ci ildən 1970-ci ilə qədər Azərbaycanda Sovet dövründə çıxan mətbuat orqanları haqqında məlumatlar toplanmışdır. (21)

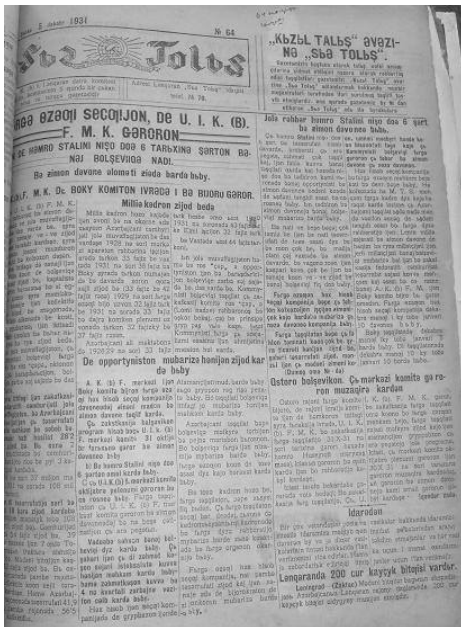
Ötən əsrin 80-ci illərində mətbuat səhifələrində Azərbaycan xalqlarının etnik tarixinə dair müxtəlif səpkili, bəzən diletant xüsusiyyətli məqalələr çap edilmiş, bu məqsədlə xüsusi kitablar buraxılmışdır. Qədim və erkən orta əsr tarixinə bələd olmayan “müəlliflər” mövcud nailiyyətləri öz adına çıxmış, köhnə, sübut olunmamış konsepsiyalara üstünlük vermiş, yeni istiqamətli tədqiqatları inkar edərək xalqın etnik tarixini daha da dolaşığa salmışlar. (22)

Həqiqətən, KİV-in çoxmillətli əhali ilə qarşılıqlı təsir vasitəsi kimi, yəni geniş oxucu və tamaşaçı auditoriyasına malik sosial-siyasi institut olaraq, potensial imkanları çox böyükdür. Məsələn, dövlət səviyyəsində milli azlıqların tarixi, həyat və məişəti geniş tədqiq olunan dövrdə (80-ci illərdə), yalnız Azərbaycanda 5,6 milyon tirajla 150-dən çox respublika, şəhər, rayon və sahə qəzetləri, illik tirajı 33 milyon nüsxə olan jurnal və jurnal tipli nəşrlər çap olunurdu. Radio və televiziyanın gündəlik yayım həcmi 50 saatdan çox idi. Bunlardan əlavə, respublikada müxtəlif komitə, cəmiyyət və təşkilatların orqanı olan 52 yeni qəzet və 8 jurnal (onların çoxu alternativ idilər) nəşr olunurdu. Yalnız abunə ilə yayılan mərkəzi qəzet və jurnalların birdəfəlik tirajı 1,5 milyon nüsxədən artıq idi. Statistik rəqəmlərdən də görüldüyü kimi, o dövrdə respublikada ictimai şüura böyük “mətbu təsir” imkanları mövcud olmuşdur. Görəsən, yazılı və elektron KİV bu imkanları necə dəyərləndirir, millətlərarası həyatın problemsizliyini, insanların beynəlmilçilik, başqa xalqlara hörmət ruhunda tərbiyə edilməsini təmin etmək məqsədi ilə nə dərəcədə səmərəli işlər görə bildi? Respublika qəzetlərinin (“Kommunist”, “Bakinskiy raboçiy”, “Azərbaycan gəncləri” və “Molodyoj Azerbaydjana”) 1986-1991-cı illərdə çap olunmuş saylarının kontent-analizi millətlərarası münasibətlər sahəsində gedən proseslərin, tərəflər arasında mətbuat səhifələrində aparılan “müharibələr”in təhlili üçün xeyli empirik material verir. (23)

İlham Məzanlı “KİV millətlərarası və dövlətlərarası münasibətlərin təkmilləşdirilməsi faktoru kimi” kitabında (Bakı-2014) yazır ki, keçmiş Sovet İttifaqının müxtəlif respublikalarında baş verən hadisə və proseslər, təkcə, millətlərarası münasibətlər sahəsində mövcud olan mürəkkəb problemləri deyil, həmçinin, kütləvi informasiya vasitələrinin bu problemləri işıqlandırması sahəsindəki fəaliyyətində də ciddi boşluqların olduğunu aşkara çıxardır. Bir sıra milli respublikalarda – qəzet və jurnal səhifələrində, televiziya və radio verilişlərində bəzi xalqların tarixi və mədəniyyəti, adət və ənənələri ideallaşdırılır, ayrı-ayrı tarixi hadisə və faktlara milliyyətçi yanaşmalar, milli maraqların digər xalqların

marajaqlarına qarşı qoyulması və s. özünə yer alırdı. Mətbuat orqanları insanların başqa xalqlara hörmət və vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsi işində xalqlar və dövlətlər arasında ziddiyyətlərin, münaqişə situasiyalarının beynəlxalq aləmdə aradan qaldırılması nümunələrindən deyil, marksizm-leninizm ideologiyası çərçivəsində məqbul sayıla bilən və arzuolunan “müsbət” nümunələrdən istifadə edir, bəzi hallarda isə özünü kəskin şəkildə büruzə verən faktların üstündən sükutla keçirdilər. Millətlərin və xalqların inkişafı ilə bağlı ortaya çıxan mürəkkəb məsələlər, ayrı-ayrı regionlarda və respublikalarda sosial-iqtisadi və mədəni siyasətin həyata keçirilməsində yol verilən səhvlər və çatışmazlıqlar kütləvi informasiya vasitələrində öz əksini və təhlilini tapmırdı. KİV-in bu sahədə fəaliyyətində, demək olar ki, deklarativlik üstünlük təşkil edirdi.

Lakin bir həqiqəti etiraf etməliyik ki, Azərbaycan vahid Sovet “mexanizmi”nin tərkib hissəsində olduğu dövrlərdə digər “qardaş” respublikalardan fərqli olaraq, bu sahəyə daha həssas və obyektiv yanaşmağa çalışıb.

Bunu Azərbaycan KİV-in tarixini vərəqlədikcə daha aydın görə bilirik. Həqiqətən də respublikada yayımlanan yerli mətbu nəşrlər azsaylı xalqların bu və ya digər xüsusiyyətlərinin geniş və əhatəli işıqlandırılmasında mühüm rol oynayıb.

21 yanvar 1931-ci ildə Lənkəran şəhərində Böyük-ağa Mirsalayevin baş redaktorluğu ilə 1500 tirajla “**Kıvız-Talış**” adında qəzet fəaliyyətə başlayıb. Az.K(b)F Lənkəran Dairə Komitəsinin Orqanı olan və 5 gündən bir

talış və Azərbaycan (türk) dillərində nəşr olunan “Kızıl-Talış” qəzeti indiyə qədər “talış” adını daşıyan və səhifələrində bu dildə yazılara yer verən ilk qəzet olaraq tarixə düşüb.

Azərbaycan və talış dillərində yazılar çap edən “**Kızıl-Talış**”ın birinci sayında qəzetin nəşrinə razılıq verilməsini Şuralar (Sovetlər – N.N) Hökumətinin talış xalqına bir töhfəsi olduğu vurğulanmışdır: “Talış əlifbası, talış dili və talış ədəbiyyatının inkişafı danılmaz müvəffəqiyyətlərimizdən və parlaq nailiyyətlərimizdəndir. Şuralar Hökuməti talış əməkçilərini Talışinski, Talışxanov, Mehmandarov və qeyri müftəxorların qanlı caynaqlarından azad

edib, yer, su, meşə və yaşamaq üçün geniş imkan verdi. Qaranlıqda qalmış mövhumat qurumlarından maarifə və mədəni inqilaba doğru çəkdi... İcbari təhsil sayəsində bütün talış kütləsinin 100 faiz savadlanması, kollektivləşmə nəticəsində qolçomaqların bir sinif olaraq ləğvi okruqların (vilayətlərin – N.N) tövsiyə edilib dairələşməklə, güclü işçilərin kəndlərə axını, 25 minçilərin kəndlərə göndərilməsi, yüzlərcə traktor və maşınların kəndlərə dolması, xüsusən, Talış əməkçiləri arasında mətbəə və qəzetə quruluşu 5 illik planın hədiyyəsi və 16-cı firqə qurultayının dəyərli töhfələrindən biridir”.

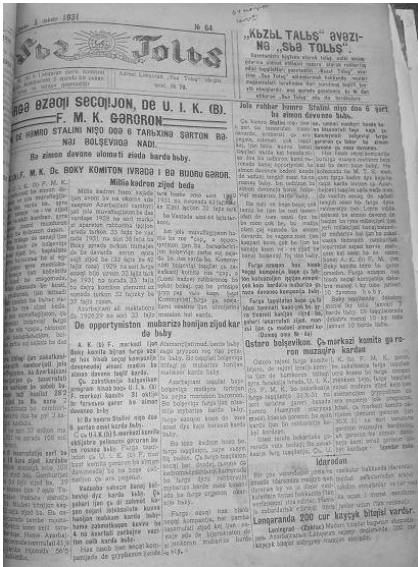
Qəzet 1931-ci il yanvarın 21-dən noyabrın 20-dək “Kızıl Talış” adı ilə (1-63-cü saylar) çap olunmuş, 64-cü sayından etibarən (5 dekabr 1931) isə bu ad dəyişdirilərək “**Sıx Talış**” adlandırılmış (əslində, əvvəlkindən fərqli olmayaraq, bu ad da talış dilində eyni anlamı ifadə edir – N.N) və səbəbi qəzetin həmin

sayında belə izah edilmişdir: “Qəzetimizin başlıca olaraq talış xalqı əməkçələrinə xidmət etdiyini nəzərə alaraq, rəhbərlikedicilə təşkilatlar qəzetimizi “Kızıl-Talış” əvəzinə “Sıə Talış” adlandırmaq haqqında müxbir müşavirələri tərəfindən irəli sürülmüş təklifi təsvib (göstəriş – N.N) etmişlərdir. Ona görə də qəzetimiz bu nömrədən etibarən, “Sıə Talış” adı ilə buraxılır”. (24)

“Kızıl-Talış (Sıə Talış)” qəzetinə Böyükağa Mirsalayev, Əli Razi Şəmsizadə, Rəzraq Kazımov, Əmrəli Mirzəyev, Qüdrət Kazımov, Bayram Süleymanov kimi o dövün ziyalı insanları müxtəlif illərdə redaktorluq və ya məsul katiblik etmişlər.

Dörd səhifədən ibarət olan qəzetdə, əsasən, daxili və xarici xəbərlər, yerli həyatı əks etdirən materiallar verilmiş, həmçinin mədəni inqilabın məqsəd və vəzifələri, kollektivləşmə, qadın azadlığı, təsərrüfat vəzifələri haqqında yazılar da dərc edilmişdir. Talış bölgəsinin siyasi-iqtisadi, sosial-mədəni həyatı haqqında yazılarla qəzetin hər sayında rastlaşmaq mümkündür. Bu dildə şeirlər, felyetonlar, tərcümələr, çap olunan kitablar haqqında məlumatlar, ilk Talış teatrı, talışlar haqqında həm Rusiya, həm də Bakı mətbuatında çıxan yazılar qəzetdə yer alan materiallardan idi.

Qəzetin fəaliyyətində yaxından iştirak edən Müzəffər Nəsirlinin “Talış folklori həxədə çan qləyi sıxan” (Talış folkloru haqqında bir neçə söz – N.N) məqaləsi (“Sıə Talış” qəzeti, N67(325), 18 dekabr 1935-ci il, N69(327) 31 dekabr 1935-ci il) Talış folklorşünasları üçün vacib bir mənbə sayıla bilər. Talış dilində şeirlərin, felyetonların, tərcümələrin, əsasən, daha çox 1935-ci il saylarında çap olunduğunu görmək mümkündür.

1938-ci ilin ilk ayından başlayaraq, qəzetin səhifələrində talış dilindəki yazılar azaldılmış, sentyabrın 22-dən etibarən isə bütün məqalələr, yalnız Azərbaycan dilində nəşr edilmişdir. Stalin repressiyasından sonra qəzetin fəaliyyətinə xitam verilmişdir.

“Sıə Tolış” adıyla qəzet son sayını (N11(518)) 18 fevral 1939-cu ildə çap edir. Bu tarixdən sonra qəzet **“Sosialist Subtropiği”** adını daşayıb. Bunun səbəbi də yenə qəzetin 12-ci (519) nömrəsinin son səhifəsində “Oxuyucuların diqqətinə” başlıqlı kiçik bir xəbərlə çatdırılır: “Qəzetimizin keçmiş “Sıə Tolış” adı indiki şəraitimizə uyğun olmadığından həmin ad indi “Sosialist Subtropiği” ilə əvəz edilmişdir”. (25)

“Sosialist Subtropiği” qəzeti 16 iyun 1957-ci ildən **“Leninçi”**, 22 sentyabr 1990-cı ildən isə **“Lənkəran”** adı ilə nəşr edilmişdir.

Masallıda nəşr olunan və bölgədə yaşayan talışların mədəniyyətinə yer ayıran bir sıra mətbu orqanlarla bağlı yazıçı-publisist Nurəddin Ədiloğlunun araşdırması da bu qəbildəndir. Araşdırmada qeyd olunur ki, 1932-ci il mayın 31-də Masallı rayon Firqə (partiya – N.N) və İcraiyyə komitələrinin orqanı kimi **“Yeni həyat”** qəzetinin ilk sayı çapdan çıxıb. Qəzetin ilk sayları Masallıda mətbəə olmadığından Lənkəranda – **“Kızıl Talış”** qəzetinin mətbəəsində 600-800 tirajla çap olunmuşdur. Birinci sayı ağ kətan parça üzərində nəşr olunan qəzetin redaktorluğunu rayon Firqə Komitəsinin birinci katibi işləyən İlya Mişiyev öz öhdəsinə götürmüşdür. O zaman qəzetin şöbələri yalnız ictimai əsaslarla fəaliyyət göstərirdi. Bunlardan biri kütləvi işlər şöbəsi idi. Şöbənin yazıları “Firqə quruluşu” rubrikası altında dərc olunurdu.

Qəzetin bir şöbəsi də “Mədəni-maarif” adlanırdı. Bu şöbə materialları, əsasən, “Savadsızlığın ləğvi uğrunda” rubrikası altında dərc edirdi.

1933-cü ildə Masallıda MTS-in siyasi şöbəsi yaradıldıqdan sonra burada “Kolxoz bayrağı” qəzeti nəşrə başladı. “Kolxoz bayrağı” qəzetinə redaktorluğa sonralar “Yeni həyat” qəzetinin məsul katibi və redaktoru olan, qəzetin fəal kəndli müxbiri Oruc

Əliyev göndərildi. 1934-cü ildən etibarən “Yeni həyat” Lənkəranda deyil, Masallıda çap olunmağa başladı.

30-cu illərdə haqqı yazan, əyri əməl sahiblərini tənqid atəşinə tutan müxbirlər təqib olunduğundan yazılar çox vaxt gizli imzalarla dərc edilirdi. “Biçinçi”, “Hərif”, “Tək səbir”, “Hərdəm-xəyal”, “Qızıl Avarlı” və s. imzaların müəllifi olan fəhlə-kəndli müxbirlər öz yazılarında övladlarını məktəbə buraxmayan valideynləri, kolxoz anbardarları ilə əlaqəyə girib taxılı satan şura sədrələrini ciddi tənqid atəşinə tuturdular.

1962-ci ilin may ayında “Yeni həyat”ın nəşri dayandırıldı. 1965-ci ilin ortalarına kimi Lənkəranda çap olunan “Leninçi” rayonlararası (indiki dildə desək, regional) qəzet kimi fəaliyyət göstərmişdir. 1965-ci il aprelin 6-da Azərbaycan KP MK-nın bürosu bütün rayonlarda yerli qəzetlərin nəşrə başlaması haqqında qərar qəbul etdi. Masallı rayonunda da “**Çağırış**” adlı qəzet həmin il avqustun 18-dən nəşrə başladı. İctimai-siyasi orqan kimi fəaliyyət göstərən “Çağırış” öz səlafi “Yeni həyat”ın ənənələrini davam etdirirdi. 1968-ci ildə ən yaxşı tərtibatına görə, qəzet Azərbaycan Jurnalistlər İttifaqının, 1970-ci ildə Ostrovski adına Ümumittifaq mükafatının sahibi oldu. Həftədə 3 dəfə nəşr edilən və ən yüksək tirajı 14 mindən artıq olan “Çağırış” rayon ərazisində mövcud olan tarixi abidələrdən, “El-obanın söz boğçası” rubrikası altında ağız ədəbiyyatının toplanmasından tutmuş, elm, maarif, musiqi tarixi, tənqidi və satirik yazılardək mənəvi tərbiyə mövzularını əhatə edirdi.

1992-ci ilin oktyabrında rayonda ilk müstəqil qəzet olan “**Masallı**” nəşr olunmağa başladı. “Masallı” qəzetinin ilk redaktoru Zahir Əmənovun təsisçiliyi ilə 1993-cü ildə “**Masallı xəbərləri**” qəzeti yaradıldı. Bundan əlavə, 90-cı illərdə Masallıda Məmməd Kazımın rəhbərliyi ilə “**Qala**” ədəbiyyat qəzeti çap olundu, qısa müddətli olsa da “**Ditdili**” jurnalı, “**Fidan**”, “**Masallı ziyası**” və sair qəzetlər işıq üzü gördü.

2003-cü ildən başlayaraq Masallı rayon İcra Hakimiyyətinin təsisçiliyi ilə “**Yeni həyat**” qəzetinin nəşri bərpa olundu. 2003-cü ilin aprel ayından fəaliyyətə başlayan “**Cənub xəbərləri**” qəzeti

isə nəinki Masallının, ölkə üzrə regional mətbuat tarixində bir hadisəyə çevrildi.

XX əsrin 30-cu illərindən Masallıda fəaliyyətə başlayan “Yeni həyat”, sonrakı illərdə “Çağırış”, “Masallı xəbərləri”, “Cənub xəbərləri”nin səhifələrində bölgədə yaşayan talışların tarixi, ədəbiyyatı, mədəniyyəti və digər özəllikləri ilə bağlı çoxsaylı materiallar dərc ediləlibdir. Təbii ki, bir rayonun tarixində mətbuata bu qədər önəm verilməsi təqdirəlayiqdir.

Çağdaş Azərbaycan mətbuatında multikulturalizm

Mətbuat tariximizin son 25 ilini Azərbaycan milli mətbuatının inkişafında dönüş mərhələsi kimi səciyyələndirmək olar. Azərbaycan dövlət olaraq öz müstəqilliyini 1991-ci ildə bərpa etsə də, milli mətbuat müstəqilliyini hələ 80-ci illərin sonunda – Meydan hərəkəti ilə eyni vaxtda əldə etməyə can atırdı. Müstəqillik qazanıldıqdan sonra dövlət çevrilişlərinə cəhd və siyasi sabitsizlik nəticəsində mətbuat azadlığına senzura tətbiq edildi. Senzura 1992-ci il martın 15-də televiziya, 1993-cü ildə isə mətbuata şamil olundu. Bu zamanlar müstəqillik əldə edən mətbu nəşrlərdə gedən yazılar “qlavlit” (Mətbuatda və Digər Kütləvi İnformasiya Vasitələrində Dövlət Sirlərini Mühafizə Edən Baş İdarə – N.N.) deyilən nəsnənin “senzor”undan keçsə də, bəzi istisnalarla işıq üzü görürdü. (Məsələn, 1992-ci il Xocalı faciəsini o dövrün dövlət mətbuatı yanlış verərək cəmi 3 nəfərin həlak olduğunu yazmışdılar – N.N.) Müstəqillik deyilən anlayış “qlavlit”in fəaliyyətində belə yumşaqlyq yaratmışdı. Heç də asan başa gəlməyən bu nailiyyət ilk əvvəl beynlərdə inqilab etdi və insanların azad sözə inamını artırdı. Zaman keçdi və “qlavlit”in də fəaliyyətinə son qoyuldu – 1998-ci ilin avqustunda KİV üzərindən senzura tamamilə aradan qaldırıldı. Bundan əvvəl isə 70 il “Kommunist” adlı mətbu nəşri oxuyub, eyni adlı məfkurəyə xidmət edən insanların psixologiyasında mövcud olan “bütün ölkələrin proletariati birləşin” şüarı tarixin arxivinə göndərildi.

Yeni dönəmdə Azərbaycanın müstəqil mətbuatı 90-cı illərin əvvəllərində yaranmağa başladı. Bu da çox maraqlı və əhəmiyyətli bir proses idi. Sovet İttifaqının dağılması və ondan əvvəlki dövr, milli hərəkətin güclənməsi, Azərbaycan xalqının birləşməsi və milli həmrəyliyin nümayişi, əlbəttə, milli mətbuatımıza da güclü təsir göstərdi. Müstəqil mətbuat hələ çox-çox əvvəl Həsən bəy Zərdabinin “Əkinçi”sindən, Əli bəy Hüseynzadənin “Füyuzat”ından, Cəlil Məmmədquluzadənin “Molla Nəsrəddin”indən və

neçə-neçə retro nəşrlərdən qidalansa da, zamanın tələblərinə uyğun şəkildə formalaşaraq hamımızın gözü qarşısında və iştirakı ilə ərsəyə gəldi. Bu, heç də özü ilə yuxarıda adlarını sadaladığımız mütəfəkkir insanların yerlərini doldura biləcək yetərincə söz – qələm sahiblərini yetişdirmədi...

Sovet dövründə medianın birinci funksiyası “partiyalılıq” idi. Dövrün ideoloji rüporuna çevrilən Sovet Azərbaycanı mətbuatı – jurnalistika məktəbi kifayət qədər güclü idi, ixtisaslaşma var idi. O illərdə söz azadlığından başqa, həyatın bütün sferası nəşr olunan qəzetlərdə əks olunurdu.

Çağdaş Azərbaycan jurnalistikasında ixtisaslaşmanın zəif olması, bir çox hallarda isə ümumiyyətlə belə bir bölgünün aparılmaması ifadəsi həmkarlarımızın bəzən haqsız narazılığına səbəb olur. Artıq, həyatımızın bir çox sahələrindən yazan və bu istiqamətdə ixtisaslaşan jurnalist kontingenti formalaşmaqdadır. Amma bəzi sahələr də var ki, “qarışıq” rənglərlə boyandığından çox vaxt nəyin nədən ibarət olduğunu ayırd etmək çətinləşir. Məsələn, ən həssas sahələrdən olan “milli münasibətlər” mövzusu ilə bağlı az qala hər gün qəzetlərimizin “boyanmasına” baxmayaraq, problemin cəmiyyətə düzgün çatdırılmasında nöqsanlar kifayət qədərdir.

Araşdırmaçı İlham Mazanlı qeyd edir ki, millətlərarası məsələlər üzrə jurnalist kadrlarının hazırlanması və ixtisaslarının artırılması uyğunlaşdırılmış və razılaşdırılmış bir sistem şəklində fəaliyyət göstərməlidir. Bu sistemin hər bir bəndi, təkcə, onun əsas vəziyyətini əks etdirməməli, həm də sistemin integrativ (ayrı-ayrı elementlərin bir tam şəklində birləşməsi) keyfiyyətlərinin formalaşmasına şərait yaratmalıdır, yəni bir bənd o biri bəndi qarşılıqlı surətdə zənginləşdirməlidir. Yalnız, belə halda – millətlərarası və dövlətlərarası münasibətlərin təkmilləşdirilməsi faktoru kimi bu cür qarşılıqlı əlaqə şəraitində KİV əməkdaşlarının keyfiyyətə inkişafına nail olmaq mümkündür: “Apardığımız araşdırmalar göstərmişdir ki, tədqiq etdiyimiz dövrdə millətlərarası münasibətlər sahəsində jurnalistlərin peşəkarlığının artırılmasının məqsəd, forma və metodları arasında da bir uyğunsuzluq vardır. Bu

istiqamətdə yaradıcılıq təliminin formalaşmış ilk təcrübəsi lazımı elmi-praktik yeniliyə də malik olmamışdır. Şübhəsiz, mühazirə, seminar və s. kimi dərs formaları gələcəkdə də öz əhəmiyyətini qoruyub saxlamalıdır. Eyni zamanda, bu cür dərslərin diskusiya, “dəyirmi masa”, söhbət, işgüzar oyunlar formatında keçirilməsi faydalı ola bilər. Biz, belə düşünürük ki, problemin xüsusi əhəmiyyətini nəzərə alaraq, bu sferada jurnalist kadrlarının hazırlanması və ixtisaslarının artırılması prosesi öyrənilən konkret situasiyanı həyata maksimum yaxınlaşdırmağa imkan verən texniki təlim vasitələri ilə möhkəmləndirilməlidir”. (26)

Təəssüf ki, jurnalistlər bu tip mövzulara əksər hallarda səthi yanaşır, problemin mahiyyətini subyektiv mülahizələri ilə əsaslandırmağa çalışırlar. Nəticədə, milli münasibətlərlə, milli məsələlərlə bağlı problemlərə qeyri-obyektiv mövqedən yanaşılır, bir sıra reallıqlar və tarixi gerçəkliklər təhrif olunur. Belə hallara bir çox KİV-də tez-tez rast gəlmək olur. Bu mövzulardan biri də multikulturalizmdir.

Multikulturalizm ümumbəşəri varlığın inkişafının əsaslarından biridir. Ötən əsrlərlə müqayisədə bu gün multikulturalizm termini bir qədər fərqli mənə daşıyır. Mədəni bərabərliyin təmin edilməsində, tolerantlığın inkişafında mühüm rol oynayan multikulturalizm sivilizasiyalar arasında dialoqu gücləndirir, tarixi gerçəkliklərə siyasi yox, elmi prizmadan baxmağı qarşıya qoyur, ayrı-seçkiliyin qarşısını alır, nəticədə fərqli mədəniyyətləri təmsil edən xalqların sülh şəraitində birgəyaşayışına müsbət təsir göstərir.

Müstəqilliyin ilk illərində bəzi millətçi qrupların fəallaşması nəticəsində ölkədə ciddi problemlər yaşanırdı. Respublikada yaşayan xalqlarla bağlı uydurulan bəzi neqativ məsələlərə milli don geyindirmək cəhdləri ağır və sarsıntılı nəticələr verməkdə idi. Bəziləri milli əlamətlərə görə siyasi partiya yaradaraq xam xəyallar aləminə qapıldılar, amma bununla kifayətlənməyənlər ictimai-siyasi tarazlığı pozmağa, eyni zamanda, doğma torpaqlarımıza göz dikən, onu işğal edən erməni təcavüzkarlarına qarşı mübarizəyə qalxmaq üçün yumruqlanmış gücümüzü parçaladaraq xeyli

zəiflətdilər. Nəticədə, Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq tarixi səlnaməsinə ağırlı-acılı səhifələr düşdü.

Bu problemlərin qismən aradan qaldırılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 sentyabr 1992-ci il tarixdə imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında yaşayan milli azlıq, azsaylı xalq və etnik qrupların hüquq və azadlığının qorunması, dil və mədəniyyətinin inkişafı üçün dövlət yardımı haqqında” Fərmanının iki bəndi (9, 10), məhz, bu kateqoriyadan olan insanların mətbuatından və mətbuata çıxış imkanlarından bəhs edir:

9. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Mətbuat Komitəsi azsaylı xalqların dillərində tədris, sorğu-məlumat və bədii ədəbiyyatın buraxılışına diqqət yetirsin.

Ölkəmizdə milli münasibətlər üzrə respublika əhəmiyyətli dövrü mətbuat orqanının olmamasını nəzərə alaraq, bütün xalqların həyat və yaradıcılığını, əməyini, mənəvi dünyasını işıqlandırmaq, dil və mədəniyyətlərinin yayılmasına dövlət yardımı göstərmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin millətlərarası münasibətlər üzrə müşavir xidmətinin nəzdində “Elin səsi” adlı iri ölçülü həftəlik respublika qəzeti buraxılsın.

10. Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Şirkəti Azərbaycanda yaşayan azsaylı xalqların və etnik qrupların ədəbiyyatını, folklorunu, əmək və həyatını işıqlandıran teleradio proqramları təşkil etsin, habelə, talış və kürd dillərində “Respublika yenilikləri”, yerli radioqovşağı ilə azsaylı xalqların dillərində gündəlik verilişlər getməsini təmin etsin. (27)

Fərmanda aparıcı elmi-tədqiqat və ali təhsil müəssisələri qarşısında Azərbaycanda yaşayan bütün xalqların qədim köklərinin, tarixi inkişafının, dil və ədəbiyyatının tədqiqinin təmin edilməsi üçün semitologiya, antik dillər, qafqazşünaslıq kafedra və şöbələrinin açılması, qədim etnosların tarixi və mədəni irsini araşdırmağa qadir olan mütəxəssislərin hazırlanması və s. vəzifələr qoyulmuşdur.

Eyni zamanda, aidiyyəti qurumlara azsaylı xalqların sənət-karlığını, bədii peşəkarlıq və özfəaliyyət yaradıcılığını, qədim sənətlərini yaşatmağa, milli mədəniyyət mərkəzlərində kitabxana-

ların, bədii özfəaliyyət kollektivlərinin, xalq incəsənəti studiyaları və emalatxanalarının yaradılmasına yardım göstərilməsi barədə tapşırıqlar verilmişdir.

Fərmanda, həmçinin, bu prosesdə kütləvi informasiya vasitələrinin yeri, rolu və fəaliyyət istiqamətlərini müəyyən edən müddəalar da öz əksini tapmışdır. Ölkəmizdə bütün xalqların həyat və yaradıcılığını, əməyini, mənəvi dünyasını işıqlandırmaq, dil və mədəniyyətlərinin inkişafına və yayılmasına dövlət yardımı göstərmək məqsədilə yeni kütləvi informasiya vasitələrinin yaradılması məqsədəuyğun hesab edilir.

Bu Fərmanın müddəaları Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 iyul 2005-ci il tarixli 260 sayılı Fərmanı ilə müəyyən əlavə və dəyişikliklər edildikdən sonra daha fəal şəkildə həyata keçirilməyə başlanmışdır. (28)

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 47-ci, 48-ci, 49-cu, 58-ci və 59-cu maddələrində Azərbaycan Respublikası ərazisində yaşayan şəxslərin "Fikir və söz azadlığı", "Vidən azadlığı", "Sərbəst toplaşmaq azadlığı", "Birləşmək hüququ" təsbit edilmişdir. Həmin qanunlarda şəxsin etnik mənsubiyyətindən asılı olaraq, hər hansı bir məhdudiyət nəzərdə tutulmamışdır.

Bu gün Azərbaycanda yaşayan etnik icmaların dilində 15, rus dilində isə 30-dan çox qəzet və jurnal nəşr olunur. Telekanallarda milli azlıqların etnik mədəni həyatı, etnoqrafiyası barədə müntəzəm materiallar hazırlanır. Milli azlıqların sıx yaşadığı bölgələrdə isə yerli teleradio kanalları fəaliyyət göstərir. Bu barədə kitabın növbəti – "Multikultural media" hissəsində daha geniş məlumat verilir.

Hər hansı bir cəmiyyətdə bütün xalqların özünəməxsus milli-mənəvi dəyərlərinin inkişafında və qarşılıqlı surətdə zənginləşməsində bu cəmiyyətdəki bütün sosial-siyasi institutların, xüsusilə də kütləvi informasiya vasitələrinin rolu böyükdür və onların üzərinə xüsusi vəzifələr düşür: "Bizim fikrimizcə, KİV-in bu istiqamətdə fəaliyyəti ayrıca, həm də fundamental elmi araşdırmaların obyekt olmalıdır. Problemin aktuallığı və həssaslığı nəzərə alınaraq, KİV-in sözügedən sahədə fəaliyyəti ilə bağlı aparılacaq tədqiqatların, söyləniləcək elmi-praktik diskursların, hətta, adi mülahizələrin və

əldə olunacaq nəticələrin Azərbaycan mentalitetinin dünyəvi dəyərlərin araşdırıcıları üçün, eyni zamanda, bu problemlərlə maraqlanan sınav oxucular üçün böyük əhəmiyyət kəsb edəcəyi heç kimdə şübhə doğurmur”. (26. 51)

Problemin birdəfəlik çözümlü təbii ki, mümkün deyil. Buna müəyyən zaman və “mərhələli həll modeli”nin işlənilməsi, bunun tətbiq olunması üçün isə qətiyyətli addım lazımdır. Düşünürük ki, öndə gedən media qurumları bu işin lokomotivi ola bilər və belə bir addımı atmaqda tərəddüd etməməlidirlər. Bu, yalnız ümumi işin – müasir milli mətbuatımızın xeyrinə olar.

Azərbaycan qanunvericiliyi azsaylı xalqlara və milli azlıqlara bütün sahələrdə geniş fəaliyyət imkanları yaradıb. Onların KİV orqanları təsis etmək və ölkədəki bütün növ KİV-lərə çıxış imkanları xeyli sadələşdirilib. Təkcə, qanunlar və qərarlar deyil, milli proqramlarda da multikultural subyektlərin media münasibətləri, bütün növ informasiyaların yayım imkanları təsbit olunub.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun Etnososiologiya şöbəsinin elmi əməkdaşı Arif Qafarovun “Elm” qəzetində çap olunmuş “Azərbaycan KİV-lərində etnik məsələlərin monitorinqi, araşdırılması və öyrənilməsi” adlı məqaləsindən belə nəticəyə gəlmək olar ki, bu sahədə KİV-lərin monitorinqinin aparılması, xüsusi ilə də etnik məsələlər üzrə KİV-lərin fəaliyyətinə nəzarət çox vacibdir. Monitorinqi aparan qrup yayımın aparıldığı bütün dilləri bilməlidir. Yazılı KİV-lərin monitorinqini aparmaq daha asandır, çünki qəzet və jurnalları istənilən vaxt oxuyub nəticə çıxarmaq mümkündür. Canlı efirdə gedən verilişi isə yerində qeydə almaq lazım gəlir. Bu isə, daha böyük maddi və texniki imkanlar tələb edir. A.Qafarovun fikrincə, KİV-lərdə milli məsələlərə dair yayımlanan xəbər və məlumatlar cəmiyyətə müsbət və ya mənfi təsir edə bilər. Müsbət təsir ondan ibarətdir ki, yayımlanmış məlumatlar bir ölkə ərazisində yaşayan müxtəlif xalqların nümayəndələrinə birgəyaşayışın müsbət tərəflərini göstərərək tolerant dəyərlər yüksəldilir. Mənfi təsiri isə xalqlar arasındakı fərqləri şişirdərək onların arasında mübahisə salır və dövlətin sosial sabilliyinin

pozulmasına yol açır: “Azərbaycanda aparılmış araşdırma nəticəsində aydın oldu ki, respublikada etnik məsələlərə toxunan KİV-lər bu məsələyə neytral yanaşır və cəmiyyətdəki tolerantlığa mənfi təsir göstərilir. Bu məsələ üzrə araşdırmalar aparıb, verilişlər və məqalələr yayımlayan şəxslər isə çox zaman mütəxəssis olmadıqları üçün onların peşəkarlıqları hər zaman lazimi dərəcədə yüksək olmur”. (29)

Milli azlıqların KİV-lərdə təqdim olunması təkamülünün uğurlu modeli **İngilis alimi Saymon Klark** (Simon Richard Curtis Clarke) tərəfindən verilmişdir. O, milli azlıqların mətbuatda təqdim olunmalarının 4 mərhələsini göstərir.

Birinci mərhələ – tanımaq. Bu mərhələdə müəyyən bir qrup KİV-lərdən, ümumiyyətlə, kənar qalır. Onu nə lağa qoyurlar, nə də hansısa müsbət tərəflərini göstərilir. Digər qrupların üzvləri belə bir qrupun olması haqda heç bir xəbər almırlar. S.Klarkın fikrincə, 1980-ci illərdə Amerikadakı cinsi azlıqların durumu təxminən belə idi.

İkinci mərhələ – lağa qoymaq. Təqdim olunmanın bu mərhələsində müəyyən bir qrupun üzvləri KİV-lərdə səriştəsiz və cahil kimi təqdim olunurlar. Burada dominantlığın tipik nümunəsini müşahidə edə bilərik. Bir qrup digərinin alçaldılması hesabına öz nüfuzunu qaldırır. Məsələn, bu yaxınlarda Amerikada ərəblər (və həm də amerikalı ərəblər) bu formada lağa qoyulurdu. Onlar haqda müsbət fikirlər və ya da simpatiya yaranan obrazlar demək olar ki, efirlərdə təqdim olunmurdu.

Üçüncü mərhələ – nizamlaşdırma. Bu mərhələdə milli azlıqlar ölkədəki mövcud nizamın qoruyucusu kimi təqdim olunurlar: polis, əsgər, dedektiv və ya cəsus kimi. Məsələn, Amerikada afro-amerikalılar 1960-cı illərdə bu cür təqdim olunurdular. Hal hazırda isə, latın amerikalılar bu cür təqdim olunur.

Dördüncü mərhələ – hörmət. Bu mərhələdə azlıq həm mənfi, həm də müsbət olan bütün rollar paketini əldə edir. Bu o demək deyil ki, həmin azlıq haqda olan bütün stereotiplər itir və onlara qarşı ancaq simpatiya yaranır. Sadəcə olaraq, onlara aid edilən xüsusiyyətlərin diapazonu genişləndirilir. Bu cür diapazon genişlənməsi həmin azlıq

nümayəndələrinin həm müsbət, həm də mənfi cəhətlərinin digər qruplar tərəfindən qəbul olunmasına və onların digər qrupların üzvləri ilə bərabərləşdirilməsinə dəlalət edir.

İndi isə Azərbaycan dövlətinin digər sahələrdə atdığı müsbət addımların bəzilərini diqqətə çatdırmaq:

2003-cü il fevralın 17-də Prezident Heydər Əliyev “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiyanın (2003-2012-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında” Sərəncam (№ 1146) imzaladı. Prezidentin 2002-ci il 9 yanvar tarixində imzaladığı 865 sayılı Sərəncama əsasən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı ilə birlikdə hazırlanmış, müvafiq milli və beynəlxalq qurumların müsbət rəyini almış “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya”nın 5-ci – “İnformasiyalaşdırmanın əsas prinsipləri” bəndində göstərilir ki, milli informasiya resurslarının hazırlanmasına, milli proqram təminatının yaradılmasına üstünlük verilir, Azərbaycanda yaşayan digər xalqların informasiya resurslarının formalaşması üçün şərait yaradılır. Sərəncamda, həmçinin, “milli azlıqların mədəni inkişafına xidmət edən informasiya resurslarının formalaşdırılmasına şərait yaradılması” da tövsiyə olunur. (30)

Azərbaycan hökuməti tərəfindən qəbul edilən “E-hökumət portalı”nın da məqsədi yalnız Azərbaycan dilini bilən şəxslərə xidmət göstərməkdən ibarət deyil. Portal haqqında ümumi məlumatda qeyd olunur ki, “Elektron hökumət – müasir informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə dövlət qurumları tərəfindən Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşayan bütün vətəndaşlara, hüquqi və fiziki şəxslərə, xarici vətəndaşlara və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə informasiya və e-xidmətlərin göstərilməsinə şərait yaradır”.

Bu məsələ ilə bağlı vacib bir nüansa diqqət yetirilməsi ümumi işin səmərəliyini daha da artırmış olar. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan etnik tərkibinə görə müxtəlif milli azlıqların yaşadığı dövlətlərdən biridir, burada Azərbaycan vətəndaşlığına mənsub olan, lakin dövlət dilini mükəmməl bilməyən şəxslərin və ya

ölkəni ziyarət edən əcnəbilərin portaldan istifadə etmək imkanları avtomatik olaraq məhdudlaşacaq. Buna görə də portalın ən az 3 dildə (Azərbaycan, rus, ingilis) fəaliyyət göstərməsinin vacibliyi zərurət kimi ortaya çıxır.

E-hökumət layihəsi “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya”ya əsasən hazırlanmış və “Elektron Azərbaycan” Dövlət Proqramı çərçivəsində həyata keçirilir. Layihə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) geniş tətbiqi ilə dövlət orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin və operativliyinin yüksəldilməsinə, vətəndaş-məmur münasibətlərinin yeni müstəvidə qurulmasına, şəffaflığın təmin olunmasına və informasiya tələbatının dolğun ödənilməsinə şərait yaradır.

Rabitə, Nəqliyyat və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi bu sahədə görülən işlərin əlaqələndiricisi olaraq, “Elektron hökumət”in formalaşması üzrə digər dövlət orqanları ilə sıx əməkdaşlıq edir və müvafiq infrastrukturun yaradılması üzrə fəaliyyət göstərir. Artıq, elektron imzaların istifadəsi üçün Milli Sertifikasiya Xidmətləri Mərkəzi (MSX) yaradılmış, dövlət qurumlarının informasiya sistemləri arasında informasiya mübadiləsinə təmin edən infrastruktur qurulmuş və 2012-ci ilin aprel ayında “Elektron hökumət” portalı istifadəyə verilmişdir.

Portalın əsas texniki-texnoloji infrastrukturunu Nazirliyin Məlumat Hesablama Mərkəzində quraşdırılmışdır və onun fəaliyyətinin texniki dəstəklənməsini bu Mərkəz həyata keçirir. Portalın istifadəçiləri tərəfindən verilən sualların operativ cavablandırılması, baş verən yeniliklərlə bağlı vətəndaşların məlumatlandırılması məqsədi ilə MSX tərəfindən facebook və twitter sosial şəbəkələrində onun müvafiq səhifələri yaradılmışdır. Həmçinin, Portalın fəaliyyəti və inkişafı barədə analitik və statistik məlumatları özündə əks etdirən aylıq bülletenlər çap olunur. (31)

25 iyun 2002-ci ildə qəbul edilən və həmin ildə – oktyabrın 8-də qüvvəyə minən **“Televiziya və radio yayımı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda** deyilir:

V Fəsil. Teleradio yayımının təşkili, 32-ci maddə – Proqrama verilən tələblər:

32.0.5. Terrorizm, zorakılıq, milli, dini və irqi ayrı-seçkilik təbliğ olunmamalıdır;

32.0.9. Milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına ardıcıl şəkildə əməl olunmalıdır. (32)

28 sentyabr, 2004-cü ildə imzalanan **“İctimai televiziya və radio yayımı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda** (№767-IIQ) deyilir:

I Fəsil. Ümumi müddəalar, 3-cü maddə – İctimai yayım xidmətinin prinsipləri:

3.0.3. Plüralizm və dözümlülük;

3.0.6. Milli özünüdərkini inkişaf etdirilməsi.

II Fəsil. İctimai yayım xidmətinin təşkili, 7-ci maddə – İctimai yayımçının vəzifələri:

7.0.1. Ölkədə və dünyada baş verən mühüm hadisələr, dövlət orqanlarının, bələdiyyələrin, siyasi partiyaların, ictimai birliklərin, dini qurumların və kommersiya təşkilatlarının fəaliyyəti barədə vətəndaşların qərəzsiz və tarazlaşdırılmış informasiya almaq hüququnun həyata keçirilməsi;

7.0.7. Pornoqrafik materialların, zorakılığı, qəddarlığı, dini və irqi ayrı-seçkiliyi təbliğ edən proqramların yayımlanmaması.

III Fəsil. İctimai yayım proqramları, 11-ci maddə – İctimai yayım proqramlarında rəsmi məlumatların verilməsi:

11-1. Dini ekstremizm əleyhinə xüsusi əməliyyatlar barədə ictimaiyyətə məlumatın verilməsi (28 oktyabr 2016-cı il tarixli 320-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə əlavə edilmişdir);

11-1.1. Dini ekstremizm əleyhinə xüsusi əməliyyatın aparılması zonasında kütləvi informasiya vasitələri işçilərinin fəaliyyəti əməliyyat apararı orqan tərəfindən müəyyən edilir.

11-1.2. Dini ekstremizm əleyhinə aparılan xüsusi əməliyyat barədə ictimaiyyətə məlumatlar əməliyyat apararı orqanın müəyyən etdiyi formada və həcmdə verilir.

11-1.3. "Dini ekstremizmə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 9.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş məlumatların yayılmasına yol verilmir.

12-ci maddə – İctimai yayım proqramlarının dili

12.3. İctimai yayım Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşayan milli azlıqların dillərində verilişlər daxil edilir.

13-cü maddə – İctimai yayım proqramlarına verilən tələblər

13.2. Proqramlar milli-mənəvi dəyərləri, milli adət və ənənələri, mədəniyyət və incəsənətin bütün rəngarəngliyini özündə əks etdirməlidir. (33)

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 5 avqust tarixli 108 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya qaydaları", Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 21 avqust tarixli 355 sayılı Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramı (2005-2007-ci illər)" kimi sənədlərin qəbulu Azərbaycan dilinin gücləndirilməsinə yönəlmiş qanunvericilik tədbirləri kimi nəzərdən keçirilə bilər.

Sözəgədən Proqramın 2.2-ci bəndinə müvafiq olaraq, bu proqramda qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq və vahid informasiya mühitindən səmərəli istifadənin təmin edilməsi üçün tədris prosesində Azərbaycan dilində istifadə edilən müasir elektron tədris materiallarının, elektron dərsliklərin, elektron kitabxanaların, rəqəmli tədris resurslarının işlənilib hazırlanması, yayılması, tətbiqi və Azərbaycan dilində olan tədris və elmi-metodiki nəşrlərdə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları sahəsi üzrə terminologiyanın hazırlanması və elmi dövriyyəyə daxil edilməsi zəruri hesab olunmuşdur.

"Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında" Qanunun 10-cu maddəsinə əsasən, milli, irqi, sosial ədavəti, yaxud, dözülməzliyi təbliğ etmək məqsədilə KİV-dən istifadəyə yol verilmir.

Göründüyü kimi, dövlətimizin qəbul etdiyi bütün fərman və sərəncamlarda milli məsələlərə hədsiz həssaslıqla yanaşılır, milli

münasibətlər zəminində ziyanlı hesab edilən istənilən hərəkətlər yolverilməz hesab olunur, eyni zamanda, mehriban birgəyaşayış, dostluq və qardaşlıq qanunlarımızın ana xəttini, qayəsini təşkil edir.

Bu gün Azərbaycanda 5000-ə yaxın kütləvi informasiya vasitəsi qeydiyyatdan keçmişdir. Hazırda, ölkə səviyyəsində 50-dən çox jurnal, 36-dan çox gündəlik qəzet, 100-dən çox həftəlik qəzet, rayonlarda isə 80-ə yaxın qəzet işıq üzü görür. Bura 200 həftəlik və 85 aylıq çap mətbuat orqanı, 9 am və 17 fm tipli radio stansiya, 23 televiziya kanalı, ölkə ərazisində yayımlanan 9 və regional səviyyədə göstərilən 14 telekanal daxildir.

Haşiyə: *Dünya informasiya məkanına sürətlə integrasiya edən Azərbaycanın bu sahədə təcrübəsi yüksək səviyyədə təqdir olunur. Ötən il ölkəmizin Dünya Xəbər Agentliklərinin V Konqresinə, Asiya və Sakit Okean Ölkələri İnformasiya Agentlikləri Təşkilatının XVI Baş Assambleyasına ev sahibliyi etməsi də səbəbsiz deyildi. Asiyanın 31 ölkəsindən 39 agentliyin 77, Avropanın 23 ölkəsindən 30 agentliyin 51, Afrika qitəsinin 16 ölkəsindən 16 agentliyin 25, Amerika qitəsinin 7 ölkəsindən 9 agentliyin 17, habelə Avstraliyanın 3 agentliyini təmsil edən 4 nümayəndəsinin qatıldığı tədbirdə medianın aktual problemlərinə işıq salındı.*

“Bu tədbirin Bakıda keçirilməsini həm də müstəqil medianın inkişafı sahəsində Azərbaycanın fəaliyyətinin və nailiyyətlərinin yüksək qiymətləndirilməsinin göstəricisi hesab edirik. Bu, hökumətimiz üçün prioritetlərdən biridir və düşünürəm ki, müstəqilliyimizin 25 ili ərzindəki nailiyyətlərimiz bizim media azadlığı ilə yanaşı, bütün digər fundamental azadlıqların təmin edilməsinə müvəffəq olduğumuzu nümayiş etdirir”, deyə söyləyən Prezident İlham Əliyev “Ölkə əhalisinin sayı təqribən 10 milyon nəfərdir və Azərbaycanda sosial mediadan istifadə edənlərin sayı 2 milyondur. Bu rəqəm onu nümayiş etdirir ki, Azərbaycanda azad medianın inkişafı çox uğurlu olub. Biz məqsədimizə nail olmuşuq və bu 25 il ərzində siyasi və iqtisadi islahatlarla yanaşı, transformasiya keçmiş sahələrdən biri demokratik inkişaf istiqamətindəki islahatlar olub” fikirləri ilə təcrübə mübadiləsinə verilən önəm diqqətə çatdırmışdır. Davamlı addımlar bir daha bu

reallığı ortaya qoyur ki, ölkədə güclü, müstəqil, obyektiv informasiya daşıyıcısı olan, insanların informasiya almaq ehtiyacını ödəyən, onları beynəlxalq aləmdə, respublika daxilində baş vermiş hadisələr barədə düzgün məlumatlandıran, eyni zamanda, dövlətçilik prinsiplərinə sədaqət nümayiş etdirən, milli maraqların təəs-sübkeşi olan mətbuatın formalaşması və inkişafı dövlətin media siyasətinin əsas fəlsəfəsini təşkil edir.

Azərbaycanın kütləvi informasiya vasitələri haqqında qanunvericiliyi mətbuat azadlığı üçün vacib olan təməl zəmanətləri təmin edir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, senzura 1998-ci ildə ləğv edilib və 2000-ci ildə qəbul edilmiş “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Qanun istənilən senzura aktını qadağan edir.

Azərbaycan ərazisində televiziya və radio yayımını tənzimləyən hüquqi baza mövcuddur. “Televiziya və radio yayımı haqqında” Qanun 2002-ci il iyunun 25-də qəbul edilib.

2003-cü ildən fəaliyyət göstərən Mətbuat Şurasının məqsədi mətbuat və ifadə azadlığının qorunmasıdır.

Yazılı və internet mediada bu kimi məsələlər Azərbaycan Mətbuat Şurası tərəfindən tənzimlənilir. 2003-cü ildə Mətbuat Şurası tərəfindən qəbul edilən Etik Məcəllə mətbuatda digər davranış qaydaları ilə yanaşı, etnik və dini azlıqlarla bağlı meydana çıxıb biləcək sualların həlli yollarına dair normaları da özündə əks etdirir.

2017-ci ilin iyununadək hər iki qurum irqi ayrı-seçkiliklə bağlı çox az sayda şikayət alıb. Məsələn, Mətbuat Şurasının bir qəzetə orada çap olunan və xristianları təhqir etməyə səbəb ola biləcək məqaləni öz internet səhifəsindən götürmək tələbi dərhal təmin olunub. Başqa bir halda, Mətbuat Şurasına etnik mənsubiyyəti əsassız şəkildə bir mətbuat orqanında qeyd olunan erməni əsilli şəxsin şikayəti daxil olub və həmin qəzetə müvafiq bəyanatları geri götürmək tövsiyə olunub.

Digər bir fakt da Qax rayonu Qax İngiloy kəndindəki Müqəddəs Georgi kilsəsində ARB telekanalı tərəfindən aparılan çəkilişə Gürcüstan tərəfinin etiraz müraciətinə (2017-ci ilin) Azərbaycan tərəfinin münasibətidir. Belə ki, məsələ ilə bağlı Gürcüstan tərəfdən Azərbaycanın Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət

Komitəsinə daxil olan müraciətə dərhal müsbət cavab verilib. Hətta bu barədə mətbuata (<http://www.apa.az>) açıqlama verən Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Mübariz Qurbanlı məlum məsələni Gürcüstanın Azərbaycandakı səfiri ilə keçirilən görüşdə də müzakirə etdiyini söyləyib: “Biz bu məsələdən sonra Milli Televiziya və Radio Şurasına, o cümlədən Mətbuat Şurasına rəsmi məktubla müraciət etmişik. Məktubda bildirmişik ki, ölkədəki istənilən dinə aid məbədlərdə, mərkəzlərdə aparılan çəkilişlərdə mətbuat diqqətli olmalı, məsələnin həssaslığı nəzərə alınmalıdır ki, sonradan bu kimi narazılıqlar ortaya çıxmasın. Dinlərarası, dövlətlərarası məsələlərdə mətbuat diqqətli olmalıdır”.

Qax rayonundakı çəkiliş gəldikdə isə M. Qurbanlı qeyd edib ki, bu çəkiliş icazəsiz aparılıb: “Düzdür, bu çəkiliş birbaşa mənəvi baxımdan zərərli olmayıb, amma dolayısı ilə narazılıq yaradacaq səbəblər yaradıb. Bizim ekspertlər artıq məsələ ilə bağlı rəy veriblər, o süjet efirdən birdəfəlik çıxarılıb. Belə hala 2015-ci ildə də digər bir kanal tərəfindən yol verilib və bizim, digər qurumların tövsiyəsi ilə efirdən çıxarılıb. Bu məsələ də artıq həll olunub. Gürcüstanla bizim çox gözəl münasibətlərimiz var, amma üçüncü tərəflər var ki, buna qısqançlıqla yanaşır. Buna görə də ehtiyatlı olmalıyıq”.

ATƏT və Mətbuat Şurasının birgə yenilədiyi **“Jurnalistlərin Peşə Etikası Kodeksi”** etik jurnalist fəaliyyətinin əsas prinsiplərini əhatə edir. Kodeksin adıçəkilən yeni şəkli informasiyanın əldə edilməsi və açıqlanması, cinayətlə bağlı məlumatlandırma və təqsirsizlik prezumpsiyası, redaktorların müstəqilliyi və jurnalistlərin hüquqları kimi məsələləri daha ətraflı əhatə edir. Kodeksin müəyyənləşdirdiyi jurnalist etikasının 4 ümumi prinsipi həqiqətlərin çatdırılması, düzgünlük və obyektivlik; informasiya mənbələrinə hörmət edilməsi; şərəf və ləyaqətin qorunması, şəxsi həyatın toxunulmazlığı; jurnalistlərin və onların çalışdığı KİV-lərin reputasiyasının qorunmasıdır. (34)

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 31 iyul tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilən **"Azərbaycan Respublikasında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Konsepsiyasının** "Kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına

dövlət dəstəyinin sahələri" (V) bölməsində dövlətin, əsasən, hansı sahələr üzrə proqram və layihələrin həyata keçirilməsini dəstəklədiyi xüsusi qeyd olunur. Burada da **"Dini və milli tolerantlıq, millətlərarası münasibətlərin inkişaf etdirilməsi"** xüsusi bənd kimi göstərilir. 2009-cu ildən bu günədək ildə 3 dəfə (Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü və Yeni il, Novruz bayramı, Milli Mətbuat Günü) jurnalistlər üçün fərdi müsabiqə zamanı "Dini və milli tolerantlıq, millətlərarası münasibətlərin inkişaf etdirilməsi" mövzusunda yüzlərlə məqalə təqdim olunmuşdur. Bu yazılar, eyni zamanda, müəlliflərin çalışdıqları KİV-də işıq üzü görmüş və bilavasitə ictimaiyyət tərəfindən oxunmuşdur. ⁽³⁵⁾

Dövlət dəstəyi Konsepsiyası cəmiyyətin və dövlətin qarşısında duran bu vəzifələrin uğurla reallaşdırılması məqsədilə kompleks tədbirlər nəzərdə tutan mühüm sənəddir. Konsepsiyada əks olunmuş məsələlərin həlli üçün 2009-cu ildə yaradılmış Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu artıq sistemli tədbirlər həyata keçirməkdədir. Fond fəaliyyətə başladığı vaxtdan indiyədək milli azlıqların dillərində nəşr edilən mətbuat orqanlarına da maliyyə dəstəyi göstərir: Onlardan 10-dək qəzet KİVDF-nin layihəsini icra edib. Bundan başqa KİVDF-nin elan etdiyi fərdi yazı müsabiqələrinə 200-dək yazı daxil olub.

2002-ci ildə yaradılmış **Milli Televiziya və Radio Şurası** bütün televiziyalara tövsiyə edir ki, irqi ayrı-seçkilik yaradan hər hansı materialların audiovizual media vasitəsilə yayımını qadağan edən normalara əməl etsinlər.

Azərbaycan Respublikası Milli Televiziya və Radio Şurasının fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinə dair 10 illik Hesabatında (2002-2012-ci illər) bildirilir ki, Şura "Televiziya və radio yayımı haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 5 oktyabr 2002-ci il tarixli Fərmanı ilə yaradılıb.

Şura fəaliyyətinin ilk vaxtlarından "Milli Televiziya və Radio Şurası haqqında Əsasnamə"nin 9.3-cü bəndinə uyğun olaraq, öz səlahiyyəti daxilində televiziya və radio yayımı ilə bağlı normativ-

hüquqi sənədlərin hazırlanması və qəbul edilməsi istiqamətində ardıcıl və məqsədyönlü iş aparıb. Bu məqsədlə, "Televiziya və radio yayımı haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa əlavə və dəyişikliklərlə bağlı təkliflər işlənərək Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasına təqdim olunub. Şuranın təqdim etdiyi təkliflər əsasında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən 30 dekabr 2003-cü il, 22 aprel və 4 mart 2005-ci il, 20 oktyabr 2006-cı il, 22 may 2007-ci il, 3 aprel 2009-cu il, 22 iyun 2010-cu il, 21 dekabr 2010-cu il tarixlərdə "Televiziya və radio yayımı haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa əlavə və dəyişikliklər edilib. Milli Televiziya və Radio Şurası tərəfindən verilən lisenziyaların dəyərinin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı təkliflər hazırlanaraq hökumətə təqdim olunub. Beləliklə, bilavasitə Şuranın təklifləri əsasında 11 avqust 2011-ci il tarixdə teleradio yayımçılarına verilən lisenziyanın dəyərində dəyişikliklər öz əksini tapıb, ümumrespublika, regional televiziya yayımı, radio yayımı, kabel şəbəkəsi yayımı, peyk yayımı ilə bağlı lisenziya məbləğləri fərqli qiymətdə müəyyən olunub, bununla da lisenziya dəyərində ədalətli bölgü təmin edilib.

Milli Televiziya və Radio Şurasının Hesabatı ilə tanış olduqda görürük ki, paytaxtda və xüsusən, regional TV və radiolarda milli azlıqlar, onların dilləri, mədəniyyətləri, adət-ənənələri ilə bağlı tövsiyə xarakterli də olsa heç nə yoxdur. Yalnız Rusiya və digər ölkələrin TV və radiolarının lisenziyalarının uzadılmaması və yaxud da yayımlarının məhkəmə qərarları ilə dayandırılmasını müşahidə edirik.

Məsələn, Şuranın 30 dekabr 2008-ci il tarixli qərarı ilə "Televiziya və radio yayımı haqqında" Qanunun 6, 10, 18.1.4-cü maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasına məxsus milli tezliklərdə yayımlanan xarici radiostansiyaların ("Azadlıq", "Amerikanın səsi" və BBC ("British Broadcasting Corporation")) xüsusi razılıq (lisenziya) müddətinin uzadılmaması və onlara verilmiş FM tezliklərinin 1 yanvar 2009-cu il tarixdən etibarən, geri alınması və onların digər texniki vasitələrlə (internet, peyk, kabel şəbəkəsi və s.) yayımının təmin edilməsinin müvafiq qurumlara tövsiyə olunması barədə qərar qəbul edilib.

Şuranın 9 iyul 2007-ci il tarixli qərarı ilə 11 iyul 2007-ci il tarixdə Rusiyanın “1-ci kanal”ının Azərbaycana məxsus milli tezliklərdə yayımı dayandırılıb. Həmçinin, Şuranın 9 iyul 2007-ci il tarixli qərarı ilə Azərbaycan və Rusiya telekanallarının paritet əsaslarla yayımı ilə bağlı hökumətlərarası danışıqların davam etdirildiyini nəzərə alaraq, Rusiyanın “RTR-Planeta” kanalının Azərbaycana məxsus milli tezliklərdə yayımının daha bir ay müddətə davam etdirilməsi, nəzərdə tutulan müddətdə Azərbaycan televiziyasının Rusiya ərazisində yayımı təmin olunmadıqda, adıçəkilən kanalın Azərbaycana məxsus milli tezliklərdə yayımının dayandırılması barədə qərar qəbul edilib.

Eyni zamanda, hesabatda Azərbaycanın milli azlıqlar yaşayan bölgələrində bir neçə TV kanalın lisenziyasının ləğv olunduğu, başqa adla TV kanalların açıldığı qeyd olunub. Məsələn, Şuranın 25 may 2006-cı il tarixli qərarı ilə “Xaçmaz TV”-nin fəaliyyəti dayandırılıb və həmin tezlik üçün müsabiqə elan edilib. “RTV” müsabiqənin qalibi elan edilərək, ona 6 il müddətinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilib. 2006-2007-ci illərdə Şura tərəfindən elan olunmuş müsabiqələrin yekunu olaraq “Kanal-S” (Şəki) və “EL” TV-yə (Yevlax) regional yayımçı olaraq 6 illik müddətə xüsusi razılıq (lisenziya) verilib.

Fəaliyyəti “Televiziya və radio yayımı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olmadığından Milli Televiziya və Radio Şurasının 6 iyun 2007-ci il tarixli qərarı ilə “Lənkəran TV”-nin xüsusi razılıq (lisenziya) müddəti uzadılmamış və onun fəaliyyət göstərmiş olduğu tezliyə müsabiqə elan edilmişdir. Şuranın 7 sentyabr 2007-ci il tarixli qərarı ilə “Cənub” TV (Lənkəran) müsabiqədə qalib elan olunub və ona 6 illik müddətə xüsusi razılıq (lisenziya) verilib.

Beləliklə də respublikada fəaliyyət göstərən ümumrespublika yayımçısı olan telekanalların sayı 9-a, regional yayımçıların sayı 14-ə, radio yayımçılarının sayı 14-ə, kabel şəbəkəsi yayımçılarının sayı isə 13-ə çatdırılıb.

Milli Televiziya və Radio Şurası televiziya və radio yayımında dövlət dilindən istifadənin təmin edilməsi üçün 25 iyun 2003-cü il

tarixdə "Azərbaycan Respublikası ərazisində teleradio yayımı sahəsində Dövlət dilindən istifadənin təmin edilməsi ilə bağlı Xüsusi Qaydalar" qəbul edib. Bununla, teleradio efirində dövlət dilinin həcmnin 75% həddində olması müəyyənləşdirilib, "Televiziya və radio yayımı haqqında" Qanunun 32.0.6-cı maddəsinin və "Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında" Qanunun 6-cı maddəsinin tələblərinə uyğun olan və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikası ərazisində təsis edilən və fəaliyyət göstərən bütün televiziya və radio kanalları qarşısında dövlət dilindən istifadə faizini və keyfiyyətini daim yüksəltmək vəzifəsi qoyulub. Şuranın 14 mart 2007-ci il tarixli qərarına əsasən, 1 yanvar 2008-ci il tarixdən etibarən, respublika ərazisində təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq, bütün telekanallarda filmlərin (bədi, sənədli, cizgi və s.) yalnız Azərbaycan dilində səsləndirilməsinin təmin olunması barədə qərar qəbul edilib.

11 yanvar 2008-ci il tarixdə Şura tərəfindən "Televiziya və radio yayımı haqqında" Qanunun 32.0.6-cı maddəsinin və "Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında" Qanunun 6-cı maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası ərazisində təsis edilən və fəaliyyət göstərən bütün teleradio proqramlarının bəzi verilişləri istisna olmaqla, (xəbərlər buraxılışı subtitrlərlə Azərbaycan dilində tərcüməsinin verilməsi şərti ilə), əcnəbi dillərin öyrənilməsinə xidmət edən tədris proqramlarının (30 dəqiqədən çox olmamaq şərti ilə, intellektual verilişlər və bəzi xüsusi buraxılışlar) Azərbaycan dilində yayımlanmasının təmin edilməsi barədə qərar qəbul edilib. Bununla da teleradio efirində tam həcmdə dövlət dilindən istifadə təmin edilib.

Şuranın 22 dekabr 2011-ci il tarixli qərarına əsasən, təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikası ərazisində yerüstü yayımla yayımlanan bütün televiziya proqramlarında əcnəbi teleserialların yayımının 1 may 2012-ci il tarixdən etibarən, dayandırılması barədə qərar qəbul edilib. (36)

Azərbaycan Respublikası Milli Televiziya və Radio Şurasının fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinə dair növbəti Hesabatında (2014-cü il) 1 regional televiziya yayımçısının xüsusi razılıq

(lisenziya) müddətinin uzadılmadığı qeyd olunur. Fəaliyyətini “Televiziya və radio yayımı haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunundan irəli gələn vəzifələr səviyyəsində qura bilmədiyinə görə, Şura tərəfindən Zaqatalada yayımlanan “Aygün” Müstəqil Televiziya və Radio Kompaniyasının regional (Zaqatala şəhəri) televiziya yayımı üçün xüsusi razılıq (lisenziya) müddətinin uzadılmasına dair müraciətinə baxılıb. Xüsusi razılıq (lisenziya) müddəti uzadılmadığına görə, 14 fevral 2014-cü il tarixdən etibarən, adıçəkilən TV-nin fəaliyyəti dayandırılıb.

Milli Televiziya və Radio Şurasının 25 iyun 2003-cü il tarixli iclasında təsdiq olunan Teleradio yayımçıları tərəfindən proqram (veriliş) materiallarının saxlanması və onların nəzarət fonogramalarının surətlərinin Şuraya təqdim edilməsi Qaydalarını müəyyən edib. Qaydalarda göstərilir ki, Şura “terrorizm, zorakılıq, qəddarlıq, milli, dini və irqi ayrı-seçkiliyin təbliğ olunması” barəsində məlumatlar aldıqda nəzarət fonogramalarının surətinin təqdim edilməsini tələb edə bilər”.

Rusiya TV-lərinin Azərbaycanda yayımının məhdudlaşdırılması səbəblərindən biri də bəzi kanallarda ermənilərin birtərəfli təbliğatı ilə bağlıdır. Məsələn, TNT və TNT4 kanallarının yayımı 2017-ci il 20-25 aprel tarixinə qədər KATV kabel televiziya yayımından dayandırıldı. Sözügedən kanalların yerinə türk kanalları daxil edildi. Kanalların yayımının dayandırılması 24 aprel ermənilərin qondarma soyqırım günü ilə bağlı idi.

Teleradio yayımı sahəsində xüsusi razılıq (lisenziya) üçün keçirilən müsabiqənin Qaydaları teleradio yayımı sahəsində xüsusi razılığın (lisenziyanın) verilməsi, habelə, lisenziyanın qüvvəsinin müvəqqəti dayandırılması və ona xitam verilməsi barədə iddia qaldırılması proseduru müəyyən edir. Teleradio yayımçıları bu Qaydalarda göstərilən şərtlər əsasında lisenziya əldə edə və teleradio sahəsində yayım fəaliyyəti ilə məşğul ola bilərlər:

- yayımın əhatə etdiyi ərazidə yaşayan əhəlinin həyat fəaliyyəti və yerli xarakterli hadisələrin əks etdirilməsi;
- milli azlıqların hüquqlarına hörmətlə yanaşılması;

- milli azlıqların mədəniyyətinin və universal mədəniyyətin təbliğ edilməsi. (37)

Azərbaycan Televiziyası və Radio Verilişləri Şirkətində (AzTV) respublikada yaşayan azsaylı xalqların dillərinə xüsusi önəm verilir. Radioda gürcü, talış, kürd, erməni və ləzgi dillərində müntəzəm verilişlər efirə verilir:

- Gürcü dilində 1, 3 və 5-ci günlər, saat 11:40-12:00;
- Ləzgi dilində 1 və 3-cü günlər, saat 11:25 – 11:40;
- Talış dilində 2 və 4-cü günlər, saat 11:30 – 11:45;
- Kürd dilində 2 və 4-cü günlər, saat 11:45 – 12:00;
- Erməni dilində isə hər gün saat 13:00-dan 14:00-a kimi.

Bu efir saatlarında rəsmi xəbərlərlə yanaşı, sözügedən xalqların dilində onların milli adət-ənənələri, gündəlik həyatları haqda verilişlər və müxtəlif siyasi şərhlər də verilir. Məsələn, əgər, Ermənistanda kimsə bəyanat verirsə ki, Azərbaycanda hansısa milli azlığın hüquqları pozulur, dərhal efir vaxtından istifadə edilərək həmin iddialar ifşa edilir və bu haqda konkret adı gedən xalqın dilində şərhlər verilir.

Məlumat üçün bildiririk ki, Ermənistanda xarici mətbuatları araşdıran orqan Azərbaycan radiosunun “Erməni dili” verilişini izləyir və bir çox hallarda “razılaşmadığı məqamlarla” bağlı cavab da göndərirlər.

Azərbaycan Televiziyası və Radio Verilişləri Şirkətinin talış dilində verilişlər Redaksiyasının böyük redaktoru Şahan Talıblıya ünvanladığımız (müəl. – N.N) sorğuya 15 yanvar 2002-ci ildə aldığımız cavabda qeyd olunur: “Talış, Ləzgi və Kürd redaksiyaları 1993-cü il yanvarın 1-dən fəaliyyət göstərir. Talış redaksiyasını mən özüm, təkbaşına təşkil etmişəm. Bir az sonra “Ulduz” jurnalında çalışan Əhəd Moxtar əvvəl yarım ştat, sonra isə tam ştat həcmində redaksiyada fəaliyyətə başlayıb. Ə.Moxtar ölümünə – 1997-ci ilə qədər Talış redaksiyasında çalışıb. Ə.Moxtarın ölümündən sonra, 1999-cu ilə qədər redaksiyanın işini yenə də təkbaşına görmüşəm. Buna da səbəb kənardan gələn və talış dilini bilən insanların televiziya rəhbərliyi tərəfindən işə götürülməməsi idi. Televiziyanın ştatında olan müxbirlər isə talış dilini lazımı səviy-

yədə bilmirdilər. Nəhayət, 2000-ci ilin iyun ayında Məhəbbət Novruzova işə götürülür. Talış redaksiyasının fonetkasında Baloğlan Əşrəfov, Züleyxa Rəhimlinin ifasında çoxlu mahnı və muğam nömrələri var. Redaksiya efirə ölkə rəhbərinin keçirdiyi görüşlər və tədbirlər haqqında məlumatlarla başlayır. Daha sonra müsahibə və talış dilində mahnılar səsləndirilir...”.

Burada bir məqama xüsusi olaraq diqqət yetirmək istərdik. 1956-cı ildə Azərbaycan Radiosunun yaranmasının 30 illiyi qeyd olundu və göstərildi ki, Bakıdan hər gün Azərbaycan, rus və erməni dillərində artıq 19 saat veriliş efirə yayımlanır. (38)

İctimai Televiziya və Radio cəmiyyətin bütün təbəqələrinin maraqlarını ifadə edən, tamaşaçı və dinləyiciyə, yalnız, həqiqəti çatdıran, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasına və siyasi plüralizmə əsaslanan kütləvi informasiya vasitəsidir. İlk dəfə olaraq, məhz, İctimai Televiziyada milli azlıqlar üçün müxtəlif məzmunlu və formatlı verilişlər yayımlanmağa başladı, hal-hazırda da davam etməkdədir.

İstedadlı jurnalistlər və rejissorlar tərəfindən hazırlanan verilişlərdə milli azlıqların, azsaylı xalqların və etnik qrupların tarixi, adət-ənənəsi, dini, dili, mədəniyyəti, folkloru, mətbəxi haqqında məlumatlar geniş əksini tapır.

Azərbaycanın etnik xəritəsində xüsusi yeri olan ölkəmizin Şimal bölgəsində yaşayan ləzgilər, tatlar, Cənub bölgəsində yaşayan talışlar, etnik rəngarəngliyinə görə fərqlənən Zaqatala və Qax rayonlarında yaşayan avarlar, ingiloylar, axaxlar, Qafqaz dilləri ailəsinin ləzgi qrupuna daxil olan saxurlar, Qəbələ rayonunda yaşayan udilər, əsrlər boyu Azərbaycan xalqı ilə qardaşlıq və dostluq şəraitində yaşayan dağ yəhudiləri, XX yüzillikdə ağır məhrumiyətlərlə qarşılaşan, bir neçə dəfə deportasiyaya məruz qalan vətən, yurd sevgisi ilə yaşayan Axısxa türkləri, milli azlıqların nümayəndələrindən olan ruslar, ukraynalılar, polyaklar, almanlar, gürcülər, tatarlar, eləcə də taleyini əbədi olaraq yurdumuza bağlayan digər xalqlar haqqında hazırlanan verilişlər bütövlükdə cəmiyyətimiz tərəfindən çox maraqla qarşılanır.

Müəyyən səbəblərdən sonra bir müddət bu cür verilişlərin hazırlanmasında fasilə yaranmışdı. Lakin son aylarda İctimai Televiziyada efirə vəsiqə qazanan bir sıra maraqlı proqramlar

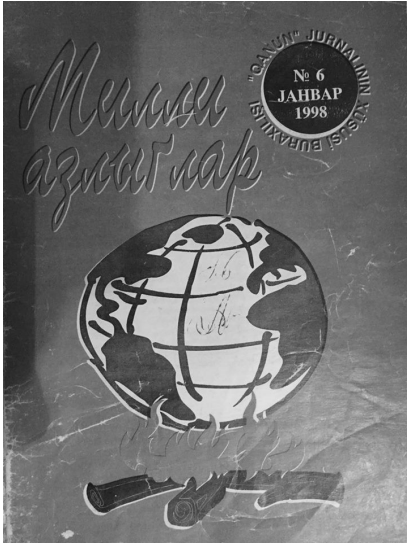
sırasında azsayılı xalqlarla bağlı verilişlərə də geniş yer verilir. Ölkəmizdə yaşayan azsayılı xalqların və milli azlıqların adət ənənələri, eləcə də onların musiqiləri əhatəli şəkildə təbliğ olunur.

“Yeni Gün” səhər proqramında hər gün saat 9.50-də ölkəmizdə yaşayan müxtəlif xalqların dillərində musiqilər təqdim edilir. Şirkətin “Carçifilm” Departamentinin əməkdaşları demək olar ki, hər ay azsayılı xalqların həyatı, mədəniyyəti və məişəti mövzusunda filmlər hazırlayıb tamaşaçılara təqdim edirlər.

İctimai Televiziya həm də etnik azlıq və qrupların mədəni irsinin qorunub saxlanılması, inkişaf etdirilməsi, xalqlar arasında qarşılıqlı anlaşma və dostluq münasibətlərinin möhkəmləndirilməsi məqsədilə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Dövlət Neft Şirkəti ilə birlikdə hər iki ildən bir “Azərbaycan – doğma diyar” devizi altında azsayılı xalqların incəsənəti festivalını keçirir. Lənkəran, Astara, Masallı, Saatlı, İsmayılı, Balakən, Zaqatala, Qax, Şəki, Quba, Qusar və Şabran rayonlarından azsayılı xalqların bədii özfəaliyyət kollektivləri festivala dəvət olunurlar. İctimai Televiziya bu festivalı peyk vasitəsilə bütün dünyaya yayır. Azərbaycanın zəngin milli palitrasını, azsayılı xalqların adət-ənənələrini, mətbəxini, folklorunu özündə əks etdirən videomateriallar hazırlanır və müxtəlif dillərə tərcümə edilərək dünya ictimaiyyətinə çatdırılır.

2005-2011-ci illərdə fəaliyyət göstərən Azsayılı xalqlar və Milli Azlıqlar üçün verilişlər Departamentində 450-yə yaxın veriliş və film çəkilərək tamaşaçılara təqdim olunub. Bunların arasında İctimai radioda həftədə iki dəfə – yarım saat olmaqla azsayılı xalqlar və milli azlıqlara həsr olunan verilişlər də vardır. “Azərbaycanlılar” və “Bura Vətəndir” adlı verilişlərdə ölkəmizdə yaşayan talışlar, ləzgilər, tatlar, kürdlər, Axısxa türkləri, saxurlar, avarlar, türklər, molokanlar, buduqlar, xınalıqlar, ceklər, əliklər, rutullar, avşarlar, Dağ yəhudiləri, udinlər, ingiloylar, axaxlar, ruslar, gürcülər, ukraynalılar, əfqanlar, polyaklar, hindistanlılar, pakistanlılar, ərəblər, moldovanlar, qaraçılar, misirlilər, norveçlilər, almanlar, Kazan tatarları, Krım tatarları, amerikalılar, kərkük türkmanları və s. xalqlar haqqında filmlər və verilişlər maraqla qarşılanıb.

2001-ci il mayın 14-də Avropa Şurasının təşəbbüsü ilə "Zuğulba" Gənclik və Turizm İstirahət Mərkəzində "Etnik qruplar arasında dialoq" mövzusunda dəyirmi masa təşkil olunmuşdu. Avropa Şurasının "İnamın yaradılması" Proqramı çərçivəsində keçirilən toplantısında Azərbaycanda yaşayan bir çox azsaylı xalqların mədəniyyət mərkəzlərinin rəhbərləri də iştirak etmişlər. Əcnəbi qonaqların toplantı iştirakçılarına "Azərbaycanda milli azlıqların elektron KİV açmasına hər hansı bir maneə varmı" sualına "yox",- deyə milli azlıqların nümayəndələri tərəfindən birmənalı cavab verilmişdir. Göründüyü kimi, dövlət onlara azad mətbuat yaratmaqda belə heç bir maneə yaratmır. Hətta, birbaşa dövlətin orqanı kimi işıq üzü görən rəsmi qəzetlərdə də milli azlıqların məişəti, adət-ənənələri haqqında materiallar mütəmadi çap olunur.

1998-ci ildə “Qanun” jurnalı ABŞ-ın Azərbaycandakı səfirliyinin maliyyə dəstəyi ilə “Milli azlıqlar” adlı 33 səhifədən ibarət, 2000 tirajla Xüsusi Buraxılış çap etdi. Xüsusi Buraxılışın Baş redaktoru Şahbaz Xuduoğlu, məsləhətçiləri Hidayət Orucov (milli məsələlər üzrə sabiq dövlət müşaviri), Vaqif Arzumanlı (keçmiş Milli Münasibətlər İnstitutunun direktoru), Niyazi Mehdi (filosof), reportyorları tanınmış jurnalistlər - Aydın Cəniyev və İlqar Şahmaroğlu olub.

Xüsusi Buraxılışda “Etnik azlıq mənsubiyyəti”, “Milli azlıqların problemləri üzrə Davranış Kodeksi”, “Millətlərin öz müqəddaratını təyin etmə prinsiplərinin müasir aspektləri”, “Azərbaycan Respublikasında milli siyasət və milli azlıqlar”, “Milli azlıqların hüquqları insan hüquqlarına daxildir”, “Milli, yaxud etnik, din və dil azlıqlarına məxsus şəxslərin hüquqları haqqında BMT Bəyannaməsi”, “Beynəlxalq Əmək

Təşkilatının 169 sayılı Konvensiyası”, “Milli münasibətlərin hüquqi tənzimi və cəmiyyətin inkişafında rolu”, “Azərbaycan Respublikasında yaşayan milli azlıq, azsaylı xalq və etnik qrupların, hüquq və azadlıqlarının qorunması, dil və mədəniyyətinin inkişafı üçün dövlət yardımı haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı”, “Genosid cinayətinin qarşısının alınması və bu cinayətə görə cəza verilməsi haqqında Konvensiya (Çıxarış)”, “Azərbaycan hamımız üçün doğma vətəndir”, “İngiloylar”, “Ləzgilər”, “Ronahi” – Aydınlıq deməkdir”, “Talışlar”, “Xınalıq həqiqətləri”, “Avarlar”, “Azsaylı xalqların böyük sərvəti” kimi ciddi məsələlər haqqında geniş məqalələrə yer verilib. (39)

Göründüyü kimi, Azərbaycanda milli azlıqların dillərinin qorunmasında, millətlərarası dözümlülüyün yaradılmasında informasiya vasitələrinin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Milli azlıqların kompakt yaşadığı bölgələrdə yerli televiziya kanalları fəaliyyət göstərir və dövlət büdcəsi ilə maliyyələşən müntəzəm radio verilişləri yayımlanır (gürcü, kürd, ləzgi, rus, erməni, talış və s. dillərdə). Eyni zamanda, həmin dillərdə qəzet və jurnallar nəşr edilir.

Bir sözlə, Azərbaycanda KİV hər zaman ölkəmizdə yaşayan azsaylı xalqlara qarşı həssaslıq nümayiş etdirib, etnik xalqların mediada söz haqqını tanıyıb.

Bu gün Azərbaycanda milli azlıqların çoxsaylı kütləvi informasiya vasitələri ilə yanaşı, həm də bilavasitə onlara xidmət edən internet resursları da fəaliyyət göstərir. İnternet medianın imkanları daha geniş və əhatəli olduğundan son illər bu sahəyə daha çox önəm verilir və bu da təbii haldır.

Aşağıda həm internet resursları, həm də digər yazılı və elektron KİV-lərin bəzilərinin fəaliyyətində məhz milli azlıqlarla bağlı məsələlərə daha çox diqqət ayrıldığını nəzərə alıb onlar haqqında məlumatı təqdim edirik:

Multiculturalism.preslib.az yeni yaradılan veb saytdır. Ölkəmizdə multikulturalizm ənənələrinin qorunub saxlanması, daha da inkişaf etdirilməsi və geniş təbliğ olunması məqsədilə Prezident İlham Əliyevin 11 yanvar 2016-cı il tarixli sərəncamı ilə 2016-cı il “Multikulturalizm ili” elan edilmişdir. Həmin sərəncamın icrası məqsədilə dövlət başçısının 2016-cı il martın 11-də

təsdiq etdiyi “Tədbirlər Planı”nın 43-cü bəndində “Azərbaycan multikulturalizmi” elektron kitabxanasının və veb saytının yaradılması Prezident Kitabxanasına həvalə edilmişdir.

Prezident Kitabxanasının əməkdaşlarının Azərbaycan, ingilis və rus dillərində hazırladıqları və istifadəçilərin sərəncamına təqdim etdikləri veb sayt və elektron kitabxana (<http://multiculturalism.preslib.az/>) Azərbaycan multikulturalizminin mahiyyətini və onun bütün aspektlərini tam dolğunluğu ilə əhatə edir.

İstifadəçilərə Azərbaycanda yaşayan bütün xalqları birləşdirən azərbaycançılıq ideologiyasının mahiyyəti, ölkəmizin etnik rəngarəngliyi, mədəni müxtəlifliyi, milli azlıqların təhsili, tolerantlıq əhəmələri və s. barədə ətraflı məlumat verilir. Azərbaycan multikulturalizminə dair Azərbaycan və digər dillərdə kitabların elektron versiyaları “E-Kitabxana” bölməsində istifadəçilərə təqdim edilir.

“E-Resurslar” bölməsində multikulturalizmə dair məqalələrin tam mətnləri və mütəmadi olaraq yenilənən məlumat bülleteni ilə tanış olmaq mümkündür. Ölkəmizdə və xaricdə keçirilən bir sıra mühüm tədbirlər haqqında müxtəlif mənbələrdən toplanan materiallar istifadəçilərin xidmətinə verilir.

İstifadəçilər, həmçinin, “Multimedia” bölməsində milli azlıqların və azsaylı xalqların adət-ənənələrini, folklorunu özündə əks etdirən video və fotoqalereyalar vasitəsilə əyani məlumat əldə edə bilirlər. (40)

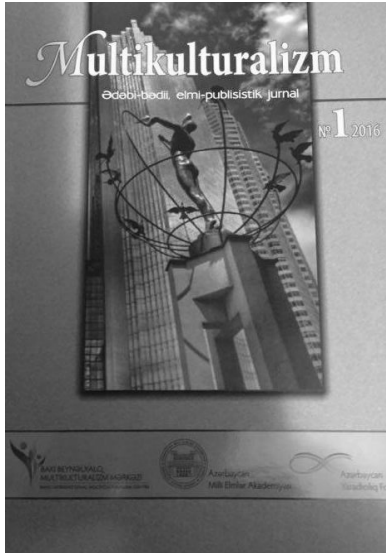
Multikulturalizm.gov.az Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin rəsmi saytıdır. Sayt Azərbaycan, rus və ingilis dillərində Mərkəzin xəbər və məlumatlarını operativ şəkildə işıqlandırır. Bu Mərkəzin yaradılması və fəaliyyəti Azərbaycanda multikulturalizmə verilən yüksək dəyərin bir nümunəsidir.

Multikulturalizm.gov.az saytı Azərbaycanda çoxmillətliyyə verilən dəyəri və önəmi nümayiş etdirir. Sayt 6 əsas bölməyə ayrılıb: “Xəbərlər”, “Layihələr”, “Tədbirlər”, “Mərkəz KİV-də”, “Filiallar və Nümayəndəliklər”, “Nəşrlər”.

Bölmələrə nəzər salsaq, saytın fəaliyyətinin nədən ibarət olduğunu anlamaq olar. Sayt Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin bütün fəaliyyətini əks etdirir və internet məkanında da burada keçirilən tədbirlər haqqında məlumat və xəbərləri yayımlayır. Saytda Mərkəzin həyata keçirdiyi və həyata keçirəcəyi layihələr haqqında mütəmadi məlumatlar verilir.

Saytda mərkəzin fəaliyyətinin digər KİV-də işıqlandırılması haqqında məlumatlar da yerləşdirilir.

Mərkəzin çap etdirdiyi müxtəlif vəsaitləri və onlar haqqında ətraflı məlumatları sayt özünün “Nəşrlər” bölməsində yerləşdirilir. (41)

“**Multikulturalizm**” jurnalı da yeni (2016) işıq üzü görən mətbu nəşrlərdəndir. Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin inkişafına daha bir töhfəni Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası və Azərbaycan Yaradıcılıq Fondunun birgə nəşri olan “Multikulturalizm” jurnalı verir. Jurnalın materialları əsasən ədəbi-ədəbi və elmi-publisistik janrlarda verilir. Jurnalın buraxılmasında əsas səbəb kimi Prezident İlham Əliyev tərəfindən 2016-cı ilin

“Multikulturalizm ili” elan edilməsini göstərmək olar.

Jurnaldakı yazılar Azərbaycan və rus dillərindədir, 233 səhifədən ibarətdir və ildə 4 dəfə çap olunur.

Jurnalın rəsmi bölməsində Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin multikulturalizm sahəsində gördüyü işlər və imzaladığı sərəncamlar haqda yazılar öz əksini tapır. Bundan başqa, jurnalın “Baş redaktordan”, “Azərbaycançılıq”, “Çoxmədəniyyətlilik”, “Terror multikulturalizmə qarşı”, “Homo Sapiens”, “Tariximiz, Bu günümüz”, “Höte zalı”, “Axundov zalı”, “Sönməyən ulduzlar”, “Resenziya”, “Kitab rəfi” və “Multikulturalizm mozaikası” bölmələri var.

Jurnalın baş redaktoru Fəxri Uğurlu, məsul katibi isə Taleh Eminoğludur. (42)

<http://enene.musigi-dunya.az> saytında Azərbaycanda yaşayan azsaylı xalqların və etnik qrupların mənəvi irsini əks etdirən rəngarəng musiqi nümunələri öz əksini tapır. Saytda olan xüsusi keçid (http://enene.musigi-dunya.az/azsayli_karaoke.html) vasitəsi ilə ləzgilərin (6), avarların (5), talışların (5), udilərin (5), molokanların (4), rutulların (4), saxurların (4), ingiloyların (3), hapıtların (2), rusların (2), kürdlərin (2), gürcülərin (1), tatarların (1) mahnılarını dinləmək olar.

Səhifəyə keçiddə istifadəçilərə müraciət edən professor Tariyel Məmmədov bildirir ki, Azərbaycanda yaşayan xalqların rəngarəng musiqi folkloru – əsrlərin dərinliyindən gələn zəngin mənəvi xəzinədir. Əsası dahi Üzeyir Hacıbəyli tərəfindən qoyulmuş Azərbaycan musiqi folklorşünaslığı elmi əsl xalq musiqi nümunələrinin öyrənilməsi işində zəngin təcrübə əldə etmişdir. Lakin respublikada milli azlıqların xalq musiqisinin toplanılması, öyrənilməsi və geniş təbliği üzrə fəal və məqsədyönlü iş yalnız son illərdə başlanılmışdır.

Yaradıcı qrup Azərbaycanın kənd məntəqələrində yığcam halda yaşayan xalqların autentik folkloruna – mərasim, mövsüm və əmək nəğmələrinə, layla və ağılara xüsusi diqqət yetirmişdir. Bununla yanaşı, ənənəvi folklor irsinin şəhər mühitində mövcudluğu və yeniləşməsi də nəzərdən qaçırılmamışdır: tatar və ya ləzgi xalq musiqi nümunələri buna bariz misaldır. Ümumiyyətlə, bu layihə ak-

tual mülki-hüquqi, ekoloji-maarifləndirmə, ictimai-tədris, mədəni-tərbiyəvi, tarixi-etnoqrafik elmi problemlərin həllinə yönəldilmişdir.

Bütün bu problemlər unikal nümunələrin – Azərbaycanın musiqi folklorunun artefaktlarının toplanması, qorunması və elektron multimedia rabitə vasitələri ilə bəşəriyyətin gələcək nəsillərinə ötürülməsi ilə bağlıdır. (43)

“Şəlalə” qəzeti Qax rayon İcra Hakimiyyətinin rəsmi mətbuat orqanıdır. 1931-ci ildən nəşr olunan qəzet rayonun, eləcə də bölgənin sosial-iqtisadi və mədəni həyatının işıqlandırılmasında yaxından iştirak edir.

Qəzetin əlimizdə olan 2008-ci ilin dekabr, 2009-cu ilin yanvar və 15 mart 2017-ci il nömrələrində Azərbaycan dili ilə yanaşı, gürcü dilində də məqalələrin yerləşdirildiyini müşahidə edirik. Hətta, qəzetin “Gürcü bölməsi”ndə verilən yazı başlıqlarının Azərbaycan dilində tərcüməsinə də təsadüf edirik.

Hazırda, 4 səhifə çıxan qəzetin 3-cü səhifəsinin yarısında “Gürcü bölməsi”nin yazıları yerləşdirilir. Qəzet 1.240 nüsxə tirajla nəşr olunur. (44)

"Şəfəq" qəzeti (Quba) 1921-ci ilin aprel ayından fəaliyyətə başlayıb. Azərbaycanın bölgələrdəki ilk mətbu orqanı olub. İlk olaraq "Əxbar" adlandırılan qəzet sonralar "Xəbər", daha sonra isə "Şəfəq" adlandırılıb. "Şəfəq" qəzeti bu gün də Qubada yaşayan milli azlıqlarla bağlı maraqlı məqalələrlə çıxış edir.

"Zaqatala" qəzeti 1923-cü il martın 8-də fəaliyyətə başlayıb. Əvvəllər "Zaqatala kəndçisi" adı ilə nəşr olunub. 1962-1991-ci illərdə "Qırmızı bayraq" adları altında fəaliyyət göstərüb. 1991-ci ilin oktyabrından "Zaqatala" adı altında fəaliyyətini davam etdirir.

Fəaliyyət göstərdiyi uzun müddət ərzində böyük uğurlar əldə edən qəzet o dövrlərdə Azərbaycanda ana dilində nəşr olunan 23 qəzetdən biri olub. Qəzetin 1-ci sayı cəmi 2 səhifə çıxıb. Qəzet Balakən, Zaqatala və Qax rayonlarının mətbu orqanı funksiyasını yerinə yetirib.

Son 5-6 ildə isə bu mətbu nəşr bölgə qəzetləri içərisində ilk dəfə olaraq A-2 formatına keçib, müəyyən sayları 4, digərləri isə 2 rəngdə çap olunur. (45)

"Söz" jurnalı 1993-cü ildə təsisçiləri Lənkəran şəhər İcra Hakimiyyəti və Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü Şəkər Aslanın təşəbbüsü ilə fəaliyyətə başlayıb. Jurnal bölgə əhalisində saf hisslər doğurmaq, onlarda vətənpərvərlik, torpaq təəssübkeşliyi duyğularını gücləndirmək ehtiyacından yaradılıb. Məqsəd millətlərarası münasibətlərin səmimiyyətinə, sağlamlığına xidmət etmək, azsaylı xalqların adət və ənənələrini qoruyub saxlamaqdır. Jurnalda həm talış, həm də Azərbaycan dilində bədii yazılar, İranda və Türkiyədə yaşayan

soydaşlarımızın əsərləri, talışların tarixi, məişəti, həyat tərzi haqqında məqalələr çap olunur.

Cənub bölgəsindən pərvazlanan jurnal hazırda bütün ölkəni əhatə edir. Mövzu dairəsi rəngarəng olan jurnalın müxtəlif saylarında tanınmış ədəbi simalarla müsahibələr dərc olunub, əsərlərdən nümunələr verilib.

Jurnal Rəsul Rza adına Beynəlxalq Ədəbi Mükafatı, Həsən bəy Zərdabi medalı ilə təltif olunub, AYB-nin təqdimatı əsasında birillik Prezident mükafatına layiq görülüb.

2013-cü ildə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin “Nəvən” klubunda “Söz” müstəqil ədəbi-publisistik jurnalının 20 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbir keçirilib. (46)

“**Antinarkotizm**” elmi-kütləvi jurnalının №1(4) 2000-ci il sayında tibb elmləri namizədi A.Q.Abdullayevin “Azərbaycan Respublikasında milli azlıqlar arasında narkotik vasitələrin istehlakı” adlı məqaləsi multikultural subyektlərlə bağlı hazırlanan yüzlərlə başqa mövzulu yazılardan fərqlənir. Tədqiqat 1988-1998-ci illərdə narkomanlığa düçar olmuş milli azlıqların müalicə olunmuş nümayəndələrinin sənədləri əsasında işlənilib. Məqsəd, milli azlıqların narkoistehlaka başlanma vaxtı, xəstələrin yaşadıkları ərazi, alkaqolla ağırlaşmalar, narkotikin növü, ailə vəziyyətlərini müəyyən etmək olub. (47)

“**Xəyal**” Müstəqil Televiziya və Radio Şirkəti 7 avqust 1998-ci ildə Qubada yaradılıb. 39-cu kanalda efirə çıxan “Xəyal” TV 1 sentyabr 1998-ci il tarixdən verilişlərini, əsasən Quba, Qusar, Xaçmaz rayonları ərazisində yayımlamağa başlayıb. Məqsəd, ölkənin Şimal bölgəsində yaşayan əhaliyə dolğun informasiya vermək, rəngarəng televiziya proqramları, yerli televiziya verilişləri və video proqramları çatdırmaqdır.

Milli Televiziya və Radio Şurasının 1 mart 2012-ci il tarixli qərarı ilə “Xəyal” Müstəqil Televiziya və Radio Şirkətinin televiziya yayımı üçün xüsusi razılıq (lisenziya) müddəti 6 il müddətində uzadılıb.

“**ARB Günəş**” telekanalı (Quba) əvvəllər “Qütb” adıyla fəaliyyət göstərmişdir. “Qütb” Teleradio Şirkəti 1995-ci ildə res-

publikanın Şimal bölgəsində yaşayan əhalinin dolğun informasiya ilə təmin olunması məqsədi ilə yaradılıb. Hazırda, “ARB Günəş” televiziya uşaq verilişləri üzrə ixtisaslaşmış telekanal kimi fəaliyyət göstərir.

Milli Televiziya və Radio Şurasının 14 oktyabr 2011-ci il tarixli qərarı ilə “Qütb” Teleradio Şirkətinin televiziya yayımı üçün xüsusi razılıq (lisenziya) müddəti daha 6 il uzadılıb.

“**ARB Cənub**” da bir əyalət (Lənkəran) telekanalıdır və 2006-cı ildə “Cənub TV” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti yaradılıb.

Milli Televiziya və Radio Şurasının 7 sentyabr 2007-ci il tarixli qərarı ilə “Cənub TV” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinə televiziya yayımı üçün 6 il müddətinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilib, 04 noyabr 2013-cü il tarixli qərarı ilə televiziya yayımı üçün xüsusi razılıq (lisenziya) müddəti daha 6 il uzadılıb.

“**ARB Şimal**” telekanalı (Xaçmaz) Şimal bölgəsində yayımlanır. “RTV” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət kimi 2006-cı ildə yaradılıb və 2007-ci il tarixdən fəaliyyətə başlayıb.

Milli Televiziya və Radio Şurasının 3 oktyabr 2012-ci il tarixli qərarı ilə “RTV” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətin televiziya yayımı üçün xüsusi razılıq (lisenziya) müddəti daha 6 il uzadılıb.

“**Respublika Radiosu**” 6 noyabr 1926-cı ildə yaradılıb. Hazırda, Azərbaycan Dövlət Teleradio Şirkətinin tərkibinə daxil olan “Respublika Radiosu”nun 3 proqramı və 1 səsyzma evi mövcuddur. Radio 105 FM dalğasında yayımlanır.

“Respublika Radiosu”nda “İctimai-siyasi proqramlar”, “Ədəbiyyat və incəsənət”, “Baş proqramlar direktorluğu”, “Musiqi verilişləri”, “Təhsil və elmi-kütləvi proqramlar”, “Beynəlxalq Azərbaycan radiosu”, “Xalq yaradıcılığı”, “Gənclik və idman”, “Uşaq verilişləri”, “Xəbərlər”, “Rejissorlar qrupu”, “Direktorlar şöbəsi”, “Rus dilində yayım şöbəsi” redaksiyaları fəaliyyət göstərir.

Milli Televiziya və Radio Şurasının 2 sentyabr 2011-ci il tarixli qərarı ilə “Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri”

Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin radio yayımı üçün xüsusi razılıq (lisenziya) müddəti daha 6 il uzadılıb.

“CBC” (Caspian International Broadcasting Company) regionda (Cənubi Qafqaz) ilk beynəlxalq televiziya kanalıdır. Hazırda, kanalın efirində 5 dildə – Azərbaycan, rus, ingilis, fars və erməni dillərində gündə 2 dəfə xəbərlər buraxılışı yayımlanır. Bundan əlavə, Azərbaycan tarixi, mədəniyyəti, incəsənəti və memarlığına dair sənədli filmlər, respublikanın korifey sənətkarlarının lent yazıları, musiqi nömrələri də telekanalın efirində yer alır. Gündə bir neçə dəfə Azərbaycanın mədəniyyət və incəsənətini təbliğ edən orijinal video çarxlar nümayiş etdirilir. Bununla yanaşı, “CBC”-nin efirində Azərbaycanda, eləcə də xaricdə istehsal olunmuş bədii filmlər nümayiş etdirilir. Xarici filmlər lisenziyalı, yüksək keyfiyyətdə və ingilis dilində nümayiş olunur.

Milli Televiziya və Radio Şurasının 3 oktyabr 2012-ci il tarixli qərarı ilə “Caspian International Broadcasting Company” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinə birbaşa peyk yayımı üçün 6 il müddətinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilib.

Azərbaycanda çıxan xarici dilli mətbuat orqanları üçün də yaradılan lazımi şərait plüralizmin və söz azadlığının bariz nümunəsidir. Azərbaycan qanunvericiliyi imkan verir ki, istənilən şəxs ölkədə rus, fransız, ispan və s. dillərdə qəzet buraxsın. Bu isə birmənalı olaraq plüralizmdir, mədəniyyət zənginliyidir.

Azərbaycanda əcnəbi dildə nəşr edilən mətbuatın tarixi milli mətbuatımızın yaranma tarixindən də əvvələ gedib çıxır. Hazırda isə başqa dildə nəşr olunan mətbu orqanların məsuliyyəti ikiqat artıb. Çünki bugünkü müasir dünyada informasiyanın oynadığı rol və tutduğu yer buna rəvac verir. Bu gün medianın fəaliyyəti, təkcə, ictimai rəyin formalaşmasında, cəmiyyətdə hansısa ideyaların (həm müsbət və həm də təəssüf ki, mənfi mənada) təbliği ilə məhdudlaşmır. Bu baxımdan, öz dilimizlə yanaşı, xüsusən xarici dildə nəşr etdiyimiz mətbu orqanlarda öz əksini tapan yazı və məqalələrin monitorinqi vacibdir. Dil geniş anlayış olduğundan onun hər bir xalqın milli-mənəvi dəyərlərinin tərkib hissəsi olduğu məlumdur. Məhz, həmin dildə danışan və düşünən şəxsə öz dilində

hansısa məlumatı dəqiqliklə çatdırmaq məsuliyyətli bir işdir. İnformasiya təhlükəsizliyi baxımından belə nəşrlərin monitorinqi, oradakı dil meyarlarının qorunub saxlanması və xaricidilli qəzetlər nəşr olunan redaksiyalarda işçi heyətin dil vərdişlərinə nə dərəcədə yiyələnməsi məsələnin texniki tərəfi olması ilə yanaşı, həm də çox vacib bir mədəni-mənəvi, elmi məsələdir.

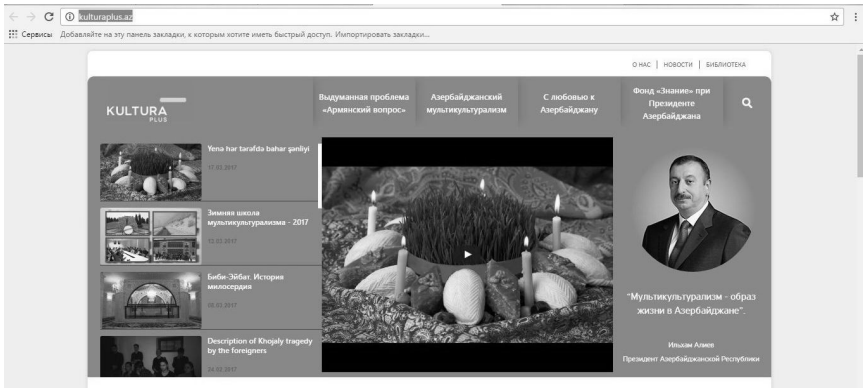
Əlbəttə, son dövrlər bir sıra elektron KİV-də xaricidilli bölmələrin sayının artması da məqsədmüvafiqdir. Dövlətin informasiya təhlükəsizliyinin qorunması baxımından yayılan informasiyaların doğru-dürüstlüyü ilə yanaşı, bu məlumatların, ümumiyyətlə, başqa dillərdə yayımlanmasının zəruriliyi isə məsələnin digər tərəfidir ki, bu barədə düşünməyə və real addımlar atmağa dəyər.

Bu mətbu orqanların köməyi ilə ölkədə yaşayan və işləyən xalqlar, milli azlıqlar, məhz, öz dillərində informasiya almaq imkanı əldə etmiş olurlar. Biz isə öz ölkəmizin dili, dini, mədəniyyəti, tarixi, musiqisi, hətta mətbəxi haqqında məlumat verməklə onu tanıdı bilirik. Ən əsası isə ikitərəfli münasibətlərin, informasiya mübadiləsinin yaranması və Azərbaycanın inteqrasiya etməsində mətbuatın rolu böyükdür və öz yeri, çəkisi var. Qloballaşan dünyada mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqələrinin yaranması və inkişafı, eyni zamanda, mətbuat sahəsində əməkdaşlığı zəruri edir. Bu baxımdan, Azərbaycanda xarici dildə nəşr olunan mətbu orqanların rolu danılmazdır.

Media və Təhsil İnnovasiyaları Mərkəzinin rəhbəri Səidə Hüseynova mətbuata açıqlamasında qəzet köşklərində bir neçə əcnəbi dildə nəşr olunan qəzet və jurnalların olduğunu müsbət qiymətləndirir: “Saytların və informasiya portallarının özlərində belə bir neçə dildə tərcümələr var. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən milli azlıqların mətbu orqanları da öz dillərində çap edilir. Bundan başqa, mən müşahidə aparmışam ki, daha çox bizdə rus dilində qəzetlər oxunur. Qənaətimcə, rus dilində nəşr olunan qəzetlərin oxucusu daha çoxdur. Azərbaycanda nəşr olunan qəzet və jurnallarda da fikir azadlıqları qorunub saxlanılır. Apardığımız monitorinqlərin nəticəsindən belə qənaətə gəlmişik ki, xarici dillərdə çap olunan qəzetlərdə bu prinsip qorunub saxlanılır.

Məsələn, ləzgi, rus, talış, ingilis dillərindəki qəzetlərdə oxucuların sərbəst fikir yürütmələri mövcuddur. Həmin qəzetlərdə müxtəlif səpkili çıxışlar, hansısa məsələyə subyektiv münasibət də var. Bu da Azərbaycan mətbuatında söz və fikir azadlığının, plüralizmin bir nümunəsidir. Bundan başqa, xəbər saytlarımızda xarici dillərdə xəbərlərin verilməsi də təqdirəlayiqdir. Bu proses onu göstərir ki, mediamız dünyaya inteqrasiya etməklə yanaşı, ölkəmizdəki əcnəbi vətəndaşların və qonaqların da maraq və tələbatlarını nəzərə alır”.

(48)

“**Kultura Plyus**” İnternet Televiziyası Rabitə, Nəqliyyat və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi, Azərbaycan Yaradıcılıq Fondu və Bakı Slavyan Universitetinin təsisçiliyi ilə “Mədəniyyət Plyus” İctimai Birliyinin nəzdində yaradılıb. Bu internet televiziyası Azərbaycanın maarifçilik ənənələrinə uyğun olaraq, keçmişimizi, milli-mənəvi-dini dəyərlərimizi, mədəni irsimizi öyrənməyi, multi-kulturalizmin və tolerantlığın həyat tərzinə çevrildiyi Azərbaycan gerçəkliyinin təbliğini qarşısına məqsəd qoyur.

“Kultura Plyus” İnternet Televiziyasının əsas məqsədi dünyanın müxtəlif dövlətlərində Azərbaycana olan münasibətin həmin ölkələrin cəmiyyətləri tərəfindən tənzim edilməsinə kömək etməkdir. Burada, eyni zamanda, dünya ictimaiyyəti üçün önəmli şəxsiyyətlərin – siyasətçilərin, incəsənət nümayəndələrinin və

ictimai xadimlərin Azərbaycan haqqında fikirləri səslənir. Onlar Azərbaycana olan münasibətləri ilə dünyada Azərbaycan həqiqətlərinin daha effektiv yayılmasını təmin edir.

Rusdilli və ingilisdilli tamaşaçılar “Kultura Plus” televiziya-sında həm Azərbaycan, həm də bütövlükdə dünya haqda maraqlı və faydalı verilişləri izləyir. Hədəf dünyanın müxtəlif ölkələrin-dəki izləyicilərimizi Azərbaycanın dostlarına çevirməkdir.

Azərbaycanda ölkənin multikultural dəyərlərini təbliğ edən bu kanalın peyklə yayımı planlaşdırılıb. Prezident İlham Əliyevin 2016-cı il martın 11-də imzaladığı Sərəncamla təsdiq olunmuş “2016-cı ilin Azərbaycan Respublikasında “Multikulturalizm ili” elan edilməsinə dair Tədbirlər Planında bununla bağlı göstəriş öz əksini tapıb.

Sərəncamda qeyd olunurdu ki, ölkənin multikultural dəyərlərini təbliğ edən “Kultura Plyus” İnternet Televiziyasının maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi və peyk yayımına keçirilməsi məsələsinə baxılısın.

“AzerNews” Azərbaycan mətbuat tarixində birinci ingilisdilli həftəlik ictimai-siyasi qəzetdir və 1997-ci ilin iyunundan nəşr olunur. Qəzet Azərbaycanın iqtisadi-siyasi, sosial və mədəni həyatı, Qarabağ müharibəsi və erməni terrorizmi haqda ingilisdilli əcnəbi oxucuları məlumatlandırır. Əsas oxucuları isə xarici vətəndaşlardır.

“AzerNews”, həmçinin, beynəlxalq newspaperdirect.com saytı vasitəsi ilə dünya ictimaiyyətinə çıxış əldə edib. “AzerNews” 80-dən çox ölkənin mətbuatını əhatə edən bu saytda, təkcə, Azərbaycanda deyil, bütün Qafqaz ölkələri arasında yeganə qəzetdir.

Qəzetin təsisçisi yazıçı-publisist, əməkdar jurnalist, şərqşünas, ərəb filologiyası üzrə fəlsəfə doktoru Fazil Abbasov (Güney) olub.

AzerNews.az saytı “AzerNews” qəzetinin rəsmi saytı kimi fəaliyyət göstərir. Saytda Azərbaycanı və dünyanı əhatə edən sosial, siyasi və iqtisadi xəbərlər yerləşdirilir. Buradakı bütün mətnlər ingilis dilindədir.

Saytda olan bölmələr xəbərlərin mahiyyətinə uyğun olaraq yaradılıb. Bu bölmələr “Millət”, “Dünya”, “Biznes”, “Neft-Qaz”, “Erməni təcavüzü”, “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi”, “Redaksiya”, “Təhlil”, “Həyat tərzı”, “Tədbirlər”, “Səhiyyə”, “Mədəniyyət”, “İdman” və “Səyahət”dən ibarətdir.

Saytda axtarış prosesinin təşkili üçün yuxarı sol hissədə xüsusi “Search” bölməsi yaradılıb. Ən son xəbərlərlə saytın sağ hissəsində yerləşdirilmiş “Xəbərlər lenti”ndə tanış ola bilərik. Saytda yazılı xəbərlərlə yanaşı, foto və video materiallar da yayımlanır. Gündəlik məzənnə haqda informasiyanın əhaliyə çatdırılması üçün xüsusi valyuta pəncərəsi yaradılıb.

“**Novaya Vremya**” qəzeti 1999-cu ilin 1 oktyabr tarixində dövlət qeydiyyatından keçib, 9 oktyabrda ilk nömrəsi çap olunub. Qəzetin onlayn versiyası da var .

Qəzet Azərbaycandakı rus icması üzvləri ilə əməkdaşlıq edir, sərbəst yazılarını, müsahibələrini yayımlayır. Həmçinin, Azərbaycan Ataman Kazak Cəmiyyəti, Tatar Cəmiyyəti və başqa işgüzar milli azlıqlara məxsus mədəni birliklərlə əməkdaşlıq edir. Onların tarixinə, mədəniyyətinə, incəsənət və ədəbi mühitinə dair yazılar verir.

Gündəlik çap olunan qəzetin “Yeni zaman” adlı Azərbaycan dilli versiyası 2004-cü ildə bağlanıb, onlayn versiyası isə işini davam etdirir. Qəzetin baş redaktoru Şakir Ağayevdir.

“**Az-Media**” ölkəmizdə, həm də Qafqaz regionunda nəşr olunan ilk fransızdilli qəzet kimi tarixə düşüb. Məhz, bu təşəbbüsdən sonra qonşu Gürcüstanda “La vie en Georgie” (“Gürcüstanda həyat”) adlı qəzet nəşrə başlayıb. 1999-cu ildə təsis olunan bu qəzet Beynəlxalq Fransızdilli Mətbuat Birliyinin orqanı kimi fəaliyyət göstərib. 2006-cı ildə öz fəaliyyətini dayandırıb.

“**Le Carrefour**” (“Yol qovşağı”) qəzeti Azərbaycanda fransız dilində nəşr olunan yeganə mətbu orqandır və ilk sayı 2007-ci ilin iyul ayında çıxıb. 2007-ci il may ayının 14-də Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatla alınıb. Qəzetin yaradılmasında əsas məqsəd Azərbaycan-Fransa əlaqələ-

rinin inkişafına töhfə vermək, Azərbaycan həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq, respublikamız haqqında fransızdilli oxuculara məlumat verməklə ölkəmizi tanıtmaq və xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin, həmçinin, mədəni irsinin təbliğidir. Qəzet özünün ilk sayından Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı həqiqətləri fransız dilində oxucu kütləsinə çatdırır. Qəzet Azərbaycan və Fransa, eyni zamanda fransızdilli ölkələr arasında mədəni, iqtisadi, elmi əlaqələri inkişaf etdirmək, fransızları və ümumilikdə, əcnəbiləri ölkəmizdə baş verən sosial-ictimai, mədəni, iqtisadi hadisələr barədə məlumatlandırmaq, onlara öz dillərində informasiya verməklə Azərbaycanı Fransada və fransızdilli ölkələrdə tanıtmaq, milli-mənəvi dəyərlərimizi təbliğ etmək missiyasını öz üzərinə götürüb. 2009-cu ildən qəzetin www.lecarrefour.az saytı fəaliyyətə başlayıb, 2016-cı ildə yenilənərək fransızdilli ölkələrdən olan oxuculara Azərbaycan haqqında maraqlı ola biləcək gündəlik məlumatlar yayımlayır.

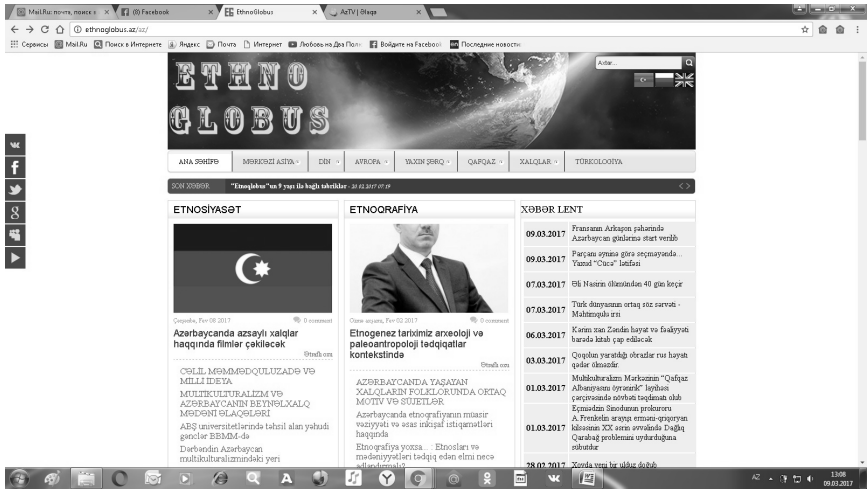
Qəzetin Fransanın Azərbaycandakı səfirliyi və ölkəmizdəki fransızdilli digər ölkələrin səfirlikləri, xarici şirkət və beynəlxalq təşkilatların yerli ofisləri ilə əlaqələri var. Yeganə fransızdilli qəzet olmaqla bərabər, bu nəşr həm də bir sıra ali təhsil müəssisələrinin fransızdili üzrə müəllim və professor heyəti, o cümlədən tələbələri, bu dili öyrənən gənclər arasında çox maraqla qarşılıdır.

Qəzetin və saytın əsas ideyası və fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin öz çıxışlarında dəfələrlə səsləndirilən xarici media resursları, xüsusən Fransa ilə daha sıx əlaqələrin yaradılması və Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması üçün xarici media məkanına daha çox çıxış imkanının əldə olunması istiqamətinə yönəlib. On ildir ki, qəzet fəaliyyətini, məhz, bu istiqamətdə qurur. Hazırda, qəzetin 110 ölkənin mediasını birləşdirən və baş ofisi Parisdə yerləşən Beynəlxalq Fransızdilli Mətbuat Birliyi və Fransanın “TV5 Monde” kanalı ilə əlaqələri var.

“Le Carrefour” qəzetinin təşəbbüsü və təşkilatçılığı sayəsində 2008 və 2012-ci illərdə “Azərbaycanda xaricidilli KİV-in durumu: problemlər və inkişaf perspektivləri” mövzusunda

Azərbaycan Mətbuat Şurası ilə birgə iki dəfə dəyirmi masa təşkil edilib. 2016-cı ilin yanvar ayında Jurnalist Qadınlar Assosiasiyası ilə birgə ölkəmizin ilk şəhid qadın jurnalisti, Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Salatın Əsgərovanın anım gününə həsr olunan tədbir təşkil olunub. 2016-cı il aprel ayının 19-da Azərbaycan Dillər Universitetində sözügedən ali təhsil müəssisəsinin İctimaiyyətlə əlaqələr departamenti və “Le Carrefour” qəzetinin təşəbbüsü, həmçinin, təşkilatçılığı ilə “Azərbaycanın xaricidilli KİV-i beynəlxalq müstəvidə” mövzusunda konfrans keçirilib.

Qəzetin təsisçisi və baş redaktoru fransızdilli jurnalist, Beynəlxalq Fransızdilli Mətbuat Birliyi Azərbaycan bölməsinin rəhbəri Zeynəb Kazımovadır.

Ethnoglobus.az saytı bütün dünyada, xüsusi ilə Azərbaycanda yaşayan azsayılı xalqlar, eləcə də baş vermiş mühüm hadisələr haqda məlumat və xəbərlər yayımlayır. Sayt Azərbaycan, rus və ingilis dillərində fəaliyyət göstərir.

Saytda İranda yaşayan azərbaycanlılar, həmçinin, Azərbaycan diasporunun Avropadakı fəaliyyəti ilə bağlı xəbər və məlumatlara da geniş yer ayrılır.

Sayt aşağıdakı bölmələrdən ibarətdir: “Mərkəzi Asiya”, “Din”, “Avropa”, “Yaxın Şərq”, “Qafqaz”, “Xalqlar”, “Türkologiya”. Bölmələrin adından görüldüyü kimi, sayt çox geniş müstəvidə fəaliyyət göstərir.

“Mərkəzi Asiya” bölməsində Qazaxıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Tacikistanda baş verən mühüm hadisələr, bu dövlətlərin Azərbaycanla əlaqələri və orada yaşayan əzsaylı xalqlar haqda xəbərlər yayımlanır.

“Avropa” bölməsində Avropada, xüsusi ilə Ukrayna, Belarus, Rusiya və Şimali Kiprlə bağlı mühüm xəbərlər və məlumatlar geniş ictimaiyyətə çatdırılır.

“Qafqaz” bölməsində Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan və Şimali Qafqaz haqqında əhatəli məlumat və mühüm xəbərlər verilir. “Qafqaz” bölməsi ən çox məlumat yayımlanan bölmələrdən biridir. Bu da regionda, əsasən, 4 dövlətin olmasına baxmayaraq, burada yaşayan millət və xalqların sayının 200-dən çox olması ilə bağlıdır.

“Xalqlar” bölməsində mütəmadi olaraq azərbaycanlılar, tatarlar, ləzgilər, udilər, avarlar, farslar, talışlar, kürdlər, tatlar, ermənilər, gürcülər, qaraçılar və digər əzsaylı xalqlar haqda müxtəlif məlumatlar yayımlanır.

Saytın ayrıca “Xəbər lenti” pəncərəsi də var. Burada oxucular “Ethnoglobus.az” saytının ictimaiyyətə çatdırdığı ən son xəbərlərlə tanış ola bilər. Bundan əlavə, saytın “Tarix”, “Etnosiyasət”, “Etnoqrafiya”, “Cənubi Azərbaycan”, “Analitika”, “Siyasət” və s. pəncərələri də vardır.

Saytın Turkishnews, Caucasustimes və Gumilev-Center kimi tərəfdaşlarının olması ona əlavə dividendlər gətirir. Saytın rəhbəri tatinmiş jurnalist Gülnarə İnanədir.

Avropa Komissiyasının maliyyələşdirdiyi “Cənubi Qafqaz əlaqələri və vətəndaş həmrəyliyi” layihəsi çərçivəsində ölkə mətbuatında milli azlıqlar haqqında dərc olunan materialların sayı və mahiyyəti ilə bağlı 2002-ci il 1 – 31 dekabr, həmçinin, 2003-cü il 15 yanvar – 15 fevral tarixlərində monitoring aparılıb. Monitoring zamanı məşhurluq reytinginə və bu mövzuya daha çox

müraciət etmələrinə görə, 8 qəzet tədqiq olunub. Bunlar – "Xalq qəzeti" və "Yeni Azərbaycan" (iqtidar), "Azadlıq" və "Yeni Müsavat" (müxalifət), "Şərq", "525-ci qəzet", "Zerkalo", "Exo" (sonuncu iki qəzet rus dilində nəşr edilir) qəzətləridir. Təhlil üçün elektron KİV-lər sırasından dövlət telekanalı olan AzTV-1 və Araz radiostansiyası, müstəqil telekanallardan isə ANS və Space seçilib.

Qəzətlərdəki xəbərlər, reportaj, analitik məqalələr, oçerklər, müsabiqələr, müraciətlər, mətbuat konfransları və s. tədqiq olunub. Teleradio kanallarında isə informativ-analitik, hüquqi, siyasi, tarixi-mədəni proqramlar, mətbuatın şərhli və s. araşdırılıb. Məlum olub ki, 2002-ci ilin 1 – 31 dekabr tarixlərində "Xalq qəzeti" 21, "Yeni Azərbaycan" 7, "525-ci qəzet" 30, "Şərq" 15, "Exo" 38, "Zerkalo" 18, "Yeni Müsavat" 31, "Azadlıq" qəzeti isə 18 dəfə öz səhifələrində müxtəlif xarakterli materiallar yerləşdiriblər. Burada onların ümumi-nəzəri və tarixi materialları ilə yanaşı, etnik və dini ümumiliklərin müasir vəziyyəti, ictimai təşkilatların tədbirləri haqqında məlumat və s. verilib.

Elektron KİV-lərə gəlincə, 2003-cü il 15 yanvar – 15 fevral tarixlərində milli azlıqlarla bağlı verilişlərin ümumi miqdarı – AzTV-1-də 30, Araz radiostansiyasında 39, ANS-də 10 və Space - də 28 olub.

Göründüyü kimi, monitoring dövründə (2002-2003) etnik problem Azərbaycan KİV-ləri üçün prioritet mövzu olmayıb. Azərbaycan KİV-ləri öz materiallarında bu və ya digər dərəcədə bütün əsas etnik problemlərə diqqət ayırıblar. Burada kürdlər, ləzgilər, yəhudilər, talışlar haqqında tez-tez məlumatlar verilib. Avar, tat, saxur, ingiloy, gürcü, alman və başqaları haqqında 1-2 material qeyd olunub. Məsələn, "Zerkalo" qəzetinin 10 dekabr 2002-ci il tarixli sayında yazıçı və jurnalist Vləidir Flomer ilə "Soxnut" yəhudi təşkilatının keçirdiyi görüşün reportajı verilmişdir. Burada qeyd olunur ki, Azərbaycan yəhudilərin yaşaması üçün dünyanın ən təhlükəsiz və sakit ölkələrindən biridir, bu iki xalqın nümayəndələri bir-birinə hörmət və məhəbbətlə yanaşırlar. Ümumdünya Yəhudi Agentliyinin direktoru Gior Rommun söylədiyi "Azərbaycan – yəhudilər üçün əlverişli

ölkədir" ifadəsi "Zerkalo" qəzetinin manşetinə çıxarılmışdır. G.Rommun sözlərinə görə, Quba rayonunda ən qədim yəhudi icması yaşayır, onun yaşı 1600 ildir: "Mən, Qubaya, məhz, onun üçün getmişdim ki, görüm, oradakı yəhudilərin özəlliyinin qorunub saxlanması üçün yəhudi dövləti nə edə bilər...".

Avropa Şurasının Azərbaycan üzrə məruzəçisi Martines Kassanın mətbuat konfransında dediyi sözləri (yazılı və elektron KİV-lərin əksəriyyətində sitat kimi verilib) mövzunun ümumi mahiyyətinin əyani göstəricisi kimi də dəyərləndirmək olar: "Mən görüşlər zamanı 100% əmin oldum ki, Azərbaycandakı etnik azlıqlar özlərini ölkənin tam hüquqlu vətəndaşı hesab edirlər. Onlar vəziyyətlərindən razıdırlar. Öz mədəni irsini qorumaq məqsədilə Azərbaycan hökuməti ilə əməkdaşlıq edən udinlər yaxşı əyani nümunədirlər. Azərbaycan hökuməti onların mədəniyyətinin inkişafı üçün vəsait ayırır". (49)

Aşağıda təqdim etdiyimiz statistika isə 50-dək qəzet, sayt və jurnallarda 2008-ci ildən 2017-ci ilin əvvəllərinə qədər milli azlıqlar və multikulturalizmlə bağlı yazıların monitorinqinin nəticələridir. Monitorinq zamanı hansı qəzetin, saytın və ya jurnalın qeyd olunan illərdə neçə dəfə sözügedən mövzuya müraciətləri araşdırılıb. Nəticədə, həmin media orqanlarının saylarına qədər dəqiq statistikasını verməyə çalışmışıq. İstisna etmərik ki, bu göstəricilər monitorinqi aparılan media orqanlarında multikulturalizmlə bağlı gedən yazıların tam statistikasındır. Diqqətimizdən yayınan media orqanları və ya monitorinqə cəlb edilən KİV-lərdə rastlaşmadığımız yazılar da ola bilər. Monitorinqə Azərbaycan, rus və ingilis dilli media cəlb olunub. Onları aşağıdakı ardıcılıqla təqdim edirik:

- "**Azərbaycan**" qəzetində – **2008-ci ildə 2** (22 noyabr, № 262, səh. 5; 27 noyabr, № 266, səh. 4); **2009-cu ildə 7** (20 avqust, № 183, səh. 1-2; 13 noyabr, № 254, səh. 8; 18 noyabr, № 258, səh. 7; 26 noyabr, № 265, səh. 6; 3 dekabr, № 268, səh. 5; 29 dekabr, № 290, səh. 8; 30 dekabr, № 291, səh. 6); **2010-cu ildə 3** (8 sentyabr, № 197, səh. 6; 11 noyabr, № 288, səh. 12; 30 dekabr, № 457, səh. 10); **2011-ci ildə 10** (14 aprel, № 78, səh. 2; 20 aprel, №

83, səh. 7; 21 aprel, № 84, səh. 6; 17 may, № 105, səh. 6; 21 iyun, № 132, səh. 2; 12 iyul, № 149, səh. 5; 16 dekabr, № 278, səh. 1; 2 dekabr, № 266, səh. 5; 7 dekabr, № 270, səh. 4; 29 dekabr, № 289, səh. 9); **2012-ci ildə 12** (7 yanvar, № 3, səh. 4; 11 aprel, № 77, səh. 4; 16 may, № 106, səh. 4; 24 may, № 113, səh. 11; 3 oktyabr, № 221, səh. 5; 4 oktyabr, № 222, səh. 5; 7 oktyabr, № 225, səh. 1; 16 oktyabr, № 232, səh. 4; 17 oktyabr, № 233, səh. 6; 19 oktyabr, № 235, səh. 8; 24 oktyabr, № 239, səh. 3; 4 dekabr, № 270, səh. 6); **2013-cü ildə 4** (27 yanvar, № 19, səh. 1; 30 iyul, № 165, səh. 5; 14 sentyabr, № 202, səh. 5; 30 dekabr, № 290, səh. 5); **2014-cü ildə 7** (6 fevral, № 25, səh. 10; 15 aprel, № 75, səh. 11; 19 aprel, № 79, səh. 3; 15 oktyabr, № 223, səh. 5; 16 oktyabr, № 224, səh. 5; 7 noyabr, № 243, səh. 6; 21 noyabr, № 254, səh. 6); **2015-ci ildə 6** (15 mart, № 59, səh. 1; 11 aprel, № 75, səh. 5; 2 may, № 93, səh. 2; 6 may, № 96, səh. 5; 14 may, № 101, səh. 8; 15 noyabr, № 251, səh. 4); **2016-cı ildə 35** (12 yanvar, № 6, səh. 7; 13 yanvar, № 7, səh. 5; 15 yanvar, № 9, səh. 5; 17 yanvar, № 11, səh. 2; 19 yanvar, № 12, səh. 5; 25 yanvar, № 17, səh. 6; 28 yanvar, № 19, səh. 5; 5 fevral, № 26, səh. 5; 11 fevral, № 31, səh. 6; 19 fevral, № 38, səh. 5; 25 fevral, № 43, səh. 5; 27 fevral, № 45, səh. 7; 15 mart, № 58, səh. 7; 3 aprel, № 69, səh. 6; 28 aprel, № 90, səh. 12-13; 9 iyun, № 123, səh. 9; 21 iyun, № 132, səh. 5; 10 iyul, № 146, səh. 6; 21 iyul, № 155, səh. 1-5; 24 iyul, № 158, səh. 1, 5; 4 avqust, № 167, səh. 7; 20 avqust, № 181, səh. 5; 16 sentyabr, № 202, səh. 7; 1 oktyabr, № 215, səh. 1; 5 oktyabr, № 218, səh. 1; 7 oktyabr, № 220, səh. 5; 9 oktyabr, № 222, səh. 5; 16 oktyabr, № 228, səh. 6; 18 oktyabr, № 229, səh. 8; 30 oktyabr, № 240, səh. 5; 6 noyabr, № 246, səh. 1-2; 16 noyabr, № 253, səh. 6). (sə)

- "**Xalq qəzeti**"ndə – **2006-cı ildə 1** (9 aprel, № 76, səh. 3); **2008-ci ildə 1** (9 iyul, № 148, səh. 3); **2010-cu ildə 1** (9 may, № 100, səh. 3-4); **2011-ci ildə 17** (13 yanvar, № 8, səh. 3; 19 fevral, № 39, səh. 7; 7 aprel, № 72, səh. 5; 8 aprel, № 73, səh. 5; 10 aprel, № 75, səh. 2; 14 aprel, № 78, səh. 3; 26 aprel, № 88, səh. 3; 15 may, № 104, səh. 4; 26 may, № 113, səh. 5-8; 23 avqust, № 185, səh. 3; 16 oktyabr, № 229, səh. 3; 3 dekabr, № 267, səh. 3; 6

dekabr, № 269, səh. 3; 8 dekabr, № 271, səh. 5; 11 dekabr, № 274, səh. 3; 13 dekabr, № 275, səh. 4; 15 dekabr, № 277, səh. 5); **2012-ci ildə 11** (12 yanvar, № 7, səh. 1; 4 mart, № 52, səh. 4; 28 avqust, № 190, səh. 4; 10 oktyabr, № 227, səh. 8; 18 oktyabr, № 234, səh. 4; 20 oktyabr, № 236, səh. 6; 23 oktyabr, № 238, səh. 4; 25 oktyabr, № 240, səh. 8; 27 noyabr, № 264, səh. 4; 7 dekabr, № 273, səh. 3; 22 dekabr, № 286, səh. 3); **2013-cü ildə 3** (8 sentyabr, № 197, səh. 1-2; 2 noyabr, № 242, səh. 8; 19 noyabr, № 254, səh. 8); **2014-cü ildə 9** (7 mart, № 50, səh. 4; 9 iyul, № 144, səh. 5; 15 avqust, № 174, səh. 3; 28 sentyabr, № 212, səh. 1; 4 oktyabr, № 240, səh. 3; 16 noyabr, № 250, səh. 4; 20 noyabr, № 253, səh. 1; 30 dekabr, № 287, səh. 9; 31 dekabr, № 288, səh. 3); **2015-ci ildə 16** (5 mart, № 51, səh. 4; 22 aprel, № 84, səh. 1; 6 may, № 96, səh. 4; 21 may, № 107, səh. 10; 4 iyun, № 118, səh. 8; 6 iyun, № 120, səh. 10; 10 iyun, № 123, səh. 3; 20 iyun, № 131, səh. 11; 26 iyun, № 136, səh. 14; 1 iyul, № 139, səh. 10; 28 iyul, № 159, səh. 4; 31 iyul, № 162, səh. 5; 12 noyabr, № 248, səh. 3; 16 dekabr, № 277, səh. 3; 25 dekabr, № 285, səh. 8; 30 dekabr, № 289, səh. 9); **2016-cı ildə 33** (6 yanvar, № 1, səh. 4; 16 yanvar, № 10, səh. 3; 17 yanvar, № 11, səh. 2; 24 yanvar, № 16, səh. 1-2; 11 fevral, № 31, səh. 1; 19 fevral, № 38, səh. 3; 3 aprel, № 69, səh. 5; 17 aprel, № 81, səh. 5; 23 aprel, № 86, səh. 6; 24 aprel, № 87, səh. 1; 4 may, № 95, səh. 3; 6 may, № 97, səh. 5; 14 may, № 103, səh. 3; 15 may, № 104, səh. 3; 2 iyun, № 117, səh. 4; 3 iyul, № 142, səh. 3; 5 iyul, № 143, səh. 1-3; 9 iyul, № 145, səh. 6; 14 iyul, № 149, səh. 2; 27 iyul, № 160, səh. 4; 28 iyul, № 161, səh. 5; 19 avqust, № 180, səh. 4; 18 sentyabr, № 204, səh. 10; 5 oktyabr, № 218, səh. 11; 8 oktyabr, № 221, səh. 7; 9 oktyabr, № 222, səh. 5; 11 oktyabr, № 223, səh. 5; 30 oktyabr, № 240, səh. 4; 4 noyabr, № 244, səh. 4; 9 noyabr, № 248, səh. 3; 17 noyabr, № 254, səh. 9; 25 noyabr, № 261, səh. 3). (s1)

- "**Bakı Xəbər**" qəzetində – **2010-cu ildə 1** (18 iyun, № 367, səh. 12); **2011-ci ildə 3** (26 yanvar, № 14, səh. 15; 28-30 yanvar, № 16, səh. 12; 3 may, № 76, səh. 15); **2012-ci ildə 15** (23 fevral, № 32, səh. 12; 5 iyun, № 95, səh. 11; 10 iyul, № 119, səh. 12; 12

iyul, № 121, səh. 12; 13-15 iyul, № 122, səh. 10; 27 iyul, № 130, səh. 10; 2 avqust, № 134, səh. 12; 3-5 avqust, № 135, səh. 15; 7 avqust, № 137, səh. 15; 8 avqust, № 138, səh. 12; 18 oktyabr, № 186, səh. 15; 27 noyabr, № 211, səh. 15; 3 dekabr, № 215, səh. 11; 4 dekabr, № 216, səh. 12; 6 dekabr, № 218, səh. 10); **2013-cü ildə 3** (19 iyun, № 107, səh. 15; 20 iyun, № 108, səh. 11; 7 mart, № 43, səh. 10); **2014-cü ildə 1** (24 fevral, № 33, səh. 12); **2015-ci ildə 4** (9-11 yanvar, № 4, səh. 15; 12 yanvar, № 5, səh. 15; 26 fevral, № 36, səh. 15; 15 oktyabr, № 184, səh. 14); **2016-cı ildə 71** (15 yanvar, № 8, səh. 15; 26 yanvar, № 14, səh. 15; 23-25 yanvar, № 15, səh. 15; 27 yanvar, № 16, səh. 15; 28 yanvar, № 17, səh. 15; 30 yanvar, № 18, səh. 15; 2 fevral, № 19, səh. 15; 4 fevral, № 21, səh. 15; 5 fevral, № 22, səh. 15; 6-8 fevral, № 23, səh. 15; 9 fevral, № 24, səh. 6; 13-15 fevral, № 28, səh. 15; 1 mart, № 39, səh. 5; 16 mart, № 49, səh. 15; 1 aprel, № 56, səh. 15; 13 aprel, № 64, səh. 15; 20 aprel, № 69, səh. 15; 21 aprel, № 70, səh. 15; 23-25 aprel, № 72, səh. 15; 26 aprel, № 73, səh. 15; 03 may, № 78, səh. 15; 4 may, № 79, səh. 15; 7-10 may, № 82, səh. 15; 12 may, № 84, səh. 15; 24 may, № 92, səh. 15; 18-20 iyun, № 109, səh. 15; 11-13 iyun, № 105, səh. 15; 30 iyun, № 116, səh. 15; 1 iyul, № 117, səh. 15; 5 iyul, № 119, səh. 15; 6-8 iyul, № 120, səh. 15; 16-18 iyul, № 126, səh. 15; 19 iyul, № 127, səh. 15; 20 iyul, № 128, səh. 15; 21 iyul, № 129, səh. 15; 26 iyul, № 132, səh. 15; 28 iyul, № 135, səh. 15; 10 avqust, № 143, səh. 15; 11 avqust, № 144, səh. 15; 12 avqust, № 145, səh. 15; 16 avqust, № 146, səh. 15; 18 avqust, № 148, səh. 15; 19 avqust, № 149, səh. 15; 23 avqust, № 150, səh. 15; 24 avqust, № 151, səh. 15; 25 avqust, № 152, səh. 13; 30 avqust, № 154, səh. 15; 31 avqust, № 155, səh. 15; 2 sentyabr, № 157, səh. 15; 9 sentyabr, № 162, səh. 15; 15 sentyabr, № 164, səh. 15; 24 sentyabr, № 171, səh. 13; 8-10 oktyabr, № 180, səh. 15; 12 oktyabr, № 182, səh. 15; 14 oktyabr, № 184, səh. 13; 19 oktyabr, № 187, səh. 15; 25 oktyabr, № 192, səh. 15; 26 oktyabr, № 193, səh. 12; 27 oktyabr, № 194, səh. 11; 2 noyabr, № 198, səh. 15; 3 noyabr, № 199, səh. 15; 5-7 noyabr, № 201, səh. 15; 11 noyabr, № 204, səh. 15; 15 noyabr, № 206, səh. 15; 16 noyabr, № 207, səh.

15; 17 noyabr, № 208, səh. 15; 19-21 noyabr, № 210, səh. 15; 22 noyabr, № 211, səh. 13; 25 noyabr, № 214, səh. 15; 26-28 noyabr, № 215, səh. 15; 29 noyabr, № 216, səh. 15). (52)

- “Səs” qəzetində – **2008-ci ildə 1** (11 noyabr, № 212, səh. 6); **2011-ci ildə 2** (29 oktyabr, № 200, səh. 10; 9 dekabr, № 226, səh. 2); **2012-ci ildə 45** (17 yanvar, № 8, səh. 14; 18 yanvar, № 9, səh. 14; 19 yanvar, № 10, səh. 10; 26 yanvar, № 14, səh. 10; 27 yanvar, № 15, səh. 10; 31 yanvar, № 17, səh. 3-10; 3 fevral, № 20, səh. 10; 8 fevral, № 23, səh. 10; 9 fevral, № 24, səh. 10; 11 fevral, № 26, səh. 10; 14-15 fevral, № 27, səh. 13; 16 fevral, № 29, səh. 10; 18 fevral, № 31, səh. 11; 23 fevral, № 34, səh. 10; 24 fevral, № 35, səh. 10; 29 fevral, № 38, səh. 10; 1 mart, № 39, səh. 13; 6 mart, № 42, səh. 10; 7 mart, № 43, səh. 10; 8 mart, № 44, səh. 13; 13 mart, № 46, səh. 12; 16 mart, № 49, səh. 14; 17 mart, № 50, səh. 10; 29 mart, № 53, səh. 11; 4 aprel, № 57, səh. 11; 5 aprel, № 58, səh. 11; 11 aprel, № 62, səh. 10; 13 aprel, № 64, səh. 14; 17 aprel, № 66, səh. 12; 19 aprel, № 68, səh. 14; 21 aprel, № 70, səh. 14; 26 aprel, № 73, səh. 14; (12 may, № 84, səh. 14; 15 may, № 85, səh. 14; 16 may, № 86, səh. 14; 22 may, № 90, səh. 14; 23 may, № 91, səh. 4; 30 may, № 95, səh. 14; 6 iyun, № 100, səh. 14; 7 iyun, № 101, səh. 14; 29 iyun, № 115, səh. 14; 22 iyun, № 111, səh. 14; 12 oktyabr, № 188, səh. 8-9; 21 dekabr, № 235, səh. 5); **2013-cü ildə 2** (29 avqust, № 158, səh. 15; 30 noyabr, № 228, səh. 7); **2014-cü ildə 6** 18 fevral, № 1, səh. 13; 7 may, № 82, səh. 23; 14 may, № 86, səh. 3; 23 iyul, № 133, səh. 15; 1 avqust, № 138, səh. 15; 24 oktyabr, № 196, səh. 6); **2015-ci ildə 1** (27 noyabr, № 222, səh. 13); **2016-cı ildə 29** (6 yanvar, № 1, səh. 3; 19 fevral, № 32, səh. 11; 8 mart, № 44, səh. 11; 15 mart, № 48, səh. 10; 5 aprel, № 56, səh. 13; 19 aprel, № 68, səh. 12; 20 aprel, № 69, səh. 11; 21 aprel, № 70, səh. 11; 22 aprel, № 71, səh. 11-12; 23 aprel, № 72, səh. 8-9; 27 aprel, № 74, səh. 8; 29 aprel, № 76, səh. 11; 30 aprel, № 77, səh. 8-9; 13 may, № 85, səh. 8-9; 17 iyun, № 108, səh. 8-9; 6 iyul, № 120, səh. 15; 12 iyul, № 122, səh. 15; 13 iyul, № 123, səh. 15; 14 iyul, № 124, səh. 15; 16 iyul, № 126, səh.

15; 19 iyul, № 127, səh. 13; 27 iyul, № 133, səh. 15; 23 avqust, № 152, səh. 15; 31 avqust, № 158, səh. 5; 5 oktyabr, № 181, səh. 11; 8 oktyabr, № 184, səh. 11; 13 oktyabr, № 187, səh. 15; 15 oktyabr, № 189, səh. 11; 4 noyabr, № 203, səh. 2). (53)

- “**Xalq Cəbhəsi**” qəzetində – **2011-ci ildə 3** (6 yanvar, № 1, səh. 10-11; 7 yanvar, № 2, səh. 10; 12 yanvar, № 5, səh. 10); **2014-cü ildə 3** (2 may, № 76, səh. 11; 2 iyul, № 115, səh. 11; 16 iyul, № 125, səh. 11); **2015-ci ildə 4** (12 yanvar, № 5, səh. 13; 15 yanvar, № 8, səh. 9; 27 fevral, № 38, səh. 11; 10 aprel, № 61, səh. 7); **2016-cı ildə 68** (6 yanvar, № 1, səh. 13; 7 yanvar, № 2, səh. 13; 8 yanvar, № 3, səh. 13; 14 yanvar, № 7, səh. 12-13; 4 fevral, № 21, səh. 9; 5 fevral, № 22, səh. 9; 6 fevral, № 23, səh. 9; 16 fevral, № 29, səh. 12; 17 fevral, № 30, səh. 13; 2 mart, № 39, səh. 13; 3 mart, № 40, səh. 13; 4 mart, № 41, səh. 13; 5-7 mart, № 42, səh. 5; 29 mart, № 52, səh. 13; 30 mart, № 53, səh. 13; 31 mart, № 54, səh. 13; 1 aprel, № 55, səh. 13; 7 aprel, № 59, səh. 13; 8 aprel, № 60, səh. 13; 22 aprel, № 70, səh. 13; 26 aprel, № 72, səh. 13; 13 may, № 83, səh. 13; 20 may, № 88, səh. 13; 3 iyun, № 97, səh. 13; 17 iyun, № 106, səh. 13; 21 iyun, № 108, səh. 12; 1 iyul, № 115, səh. 15; 2 iyul, № 116, səh. 13; 19 iyul, № 125, səh. 9; 23-25 iyul, № 129, səh. 13; 26 iyul, № 130, səh. 13; 27 iyul, № 131, səh. 13; 28 iyul, № 132, səh. 13; 29 iyul, № 133, səh. 13; 30 iyul, № 134, səh. 13; 3 avqust, № 136, səh. 13; 4 avqust, № 137, səh. 13; 5 avqust, № 138, səh. 13; 18 avqust, № 147, səh. 9; 20-22 avqust, № 149, səh. 20; 24 avqust, № 151, səh. 13; 27 avqust, № 154, səh. 13; 30 avqust, № 155, səh. 13; 20 sentyabr, № 168, səh. 13; 21 sentyabr, № 169, səh. 13; 23 sentyabr, № 171, səh. 13; 4 oktyabr, № 177, səh. 13; 5 oktyabr, № 178, səh. 13; 6 oktyabr, № 179, səh. 13; 12 oktyabr, № 183, səh. 13; 13 oktyabr, № 184, səh. 9; 25 oktyabr, № 192, səh. 13; 27 oktyabr, № 194, səh. 13; 28 oktyabr, № 195, səh. 8; 1 noyabr, № 197, səh. 13; 2 noyabr, № 198, səh. 13; 3 noyabr, № 199, səh. 13; 4 noyabr, № 200, səh. 13; 5 noyabr, № 201, səh. 13; 9 noyabr, № 203, səh. 13; 17 noyabr, № 208, səh. 9; 19 noyabr, № 210, səh. 9; 22 noyabr, № 211, səh. 9; 23 noyabr, № 212, səh. 13; 26 noyabr, № 215, səh. 13; 30 noyabr, № 217, səh. 15). (54)

- **“Yeni Azərbaycan”** qəzetində – **2009-cu ildə 2** (18 sentyabr, № 176, səh. 4; 19 noyabr, № 218, səh. 7); **2011-ci ildə 7** (25 yanvar, №13, səh. 5; 5 aprel, № 57, səh. 7; 14 aprel, № 64, səh. 4; 9 sentyabr, № 164, səh. 4; 22 oktyabr, № 195, səh. 7; 2 dekabr, № 221, səh. 3; 21 dekabr, № 234, səh. 4); **2012-ci ildə 2** (23 oktyabr, № 195, səh. 4; 22 noyabr, № 214, səh. 4); **2013-cü ildə 1** (4 iyul, № 120, səh. 7); **2014-cü ildə 5** (6 mart, № 41, səh. 5; 1 may, № 75, səh. 3; 4 iyul, № 117, səh. 7; 10 oktyabr, № 183, səh. 5; 26 noyabr, № 215, səh. 6); **2015-ci ildə 7** (20 fevral, № 33, səh. 6-7; 4 mart, № 41, səh. 6; 8 aprel, № 60, səh. 3; 6 may, № 80, səh. 8; 2 iyul, № 117, səh. 6; 8 avqust, № 142, səh. 2; 14 noyabr, № 211, səh. 11); **2016-cı ildə 19** (14 yanvar, № 7, səh. 6; 17 fevral, № 30, səh. 6; 18 fevral, № 31, səh. 6; 15 mart, № 48, səh. 7; 2 aprel, № 57, səh. 6; 19 aprel, № 68, səh. 5; 20 aprel, № 69, səh. 5-6; 22 aprel, № 71, səh. 6; 23 aprel, № 72, səh. 5; 4 may, № 79, səh. 6; 7 may, № 82, səh. 6; 13 may, № 85, səh. 7; 23 iyun, № 112, səh. 7; 6 iyul, № 120, səh. 2; 13 iyul, № 123, səh. 4-5; 2 avqust, № 137, səh. 5; 27 sentyabr, № 175, səh. 15; 27 oktyabr, № 197, səh. 6). (55)

- **“İki sahil”** qəzetində – **2009-cu ildə 1** (26 noyabr, № 223, səh. 7); **2010-cu ildə 1** (7 dekabr, № 227, səh. 12); **2011-ci ildə 2** (14 oktyabr, № 189, səh. 7; 9 dekabr, № 226, səh. 13); **2012-ci ildə 5** (17 fevral, № 30, səh. 19; 4 may, № 79, səh. 12; 6 oktyabr, № 184, səh. 13-14; 4 dekabr, № 222, səh. 22; 5 dekabr, № 223, səh. 22); **2013-cü ildə 1** (5 iyul, № 119, səh. 9); **2014-cü ildə 2** (13 mart, № 45, səh. 3; 5 iyul, № 118, səh. 14); **2015-ci ildə 5** (4 mart, № 41, səh. 4; 23 aprel, № 71, səh. 17; 26 iyun, № 114, səh. 27; 5 dekabr, № 226, səh. 13; 30 dekabr, № 243, səh. 30); **2016-cı ildə 7** (14 yanvar, № 7, səh. 4; 23 yanvar, № 13, səh. 12; 10 avqust, № 143, səh. 5; 16 sentyabr, № 168, səh. 30; 26 oktyabr, № 169, səh. 21; 18 oktyabr, № 190, səh. 26; 3 noyabr, № 202, səh. 13). (56)

- **“525-ci qəzet”**də – **2009-cu ildə 1** (8 may, № 82, səh. 5); **2010-cu ildə 1** (19 may, № 88, səh. 5); **2011-ci ildə 1** (29 yanvar, № 17, səh. 7); **2012-ci ildə 1** (5 dekabr, № 181, səh. 4); **2013-cü ildə 4** (23 fevral, № 35, səh. 22; 23 noyabr, № 215, səh. 10; 30 yanvar, № 17, səh. 6; 8-9-10 yanvar, № 1-2-3, səh. 6); **2014-cü**

ildə 5 (4 iyun, № 97, səh. 4; 1 oktyabr, № 178, səh. 2; 15 oktyabr, № 186, səh. 5; 30 oktyabr, № 200, səh. 7; 11 dekabr, № 226, səh. 5); **2015-ci ildə 5** (27 may, № 94, səh. 4; 20 oktyabr, № 191, səh. 5; 21 noyabr, № 214, səh. 14; 19 dekabr, № 234, səh. 18-19; 24 dekabr, № 237, səh. 4); **2016-cı ildə 3** (10 fevral, № 25, səh. 4-7; 12 mart, № 47, səh. 7; 6 oktyabr, № 181, səh. 5). (57)

- **“Respublika”** qəzetində – **2009-cu ildə 1** (27 noyabr, № 260, səh. 4); **2012-ci ildə 1** (8 avqust, № 175, səh. 1); **2013-cü ildə 2** (9 yanvar, № 3, səh. 1; 6 aprel, № 70, səh. 4); **2015-ci ildə 1** (28 avqust, № 186, səh. 5); **2016-cı ildə 8** (29 mart, № 64, səh. 5; 1 aprel, № 67, səh. 6; 8 aprel, № 73, səh. 5; 22 aprel, № 85, səh. 3; 25 may, № 112, səh. 5; 29 iyun, № 138, səh. 5; 25 sentyabr, № 210, səh. 4; 29 sentyabr, № 213, səh. 6). (58)

- **“Kaspi”** qəzetində – **2009-cu ildə 1** (10 noyabr, № 202, səh. 6); **2012-ci ildə 6** (10-12 oktyabr, № 401-403, səh. 12; 25 aprel, № 301, səh. 6; 28 noyabr, № 433, səh. 12; 29 noyabr, № 434, səh. 15; 30 oktyabr, № 412, səh. 4; 7 dekabr, № 439, səh. 11); **2016-cı ildə 2** (25 noyabr, № 212, səh. 7; 6 iyul, № 117, səh. 13). (59)

- **“Ekspress”** qəzetində – **2010-cu ildə 1** (24 iyun, № 111, səh. 8); **2015-ci ildə 1** (3 fevral, № 40, səh. 14); **2016-cı ildə 4** (30 yanvar-1 fevral, № 18, səh. 10; 10 iyun, № 101, səh. 10; 14 iyul, № 121, səh. 10; 20 iyul, № 125, səh. 10). (60)

- **“Mədəniyyət”** qəzetində – **2009-cu ildə 3** (18 fevral, № 11, səh. 10; 27 fevral, № 14, səh. 11; 14 oktyabr, № 74, səh. 2-3); **2011-ci ildə 2** (20 may, № 36, səh. 7; 28 dekabr, № 96, səh. 6); **2012-ci ildə 2** (23 may, № 36, səh. 7; 30 noyabr, № 87, səh. 13); **2014-cü ildə 1** (7 mart, № 18, səh. 10); **2015-ci ildə 2** (11 dekabr, № 97, səh. 12; 9 dekabr, № 96, səh. 12); **2016-cı ildə 3** (1 iyul, № 51, səh. 5; 2 sentyabr, № 67, səh. 10). (61)

- **“Olaylar”** qəzetində – **2008-ci ildə 1** (18 iyul, № 125, səh. 5); **2009-cu ildə 1** (20 noyabr, № 207, səh. 7); **2012-ci ildə 1** (23 may, № 84, səh. 15); **2015-ci ildə 3** (14 may, № 84, səh. 15; 6 iyun, № 100, səh. 15; 25 noyabr, № 215, səh. 10); **2016-cı ildə 1** (18 fevral, № 31, səh. 10). (62)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Ümumi
525-ci Qəzet				1	1	1	1	4	5	5	3	21
AMEA-Elmi əsərlər							1	1				1
Azad Azərbaycan							1	2	1			4
Azərbaycan məktəbi								1	1	1	2	4
Azərbaycan mütəllibi										1	1	1
Azərbaycan			2	7	3	10	11	4	7	6	35	85
Azərbaycan-bu gün və sabah	1											1
Bakı Xəbər				2	1	3	15	3	1	4	75	102
Dirçəliş								1				2
Dövlət idarəçiliyi				5	2	1					2	3
Dövlət və Din					2	1					7	15
Ədalət					2	1						3
Ekspres					1					1	4	6
Əmək və sosial münasibətlər									1			1
GEO Strategiya					2	1	1	1	2	3	1	10
Hikmət			1									1
İki sahil				1	1	2	5	1	2	6	7	25
Kaspi				1			6				2	9
Kitabxanaşınaslıq və informasiya											1	1
Mədəni-maarif				1								1
Mədəniyyət				3		2	2		1	2	3	13
Millət Məclis				2								2
Mövqe											1	1
Multikulturalizm											3	3
Olaylar			1	1			1			3	1	7
Palitra										3	2	6
Paralel										1	3	4
Paritet				1	5	2						8

- **“Şərq”** qəzetində – **2012-ci ildə** 1 (28 fevral, № 37, səh. 11); **2014-cü ildə** 4 (2 may, № 76, səh. 11; 3 may, № 77, səh. 11; 8 may, № 80, səh. 5; 21 may, № 87, səh. 11); **2015-ci ildə** 1 (30 dekabr, № 242, səh. 6); **2016-cı ildə** 2 (22 oktyabr, № 193, səh. 14; 26 oktyabr, № 195, səh. 12). (63)

- **“Üç nöqtə”** qəzetində – **2014-cü ildə** 3 (25 yanvar, № 13, səh. 10; 11 aprel, № 60, səh. 9; 16 aprel, № 63, səh. 9); **2016-cı ildə** 15 (7 yanvar, № 2, səh. 9; 12 yanvar, № 5, səh. 9; 28 yanvar, № 16, səh. 9; 2 fevral, № 19, səh. 9; 4 fevral, № 21, səh. 9; 10 fevral, № 25, səh. 9; 16 fevral, № 29, səh. 9; 18 fevral, № 31, səh. 9; 17 mart, № 50, səh. 9; 18 mart, № 51, səh. 5; 2 aprel, № 57, səh. 5; 8 aprel, № 61, səh. 5; 21 aprel, № 69, səh. 15; 18 may, № 86, səh. 5; 21 iyun, № 108, səh. 5). (64)

- **“Zaman”** qəzetində (fəaliyyətini dayandırıb) – **2011-ci ildə** 1 (29-30 noyabr, № 143, səh. 8); **2012-ci ildə** 1 (6-7 mart, № 29, səh. 13); **2015-ci ildə** 8 (12 iyun, № 111, səh. 13; 17 oktyabr, № 200, səh. 13; 26 noyabr, № 228, səh. 13; 15 dekabr, № 241, səh. 13; 17 dekabr, № 243, səh. 13; 25 dekabr, № 249, səh. 13; 26 dekabr, № 250, səh. 13; 29 dekabr, № 252, səh. 13); **2016-cı ildə** 1 (12 iyul, № 119, səh. 11). (65)

- **“Paritet”** qəzetində (fəaliyyətini dayandırıb) – **2009-cu ildə** 1 (12-14 dekabr, № 135, səh. 8); **2010-cu ildə** 5 (7-8 sentyabr, № 92, səh. 8; 12-13 oktyabr, № 106, səh. 9; 19-20 oktyabr, № 109, səh. 9; 4-5 noyabr, № 116, səh. 8-9; 23-24 dekabr, № 136, səh. 9); **2011-ci ildə** 2 (12 aprel, № 36, səh. 4; 17 dekabr, № 134, səh. 10). (66)

- **“Palitra”** qəzetində – **2010-cu ildə** 1 (4 may, № 47, səh. 5); **2015-ci ildə** 3 (10 aprel, № 61, səh. 12; 6 oktyabr, № 181, səh. 13; 17 dekabr, № 233, səh. 11); **2016-cı ildə** 2 (1 iyul, № 116, səh. 15; 22 noyabr, № 209, səh. 12). (67)

- **“Paralel”** qəzetində – **2015-ci ildə** 1 (27 fevral, № 38, səh. 13); **2016-cı ildə** 3 (22 iyun, № 109, səh. 10; 13-15 avqust, № 146, səh. 7; 21 sentyabr, № 167, səh. 8). (68)

- **“Ədalət”** qəzetində – **2010-cu ildə** 2 (1 iyun, № 95, səh. 3; 25 iyun, № 111, səh. 4); **2011-ci ildə** 1 (13 yanvar, № 6, səh. 6). (69)

- **“Azad Azərbaycan”** qəzetində – **2012-ci ildə 1** (31 oktyabr, № 160, səh. 5); **2013-cü ildə 2** (26 fevral, № 28, səh. 5; 3 sentyabr, №126, səh. 5); **2014-cü ildə 1** (20 avqust, № 117, səh. 5); (70)

- **“Azərbaycan müəllimi”** qəzetində – **2015-ci ildə 1** (24 oktyabr, № 39, səh. 10). (71)

- **“Mövqe”** qəzetində – **2016-cı ildə 1** (7 oktyabr, № 182, səh. 7). (72)

- **“Təzadlar”** qəzetində – **2009-cu ildə 1** (15-17 dekabr, № 247-248, səh. 12).

- **“Geo Stratejiya”** jurnalında – **2011-ci ildə 2** (№ 5, səh. 7-13; № 6, səh. 3-9); **2012-ci ildə 1** (№ 3(09), səh. 46-49); **2013-cü ildə 1** (№ 6, səh. 48-50); **2014-cü ildə 2** (№ 1, səh. 16-21; № 6(24), səh. 18-22); **2015-ci ildə 3** (№ 1(25), səh. 19-23; № 1(25), səh. 45-47, 64-70); **2016-cı ildə 1** (№ 3, səh. 53-56); **AMEA-nın Elmi əsərlərində – Fəlsəfə, Sosialologiya və Hüquq İnstitutu tərəfindən 2013-cü ildə 1** (№ 11, səh. 53-60); **“Dövlət və Din”** jurnalında – **2009-cu ildə 5** (№ 1(9), səh. 23-29; № 2(10), səh. 97-103; № 3, səh. 55-58; №4, səh. 74-77; № 7-8, səh. 88-91); **2010-cu ildə 2** (№1-2, səh. 27-32; № 3, səh. 84-91); **2011-ci ildə 1** (№ 6(26), səh. 61-65); **2016-cı ildə 5** (iyul-avqust, № 4, səh. 8-1, 16-22; № 5, səh. 53-58, 72-78, 88-92); **“Azərbaycan – Bu gün və sabah”** jurnalında – **2007-ci ildə 1** (№ 3, səh. 57-66); **“Dirçəliş – XXI əsr”** jurnalında – **2009-cu ildə 2** (№ 135-136, səh. 416-427; № 139-140, səh. 106-114); **“Dövlət idarəçiliyi”** jurnalında – **2013-cü ildə 1** (№ 1(41), səh. 210-215); **2016-cı ildə 2** (№ 1(53), səh. 123-130; № 2, səh. 223-232); **“Hikmət”** jurnalında – **2008-ci ildə 1** (№13, səh. 134-137); **“Əmək və sosial münasibətlər”** jurnalında – **2014-cü ildə 1** (№ 2(02), səh. 49-57), **Milli Məclisin** jurnalında **2009-cu ildə 2** (№1, səh. 38-41; № 5, səh. 54-57); **“Multikulturalizm”** jurnalında – **2016-cı ildə 3** (№1, səh. 20-27-37-43, 44-47); **“Region plus”** jurnalında – **2013-cü ildə 1** (№14 (178), səh. 4-7); **“SAM. Strateji təhlil”** jurnalında – **2016-cı ildə 3** (№ 1-2, səh. 9-20, 35-43, 191-204); **“Təfəkkür”** jurnalında – **2016-cı ildə 2** (№ 2, səh. 8-14, 15-19.), **“Azərbaycan məktəbi”** jurnalında – **2014-cü ildə 1** (№ 4, səh. 12-20); **2015-ci ildə 1** (№ 5,

səh. 30-34); **2016-cı ildə 2** (№ 4, səh-70-74; № 4, səh. 75-77) məqalə çap olunub.

Rus dilli qəzet və jurnallarda monitorinqin nəticələri aşağıdakı kimidir:

- **“Азербайджанские известия”** qəzetində – **2010-cu ildə 2** (24 aprel, № 71, səh. 1-2; 14 oktyabr, № 188, səh. 1-3); **2011-ci ildə 1** (26 iyul, № 133, səh. 1-2; **2013-cü ildə 1** (11 iyun, № 102, səh. 1-2); 2014-cü ildə 1(4 noyabr, № 199, səh. 1-2); 2016-cı ildə 1 (17 mart, № 31, səh. 2). (73)

- **“Бакинский рабочий”** qəzetində – **2016-cı ildə 2** (27 may, № 96, səh. 3; 27 avqust, № 157, səh. 4); **2011-ci ildə 3** (31 mart, № 56, səh. 3; 19 may, № 90, səh. 1-8; 23 noyabr, № 216, səh. 1-5); **2012-ci ildə 1** (11 aprel, № 64, səh. 4); **2013-cü ildə 1** (31 oktyabr, № 201, səh. 7); **2014-cü ildə 1** (17 may, № 87, səh. 6); **2015-ci ildə 4** (15 yanvar, № 9, səh. 3-4; 24 yanvar, № 15, səh. 5; 4 mart, № 42, səh. 5-6; 30 iyun, № 117, səh. 14); **2016-cı ildə 10** (6 yanvar, № 1, səh. 3; 19 yanvar, № 10, səh. 1-5; 29 yanvar, № 17, səh. 5; 14 aprel, № 66, səh. 6; 22 aprel, № 72, səh. 4; 4 may, № 80, səh. 3-4; 5 iyul, № 120, səh. 5; 15 iyul, № 126, səh. 4; 1 oktyabr, № 180, səh. 9; 22 oktyabr, № 195, səh. 3). (74)

- **“Каспий”** qəzetində – **2016-cı ildə 15** (27 yanvar, № 15, səh. 10; 29 yanvar, № 17, səh. 12;

5 mart, № 43, səh. 10; 16 aprel, № 67, səh. 20; 30 aprel, № 77, səh. 11; 11 mart, № 46, səh. 10; 14 may, № 85, səh. 10; 30 iyun, №116, səh. 8-9; 7 iyul, № 120, səh. 11; 23 iyul, № 130, səh. 10; 30 iyul, № 135, səh. 15; 6 avqust, № 136, səh. 6; 19 oktyabr, № 172, səh. 5; 19 noyabr, № 194, səh. 10-11). (75)

- **“Эхо”** qəzetində – **2008-ci ildə 1** (25 sentyabr, № 178, səh. 1-5); **2009-cu ildə 1** (14 yanvar, №7, səh. 2-5); **2010-cu ildə 1** (17 dekabr, № 229, səh. 2); **2014-cü ildə 4** (22 fevral, № 32, səh. 2-4; 28 may, № 92, səh. 2-4; 3 oktyabr, № 179, səh. 1-4; 18 noyabr, № 208, səh. 1-2); **2015-ci ildə 2** (23 may, № 92, səh. 6; 11 dekabr, № 228, səh. 2-4); **2016-cı ildə 4** (19 yanvar, № 10, səh. 2-4; 23 sentyabr, № 172, səh. 2-4; 11 oktyabr, № 183, səh. 2; 8 noyabr, № 203, səh. 2). (76)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Ümumi
Azərbaycan						1				1
Dövlət idarəçiliyi					1					1
GEO Strategiya						1				1
IRS Nəslədi	1		1							2
Multikulturalizm									3	3
Qərb Universiteti						1				1
Region plus						1				1
Азербайджанские известия			2	1		1	1		1	6
Бакинский рабочий				3	1	1	1	4	13	23
Зеркало	1	1	1	1	2					6
Известия				1						1
Каспий								1	13	14
Литературный Азербайджан								1		1
Мир литературы									1	1
Независимая газета		1								1
Право и политология									1	1
Российская газета				1			1			2
Россия и мусульманский мир		1		1		1				3
Эхо планеты	1									1
Эхо	1	1	1				4	2	4	13
Ümumi	4	4	5	8	5	7	7	7	36	83

- **“Зеркало”** qəzetində (fəaliyyəti dayanıb) – **2008-ci ildə 1** (20 dekabr, № 233, səh. 12-13); **2009-cu ildə 1** (8 avqust, № 142, səh. 8,10); **2010-cu ildə 1** (28 dekabr, № 236, səh. 1); **2011-ci ildə 1** (8 aprel, № 60, səh. 1); **2012-ci ildə 2** (28 noyabr, № 216, səh. 3; 8 dekabr, № 224, səh. 5). (77)

- **“Литературный Азербайджан”** jurnalında – **2012-ci ildə 1** (№10, səh. 32-38), **“Region plus” jurnallında** isə **2013-cü ildə 1** (№14 (178), səh. 4-7) məqalə dərc edilib. (78)

İngilis dilli yerli qəzet, jurnal və saytlarda monitorinqin nəticələri də maraq doğurur:

- **“Azernews”** qəzetində – **2016-cı ildə 13** (13 yanvar, № 3, səh. 1-3; 29 yanvar, № 8, səh. 1-2; 5 fevral, № 10, səh. 2; 10 fevral, № 11, səh. 2; 12 fevral, № 12, səh. 2; 29 aprel, № 32, səh. 3; 13 may, № 35, səh. 3); 20 may, № 38, səh. 6; 22 iyun, № 47, səh. 3; 1 iyul, № 50, səh. 4; 6 iyul, № 51, səh. 7; 15 iyul, № 53, səh. 2; 7 sentyabr, № 68, səh. 7). (79)

- **“Region plus”** jurnalında – **2016-cı ildə 2** (11 fevral № 5, səh. 10-11; 17 mart № 8, səh. 4-7). (80)

- **Kaspi.az/en** saytında – **2016-cı ildə 18** (10 yanvar, 2016; 16 yanvar, 2016; 6 fevral, 2016; 12 fevral, 2016; 8 mart, 2016; 14 mart, 2016; 9 aprel, 2016; 18 aprel, 2016; 12 may, 2016; 15 iyun, 2016; 21 iyul, 2016; 19 sentyabr, 2016; 23 sentyabr, 2016; 4 oktyabr, 2016; 7 oktyabr, 2016; 12 oktyabr, 2016; 18 noyabr, 2016; 21 noyabr, 2016) məqalə yerləşdirilib. (81)

İnternet resurslar üzrə monitorinqin nəticələri öz rəngarəngliyi ilə fərqlənir:

- **Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi** (Azertag.az) – 2008-ci ildə 5; 2009-cu ildə 1; 2010-cu ildə 4, 2011-ci ildə 4, 2012-ci ildə 6, 2013-cü ildə 7, 2014-cü ildə 16, 2015-ci ildə 26, 2016-cı ildə 44, 2017-ci ilin ilk 3 ayında 2 xəbərlə – ümumilikdə, **115**. (82)

- **“Azadinform”** İnformasiya Agentliyi (azadinform.az) – 2011-ci ildə 11, 2012-ci ildə 8, 2013-cü ildə 10, 2014-cü ildə 17, 2015-ci ildə 5, 2016-cı ildə 26, 2017-ci ilin ilk 3 ayında 1 xəbərlə – ümumilikdə, **78**. (83)

- **“Azəri-Press”** İnformasiya Aqenliyi (apa.az) – 2007-ci ildə 3, 2008-ci ildə 4, 2009-cu ildə 6, 2010-cu ildə 6, 2011-ci ildə 7, 2012-ci ildə 4, 2013-cü ildə 10, 2014-cü ildə 9, 2015-ci ildə 15, 2016-cı ildə 9, 2017-ci ilin ilk 3 ayında 1 xəbər – ümumilikdə, **74.** (84)

- **“Trend”** İnformasiya Agentliyi (trend.az) – 2006-cı ildə 9, 2007-ci ildə 6, 2008-ci ildə 6, 2009-cu ildə 6, 2010-cu ildə 11, 2011-ci ildə 4, 2012-ci ildə 3, 2013-cü ildə 5, 2014-cü ildə 5, 2015-ci ildə 2, 2016-cı ildə 5 xəbər – ümumilikdə, **62.** (85)

- **Milli.az** İnternet Portalı (milli.az) – 2010-cu ildə 3, 2011-ci ildə 4, 2012-ci ildə 3, 2013-cü ildə 7, 2014-cü ildə 4, 2015-ci ildə 4, 2016-cı ildə 9 xəbər – ümumilikdə, **34.** (86)

- **Modern.az** saytı (modern.az) – 2011-ci ildə 4, 2012-ci ildə 7, 2013-cü ildə 1, 2014-cü ildə 4, 2015-ci ildə 6, 2016-cı ildə 3, 2017-ci ilin ilk 3 ayında 2 xəbər – ümumilikdə, **27.** (87)

- **Report.az** saytı (report.az) – 2014-cü ildə 4, 2015-ci ildə 11, 2016-cı ildə 9, 2017-ci ilin ilk 3 ayında 1 xəbər – ümumilikdə, **25.** (88)

- **Qafqazinfo.az** saytı (qafqazinfo.az) – 2011-ci ildə 2, 2012-ci ildə 4, 2013-cü ildə 1, 2014-cü ildə 1, 2015-ci ildə 2, 2016-cı ildə 1, 2017-ci ilin ilk 3 ayında 1 xəbər – ümumilikdə **12, dəfə** bu mövzuya müraciət edib. (89)

Monitorinqə daxil edilən 10 sayt 2006-cı ildən 2017-ci ilin ilk üç ayı dövründə multikulturalizmlə bağlı 527 xəbər, müsahibə və reportaj yayımlayıblar. Monitorinqin nəticələri CƏDVƏL formasında təqdim olunur.

- **Bizim yol.info** saytı (“Bizim yol” qəzeti) – **2012-ci ildə 6** (23 iyun, 2012; 18 iyun, 2012; 13 iyul, 2012; 11 iyul, 2012; 11 oktyabr, 2012; 16 noyabr, 2012); **2013-cü ildə 13** (1 fevral, 2013; 5 mart, 2013; 28 may, 2013; 24 aprel, 2013; 7 iyun, 2013; 22 iyun, 2013; 5 iyul, 2013; 6 iyul, 2013; 10 iyul, 2013; 10 sentyabr, 2013; 20 sentyabr, 2013; 30 oktyabr, 2013); **2014-cü ildə 14** (7 yanvar, 2014; 28 fevral, 2014; 9 aprel, 2014; 10 aprel, 2014; 21 may, 2014; 25 iyun, 2014; 18 iyul, 2014; 23 sentyabr, 2014; 24 sentyabr, 2014; 20 oktyabr, 2014; 19 noyabr, 2014; 26 noyabr,

2014; 3 dekabr, 2014; 24 dekabr, 2014); **2015-ci ildə 14** (1 yanvar, 2015; 3 mart, 2015; 16 aprel, 2015; 1 may, 2015; 4 may, 2015; 11 may, 2015; 13 may, 2015; 18 may, 2015; 25 sentyabr, 2015; 14 oktyabr, 2015; 23 oktyabr, 2015; 29 oktyabr, 2015; 11 noyabr, 2015; 17 dekabr, 2015); **2016-cı ildə 30** (10 yanvar, 2016; 22 yanvar, 2016; 3 mart, 2016; 4 mart, 2016; 10 mart, 2016; 11 mart, 2016; 29 mart, 2016; 14 aprel 2016; 23 aprel, 2016; 26 aprel, 2016; 23 may, 2016; 7 iyun, 2016; 8 iyun, 2016; 13 iyun, 2016; 30 iyun, 2016; 19 iyul, 2016; 21 iyul, 2016; 22 iyul, 2016; 3 avqust, 2016; 5 sentyabr, 2016; 16 sentyabr, 2016; 27 sentyabr, 2016; 2 oktyabr, 2016; 4 oktyabr, 2016; 12 oktyabr, 2016; 18 oktyabr, 2016; 24 oktyabr, 2016; 26 oktyabr, 2016; 1 noyabr, 2016; 23 dekabr, 2016); **2017-ci ilin ilk 3 ayında 9** (1 yanvar, 2017; 5 yanvar, 2017; 10 yanvar, 2017; 25 fevral, 2017; 28 fevral, 2017; 7 mart, 2017; 10 mart, 2017; 12 mart, 2017; 16 mart, 2017). (90)

- **Musavat.com** saytı (“Yeni Müsavat” qəzeti) – **2013-cü ildə 1** (11 iyul, 2013), **2014-cü ildə 4** (21 fevral, 2014; 25 mart, 2014; 29 sentyabr, 2014; 12 dekabr, 2014); **2015-ci ildə 3** (24 iyun, 2015; 16 noyabr, 2015; 2 fevral, 2015), **2016-cı ildə 12** (10 yanvar, 2016; 11 yanvar, 2016; 22 yanvar, 2016; 24 fevral, 2016; 11 aprel, 2016; 26 aprel, 2016; 6 may, 2016; 27 sentyabr, 2016; 26 oktyabr, 2016; 1 dekabr, 2016; 19 dekabr, 2016; 26 dekabr, 2016) dəfə multikulturalizm mövzusunə müraciət edib. (91)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ümumi
Trend.az	9	6	6	6	11	4	3	5	5	2	5		62
APA.az		3	4	6	6	7	4	10	9	15	9	1	74
Qafqazinfo.az						2	4	1	1	2	1	1	12
Report.Laz									4	11	9	1	25
Modern.az						4	7	1	4	6	3	2	27
Azadinform.az						11	8	10	17	5	26	1	78
Milli.az					3	4	3	7	4	4	9		34
Azeritag.az			5	1	4	4	6	7	16	26	44	2	115
Bizimyol.org	0	0	0	0	0	0	6	13	14	14	30	3	80
Musavat.com	0	0	0	0	0	0	0	1	4	3	12		20
Ümumi	9	9	15	13	24	36	41	55	78	88	148	11	527

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ümumi
Azernews	0	0	0	0	0	0	0	0	0	13		13
Region plus	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2		2
Kaspi.az/en	0	0	0	0	0	0	0	0	0	18		18
Ümumi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	33		33

Yuxarıdakı statistikadan da görüldüyü kimi, hər üç (Azərbaycan, rus, ingilis) dilli media nümunələrimiz iki halda multikulturalizm mövzusunda daha çox diqqət ayırır: 1) Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinə Dövlət Dəstəyi Fondunun müsabiqələri zamanı; 2) 2016-cı il “Multikulturalizm ili” çərçivəsində. Digər vaxtlarda isə istər saytlar, istər qəzetlər, istərsə də jurnallar il ərzində 4-5 dəfə bu mövzuya müraciət ediblər. Sevindirici haldır ki, KİV-lərin multikulturalizmlə bağlı araşdırmalarında irqi ayrı-seçkiliyə yol verilmir, 20-dək multikultural subyekt hərtərəfli araşdırılır, onlarla reportajlar hazırlanır, müsahibələr alınır, sərbəst mövzular işlənir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun “Etnososioloji tədqiqatlar” şöbəsinin müdiri, Antropologiya üzrə elmlər doktoru, professor Əliəğa Məmmədli mətbuata (“Azadinform” İnformasiya Agentliyi, 3 aprel, 2017) müsahibəsində milli azlıqların media vasitələri – qəzetləri, jurnalları, saytları ilə bağlı tədqiqat işlərindən danışır. Bildirir ki, şöbədə aparılan tədqiqat işlərinin bir qismi də ölkə KİV-də etnik problemlərin öyrənilməsi və təhlilidir. Ə.Məmmədli bu araşdırmalara mənbələr kimi, əsasən, rusdilli rəsmi hökumət nəşrlərinin, müstəqil dövrü və internet resurslarının cəlb edildiyini vurğulayır, əldə olunan materialların əsasında KİV-də etnoinformasiyanın aşkar olunduğunu bildirir. Tədqiqat zamanı aşağıdakı amillərə görə təsnifat həyata keçirilmişdir:

- KİV-də etnik istiqamətlər və müxtəliflik məsələləri;
- Professional etik və hüquqi aspektlər;
- Etnosiyasi, etnoiqtisadi, etnomədəni informasiyaların yayılmasında etnoregional xüsusiyyətlər;
- etnostereotiplərin KİV vasitəsilə yayılması (titul millətin siması, etnik azlıqların siması).

Keçirilən tədqiqatlar nəticəsində KİV-də aşağıdakı aktual tendensiyalar aşkar edilmişdir:

- ölkənin ictimai həyatında iştirakın dərəcəsini səciyyələndirən etno-mədəni icmaların cari tədbirləri;

- böyük əhəmiyyət daşıyan nəşrlərdə Azərbaycanda milli azlıqların vəziyyəti haqqında rəsmi faktlar və ekspert rəyləri;
- beynəlxalq sahə;
- milli azlıqları narahat edən aktual məsələlər üzrə müraciətlər, bəyanatlar;
- Xarici nəşrlərdə separatçılığın müşahidə olunması;
- milli ədavətə qarşı mübarizə;
- hüquqi məkan;
- ümumi xarakterli icmal materialları. (92)

Mövzu ilə bağlı bütün sahələri faktlara istinad edərək hərtərəfli incələməyə çalışdıq. Bu sahəni obyektiv işıqlandıran multikultural media söylərini davam etdirməlidir. Ayrı-ayrı müəlliflərin qısa nəzəri baxışları və ara-sıra jurnalist araşdırmaları istisna olmaqla, bu günədək Azərbaycanda yaşayan milli azlıqların KİV-ləri elmi tədqiqatın obyektı olmamışdır.

Multikultural media: Azərbaycanda yaşayan xalqların mətbuatı

Azərbaycanda yaşayan hər hansı bir azsaylı xalqın öz media orqanını təsis etməkdə maliyyə çətinliyi istisna olmaqla, başqa problemi yoxdur. Bu cür KİV-lər əsasən, təşkilatlara məxsus olur, bütün etnik təşkilatlar isə cəmiyyət formasındadır. Təəssüf ki, KİV təsis etmək istəyən təşkilatlar da kifayət qədər maliyyə vəsaitinə malik olurlar və yaxud da media orqanı təsis etməkdə maraqlı deyillər. Ölkədə azsaylı xalqların sıxışdırılması və ya hüquqlarının pozulması kimi hallardan isə söhbət gedə bilməz.

Bu gün Azərbaycanda təkcə 60-a yaxın mətbu və şəbəkə nəşri, habelə 7 böyük informasiya agentliyi rus dilində fəaliyyət göstərir.

İTAR TASS İnformasiya Agentliyinin Baş direktoru Vitaliy İqnatenko 14 iyun 2008-ci ildə Moskvada keçirilən Ümumdünya Rus Mətbuatı Konqresində bildirmişdi ki, azərbaycanlılar rusdilli mətbuatın kontingentini ölkələrində qoruyub-saxlamaqdan əlavə, həm də onu artırıblar: "...Bu gün biz onu deyə bilərik ki, rusdilli mətbuat Azərbaycanda layiqli, yaxşı və möhkəm yer tutur".

Rusiya Xarici İşlər Nazirliyinin 15 avqust 2010-cu ildə yayılan "Həmsərhəd dövlətlərdə media mühitinin problemlərindən məlumatlılıq dərəcəsi" adlı arayışında Azərbaycana aid bölmədə deyilir ki, ölkəmizlə əməkdaşlıq kifayət qədər sabit şəkildə davam edir: "Azərbaycan KİV-nin ümumi sayının 12 faizini təşkil edən rusdilli mətbuat (50 mətbu orqan və 7 informasiya agentliyi) öz təsirini və populyarlığını saxlayıb, Azərbaycanda ictimai rəyin formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynamaqdadır".

2015-ci ilin iyununda Rusiya hökuməti xaricdə rusdilli mətbuata 12 mln. rubl (230 min manata yaxın) məbləğdə maddi dəstəyin göstərilməsi barədə qərar qəbul etmişdir. Bu vəsaitlər hesabına Azərbaycan, Almaniya, Bolqarıstan, İtaliya, Litva, Qazaxıstan, Kipr, ABŞ, Moldova və Estoniyada rusdilli mətbuata dəstək proqramı həyata keçiriləcəyi bəyan olunurdu.

Rusdilli KİV-də xaricdə yaşayan rusiyalılara xüsusi diqqət ayrılır və bu da səbəbsiz deyil: belə KİV Rusiya üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən, Moskva hökumətinin təşəbbüsü ilə xaricdə keçirilən bütün hadisələrin informasiya tərəfdaşları hesab olunur. Proqramın əsas vəzifəsi – rusdilli məkanın qorunması, informasiya sahəsində inkişafı üçün rusiyalıların birləşdirilməsinə yardım göstərməkdir.

AZƏRTAC-ın Moskvadakı xüsusi müxbiri Fəridə Abdulla-yeva 10 oktyabr 2015-ci il tarixdə, “Xalq qəzeti”ndə dərc etdirdiyi “Rusiya-Azərbaycan: vahid informasiya məkanına doğru hərəkət amilləri” məqaləsində qeyd edir ki, Azərbaycan KİV-nin ümumi sayının, təxminən, 15 faizini “rus sektoru” təşkil edir: “Bunun praktikada nə demək olduğunu nümayiş etdirmək üçün statistik göstəricilərə müraciət edək: “AZƏRTAC-ın saytına müraciətlərin sayına görə, Azərbaycandan sonra ikinci yeri Rusiya tutur. Bundan əlavə, həmin saytın rusdilli versiyasına ən çox müraciət edənlər Rusiyadan olan istifadəçilərdir. AZƏRTAC-ın video saytında rus dilində xüsusi reportajlar, müsahibələr və başqa materiallar yerləşdirilir. Burada da Rusiyadan olan istifadəçilərin sayı başqa dillərdə olan bölmələrlə müqayisədə xeyli çoxdur”.

Müəllif əlavə edir ki, Azərbaycan bloqerləri və publisistlərinin sosial şəbəkələrdə fəaliyyətini araşdıranda Facebook, Instagram, Twitter şəbəkələrinin Rusiya seqmentləri, habelə Rusiya mənşəli “VKontakte” və “Odnoklassniki” şəbəkələri ölkəmizdə sosial və siyasi informasiyanın yayılması üçün ən populyar seqmentlərdir: “Qəribədir ki, Azərbaycandakı rusdilli KİV-lər “on beş faiz” olduğuna baxmayaraq, bir sıra mühüm əlamətlərə görə qibtə edilməyə layiq yer tutur. Belə əlamətlərdən biri status məsələsidir. Rəsmi nəşrlərin siyahısına nəzər salsaq, görürük ki, ən populyar nəşrlərin bir qrupu ya tamamilə rusdillidir, ya da öz kontentini rus dilində təkrarlayır. Məsələn, rus dilində əsas rəsmi qəzet olan “Bakinski raboçiy”, AzərTAc Dövlət İnformasiya Agentliyinin saytı, digər internet-portallar bu qəbildəndir”.

İnternet şəbəkəsində Rusiyanın TASS və RİA-Novosti, İnterfaks agentlikləri, AZƏRTAC-ın və Trend agentliyinin rusdilli

variantının fəaliyyəti, rəsmi mətbuatda “Rossiyskaya qazeta”da aylıq tematik “Azərbaycan” buraxılışı – bunlar reallığın əyani göstəricisidir. Təkcə, “Rossiyskaya qazeta” Azərbaycanda gündəlik formatda, təxminən, 12 min nüsxə tirajla çap edilir, burada Rusiyanın bütün rəsmi sənədlər dəsti oxuculara təqdim edilir. Bu, “RQ”-nin digər tərəfdaşları arasında yeganə nümunədir. Baş redaktoru Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyeva olan “Baku” jurnalının rusdilli versiyası da media məkanında xüsusi yer tutur.

Azərbaycan-Rusiya əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsində, qarşılıqlı münasibətlərin bütün sferalar üzrə dərinləşməsində medianın rolu danılmazdır. Bu sahədə bəzi tanınmış media mənsuqlarının, xüsusilə də siyasətçilərin mühüm şəxsi fəaliyyətini xatırlatmaq zəruridir. Bunlar – Azərbaycan Prezidentinin İctimai-siyasi məsələlər üzrə köməkçisi Əli Həsənov, TASS agentliyi baş direktorunun 1-ci müavini Mixail Qusman, AZƏRTAC-ın baş direktoru Aslan Aslanov, populyar jurnalist Maksim Şevçenko, RF Dövlət Dumasının deputatı Dmitri Savelyev və Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin inkişafında marağı olan çoxsaylı başqa siyasətçilər, jurnalistlər və məmurlardır.

“Sputnik Azərbaycan”ın 1 yaşı ərəfəsində (25 may 2016) Prezidentin İctimai-siyasi məsələlər üzrə köməkçisi Əli Həsənov agentliyin suallarını cavablandırarkən ölkədəki rus dilli medianın perspektivlərindən bəhs etmişdi: “Bizim üçün önəmli olan odur ki, agentliyin kollektivi fəaliyyət göstərdiyi digər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanın da qanunlarına, tarixinə və xalqımızın mədəniyyətinə, adət-ənənələrinə hörmətlə yanaşsın, beynəlxalq jurnalistika standartlarına uyğun obyektiv xəbər daşıyıcısı funksiyasını yerinə yetirsin. Əlbəttə, informasiya bolluğu şəraitində öz auditoriyası üçün hamıdan əvvəl, operativ və fərqli xəbər təqdim etmək istəyi bəzən beynəlxalq KİV-ləri yerli cəmiyyətlərlə üz-üzə qoyur. Düşünürəm ki, 2015-ci ildən Azərbaycanda fəaliyyətə başlamış “Sputnik Azərbaycan” bir il müddətində özünün əsas texniki-təşkilati məsələlərini həll edərək, operativ informasiya istehsalına başlaya bildi. Ötən dövr ərzində agentliyin fəaliyyətinin

qısa dəyərləndirilməsi onu deməyə əsas verir ki, kollektiviniz həm öz jurnalist prinsiplərinə sadıq qalaraq ictimaiyyətin alternativ informasiya ehtiyacının ödənilməsində layiqincə iştirak etdi, həm də fəaliyyəti ilə Rusiya-Azərbaycan münasibətlərinin dərinləşməsinə töhfə verdi. Fikrimizcə, “Sputnik Azərbaycan” getdikcə strateji xarakter alan Rusiya-Azərbaycan əlaqələrinin xarakterini, yerli ictimaiyyətin həssaslıqla yanaşdığı məsələləri nəzərə alır, xəbər kontentini peşəkarlıqla, jurnalistikanın etik davranış qaydalarına uyğun təqdim edir. Müstəqillik illərində söz və məlumat azadlığının həyat normasına çevrildiyi, KİV-lərin müstəqil fəaliyyəti üçün zəruri şəraitin təmin olunduğu Azərbaycanda qanunlar çərçivəsində fəaliyyət göstərən hər bir xarici KİV-in, o cümlədən də “Sputnik Azərbaycan”ın gələcəkdə yeni uğurlara imza atmaq və böyük media ailəsinin bir parçasına çevrilmək şansı yüksəkdir”.

Ə.Həsənov qeyd etmişdir ki, media dinamik və innovativ yeniliklərə daha açıq olduğundan, orada cəmiyyətlərimizdə hökm sürən əhval-ruhiyyə, qarşılıqlı əlaqələrin xarakteri qabarıq formada özünü göstərir: “Bilirsiniz ki, Azərbaycan cəmiyyətinin bir hissəsi, xüsusilə intellektual təbəqə uzun illərdir rus dilində informasiya alır, bu dildə yenilikləri mənimsəyir. Çünki Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra bir çox post-sovet respublikalarından fərqli olaraq, Azərbaycanda rus dilinin əhəmiyyəti, ona olan maraq azalmadı. Ölkəmizdə rusdilli ali və orta məktəblər fəaliyyətini davam etdirdi, bir çox təhsil ocaqlarında rus sektorları vardır. Azərbaycanda çoxlu sayda rus dilində media orqanı fəaliyyət göstərir, aparıcı internet resurslarının isə rusdilli versiyaları mövcuddur. Əlbəttə, bütün bunlar Azərbaycanda rus xalqına, onun mədəniyyətinə və dilinə olan hörmətin əyani təzahürüdür”.

Qeyd edək ki, Rusiyanın Sputnik Beynəlxalq İnformasiya Agentliyi ötən dövr ərzində Azərbaycanın informasiya məkanında özünəməxsus yer tutaraq, dünyada və ölkədə baş verən hadisələr, proseslər haqqında Azərbaycan ictimaiyyətini məlumatlandırmaq üçün məqsədyönlü fəaliyyət göstərmişdir.

Agentlik hər bir ölkənin milli maraqlarına, mədəniyyətinə, tarixinə, adət-ənənələrinə hörmətlə yanaşır, çoxqütblü dünyada baş verən hadisələri obyektiv şəkildə əks etdirməyə çalışır. Alternativ xəbər kontenti, fərqli yanaşma, başqalarının demədiyini demək “Sputnik”i fərqləndirən cəhətlərdir.

2017-ci il martın 3-də Beynəlxalq Avrasiya Mətbuat Fondu və “Sputnik Azərbaycan” İnformasiya Agentliyi və Radiosunun birgə təşəbbüsü, habelə, KİV və ekspertlərinin iştirakı ilə “Azərbaycanda baş verən hadisələrin işıqlandırılmasında rusdilli KİV-in rolu” mövzusunda dəyirmi masa keçirilmişdi. “Sputnik Azərbaycan” İnformasiya Agentliyi və Radiosunun Mətbuat Mərkəzində baş tutan müzakirələr zamanı ölkədə baş verənlərin işıqlandırılmasında, dünyaya çatdırılmasında Azərbaycandakı rusdilli KİV-in çox vacib və uğurlu media quruluşları kimi fəaliyyətinin vacibliyi qeyd edilmişdir.

Dəyirmi masada “Sputnik Azərbaycan” agentliyi mətbuat mərkəzinin rəhbəri, politoloq İlqar Vəlizadə bu gün rusdilli mətbuatın, xəbər resurslarının və digərlərinin Azərbaycanda baş verənlərin işıqlandırılmasında obyektiv və vasitəçisiz bir imkan olduğunu qeyd etmişdir: “Azərbaycan elə bir ölkədir ki, burada baş verən hadisələr region və hətta bəzən dünyada geniş rezonans doğurur. Bu mənada, Azərbaycan barədə xəbərlərin beynəlxalq arenaya çıxarılmasında rusdilli KİV-in rolu böyükdür”. O, “Sputnik Azərbaycan”ın yerli və xüsusən də rusdilli jurnalistlərin digər ölkələrdəki həmkarları ilə fikir və təcrübə mübadiləsi, müzakirələr keçirmək üçün imkanlar yaratdığını vurğulamışdır.

Tədbir iştirakçıları rusdilli KİV-in rolundan danışarkən burada çalışan jurnalistlərin təcrübə və hazırlığının yüksək səviyyədə olmasının vacibliyini xüsusi olaraq qeyd etmişlər.

Əlbəttə, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən rusdilli medianın ölkəyə heç bir faydasının olmadığını iddia edənlər də az deyil. Məsələn, deputat Fazil Mustafa parlamentin 29 noyabr 2016-cı ildə keçirilən növbəti plenar iclasında çıxışı zamanı rusdilli media ilə bağlı kəskin narazılığını bildirmişdi. Deputat ilk öncə “MİR” telekompaniyası ilə bağlı iradlarını səsləndirmişdi: “MİR”

telekanalı Azərbaycanda yayımlansa da, bir dəfə də olsun onun efirində bizim ağırlı problemlərimizdən danışılmır, baxmayaraq ki, kanalı biz maliyyələşdiririk. Bir dəfə olsun ki, orada Qarabağ, Xocalı ilə bağlı süjetlərin getdiyini görmürük. Belə olan halda, onun yayımlanmasına nə ehtiyac var? Eyni zamanda "Bakinski raboçiy" qəzeti illərdir Azərbaycanda çap olunur. Hansı ki, onun tarixi Çar Rusiyasının dövrünə gedib çıxır. Qəzetin bizimlə heç bir bağlılığı olmayıb. Təsəvvür edin ki, onun iki erməni redaktorundan biri də xalqımızın qatı düşməni kimi tanıdığımız Şaumyan olub. İndi biz xalqımızın qatı düşməni olan Şaumyanın irsini davam etdiririk? Bu qəzetə dövlət büdcəsindən pul ayrılır. Ona bu qədər pul ayrılmasına nə ehtiyac var?"

14 dekabr 2016-ci ildə "Yeni Azərbaycan" qəzetinin sabiq baş redaktoru Alqış Həsənoğlu mətbuata (Azpolitika.info) müsahibəsində diqqəti "Bakraboçiy" qəzetinin bağlanması yönəltmişdi: "Bu bir həqiqətdir ki, "Bakraboçiy" adı bolşevik işğalından qalan bir yadigardır. Özü də həmin işğal hər gün, hər dəqiqə xatırladan və gözə girən bir əlamətdir. Sizə bir tarixi faktı xatırladım. Bu qəzet müəyyən siyasi dönəmlərdə öz xislətini gizlədə bilməyib. 1991-ci il "QKÇP" hadisələrində bu qəzet çevriliş cəhdini dəstəkləyirdi. O zaman Naxçıvan Ali Məclisinin sədri Heydər Əliyevin "QKÇP" ilə bağlı xüsusi bəyanatı yayılmışdı. Həmin bəyanatda çevriliş cəhdini müdafiə edən dövlət qəzetlərinin, o cümlədən, "Bakraboçiy" qəzetinin bağlanması tələb edilirdi..."

Bununla yanaşı, A.Həsənoğlu Azərbaycana rusdilli mətbuatın gərəkliliyini də vacib hesab edir: "Sadəcə onun adı dəyişilməlidir. Ad axtarmaq üçün isə uzaqlara getməyə lüzum yoxdur. Əsrin əvvəlində Xalq Cümhuriyyətinin nəşri olan "Azərbaycan" qəzeti iki – rus və Azərbaycan dillərində dərc edilib. Bu ənənəni bərpa etmək olar. "Bakraboçiy" qəzetinin adını "Azərbaycan" qoymaqla iki məsələni həll etmiş olarıq: həm tarixi irsimizə sahib çıxar, həm də bolşevik işğalının atributu olan "Bakraboçiy" adını birdəfəlik tarixin arxivinə atarıq".

Əlbəttə, bu cür yanaşmalar yeni deyil. Hələ 2008-ci il yanvarın 10-da “525-ci qəzet”in rusdilli qəzet və saytları bağlamaq təklifi ilə çıxış etməsi bu yöndə ehtirasları daha da qızıqdırmışdı. “Media forum” saytı (hazırda fəaliyyət göstərmir) “525-ci qəzet”in təklifinə ölkənin aparıcı rusdilli qəzet və saytlarının mövqeyini öyrənmişdi. Həmin müzakirələr 2008-ci il yanvarın 11-də həm “525-ci qəzet”in, həm də başqa media qurumlarının səhifələrində davam etdirilmişdi.

Şair-publisist Tofiq Abdin də "525"ə müsahibəsində bu təklifləri dəstəklədiyini söyləmişdi: “Mən rusdilli mətbuatın və saytın olmasının əleyhinəyəm və buna ehtiyac görmürəm. Sovet dövründə Azərbaycanda rusdilli qəzetlər çıxırdı. Amma biz indi müstəqil dövlətik. Ona görə də rus dilinin həyatımızın bütün sahələrinə nüfuz etməsinə göz yummamalıyıq. Statistik məlumatım yoxdur ki, Azərbaycanda nə qədər rus yaşayır və bu qəzetləri alanlar kimlərdir. Yazıçılar Birliyinin yeni təsis etdiyi "Mir literaturi" qəzeti də rus dilində nəşr olunur. İndi elə zamandır ki, istədiyimiz vaxt rusdilli qəzetləri ala bilirik, televiziya da rusdilli proqramları izləyirik. "Bakinskiy raboçiy", "Exo", "Zerkalo" kimi rusdilli qəzetləri çap etdirməyə gərək yoxdur. Ola bilər, orada çıxan materialların keyfiyyəti azərbaycandilli mətbuatdakı yazılardan yuxarı olsun. Amma bu o demək deyil ki, rusdilli mətbuata geniş meydan verilməlidir. Bu gün qəzetlərin iqtisadi durumu çox ağırdır. Rusdilli mətbuatın qapanması azərbaycandilli mətbuatın iqtisadi vəziyyətinə müsbət təsir göstərə bilər”.

Biz məsələyə bu sayaq yanaşmanın doğru-düzgünlüyünü, yaxud məntiqə uyğunsuluğunu iddia etmək, ona (F.Mustafanın, A.Həsənoğlunun, T.Abdinin söylədiklərinə) şərh vermək fikrindən uzağıq. Lakin qənaətimizə görə, mövcud olanı qırmaq, məhv etməkdənsə, onu dövlət və millət maraqlarına uyğun olaraq istiqamətləndirmək, ondan səmərəli şəkildə faydalanmaq daha düzgün olardı.

Mövzu ətrafında gərgin məqamlar yaşananda Prezident İlham Əliyev məsələyə münasibət bildirmiş, öz haqlı mövqeyini ortaya qoymuşdu. Prezidentin məlum müdaxiləsini Milli

Televiziya və Radio Şurasının sədri Nuşirəvan Məhərrəmli mətbuata belə şərh etmişdi: “Prezident İlham Əliyev ölkədə rus dili ilə bağlı yaranmış problemlərin həllinə dair tövsiyə verib. Dövlət başçısı rus dili ilə bağlı yaranmış problemlərin anlaşılıq şəkildə həll edilməsini bizə tövsiyə edib. Prezident hər bir vətəndaşın qaranıdır, o, hər hansı məsələyə öz münasibətini bildirir, müəyyən göstəriş və tövsiyələrini irəli sürə bilər”. (93)

Mövzu ilə bağlı diqqəti bir nüansa yönəltmək istərdik. 2014-cü ildə (mart, aprel, may) Mətbuat Şurası Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin mətbuatda Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı yazılanların monitorinqi aparılmışdı. Ən az məqalə rusdilli “Bakinskiy raboçiy” (20 məqalə) və “Exo” (9 məqalə) qəzetlərində dərc olunmuşdu. May ayında da Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı ən az məqaləni yenə də rus dilində nəşr edilən “Exo” (8 məqalə) və “Bakinskiy raboçiy” (2 məqalə) qəzetləri vermişdi. Bu baxımdan, ölkədə nəşr olunan rusdilli qəzetlərdə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə az yer ayrılması xüsusi narahatlıqla qeyd edilmişdir.

Dildən müstəqil istifadə, dini tolerantlıq və digər bu kimi cəhətlər Azərbaycan xalqının müsbət şəkildə seçilməsinə və dünyada müsbət imicinin formalaşmasına səbəb olur. Azsaylı xalqların dil və mədəniyyətlərinin, ictimai birliklərinin, eləcə də mətbu orqanlarının fəaliyyətinə dövlət qayğısı olmazsa, həmin institutların və təsisatların mövcudluğu sual altına düşər. Bu, şübhəsiz ki, yaxşı heç nə vəd etmir. Ona görə də biz, bir millət olaraq öz tarixi köklərimizə hörmət göstərməklə yanaşı, tarixi keçmişimizə də eyni münasibəti nümayiş etdirməyi bacarmalıyıq.

“Etnoqlobus” (ethnoglobus.az) Beynəlxalq Onlayn İnformasiya-Analitik Mərkəzinin “Azərbaycanda yaşayan etnik azlıqların problemləri: təzahür formaları” mövzusunda təşkil etdiyi konfransda (2015) milli azlıq nümayəndələrinin mövzu ilə bağlı çıxışları bir sıra aspektlərdən maraq doğurur. Burada bəzi icma nümayəndələrinin səsləndirdiyi fikirlərdə irad və təklifləri müqayisəli təhlil etdikdə, həqiqət yükünün ağırlıq mərkəzini təyin etmək heç də çətinlik törətmir. Bu, yaradılan imkanların miqyasına nəzər

salındıqda və həm də iradla mövcudluğun arasındakı nisbət fərqlində daha aydın görünür.

Ləzgi dilində nəşr olunan “Alam” jurnalının redaktoru Abir Eçexvi deyib ki, Azərbaycanda ləzgi dilində 2 qəzet və 2 ədəbi-bədii jurnal çap olunur: “Ölkəmizdə etnik azlıqların dilində kitab, qəzet və jurnal nəşr etməyə qadağa yoxdur. Heç kəs bizim fəaliyyətimizə və nəşrlərimizi yaymağa mane olmur. Amma dövlətin maliyyə dəstəyi olmadığından hər sayın çapı üçün sponsor axtarmalı oluruq”.

A.Eçexvinin üstündə dayandığı ikinci məsələ isə etnik azlıqların dillərində radio və TV verilişləri ilə bağlı olub: “Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri Şirkətində – Beynəlxalq radio verilişləri şöbəsinin nəzdində ləzgi, talış, kürd və erməni dillərində həftədə 2 dəfə 15 dəqiqə olmaqla radio verilişləri efirə verilir. 15 dəqiqənin, təxminən, yarısı rəsmi xəbərlərə ayrılır. Yerdə qalan vaxtda həm etnik musiqi verilməli, həm maraqlı şəxslər haqda danışılmalı, folklor nümunələri və s. təqdim olunmalıdır. Təbii ki, bu vaxt yetərli deyil. Əvvəllər Ləzgi dilində proqram redaksiyasında 3 nəfər işləyirdi, 2 nəfər ixtisar olundu. İndi bütün yükü 1 nəfər daşıyır. Bundan əlavə, həmin verilişlər qısa dalğada yayımlandığı üçün Azərbaycan ərazisində eşidilmir”.

Azərbaycan Ukrayna İcması Sumqayıt şöbəsinin rəhbəri Liderova Nadejda Petrovna respublikada rus dilində verilişlərin yox dərəcəsində olmasından narazılığını ifadə edib: “Azərbaycanda rus dilində təhsil yetərincədir. Cavan nəsil də dövlət dilini gözəl bilir. Amma yaşlı nəsil üçün Sovet dövrünü keçməsi səbəbindən Azərbaycan dilini öyrənmək çətindir. Rus dilində məlumat ala bilmədikcə, ölkədəki hadisələrdən xəbərsiz oluruq. Bundan əlavə, bu dildə TV verilişləri, yaxud, ayrıca bir kanalın olması ölkəmizi dünyada tanıtmaya da imkan verir”.

Azərbaycan Talış Mədəniyyət Mərkəzinin sədri Rafiq Cəlilov talış dilində TV və radio verilişləri məsələsinə belə münasibət bildirib: “Cəmiyyətdə talış, ləzgi, kürd kəlməsindən bir qorxu var. Bizi toplumdan ayıranda bizdə inciklik və etimadsızlıq yaranır”. (94)

Qaldırılan problemlərlə bağlı qeyd edə bilərik ki, bu etimadsızlığın səbəbi kimi “Sadval”, Ələkrəm Hübətovun separatçı hərəkatlarını misal çəkmək olar. Lakin Azərbaycan dövləti bu kimi mətbu nəşrlərin davamlı çıxması üçün maksimum səy göstərir. Rus dilində həm dövlət, həm də özəl kanallarda xəbərlər proqramı təqdim olunur, ayrıca CBS kanalı isə birbaşa rus dilində yayımlanır.

Azərbaycan və Ukraynanın Milli Televiziya və Radio şuraları arasında əldə olunmuş razılaşmanın icrasına uyğun olaraq, Ukraynanın UA/TV telekanalı 2016-cı il yanvarın 19-dan ölkə ərazisində öz yayımına başlayıb. Hazırda, yayım Azərbaycanın əsas kabel televiziyalarından olan “KATV1” vasitəsi ilə həyata keçirilir. Kanalın “ATV+”, “BBTV”, “Connect”, “Aile TV” kimi operatorlar vasitəsi ilə yayımı da gözlənilir.

Azərbaycanda rəqəmsal yayıma keçidlə əlaqədar olaraq, Şimal bölgəsində (bu bölgədə milli azlıqlar kompakt halda yaşayır) yeni rəqəmsal avadanlıqlar quraşdırılıb. Ölkənin bu bölgəsini (Şabran, Quba, Qusar və Xaçmaz) rəqəmli televiziya ilə təmin etmək üçün Xaçmazın Yergüc kəndində 77 metr hündürlüyündə radio və televiziya qülləsində rəqəmsal cihazlar quraşdırılıb. Bu cihazlar vasitəsilə, təkcə, Qubanın 40-dan çox dağlıq kəndi artıq peyk antennalarından istifadə etmədən ölkədə yayımlanan TV-lərə çox rahatlıqla baxa bilirlər. Ümumiyyətlə, Şabran-Quba-Qusar-Xaçmaz-Yalama və Nabran ərazisində bununla bağlı heç bir problem yoxdur. Ölkənin hər yerində olduğu kimi, müasir telecihazlar rəqəmli tezliyi birbaşa paket şəklində qəbul edir, köhnələrdə isə dekoderlərdən istifadə olunur.

Amma təəssüflər olsun ki, dövlətimizin bu sahədə gördüyü səmərəli və təqdir olunması işlər bəzən bir sıra beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında düzgün dəyərləndirilmir, məsələyə qeyri-obyektiv kontekstdən yanaşılır. Buna misal olaraq, 23 mart 2011-ci ildə qəbul edilən, 31 may 2011-ci ildə dərc olunan “Rasizm və Qeyri-Tolerantlığa qarşı Avropa Komissiyasının Azərbaycan üzrə dördüncü monitorinq dövrü hesabatı”nda deyilən fikirləri göstərə bilərik: “KİV, xüsusilə audiovizual media

vasitələri azlıqların mədəniyyətlərinin nümayiş etdirilməsinə çox az imkan verirlər”. (95)

12 iyul 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunda Avropa Şurası Məşvərətçi Komitəsinin ekspert qrupunun üzvləri ilə görüş keçirilmişdi. Toplantıda Fondun icraçı direktoru Vüqar Səfərli, Azərbaycan Mətbuat Şurasının sədri Əflatun Amaşov, Milli Televiziya və Radio Şurasının sədri Nuşirəvan Məhərrəmli iştirak etmişdilər. Görüşdə "Milli azlıqların müdafiəsi haqqında çərçivə konvensiyası"nın ölkəmizdə icrası istiqamətində medianın gördüyü işlər müzakirə olunmuşur.

Fondun İcraçı direktoru KİV-lərə dövlət dəstəyinin istiqamətləri haqqında, eləcə də milli azlıqların dilinin, mədəniyyətinin, adət və ənənələrinin qorunmasına və inkişafına mətbuatın verdiyi töhfələrdən danışaraq bildirmişdi ki, Fondun elan etdiyi müsabiqələrdə milli azlıqların dilinin, mədəniyyətinin, adət-ənənələrinin qorunması və inkişafı ilə bağlı mövzulara xüsusi diqqət yetirilir. Ölkədə 90-a yaxın milli və etnik azlıq nümayəndəsinin yaşadığını söyləyən Vüqar Səfərli Prezident yanında KİV-in İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu fəaliyyətə başlayandan milli azlıqların dillərində nəşr edilən mətbuat orqanlarına maliyyə dəstəyi göstərildiyini də diqqətə çatdırdı.

Mətbuat Şurasının sədri Əflatun Amaşov milli azlıqların müdafiəsinin Şuranın daim diqqət mərkəzində olduğunu, ölkədə etnik icmaların dilində 15-dən çox qəzet və jurnalın nəşr edildiyini vurğuladı: "Həmin qəzetlərin davamlı çıxması üçün Şura mümkün olan tədbirləri həyata keçirir. Sözügedən nəşrlərin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi də Şuranın diqqət mərkəzindədir".

Milli Televiziya və Radio Şurasının sədri Nuşirəvan Məhərrəmli isə milli azlıqların sıx yaşadığı 5 bölgədə yerli teleradio kanallarının fəaliyyət göstərdiyini, vətəndaşların bundan bəhrələndiyini önə çəkdi: "Həmin telekanallarda daimi olaraq milli azlıqların mədəniyyətini, adət-ənənəsini əks etdirən verilişlər yayımlanır. Regional televiziyalardan başqa, İTV də bu məsələyə xüsusi önəm verir. Bu kanalda sayı 5 mindən az olan toplumlar

barəsində belə verilişlər gedir. Radioda hər gün rus, fars, ingilis hətta, erməni dillində də verilişlər yayımlanır. Ölkədə kabel və peyk televiziya fəaliyyət göstərir ki, azlıqda olan xalqlar bundan sərbəst istifadə edə bilirlər. Bundan əlavə, respublikamızda rus dilində gündəlik radio və televiziya verilişləri yayımlanır”.

10 mart 2017-ci ildə Milli Məclisin plenar iclasında “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” qanun layihəsinə dəyişikliklər qəbul olundu. Qəbul olunan dəyişikliklərin biri də *“Zorakılığın və dini ekstremizmin təbliğinə dair məlumatlar, milli, irqi və ya dini nifrət və düşmənçiliyin salınmasına, dövlətin konstitusiyaya quruluşunun zorla dəyişdirilməsinə, ərazi bütövlüyünün parçalanmasına, hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsinə və ya saxlanması, kütləvi iğtişaşların təşkil edilməsinə”* yönələn açıq çağırışların qadağan edilməsidir.

Multikultural subyektlərin mətbuat tarixini araşdıranda onların heç də hamısının maliyyə imkanlarının o qədər də yaxşı olmadığını müşahidə edirik. Amma bütün çətinliklərə baxmayaraq, onların bəziləri ayda bir dəfə də olsa, öz qəzetlərini nəşr edə bilirlər. Çap mediasına imkanı çatmayanlar isə internet resurslarından və yaxud da sosial şəbəkələrin imkanlarından istifadə edərək, müxtəlif mövzularla cəmiyyətə öz mesajlarını çatdırırlar. Onların yazılı və internet yayım mediası ilə tanış olduqda bunu aydın görə bilərik.

“Samur” qəzeti 1992-ci ildə yaradılıb. Qəzetin ilk redaktoru jurnalist Feyruz Bədəlov olub. Onun redaktor olduğu 8 ay ərzində qəzetin 24 sayı işıq üzünə görüb. Bundan sonra incəsənət elmləri doktoru Nurəddin Həbibov redaktor təyin olunub. Onun redaktorluğu dövründə qəzet fasilələrlə 21 dəfə çıxıb.

su nəticəsində ləzgiçə və azərbaycanca açılmış “Bura doğma vətəndir”, “Samur”un qonaqları”, “Kəndlərimiz”, “Samur”un lüğəti”, “Samur”un məktəbi”, “Bilirsinizmi?”, “Nadir məqalələr”, “1918-ci il – Quba faciəsi”, “Bizim məşhurlar”, “Samur”un lətifələri”, “Yeni ləzgilər”, “Qusar, qusarlılar”, “Ləzgi dili haqqında söhbətlər”, “Gəlimli-gedimli dünya”, “Adamlar və talelər”, “Redaktor sözü”, “Ağsaqqallarımız – şöhrət tacımız”, “Məşhur ləzgilər haqqında bilmədiklərimiz”, “Ləzgilər dünyanın hər yerində” rubrikaları altında dərc edilən məqalələrin oxucular tərəfindən maraqla qarşılandığı məlum oldu. Bunu oxucular öz məktublarında da bildirdilər və həmin il redaksiyaya 1164 məktub daxil oldu. Məktubların əksəriyyəti Azərbaycanın 23, Dağıstanın 14 rayon və şəhərindən göndərilmişdi. Rusiyanın ayrı-ayrı vilayətlərindən, xarici ölkələrdən redaksiyaya ünvanlanmış məktublar da az deyildi.

2000-ci ildə “Samur”un 100-cü sayı işıq üzü görməli idi. Ona görə də redaksiya yaradıcılıqla və qəzetin yayılması ilə bağlı müsabiqə elan etdi. Həmin müsabiqədə 1300-dək oxucu iştirak etdi. Başqa tədbirlər də həyata keçirildi. Redaksiyanın kollektivi və yüzlərlə oxucu “Samur”un 100-cü sayının çapdan çıxmasını Bakının R.Behbudov adına Mahnı Teatrında təntənə ilə qeyd etdi.

Azərbaycan Respublikasının milli siyasət məsələləri üzrə sabiq dövlət müşaviri Hidayət Orucov həmin tədbirdə çıxış edərək qəzetin fəaliyyətinə yüksək qiymət verdi. Dağıstan Respublikasının milli məsələlər, informasiya və xarici ölkələrlə əlaqələr naziri Maqomedsalih Qusayev qəzeti təbrik etdi.

Azərbaycanın və Dağıstanın 10-dan çox hökumət orqanının rəhbərləri, məşhur alimlər və jurnalistlər, 40-a yaxın mətbu orqanın redaktorları, 11 xarici ölkədə yaşayan oxucular redaksiyaya təbrik məktubu və teleqramlar göndərdilər. Azərbaycanın və Dağıstanın 30-dan çox qəzet və jurnalı, 6 telekanal “Samur”un səmərəli fəaliyyəti ilə bağlı məqalələr və xəbərlər verdi.

2001-ci il Azərbaycanın bütün kütləvi informasiya vasitələri üçün ağır il oldu. 250-dən çox qəzet və jurnal maddi çətinliklər

üzündən bağlandı. “Samur” bu çətinliyə dəyanətlə tab gətirdi. Ayda iki dəfə oxucuların görüşünə gəldi. Həmin il oxuculardan redaksiyaya 1247 məktub daxil oldu. Bu, qəzetin oxucular arasındakı nüfuzundan xəbər verirdi.

2005-ci ildə “Samur”un abunəçiləri daha 400 nəfər artdı. Qəzet 2400 nüsxə tirajla çap olundu. Beləcə, “Samur” getdikcə dünya ləzgilərinin qəzetinə çevrildi. Hazırda, qəzet Dağıstanda, Rusiyada, Estoniyada, Qırğızıstanda, Qazaxıstanda, Özbəkistanda, Ukraynada, Türkiyədə, Almaniyada, ABŞ-da, Belorusda, İsveçrədə, bir sözlə, 23 xarici ölkədə oxunur.

“Samur” yarandığı gündən gənc yazarlarla iş aparır. 1997-2007-ci illərdə 68 gənc müəllifin əsərləri ilk dəfə olaraq “Samur” qəzetində işıq üzü görüb. Artıq, həmin yazarlardan bir neçəsinin ayrıca kitabları çap olunub. 2000-ci ildə redaksiya öz hesabına gənc şairlərin əsərlərindən ibarət “Yaxşı yol!” adlı şeirlər kitabını oxuculara təqdim etdi. Qəzetin baş redaktoru Sədaqət Kərimovanın təşkil etdiyi ləzgi dili kurslarında onlarca gənc ana dilində yazıb-oxumağı öyrəndi.

İndiyədək qəzetin səhifələrində çoxdan unudulmuş 2000-dən çox qədim ləzgi sözləri çap olunaraq, xalqa çatdırılıb. “Samur”un səhifələrində yüzlərlə yeni sözlər həyata vəsiqə alıb. Hazırda, dilçilər, peşəkarlar, yazarlar həmin sözlərdən həvəslə istifadə edirlər.

Bütün bunlara baxmayaraq, redaksiya 2012-ci il martın 18-də Ü.Hacıbəyov adına Bakı Musiqi Akademiyasının böyük zalında qəzetin 20 illik yubileyini təntənə ilə qeyd etdi. (96)

Samurpress.net “Samur” qəzetinin rəsmi saytıdır. Saytda “Samur” qəzetinin yayımladığı məlumat və xəbərlər yerləşdirilir. Bundan əlavə, saytda müxtəlif reportajlar, fotolar və videolar yayımlanır.

Samurpress.net saytı da öz məlumat və xəbərlərini qəzətdə olduğu kimi, üç dildə – Azərbaycan, ləzgi və rus dillərində yayımlayır. Saytın “Qəzet haqqında”, “Sayt haqqında” “Foto qalereya”, “Video qalereya” adlı müxtəlif bölmələri vardır.

Foto və video qalereyalarda müxtəlif tədbirlərdən və hadisələrin baş verdiyi yerlərdən foto və videolar yayımlanır. Eyni zamanda, saytda ləzgi xalqının gündəlik həyatı, problemləri və onu narahat edən mühüm məsələlər haqda xəbərlər verilir. Saytdakı xüsusi pəncərədən istifadə etməklə “Samur” qəzetinin elektron variantını yükləmək olar.

Saytda “Rubrikalar” adlı xüsusi pəncərə var. Burada müxtəlif mövzular üzrə müsahibələr, reportajlar və sorğular yerləşdirilib. (96)

"Qusar" (ləzg. Kվар) – 1932-ci ildə Hil (indiki Qusar) rayon partiya təşkilatı və rayon Fəhlə, kəndli və əsgər Deputatları Soveti İcraiyyə Komitəsinin orqanı kimi "Sosializm tempi" adı ilə ləzgi dilində nəşrə başlayıb. Daha sonra "Qızıl Qusar" adlanıb, ilk redaktoru Nurəddin Şərifov olub.

Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra qəzet "Qusar" adlanıb və səhifələrində isə rayonda, ölkədə və dünyada baş verən yeniliklər barədə məlumatlar verilir.

"Qusar" respublikanın rayon qəzetləri sırasında birinci olaraq ofset çap üsuluna keçmiş, tərtibatını təkmilləşdirmiş, öz kompüter mərkəzini yaratmışdır. Məhz, buna görə, ən çətin anlarda belə fəaliyyətini davam etdirmiş, kiçik bir kollektivin zəhməti ilə

oxuculara fasiləsiz olaraq maraqlı sayılar təqdim edilmişdir. Hazırda, qəzet Azərbaycan və ləzgi dillərində Qusar rayon İcra Hakimiyyəti başçısının Aparatı və redaksiya kollektivinin dəstəyi ilə çap olunur.

Bölgədə mətbəənin yoxluğu ucubatından Bakıda 1250 nüsxəlik tirajla ayda iki dəfə, iri formatda, rəngli çap olunan qəzet yeniləşməklə bərabər, özünəməxsus ənənələri davam etdirir, iki dildə – azərbaycanca və ləzgiyə materiallar verir. Ləzgi dilində materiallar, əsasən qəzetin 3-cü və 4-cü səhifələrində işıq üzü görür. (97)

Qəzetin <http://www.gusarpress.com/> saytı daimi yenilənir. Saytda qəzetin hər sayının PDF forması yerləşdirilir, “Xəbər Lenti”ndə qəzətdə gedən başlıqlar həm Azərbaycan, həm də ləzgi dilində təqdim olunur. Saytda qəzetin 2011- 2017-ci illərdə çıxan sayları da arxivləşdirilib. (97)

Alamjurnal.az “AJAM” jurnanlığının tanıtım və xəbər saytı kimi fəaliyyət göstərir. Burada ləzgi xalqının gündəlik həyatına, mətbəxinə, mədəniyyətinə, görkəmli nümayəndələrinə aid müxtəlif aktual xəbər və məlumatlar rus və ləzgi dillərində yayımlanır. Yazılı materiallarla yanaşı, saytda foto və video materiallar da paylaşılır.

Saytın “Arxiv”, “Məqalələr”, “Xəbərlər”, “KİV-də biz haqda”, “Qalereya”, “Kitablar”, “Əlaqə” bölmələri izləyicilərin maraq dairəsini tam əhatə edə bilir. 2012-ci ildən bu günə gədər saytda yayımlanan bütün xəbər və məlumatlar “Arxiv” bölməsində, həmçinin, hər bölməyə aid olan materiallar aidiyyəti üzrə və həm də ayrılıqda öz bölməsində yerləşdirilib. (98)

Kycap.com tanıtım və xəbər saytıdır. Sayt Azərbaycanda və bütün dünyada yaşayan ləzgi xalqının maraqlarını ifadə edir. Saytda rus, ləzgi və Azərbaycan dillərində xəbərlər və məlumatlar yayımlanır. Burada əsasən Azərbaycanda yaşayan ləzgilər haqda mühüm xəbərlər, məlumatlar, onların gündəlik həyatını əks edən yazılar, foto və video materiallar yayımlanır.

Saytın Facebook səhifəsi də mövcuddur. Kycap.com saytının “Daşınmaz əmlak”, “Şəhər”, “Bizim diyar”, “Qusarlılar”, “Onlayn

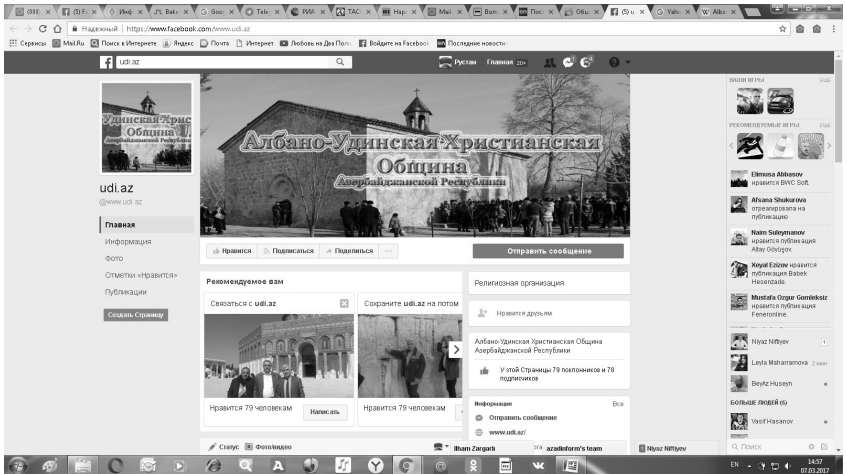
toy”, “Elanlar” və “Statistika” bölmələri var. Saytda axtarış prosesinin təşkili üçün xüsusi “Axtarış” bölməsi yaradılmışdır. Saytda müxtəlif reklamlar da yerləşdirilir. Bundan əlavə, saytın xüsusi “Qusarlılar” bölməsində Qusardan olan məşhur adamlar haqda məlumatlar yerləşdirilmişdir. Saytın əsas səhifəsində müxtəlif konkursların və tədbirlərin keçiriləcəyinə dair elanlar yerləşdirilir. Saytın “Yeni Məqalələr” və “Populyar” lentləri də mövcuddur. Qusarın hava proqnozu ilə bağlı məlumatlar saytın əsas səhifəsində yayımlanır. (99)

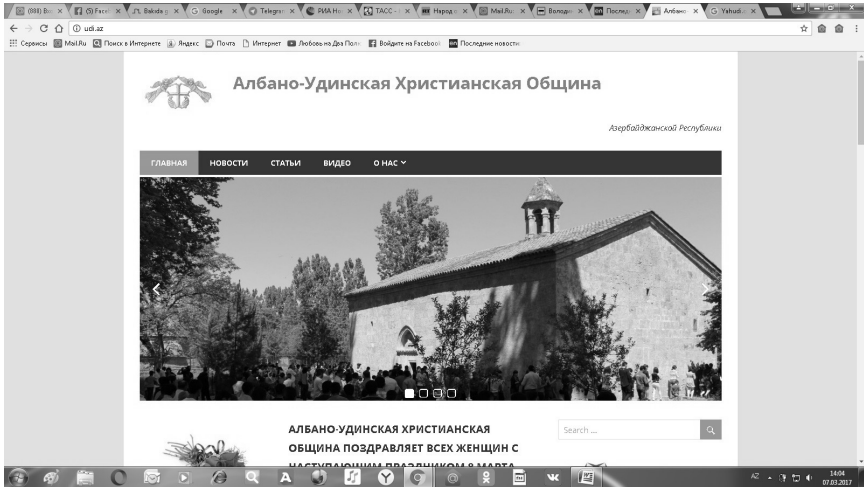
“Lezqi qazet” ictimai-siyasi qəzeti özünün müasir adını 1991-ci ildə alsa da, bu mətbu orqan 1928-ci ildən fəaliyyət göstərir. Qəzet həftədə 1 dəfə A3 formatında çap olunur və 9856 tirajla buraxılır. Rusiyada qeydiyyatdan keçən qəzet, əsasən, Dağıstanda fəaliyyət göstərir. Qəzet tamamilə ləzgi dilindədir.

Lezgigazet.com “Lezqi qazet”-in rəsmi saytıdır. Qəzətdən fərqli olaraq sayt 2 dildə – rus və ləzgi dillərində fəaliyyət göstərir. Saytda qəzətdən məqalələr və müxtəlif materiallar paylaşılır. Bundan əlavə, Rusiyada, eləcə də bütün dünyada yaşayan ləzgilər haqda müxtəlif aktual xəbərlər, vacib məlumatlar, sosial çarxlar, foto və video materiallar yayımlanır.

Saytın “Siyasət”, “İqtisadiyyat”, “Cəmiyyət”, “Mədəniyyət”, “Sağlamlıq”, “İdman”, “Əmin-amanlıq” və “Elm” bölmələri vardır. Saytda axtarış prosesinin təşkil edilməsi üçün ayrıca “Axtarış” bölməsi yaradılmışdır. Yayımlanmış ən son xəbərlərlə saytdakı xüsusi “Xəbər lenti” vasitəsi ilə tanış olmaq olar. (100)

Udi.az saytı Alban-Udi Xristian Cəmiyyəti tərəfindən 10 aprel 2003-cü ildə yaradılıb. Həmin ilin 26 may tarixində isə cəmiyyət keçirdiyi təqdimat konfransında özünü rəsmən elan edib. Daha sonra isə cəmiyyətin rəsmi saytı – udi.az fəaliyyətə başlayıb. Bu saytda albanlar və udilərin tarixi, mədəniyyəti və məişəti haqda geniş məlumatlar yayımlanır. Cəmiyyətin ən son xəbərləri ilə də bu saytın köməyi ilə tanış olmaq mümkündür. Saytda Azərbaycan və rus dillərində müxtəlif səpkili məlumatlar yerləşdirilir.

Saytın menyusu 4 əsas hissəyə bölünüb. Bunlar – xəbərlər, məqalələr, video və sayt haqqında məlumatlardan ibarətdir. “Xəbərlər” bölməsində cəmiyyətin ən son xəbərləri və cəmiyyətlə bağlı mühüm hadisələrlə, “Məqalələr” bölməsində isə cəmiyyət üzvlərinin və ya digər şəxslərin cəmiyyət haqda yazdığı məqalələrlə tanış olmaq, “Video” bölməsində cəmiyyətin keçirdiyi müxtəlif tədbirlərin video görüntülərinə baxmaq olar. “Biz haqda” bölməsində isə albanların və udilərin tarixi haqda əsas məqamlar və cəmiyyət, udi dili və etnoqrafiyası haqqında vacib məlumatlar verilib. Bu bölmədə udilərin və albanların tədbirlərindən, gündəlik həyatlarından ibarət fotoqalereya da mövcuddur.

Saytda müsahibələrə də geniş yer verilib. “Biz haqda” bölməsində müsahibələrə aid ayrıca bir keçid də var. Saytın fəaliyyəti əsasən, sosial və mədəni sferaları əhatə edir. Burada cəmiyyətin keçirdiyi mədəni tədbirlər, Prezident İlham Əliyevin bu xalqlara göstərdiyi qayğı, onlar üçün açılmış məktəb və mədəni mərkəzlər haqda məlumatlar əks olunur. Cəmiyyətin Facebook səhifəsi də mövcuddur. Burada da cəmiyyətin gündəlik

həyatından, keçirdikləri ictimai və mədəni tədbirlərdən şəkillər və videolar paylaşılır. (101)

Udi "Orayın" (Bulaq) Mədəniyyət Mərkəzinin rəhbəri O.Danakari ilə söhbətdə (müəllif – N.N) məlum oldu ki, udilər adıçəkilən mərkəzi 1993-cü ildə yaradıblar. Mərkəz ilk illərdə dövlət tərəfindən maddi dəstək alıb və aylıq bülleten çap edə bilib. Son 15 ilə yaxındır ki, maddi dəstək mənəvi dəstəklə əvəzlənib.

“Axısxa” qəzeti Azərbaycanda Yaşayan Axısxa Türkləri "Vətən" İctimai Birliyinin rəsmi mətbuat orqanı kimi (bu Birliyin sədri İbrahim Məmmədova ünvanlanan sorğuya verilən cavaba əsasən – N.N) 2012-ci ildə Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib. 2012-ci ildən nəşr olunan “Axısxa” qəzetinin təsis edilməsində heç bir çətinlik olmayıb.

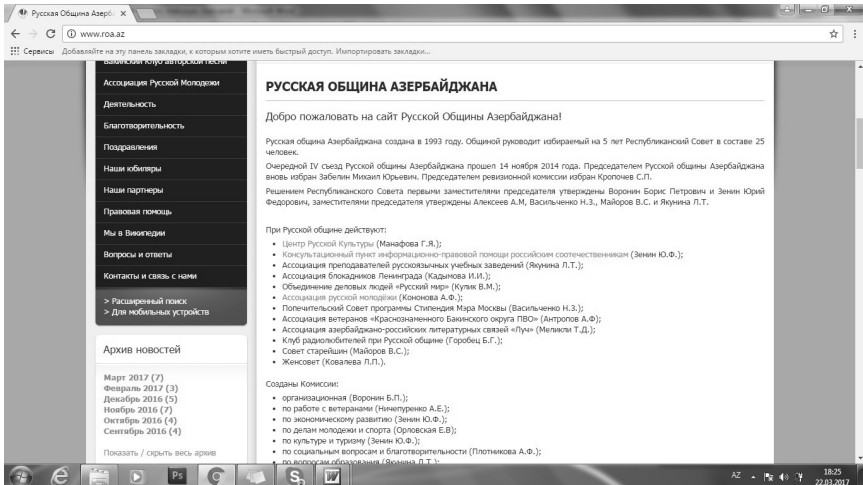
Azərbaycan dilində çap olunan qəzetin səhifələrində "Vətən" İctimai Birliyinin gördüyü işlər, Azərbaycan və digər ölkələrdə yaşayan Axısxa türkləri haqqında məlumatlar işıqlandırılır. (102)

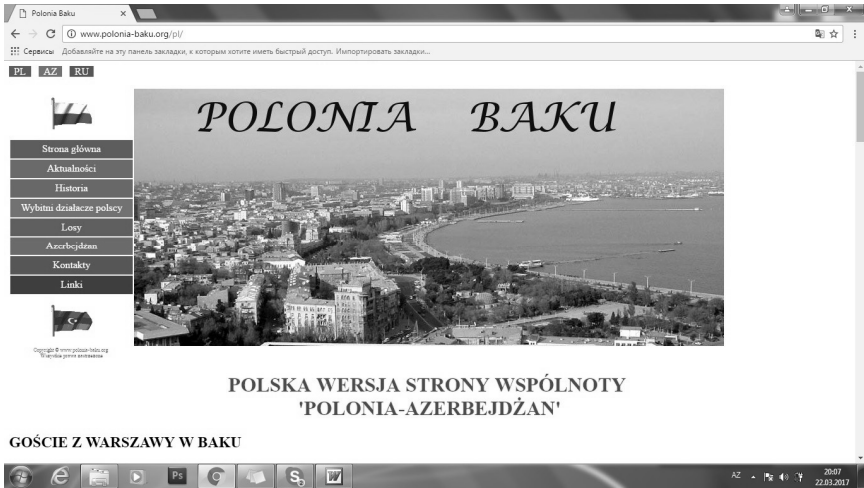
"Vestnik" (Carçı) qəzeti 1994-cü il aprelin 20-də qeydə alınıb. Rübədə bir dəfə olmaqla Azərbaycan Rus İcmasının (sədr deputat Mixail Zabelindir) üzvləri üçün nəşr olunur. İcmanın digər mətbu nəşri olan **“OKO”** qəzeti isə 2007-ci ilin dekabr ayında qeydə alınıb. 4500 nüsxə tirajla ölkə əhalisi arasında yayımlanır.

Roa.az 2015-ci ildən Azərbaycandakı Rus İcmasının saytı kimi fəaliyyət göstərir. Saytda respublikamızın daxili həyatı və rus icmasının fəaliyyəti haqda geniş məlumatlar yayımlanır.

Rus icmasının iş fəaliyyəti – tədbirləri, icma rəhbərliyinin çıxışları, məqalələri, müraciətləri saytın ana xəttini təşkil edir. (103)

Polonia-baku.org saytı “Poloniya – Azərbaycan” Polşa İcmasının fəaliyyətini əks etdirən rəsmi sayt kimi fəaliyyət göstərir. Saytda Azərbaycanda yaşayan polyaklar haqda ətraflı məlumat əldə etmək mümkündür.

Sayt öz məlumatlarını 3 dildə – polyak, Azərbaycan və rus dillərində əhaliyə çatdırır. Saytda Azərbaycanda yaşayan polyakların gündəlik həyatı, mədəniyyəti və s. haqda müxtəlif məlumatlar yerləşdirilir, eyni zamanda, Azərbaycanda baş verən mühüm hadisələrə də yer verilir. Məsələn, Xocalı faciəsi günü sayt bu faciəni əks etdirən şəkillər paylaşır və baş vermiş qanlı hadisələr haqda ictimaiyyəti məlumatlandırır.

Saytın 5 bölməsi var: “Əsas”, “Görkəmli xadimlər”, “Talelər”, “Sənədlər”, “Əlaqələr”. Əsas səhifədə ən aktual xəbərlər və məlumatlar yerləşdirilir. Burada Azərbaycanda yaşayan polyaklar haqda ən vacib və son xəbərlər verilir. “Görkəmli xadimlər” bölməsində Azərbaycanda və bütün dünyada yaşayan tanınmış alimlər, sənətkarlar, siyasətçilər və digər peşələrə sahib olan polyakların həyat və fəaliyyəti haqda geniş məlumatlar verilir.

“Talelər” bölməsində isə polyakların gündəlik həyatı və problemləri, eləcə də ayrı-ayrı şəxslərin başına gəlmiş hadisələr və onların nəticələri haqda məlumatlar öz əksini tapır.

“Sənədlər” bölməsində bu xalqın liderləri, “Poloniya – Azərbaycan” Polşa İcması, ümumiyyətlə polyakların maraq dairəsində olan imzalanmış sənədlər haqda məlumatlar yerləşdirilir.

“Əlaqələr” bölməsində isə saytın redaktorları və təsisçiləri ilə əlaqə vasitələri qeyd olunub. (104)

Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk illərində – 1991-1993-cü illərdə milli azlıqlar yaşayan bölgələrdə nəşr olunan qəzetlərin bir səhifəsi (məs. “Talış dilində səhifə”) həmin milli azlıqların dillərində çap olunurdu.

- 1990-1993- cü illərdə “Leninçi”/“Lənkəran” qəzetində 108 səhifə talış dilində çapdan çıxıb. "Lənkəran" qəzetindəki "Talış səhifəsi"nin redaktoru Ağəddin Babayev (müəllifə – N.N) bildirmişdir ki, səhifədə əsasən folklor nümunələri, yerli qələm sahiblərinin talış dilində yazdığı bədii nümunələr, səyyahların, görkəmli alimlərin Talış diyarı, talış ailəsi, adət-ənənələri və s. barədə fikirləri, məqalələri yer alıb.

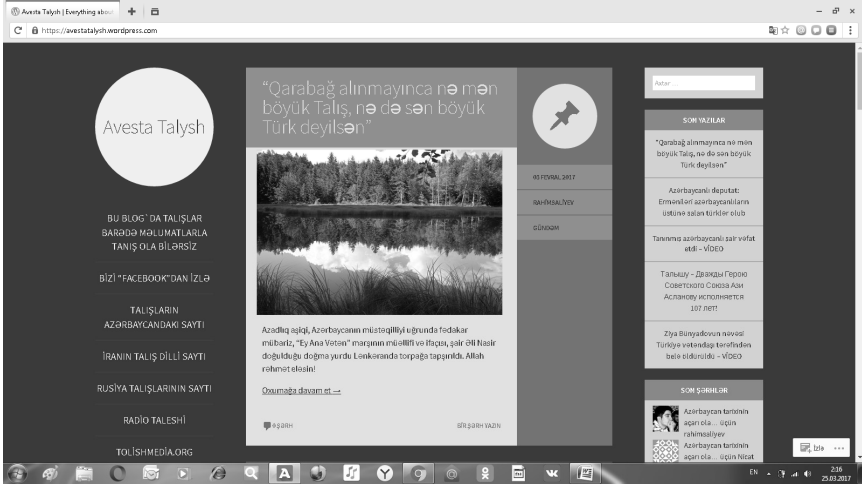
- 1991-ci ilin sentyabr-dekabr aylarında Masallı rayonunda nəşr edilən “Çağırış” qəzetinin 14 sayında ardıcıl olaraq bir səhifə talış dilində buraxılıb. “Çağırış” qəzetinin talış dilində olan həmin səhifələrini Musarza Mirzəyev hazırlayıb. M.Mirzəyev (müəllifə – N.N.) bildirmişdir ki, bu proses cəmi 1 il davam edib. “Çağırış” qəzetinin nəşri isə 1994-cü ildə dayandırılıb.

- 27 fevral 1992-ci ildən 3 iyul 1993-cü ilə kimi Lerik rayonunda “Zizə” (Tumurcuq) adı ilə talış dilində qəzet dərc olunub. Bu müddət ərzində qəzetin 11 sayı işıq üzü görüb.

- 1991-1992-ci illərdə Astara rayonunun “Sovet Astarası” (sonralar – “Astara”) qəzetində də talış səhifələri dərc olunub.

“Talışı sədo” (Talışın səsi) qəzetinin ilk sayı 20 fevral 1992-ci ildə Bakı şəhərində 8501 tirajla çapdan çıxıb. Qəzetin təsisçisi Respublika Talış Mədəniyyət Mərkəzi (RTMM), ilk Baş redaktoru Seyfulla Əsədullayev, məsul katib Novruzəli Məmmədov olub. Qəzet ilk dövrlər həftədə 2 dəfə nəşr edilirdi.

16 yanvar 1993-cü il tarixdən (№ 1(13)-dən) başlayaraq qəzet Əvəz Sadıqovun baş redaktorluğu ilə və həftədə bir dəfə, 3094 tirajla nəşr edilib. Sonralar qəzetin tirajı 6837-ə çatıb. “Əzizbəy” müəssisəsi (rəhbəri Fəxrəddin Hüseynov) bir müddət qəzetə sponsorluq edib.

26 yanvar 1994-cü il tarixdən (№ 1 (47) qəzetə rəhbərliyi Fəxrəddin Abbaszadə (F.Əboszadə) icra etməyə başlayır. Onun rəhbərliyi dövründə tiraj 1802-yə düşür.

22 sentyabr 1994-cü il tarixdən (№7 (53) etibarən, qəzetin fəaliyyəti dayandırılır. (105)

“**Tolişon sədo**” (Talışların səsi) qəzeti 2001-ci ilin iyul ayından başlayaraq “Tolişon sədo” qəzetinin RTMM-in orqanı kimi çap olunmasına icazə verilir. Baş redaktoru Novruzəli Məmmədov, redaktor müavini Akif Dənsizadə, növbətçi redaktoru isə Cəvahir Qasımova olan qəzet 99 tirajla çap olunub. Qəzet RTMM-in üzvləri arasında pulsuz paylanılmaqla ayda 2 dəfə işıq üzü görüb.

Война ?? Война !!!

В статье в газете Армянское сопротивление... (The article in the Armenian Resistance newspaper...)

...иранский Мусавид... (Iranian Musavir...)

NOVRUZƏLİ MƏMMƏDOVUN İKİNCİ OĞLU DA VƏFAT ETTİ

İki gündürki xəbər ölümlərini... (Two days of news about deaths...)

Qəzetin 92-ci sayından başlayaraq təsisçisi həm Novruzəli Məmmədov, həm də RTMM olur. N.Məmmədov həm də qəzetin Baş redaktoru kimi fəaliyyətini davam etdirir.

2005-ci ilin yanvar ayından Elman İsmayıl oğlu Quliyev qəzetə məsul katib təyin olunur. 2005-ci ilin iyunundan etibarən, qəzet 2 ayda 1 dəfə, 1000 tirajla çap olunur. Qəzet N.Məm-

mədvun rəhbərliyi ilə son dəfə (№ 01(108) 2007-ci ilin yanvar ayında dərc edilir. 2007-ci ilin mart ayında N.Məmmədov həbs olunur və bir müddət sonra – 2009-cu ilin avqustunda həbsxanada dünyasını dəyişir (O, 2007-ci ildə vətənə xəyanətdə ittiham olunaraq, 10 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilmişdi).

2009-cu ilin oktyabr ayında “Talışı sədo” qəzeti (1(109) sayı ilə) yenidən nəşrə başlayıb. Qəzetin baş redaktoru vəzifəsini isə Hilal Məmmədov öz üzərinə götürüb. Onun redaktorluğu ilə qəzetin üç sayı nəşr olunub. H.Məmmədov da sələfinin buraxdığı səhvlərdən nəticə çıxarmayaraq onun yoluyla gedib. O da 2012-ci il iyunun 21-də vətənə xəyanət, milli ədavəti qızıdırmaq və narkotik ticarətində iştirak etmə maddələri ilə həbs olunub. 2013-cü il sentyabrın 27-də Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsində cəzasını ciddi rejimli cəzaçəkmə müəssisəsində çəkməklə, 5 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilib.

2010-cu ilin dekabr ayında Rafiq Cəlilov RTMM tərəfindən qəzetə (“Talışı sədo”) məsul katib kimi dəvət alır və bu mətbu nəşrin 4-cü (112) sayından işə başlayır. Redaksiya Heyəti kimi təsisçi RTMM və N.Məmmədov, baş redaktor Hilal Məmmədov yazılır. Bu qayda ilə qəzet 500 tirajla 11(119) sayadək çap olunur. (106)

“Talışı sədo” ilə “Talışon sədo” mətbu nəşrləri arasındakı yerdəyişmənin maraqlı tarixçəsi vardır. Talışların mətbuat tarixini tədqiq edən Allahverdi Bayramidən aldığımız məlumata görə (müəl. – N.N), 2011-ci ilin iyun ayında qəzetin baş redaktoru N.Məmmədovla məsul katibi R.Cəlilovun münasibətləri pozulur. Baş redaktor elan edir ki, o, daha qəzet nəşr etməyəcək. R.Cəlilov isə “Talışı sədo” qəzetinin atributlarını cüzi fərqlə saxlayaraq “Talışon sədo” adlı yeni qəzeti qeydiyyatdan keçirir. Qəzetin baş redaktorluğunu da öz üzərinə götürür və 1000 tirajla, cəmi, 95 sayı çap olunur. “Talışon sədo” qəzeti talış dili, ədəbiyyatı və mədəniyyəti ilə yanaşı, ictimai-siyasi mövzulara da vaxtaşırı müraciət edib.

Hazırda, maddi imkansızlıq səbəbindən qəzet vaxtaşırı nəşr oluna bilmir.

Talış dilində mətbu nəşrlər, təkcə, bolluğu və rəngarəngliyi ilə deyil, həm də coğrafi əhatəliliyə malik olması ilə də fərqlənir. 2000-ci ildən bu günədək Rusiya, Belarus, İran və digər ölkələrdə yaşayan talışların təşəbbüsü və maliyyə dəstəyi ilə bir sıra talış mətbu orqanlarının fəaliyyət göstərməsi buna əyani sübutdur.

2000-ci ilin iyunundan 2004-cü ilin iyununadək Adil Nəsirovun dəstəyi ilə Moskvada “Talışskiy vestnik” qəzetinin talış və rus dillərində 15 sayı nəşr olunub. 2006-cı ilin iyun- iyul aylarında bu qəzetin nəşri Lənkəranda davam etdirilib, daha 2 sayı isə Sabir Hüseynov (Şindani) tərəfindən çap edilib.

Xatırladıriq ki, “Talışskiy vestnik” adı ilə Rusiyanın bir çox əyalət şəhərlərində fasilələrlə xırda formatlarda talış və rus dilində qəzetlər nəşr edilib. Məsələn, Sverdlov vilayətinin Yekaterinburq şəhərində fəaliyyət göstərən Talış Milli Mədəniyyət Mərkəzinin (“Talışskaya Nasionalno-Kulturnaya Avtonomiya”) sədri E.Həsənovun dəstəyi ilə “Talışskiy vestnik” qəzeti təsis edilərək nəşrə başlayıb. Qəzetin noyabr, 2013-cü il (№1), dekabr, 2013-cü il (№2) və mart, 2014-cü il (№3) sayları Azərbaycanın Cənub bölgəsində də yayılıb. Qəzetin Redaksiya Heyəti S.Talışinskiy, M.Cəlilov və R.Əsədullayevdən ibarət olub.

2006-2008-ci illərdə Bakı şəhərində “Şəvnişt” adında 16 səhifəlik müstəqil qəzet çap olunub. Onun da baş redaktoru Fəxrəddin Abbaszadə (Əboszodə) olub.

Hazırda, talışlar internet resurslarının-saytların, sosial şəbəkələrin imkanlarından geniş istifadə edirlər: “Talış.info”, “Talış.org”, “TalışPress.org”, “Talışi Kə”, “Talışi poeziya”, “Talışon”, “Əmə talışonimon”, “Talışə şairon”, “Talışə şeiron” və s.

Talış.org “Talışi Sədo” qəzetinin saytı kimi açılıb. Lakin qəzet bağlandıqdan sonra fəaliyyətini davam etdirib. Bu sayt talışlar haqda iqtisadi, sosial, idman, siyasi və digər informasiyaların cəmiyyətə çatdırılmasının daha da genişləndirilməsi məqsədilə yaradılıb.

Talış.org saytı Azərbaycan, ingilis, rus və talış dillərində məlumat və xəbərlər yayımlayır. Sayt bir çox bölmələrə ayrılıb: “Talış xəbərləri”, “Azərbaycan”, “İran”, “Dünyada”, “Talış səsi”,

“Müsahibə”, “İnsan hüquqları”, “Beynəlxalq hüquq”, “Talış dili və ədəbiyyatı”, “Talış incəsənəti”, “Talış tarixi”, “Şəxsiyyət”, “Bizim kitabxana”, “Təbabət”, “İdman”, “Onlayn TV”, “Karikaturalar”.

Bölmələrin sayına və adlarına nəzər salsaq, saytın nə dərəcədə geniş məlumatlar verdiyini görə bilərik.

Talış.org digər azsaylı xalqların saytlarına nisbətən çoxşaxəlidir. Burada talışların mədəni və ictimai tədbirlərindən əhatəli yazılar verilir, reportajlar hazırlanır və geniş ictimaiyyətə çatdırılır. Eyni zamanda, sayt talışların gündəlik həyatı və onların qarşılaşdıqları problemləri də hərtərəfli işıqlandırır, ölkədə və dünyada baş verən hadisələr haqda xəbərlər yayır.

Sayt müsahibələrə də geniş yer ayırır. Burada müsahibələr üçün ayrıca bir bölmə yaradılıb və müxtəlif təbəqələrə aid olan şəxslərdən alınan müsahibələr yerləşdirilir.

Sayt müxtəlif sosial, siyasi və s. verilişlər də yayımlayır. Bu verilişlərlə “Onlayn TV” bölməsində tanış ola bilərsiniz.

Sayt bəzən yazdığı kəskin yazılarla da seçilir. (107)

Avestatalysh.worldpress.com saytı öz xəbər və məlumatlarını ingilis, rus və Azərbaycan dillərində izləyicilərinə çatdırır. Burada talış xalqının gündəlik həyatı və problemləri, eləcə də, Azərbaycanda baş verən mühüm hadisələr haqda məlumatlar verilir.

Saytın əsas səhifəsində “Ən son xəbərlər” lenti yerləşdirilib. Burada “Bizi “facebookdan izlə”, “Talışların Azərbaycandakı saytı”, “İrənin talış dilli saytı”, “Rusiya talışlarının saytı”, “Radio Taleshi”, “Tolishmedia.org” kimi keçidlərdən istifadə etməklə əhatəli bilgiler əldə etmək mümkündür.

Saytda axtarışı asanlaşdırmaq üçün xüsusi axtarış bölməsi yaradılıb. Saytın əsas 10 bölməsi vardır.

“Areal” bölməsində talışlar haqda müxtəlif yazılar verilir. “Cəmiyyət” bölməsində Azərbaycanda yaşayan talışların sosial problemləri öz yerini tapır. “Dil” bölməsində talış dili və onun tədris olunması haqda müxtəlif məlumatlar, “English” bölməsində ingilis dilində, “Русский” bölməsində isə rus dilində xəbərlər, “Mədəniyyət” bölməsində talış xalqının mədəniyyəti, “Топоним”

bölməsində bu xalqa aid qədim və nadir tapıntılar haqda məlumatlar yerləşdirilir. “Tarix” bölməsində talış xalqının tarixi, “Siyasət” bölməsində bu xalqa aid olan siyasi proseslər və qərarlar haqda məlumatlar yayımlanır. “Kateqoriyasız” bölməsində isə yuxarıdakı bölmələrin heç birinə aid edilməyən məlumatlar öz əksini tapır. (108)

“**Aləm**” jurnalı 2016-cı ilin oktyabr ayından fəaliyyət göstərir, talış və Azərbaycan dillərində nəşr olunur. Jurnal talış dili, ədəbiyyatı, mədəniyyətinin tədqiqi və təbliği ilə məşğuldur. Bu günədək 6 sayı çapdan çıxan jurnalın təsisçisi və baş redaktoru Vüqar Həmatı (Vüqar Mirzəzadə), redaktor müavini isə Aytən Eyvazondur.

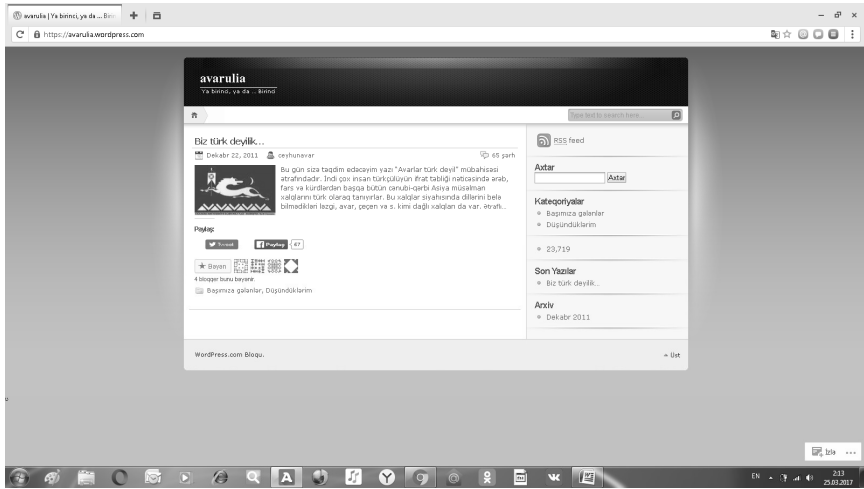
Talışların Facebook sosial şəbəkəsində “**Əmə Təlişonimon**” (Biz talışlıq) qrupu var. Qrup qapalıdır, yəni ona üzv olmaq üçün sorğu göndərmək lazımdır və əgər qrupun admini sizi qəbul edərsə, siz bura üzv ola bilərsiniz. Qrupun 5673 üzvü var. Burada talış xalqına aid müxtəlif məlumatlar və xəbərlər, eləcə də foto və video materiallar yerləşdirilib.

Paylaşılan məlumatlar, əsasən, Azərbaycan və talış dillərindədir. Burada talışların gündəlik həyatına, onlara aid maraqlı faktlara və hadisələrə dair məlumatlar yayımlanır.

Haşiyə: *Bu nəşrlərdə bəzən talışların tarixi haqqında verilən səthi, qeyri-dəqiq məlumatlar oxucuları qane etmir, “Talış” adının mənşəyi, onun toponim, yoxsa etnonim olması aydınlaşmır. Ərəb filologiyası üzrə fəlsəfə doktoru Fazil Abbasov “Talış” adının qədim Türk tayfası “Talas”ın dəyişdirilmiş şəkil (forması) olduğunu “S-Ş” səslərinin bir sıra dünya dillərində olduğu kimi, bir-birini əvəzlədiyini göstərir. (Məsələn, Şaytan-Satan; Şəki-Saki (Kımda) şəhərləri və s.) Azərbaycanın Quba, Tərtər, Muğan rayonlarında, Qərbi Azərbaycanda, Dağıstanda, Türkiyədə Talış adında yaşayış məskənləri sakinlərinin cənubdakı talışlarla dil və digər milli xüsusiyyətlər baxımından uyğunluğu yoxdur. Orta əsrlərdə Türkiyədə mövcud olmuş Ağrı Talas şəhəri, Qazaxıstan və Qırğızıstanda Talas meşələri, Azərbaycanda İsmayılının*

Talışsan, Cəbrayılın Tulus Hacılı kəndləri, hətta Suriyada Talas soyadları hamısı bir kökdəndir.

Avarulia.worldpress.com Azərbaycanda yaşayan etnik avarlara məxsus olan bir saytdır. Saytın əsas səhifəsində yuxarıda – solda şüar kimi “Ya birinci, ya da Birinci” yazılır. (Bunun hansı anlamı ifadə etdiyini saytın yaradıcıları daha yaxşı bilər). Saytda 2011-ci il 22 dekabr tarixdə cəmi bir yazı yerləşdirilib və həmin yazı Facebookda 57 dəfə paylaşılıb.

Yazı avar xalqının tarixindən, bu xalqın türk xalqları qrupuna aid olub-olmaması və Qafqaz avarları ilə Türk avarları arasında fərqli və oxşar cəhətlərdən bəhs edir. Saytın “Kateqoriyalar”, “Son yazılar” və “Arxiv” bölmələri vardır.

Saytda axtarış aparmaq üçün xüsusi “Axtar” bölməsi yaradılıb. Yayımlanmış yazılara şərhlər vermək mümkündür. (109)

Avar-Azərbaycan İctimai Birliyinin sədri Məhəmməd Nooyev 2014-cü ildə mətbuata verdiyi müsahibəsində avar dilində mətbuat orqanı təsis etmək üzərində düşüncələrini bildirmişdi.

Şahdagpeoples.az əsasən, Şahdağda yaşayan xalqlar haqda üç dildə – Azərbaycan, rus, ingilis dillərində məlumat və xəbərlər

yayımlayan etnotanıtım-xəbər saytıdır. Saytda daimi olaraq Şahdağ xalqlarının gündəlik həyatı və mühüm hadisələrlə bağlı xəbərlər verilir, həmçinin, bu ərazilərin mənzərəli yerlərini əks etdirən fotolar yerləşdirilir.

Saytın “Ana səhifə”dən başqa 5 əsas bölməsi var: “Rəsmi”, “Şahdağ xalqları”, “Digər bölgə əhalisi”, “Layihələr” və “Əlaqə”.

“Rəsmi” bölmədə etnik azlıqlara aid müxtəlif sənədlər, qanunlar və digər ölkə saytlarının Azərbaycan və bu ölkədə yaşayan milli azlıqlar haqda yazdıqları məqalələr haqda məlumatlar verilir. “Şahdağ xalqları” bölməsində bu ərazidə yaşayan “Buduqlar”, “Qızıllar”, “Xınalıqlılar”, “Əliklilər”, “Yergüclülər”, “Haputlular” və “Ceklilər”in gündəlik həyatları haqda məlumatlar, foto və videolar yayımlanır. “Digər bölgə əhalisi” bölməsində isə “Ləzgilər”, “Türkdillilər”, “Yəhudilər” və “Tatlar” haqda müxtəlif xəbər və məlumatlar yerləşdirilir. “Layihələr” bölməsi isə boşdur. “Əlaqələr” bölməsində saytla əlaqə vasitələri qeyd olunub. Saytda axtarışın aparılması prosesini asanlaşdırmaq üçün “Axtar” bölməsi də mövcuddur. Saytın “Son xəbərlər” lentində isə ən son xəbərlərlə tanış olmaq olar. (110)

Facebook sosial şəbəkəsindəki “**Şahdağ xalqları**” səhifəsi **shadagpeoples.az** saytının rəsmi Facebook səhifəsidir. Bu səhifəni 49 nəfər izləyir və onun 48 pərəstişkarı var. Burada Şahdağ xalqlarının gündəlik həyatı və yaşadıkları kəndlər haqda məlumatlar, foto və video materiallar, həmçinin, müxtəlif beynəlxalq xəbərlər paylaşılır.

Azərbaycanda yaşayan kürdlər mətbuatda iki qəzetlə təmsil olunur. Bunlar – müstəqil qəzet kimi nəşr edilən “**Diplomat**” və “**Ronahi**” Kürd Mədəniyyət Mərkəzinin mətbuat orqanı olan “**Dəngə kurd**” (Kürdün səsi) qəzətləridir. Azərbaycan, kürd və rus dillərində çap olunan “Diplomat” qəzetinin təsisçisi və baş redaktoru Tahir Süleyman olub. Qəzetin fəaliyyəti dayandırılıb. Dövlətin maliyyə dəstəyi ilə Azərbaycan radiosunda həftədə üç dəfə olmaqla, 15 dəqiqə kürd dilində radio veriliş yayımlanıb.

“Kürdün səsi” qəzeti və Azərbaycan Dövlət Televiziyasında kürd dilində radio verilişləri redaksiyasının təşkilində tanınmış publisist Əhməd Apiyev – Əhmədə Həponun (“Ronahi” Kürd Mədəniyyət Mərkəzinin sədri olub) mühüm rolu olub. Ə.Apiyev 1975-ci ildə “İkinci ömür çiçəklənir” (“Emr qul vədîdê”) adlı

kitabını İrəvanda çap etdirib. 1976-cı ildə Respublika Mətbuat Komitəsinə müraciət edərək kürd dilində kitab nəşrinə icazə istəyir, cavab verilir ki, hazırda buna şərait yoxdur.

1964-cü ildə Ermənistanda kürd dilində çıxan “Riya Təzə” (“Yeni Yol”) qəzetində çalışıb. Ə.Apiyev Azərbaycan dilində də bir çox maraqlı hekayələr, elmi-publisistik məqalələrin müəllifidir. 1976-cı ildə “Azərbaycan” jurnalında nəşr olunan “Dastanlarda yaşayanlar” məqaləsi Azərbaycan oxucusunu kürd xalq folklorunun zənginliyi, özünəməxsusluğu ilə tanış etməklə yanaşı, həm də tutarlı elmi əsərdir.

Onun Xocalı faciəsi ilə bağlı yazdığı "Qana bulanmış gecə" adlı məqaləsi iki gün radioda kürd dilində səslənib: "Məqaləni "Qabusnamə"də ermənilərin xarakterini açan sözlərlə başlamışam. Bildirmişəm ki, 1918-ci ildən 1988-ci ilə qədər Azərbaycan xalqının başına hansı faciələr gətirilibsə, bu ölkədə yaşayan kürdlərin də başına o faciələr gətirilib. Ermənilərin Azərbaycan xalqına vurduğu yaralar biz kürd xalqına da vurulub. Bu yaranın ağrısını, acısını birgə yaşayırıq. Efir vasitəsilə kürd xalqına müraciət etdim ki, Xocalı faciəsi həm də kürdlərin faciəsidir”.

2009-cu ildə Sabir Rüstəmxanlı parlamentin iclasında çıxış edərək Azərbaycanda nəşr edilən “Diplomat“ qəzeti barədə ciddi ölçü götürülməsini bildirmişdi. Səbəbi də o idi ki, bu qəzet on minlərlə türkün qanını tökən PKK terror təşkilatını kürdlərin azadlıq hərəkatı kimi təqdim edir.

“Diplomat“ qəzetinin baş redaktoru Tahir Süleyman isə mətbuata (07.02.2009, “Həftə içi” qəzeti) açıqlamasında bildirmişdir ki, onlar Türkiyə mətbuatından götürdükləri materialları öz qəzetlərində işıqlandırır.

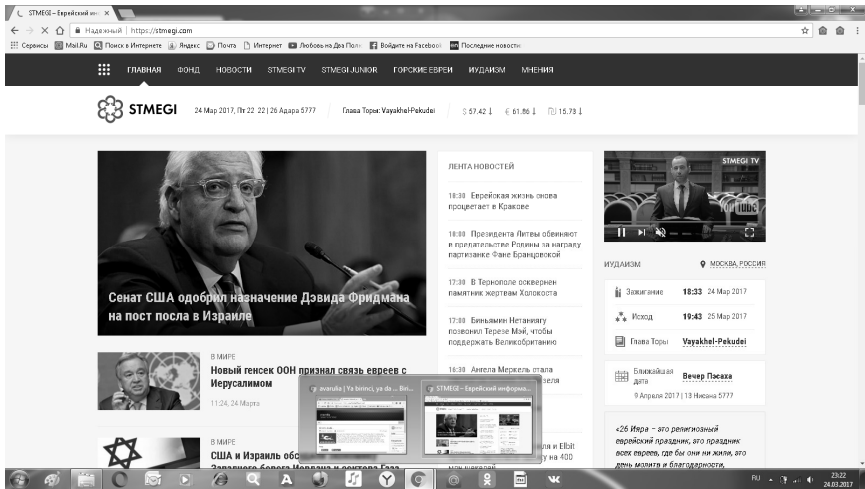
“Ronahi” Kürd Mədəniyyət Mərkəzinin sədri Fəxrəddin Paşayevlə söhbətdə (müəl. – N.N.) məlum oldu ki, kürdlər Azərbaycanda hər hansı milli azlığın media orqanı təsis etməsində heç bir problemin olmadığını düşünürlər.

Facebook sosial şəbəkəsində Azərbaycan kürdlərinin 61 üzvdən ibarət “Azerbaycan Kürdleri” adlı qrupu vardır. Qrupda

Azərbaycanda və bütün dünyada yaşayan kürdlər haqqında müxtəlif məlumat və xəbərlər paylaşılır.

Burada məlumatlara Azərbaycan və kürd dillərində rast gəlinir. Qrup açıqdır, hər kəs ona üzv ola bilər. Yazılı məlumatlardan əlavə olaraq, qrupda foto və video materiallar, həmçinin, kürdlərə həsr olunmuş müxtəlif şairlərin şeirləri də paylaşılır.

Stmegi.com STMEGI Fondunun rəsmi saytıdır. Burada Fond və Dağ yəhudiləri haqqında müxtəlif xəbər və məlumatlar, foto və video materiallar yayımlanır. Eyni zamanda, saytda beynəlxalq xəbərlər də yerləşdirilir. Burdakı yazılar rus, ingilis və yəhudi dillərində ictimaiyyətə təqdim olunur. Saytın 7 əsas bölməsi var: “Fond”, “Xəbərlər”, “STMEGI TV”, “STMEGI Junior”, “Dağ yəhudiləri”, “İudaizm” və “Fikirlər”.

“Fond” bölməsində Fond və onun fəaliyyəti haqda məlumat və xəbərlər, “Xəbərlər” bölməsində isə cəmiyyətlər, dünyada gedən proseslər, din, İsrail, biznes, elm, mədəniyyət, idman və texnologiyalar haqda xəbərlər yerləşdirilir. Bu bölmədə saytda yayımlanmış bütün məlumatların arxivi də yerləşdirilib.

“STMEGİ TV” bölməsində video materiallar yerləşdirilir və bölməyə daxil olaraq canlı yayımları da izləmək mümkündür. “STMEGİ Junior” bölməsində Dağ yəhudilərinin cavan və az yaşlı nümayəndələri haqda xəbərlər verilir. “Dağ yəhudiləri” bölməsində isə Dağ yəhudilərinin mədəniyyəti, mətbəxi və tarixi haqda məlumatlar əksini tapır. “İudaizm” bölməsində yəhudi qanunları və bayramları haqda məlumatlar yerləşdirilib. “Fikirlər” bölməsində isə müxtəlif məşhur yazarların fikir və düşüncələri izləyicilərə təqdim olunur.

Xatırladaq ki, 2001-ci ilin avqust ayında Zaxaryayevlər ailəsi “STMEGİ” adlandırdıqları Dağ Yəhudilərinin Regional İctimai Xeyriyyə Fondunu yaradıblar. Fondun prezidenti Zaxaryayev Qermandır. Fond Rusiyada yaradılmış ilk fondlardan biri olub və zaman keçdikcə bu Fond ailə çərçivəsindən çıxaraq Dağ yəhudilərinin dünyada ən böyük təşkilatına çevrilib.

Dağ Yəhudilərinin Beynəlxalq Fondu Rusiyada daimi əsaslarla fəaliyyət göstərir, İsrail, Azərbaycan və ABŞ-da isə Fondun filialları vardır. Hazırda, Çində və Avropada fəaliyyət göstərmək üçün proqram hazırlanır. STMEGİ Fondu Dağ yəhudilərinin mədəniyyəti haqda disklərin, kasetlərin buraxılmasını və yayılmasını, eləcə də Azərbaycanda “Birlik – Единство”, ABŞ-da “Yeni Üfüq”, İsraildə “Qafqaz qəzeti” qəzetlərinin maliyyələşməsinə həyata keçirir. (III)

“Soxnut” Yəhudi cəmiyyəti “**Əziz**”, “Aziz” Azərbaycan-İsrail Dostluq Cəmiyyəti “Azərbaycan-İsrail” adlı qəzetlərini, Qırmızı Qəsəbədəki “Yedinstvo” (“Birlik”) cəmiyyəti isə “Qudyal” adlı jurnal nəşr edir.

“**Birlik-Yedinstvo**” qəzeti 2002-ci ildən Qubada nəşr olunur. Qəzet dağ yəhudiləri icmasının həyat mənzərəsini özündə əks etdirməklə yanaşı, daim Azərbaycan-İsrail, Azərbaycan-Rusiya dövlətləri arasında dostluq münasibətlərinin inkişafından, sosial-iqtisadi, mədəni əlaqələrdən bəhs edən yazılar təqdim edir.

“Facebook”da ([facebook.com/www.yahudi.az](https://www.facebook.com/www.yahudi.az)) yəhudilərin “Azərbaycan Yəhudiləri-Beyt David” adlı səhifələri mövcuddur. Onlar sosial şəbəkənin bu imkanından istifadə edərək müxtəlif şəxsi məlumatları orada yayımlayırlar.

Bu səhifənin 3 mindən çox izləyicisi vardır. Səhifədə Yəhudi cəmiyyəti, yəhudilərin Azərbaycanda yaşayışı, fəaliyyəti, onların ölkədə baş verən hadisə və proseslərə verdikləri reaksiya haqda müxtəlif məlumatlar yerləşdirilir. Məsələn, Xocalı soyqırımını ilə bağlı keçirdikləri aksiyadan ətraflı məlumat və videogörüntülər yerləşdiriblər. Əlavə olaraq, burada Azərbaycan-İsrail və Türkiyə-İsrail münasibətləri haqda xəbərlər və müxtəlif məlumatlar yayımlanır. Yəhudi millətinin tarixi, mədəniyyəti və əldə etdikləri nailiyyətlərə bu səhifədə geniş yer verilir. ([facebook.com/www.yahudi.az](https://www.facebook.com/www.yahudi.az))

Gürcü icmasının rəhbəri Rafael Qvaladze ilə söhbətdə (müəl.-N.N.) aydın oldu ki, Azərbaycanda yaşayan **gürcü icmasının** heç bir müstəqil media vasitəsi yoxdur. Azərbaycan radiosunda gürcü dilində yayımlanan verilişdə icmanın və ölkədə yaşayan gürcülərin fəaliyyəti ilə bağlı müxtəlif informasiyalar verilir. Lakin bu, kifayət deyil. Gürcü icması media vasitəsi təsis

etmək istəsə də maliyyə vəsaitinin olmaması səbəbindən bu arzuları hələ ki, reallaşa bilmir.

İngiloy icmasının rəhbəri Sevinc Bulacova bizimlə (müəl. – N.N.) söhbətdə bildirdi ki, Azərbaycanda yaşayan **ingiloy icmasının** da heç bir media vasitəsi yoxdur. İcma rəsmisi belə bir fikirdədir ki, Zaqatalada azsaylı xalqlar çoxdur və bu səbəbdən də onların hər biri mətbuat orqanı yaratsa, o zaman xaotik situasiya hökm sürər; baş verən hadisələr fərqli şəkildə əhaliyə çatdırılar, nəticədə bu Zaqatalada mənfi hal yarada bilər. Ümumilikdə isə Azərbaycanda hər hansı bir azsaylı xalqın media orqanı təsis etməsində problem yoxdur.

Respublika “Tunqantel” Tatar Mədəniyyət Cəmiyyətinin rəhbəri Gülcan Myasutova ilə söhbətdə (müəl. – N.N.) məlum oldu ki, **tatar icmasının** da fəaliyyətdə olan hər hansı bir media orqanı yoxdur. Maliyyə çatışmazlığı səbəbindən tatarlar qəzet, jurnal və ya sayt təsis edə bilməyiblər.

Tatar icması təklif edir ki, Azərbaycanda hər bir azsaylı xalqın təmsil olunduğu və onların fəaliyyətini işıqlandıran qəzet və jurnal çapı ilə məşğul olan, eləcə də özünün rəsmi saytı olan ümumi orqan yaradılsa, daha yaxşı olardı.

Facebook sosial şəbəkəsində Qafqaz albanlarına aid “Qafqaz Albaniyası Xalqları Birliyi” adlı səhifə fəaliyyət göstərir. Bu səhifə **Albaniya.ucoz.org** saytının rəsmi səhifəsidir. Burada rus və Azərbaycan dillərində məlumatlar paylaşılır. Səhifəni 1958 nəfər izləyir və onun 1984 pərəstişkarı var. Burada, əsasən, qədim dövrlərə aid tapıntıların, qədim alban geyimlərindən nümunələrin şəkilləri paylaşılır. Bundan əlavə, səhifədə qədim albanlardan, eləcə də albanların müasir dövrdəki həyatından bəhs edən video materiallar da mütəmadi olaraq izləyicilərə çatdırılır. (112)

Tatların heç bir mətbu orqanı olmasa da, Facebook sosial şəbəkəsində “**Tatlar**” adlı səhifəsi var. Səhifədə tat, Azərbaycan, ingilis və rus dillərində məlumatlar və xəbərlər paylaşılır. Səhifə 5513 dəfə bəyənilib. Burada sosial və siyasi yönümlü foto və video materiallar, eyni zamanda, tatların gündəlik həyatını əks etdirən məlumatlar və beynəlxalq xəbərlər paylaşılır.

Bu bölmənin yekunu olaraq qeyd edə bilərik ki, multikultural media müxtəlifliyinin fəlsəfəsi dəqiq, obyektiv xəbər verərək azad düşüncəni ifadə etməklə ictimai maraqlara xidmət göstərməkdən ibarətdir. Ümumiləşdirmə aparsaq, həqiqətlərin olduğu kimi milli toplumlara çatırılması əsasdır ki, bu missiyanı da onların mətbuat orqanları yerinə yetirir. Fikrin hansı səviyyədə formalaşması mətbuatın öz funksiyasını hansı səviyyədə yerinə yetirməsindən asılıdır. Obyektivlik, qərəzsizlik və dövlətçilik prinsiplərinin qorunduğu halda hansısa yanlış, mənfi fikir yaradan məlumatdan danışmaq mümkünsüzdür. Günümüzün əsas çağırışlarından birinin informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi olduğunu da nəzərə alsaq, yazılı və elektron KİV-lərlə sosial media arasında rəqabətin artdığı çağdaş dövrümüzdə jurnalistikanın inkişaf problemləri ilə yanaşı, hər dövlətin milli təhlükəsizliyi ilə eyni səviyyədə dəyərləndirilən, ictimai rəyin formalaşdırılmasında başlıca aparıcı rola malik informasiya təhlükəsizliyinin qorunması bütünlükdə cəmiyyətin, insanların vətəndaşlıq borcu olmalıdır.

Diqqət yetirilən digər sahə isə müasir jurnalistikaya ciddi təsir göstərən sosial şəbəkələrdə yerləşdirilən informasiyaların

ölkəmizdə yaşayan milli azlıqlar arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsindəki rolunu və əhəmiyyətini düzgün dərk etmək və məsuliyyətlə yanaşmaqdır. Həyatımızın ayrılmaz parçasına çevrilən, cəmiyyətin hər üzvünü hadisələr haqqında məlumatlandıran internetin ictimai rəyin formalaşdırılmasındakı rolu böyükdür. Əsas məsələ isə internetdən istifadə zamanı informasiya məsuliyyətini əsas tutaraq, məlumatların ictimaiyyətə çatdırılmasında, auditoriyanın formalaşdırılmasında peşəkarlığı artırmaqdır.

Beynəlxalq sənədlər və dünya təcrübəsindən seçmələr

Milli azlıqların yayım vasitələrindən istifadə hüquqları istər beynəlxalq sənədlərdə, istərsə də ayrı-ayrı ölkələrdə fəaliyyət göstərən telekompaniyaların (əsasən, dövlət və ictimai) proqramlarında geniş əks olunub. Məsələn, İsveç İctimai Televiziya Kompaniyası (USVT) Nizamnaməsinin proqram bölməsində müxtəlif keyfiyyətli proqramların əks etdirilməsi nəzərdə tutulub. Proqramlar rəngarəngliyi ilə əhalinin əksər təbəqələrini əhatə etməlidir. Milli azlıqlarla bağlı proqramlar elə vaxtda verilməlidir ki, ona hamı baxa bilsin. İmmiqrantlar və azlıqların dillərində xidmətlərə gəldikdə isə, bunlara da ciddi fikir verilir. (113)

Beynəlxalq münasibətlərdə daha çox diqqət mərkəzində olan milli azlıqlar problemi ilə bağlı müxtəlif qurumlar və təşkilatlar tərəfindən Çərçivə Konvensiyaları, Sazişlər qəbul edilib. Bu sırada BMT, Avropa Şurası, ATƏT və digərlərini misal göstərə bilərik. MDB ölkələri içərisində Azərbaycanın milli azlıqların hüquqlarının qorunması ilə bağlı qoşulduğu beynəlxalq Konvensiyalar kifayət qədərdir.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik qazandıqdan sonra milli azlıqlarla bağlı qanunvericilik bazasını təkmilləşdirmək istiqamətində bir sıra addımlar atıb. Bununla yanaşı, milli azlıqların hüquqlarının qorunması istiqamətində üzvü olduğu bütün beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən Konvensiya və Sazişlərə qoşulub.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) azsaylı xalqların hüquqlarının qorunmasında mühüm rol oynayır. BMT Baş Assambleyasının 1965-ci ildə qəbul etdiyi Beynəlxalq Paktda göstərilir ki, bütün xalqlar özlərinin təyinetmə hüququna malikdirlər. (114)

BMT-nin İnsan hüquqları üzrə Komissiyası milli, etnik, din və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları ilə bağlı Qətnamə qəbul edib. Komissiya 1992-ci il aprelin 25-də keçirdiyi iclasında

insanları cəmiyyətdə sülhün qorunması üçün milli azlıqların hüquqlarını qorumağa çağırır.

BMT Baş Assambleyası 1992-ci il 18 dekabr tarixində milli, etnik, din və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları ilə bağlı Bəyannamə qəbul edib. Bəyannamədə (təşkilatın Nizamnaməsində göstəriləyi kimi) dilindən, dinindən və irqindən asılı olmayaraq, bütün insanların hüquqlarının qorunması bir daha önə çəkilir. Beynəlxalq Paktın 27-ci maddəsində etnik azlıqların hüquqları ilə bağlı məsələlər də öz əksini tapıb. Bu maddədə göstərilən hüquqlara əməl edilməsi azlıqların yaşadığı dövlətdə siyasi və sosial sabitliyin həyata keçirilməsində təminatçı olur. Hesab edilir ki, BMT azlıqların müdafiəsində başlıca rol oynaya bilər.

BMT Baş Məclisinin 1996-cı il dekabrın 16-da təsdiq etdiyi insanın vətəndaşlıq, siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqları haqqında faktlara müvafiq olaraq, respublikamızda milliyyətindən, dilindən, dinindən, siyasi baxışlarından asılı olmayaraq, vətəndaşların hamısı bərabər hüquqlara malikdir və Azərbaycan dövləti öz fəaliyyətini bu demokratik, humanist prinsiplər əsasında qurur, inkişaf etdirir. İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını irqi, milli, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır. Beynəlxalq hüquq normalarına tam uyğun gələn həmin humanist normativ prinsip Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsində öz əksini tapmışdır.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1992-ci il 14 fevral tarixli müvafiq tövsiyəsinə və bu təşkilata üzv qəbul olunmaq barədə Azərbaycan Respublikasının ərizəsinə baxdıqdan sonra BMT Baş Məclisi 1992-ci il martın 2-də – özünün 46-cı Sessiyasının 82-ci plenar iclasında Azərbaycan Respublikasının Birləşmiş Millətlər Təşkilatına üzv qəbul olunması barədə qətnamə qəbul etdi. 111 dövlətin adından irəli sürülmüş bu qətnaməyə BMT-nin bütün üzvləri yekdilliklə səs verdilər.

Azərbaycanın BMT-yə üzv qəbul olunması müstəqillik qazanmış ölkəmizin tarixində mühüm hadisələrdən birinə çevrildi. Dünyanın ən mötəbər və nüfuzlu təşkilatı olan BMT çərçivəsində

çoxtərəfli əməkdaşlıq Azərbaycana, nisbətən, qısa müddətdə beynəlxalq aləmdə öz mövqelərini möhkəmləndirməyə, istər üzv dövlətlər, istərsə də təşkilatın özü ilə sıx əlaqələr yaratmağa imkan verdi.

Azərbaycan BMT Baş Assambleyasının 1992-ci il 18 dekabr tarixində milli, etnik, din və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları ilə bağlı qəbul etdiyi Bəyannaməyə artıq qoşulub.

İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının aradan qaldırılması, aparteidin qarşısının alınması və onun cəzalandırılması, genosidin qarşısının alınması və onun cəzalandırılması haqqında BMT Konvensiyaları kimi beynəlxalq sənədlərin müddəaları da ölkəmizdə tətbiq olunur.

İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiyaya qoşulmaq barədə təşəbbüs Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 31 may 1996-cı il Qanunu ilə təsdiq olunub.

1996-cı il oktyabrın 8-də Azərbaycan Respublikası Prezidenti "Deportasiya olunmuş şəxslərin, milli azlıqların və xalqların hüquqlarının bərpası ilə bağlı məsələlərə dair sazişin təsdiq edilməsi barədə" Qanunu təsdiq etdi.

Avropa Şurası (AŞ) 1995-ci il fevralın 1-də "Milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" Çərçivə Konvensiyasını qəbul edib. Konvensiyaya imza atan dövlətlər Avropa Şurasının insan hüquqlarının əsas hüquq və azadlığını önə çəkirlər. Bu Konvensiyaya imza atan dövlətlər, həmçinin, Avropa Şurasının 1993-cü ildə Vyana şəhərində öz ərazilərində milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının qorunması barədə Bəyannamədən irəli gələn vəzifələrə də əməl etməlidirlər. Konvensiyada üzv dövlətlər milli və etnik azlıqlara məxsus insanların hüquq və azadlıqlarını qorumağı öz öhdəsinə götürür və bu, beynəlxalq əməkdaşlığın əsası hesab edilir. Milli azlığa mənsub şəxslər Konvensiyadan irəli gələn digər vətəndaşların azad seçim hüququna və bütün vətəndaşların əldə etdiyi hüquq və azadlıqlara malikdirlər. (115)

"Milli azlıqların hüquqlarının qorunması haqqında" Çərçivə Konvensiyası Avropa Şurası Milli Azlıqların Qorunması üzrə

Xüsusi Komitəsi tərəfindən 10 noyabr 1994-cü ildən quruma üzv dövlətlər üçün açıqdır, həmçinin, AŞ-yə üzv olmayan dövlətlər də bu Konvensiyaya qoşula bilərlər. (116)

1992-ci il 24 yanvar tarixində Azərbaycan Respublikasının Parlamenti "Xüsusi dəvət edilmiş qonaq" statusu almaq üçün Avropa Şurasına müraciət etsə də, ölkəmizin bu təşkilata üzv qəbul edilməsi Ümummilli lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi ardıcıl və məqsədyönlü siyasətin nəticəsində reallaşmışdır. Məhz, onun təşəbbüsü ilə 1993-cü ildən Azərbaycanda ölüm cəzasına moratorium qoyulmuş, 1998-ci ildə isə ləğv edilmişdir. Ölüm cəzasının ləğvi və cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi Azərbaycanın Avropa ailəsinə qoşulmasını təmin edən mühüm amillərdən biri olmuşdur.

1996-cı il iyulun 13-də Avropa Şurasının Baş katibinə məktubla müraciət edən Prezident Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurasına tam hüquqlu üzv qəbul olunmasını xahiş etmişdir.

2000-ci il iyunun 28-də Avropa Şurası Parlament Assambleyasının növbəti sessiyasında bu qurumun Nazirlər Komitəsinə Azərbaycan Respublikasını Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvü seçmək tövsiyə edilmişdir. Nəhayət, 2001-ci ilin yanvar ayında ölkəmiz Avropa Şurasına tamhüquqlu üzv qəbul edilmiş və bununla da Azərbaycan diplomatiyası Avropaya inteqrasiya proseslərinə qoşulmaq uğrunda mübarizədə böyük qələbəyə nail olmuşdur. Bu hadisə Azərbaycanın Avropa ailəsinə çevrildiyini əməldə sübut etmişdir.

Təşkilata üzv olarkən Azərbaycan dövləti Avropa Şurasının 222 sayılı rəyi ilə müəyyən edilmiş öhdəlikləri öz üzərinə götürmüşdü. İndiyədək AŞPA tərəfindən Azərbaycan üzrə 1305 (2002-ci il, sentyabr), 1358 (2004-cü il, yanvar), 1398 (2004-cü il, oktyabr), 1456 (2005-ci il, iyun) və 1545 (2007-ci il, aprel) sayılı beş qətnamə qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasının 49 sənədinə (konvensiya və protokollar imzalanmış və ratifikasiya olunmuşdur, əlavə olaraq 10 sənəd imzalanmış, lakin ratifikasiya olunmamışdır)

qoşulmuşdur. Bu sənədlər içərisində Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası, ona əlavə protokolları, Milli Azlıqların Müdafiəsi haqqında Avropa Çərçivə Konvensiyası, İşgəncələrə dair Konvensiya, Avropa Sosial Xartiyasını xüsusi qeyd etmək olar.

Azərbaycan Respublikası Avropa Şurası qarşısında üzərinə götürdüyü öhdəliklərə (ümumilikdə 29) daim hörmətlə yanaşmış və onları ardıcıl olaraq həyata keçirmişdir.

Ölkəmiz üzərinə götürdüyü öhdəliklərdən 3-nü qismən, qalanlarını isə bütövlükdə yerinə yetirmişdir. Qismən yerinə yetirilmiş 3 öhdəlikdən biri – 14 (i) (e) Regional dillər və azlıqların dilləri haqqında Avropa Xartiyasını ratifikasiya etməkdir. Bu sənədin yerinə yetirilməsi üçün külli miqdarda vəsait tələb olunur ki, Azərbaycan hələ buna hazır deyil.

Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasının (yuxarıda qeyd etdiyimiz) Çərçivə Konvensiyasına 13 iyun 2000-ci il tarixdə qoşulub.

Çərçivə Konvensiyasının öz qarşısına qoyduğu əsas məqsəd milli azlıqların tam və həqiqi bərabərliyini təmin etmək, həmçinin, hüququn aliliyi, ərazi bütövlüyü və milli suverenlik prinsiplərinə hörmət çərçivəsində öz milli fərdiliyini ifadə etməyə, qorumağa, inkişaf etdirməyə imkan verən şəraitin yaradılmasıdır. Çərçivə Konvensiyası proqram prinsipləri və normaları şəklində hüquqi standartlar formalaşdırır. Ümumi məqsədlər müəyyənləşdirir ki, razılığa gələn tərəflər bu məqsədlərə qanunvericilik tədbirlərinin görülməsi və müvafiq dövlət siyasəti vasitəsilə nail olmağı öz öhdələrinə götürürlər. Adətən, Çərçivə Konvensiyasının normaları birbaşa tətbiq olunmur. Dövlətlər milli qanunvericiliyi onların ərazisində yaşayan milli azlıqların xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmasına imkan verən müəyyən fəaliyyət azadlığına malikdirlər. Bu qədər həssas bir sahədə mürəkkəb hüquqi və siyasi maneələr olduğundan Çərçivə Konvensiyası milli azlıq konsepsiyasının dəqiq anlayışını müəyyən etməmişdir, lakin aşağıdakı kriteriyalar irəli sürülmüşdür: bu anlayış, yalnız din, dil, ənənələr və mədəni irslə müəyyənləşdirilən azlıqlara şamil edilir.

Çərçivə Konvensiyasında söhbət, ilk növbədə bərabərlikdən, əsasən də qanun qarşısında bərabərlikdən gedir. Razılığa gələn tərəflər, həmçinin, lazım gəldikdə pozitiv tədbirlər görməyi də öhdələrinə götürürlər. Bununla əlaqədar olaraq, milli azlıqla çoxluq arasında real bərabərlik prinsipindən irəli gələn əlavə hüquqlar da tanına bilər. Belə hüquqlar ikili öhdəliklər şəklində formalaşmışdır ki, bu öhdəliklərə uyğun olaraq, dövlətlər azlıqların mövcudluğunun, o cümlədən, fiziki müdafiəsinə, həmçinin, öz xüsusiyyətlərinin inkişafına məsuliyyət daşıyırlar. Sosial vahidliyin saxlanması prinsipindən çıxış edərək Çərçivə Konvensiyası milli azlıqların üzərinə də müəyyən öhdəliklər qoyur, məsələn, dövlətdən – onun razılığı olmadan – ayrılmanın qadağan olunması öhdəliyi. Konvensiya dövlətə, eyni zamanda, ümumi inteqrasiya siyasətinin xeyrinə tədbirlər görmək imkanı da verir.

"Milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" Çərçivə Konvensiyası özündə aşağıdakı prinsipləri təsbit edir:

- ayrı-seçkiliyin qadağan olunması;
- milli azlıqlarla əhalinin çoxluğu arasında bərabərliyin təmin olunmasına yardım etmək;
- milli azlıqların mədəniyyətinin, dininin, dilinin və adət-ənənələrinin qorunub saxlanması, inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılması;
- yığıncaqlar, birləşmək, söz, fikir, vicdan və din azadlığı;
- **kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə, radio və televiziya proqramları qəbul və translyasiya etmək hüququ;**
- təhsil almaq hüququ;
- sərhədyanı əlaqələr və əməkdaşlıq;
- iqtisadi, mədəni və sosial həyatda iştirak və s.

"Milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" Çərçivə Konvensiyasının iştirakçısı olan Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericiliyində insan hüquq və azadlıqlarının təmini ilə bağlı təsbit olunmuş normalar Çərçivə Konvensiyasının milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində müəyyən etdiyi prinsiplərə tam cavab verir.

Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasının 9-cu maddəsi açıq göstərir ki, milli azlıqlara mənsub şəxslərin "hakimiyyətin açıq müdaxiləsindən və sərhədlərdən asılı olmayaraq hansısa fikri müdafiə etmək, azlıqların dilində informasiya mübadiləsi aparmaq" hüququ var. Daha sonra həmin bənd tələb edir ki, dövlət "öz hüquqi sistemi daxilində milli azlıqlara mənsub şəxslərin informasiya vasitələrinə imkan baxımından diskriminasiyaya məruz qalmamasını təmin etsin". Çərçivə Konvensiyasının 9-cu maddəsi onu da göstərir ki, dövlət "milli azlıqlara mənsub şəxslərin informasiya vasitələrini yaratmalarına və istifadə etmələrinə maneə törətməməlidir". Həmin maddə müəyyənləşdirir ki, radio və televiziya verilişlərinin qanuni əsasları çərçivəsində onlar imkan dərəcəsində milli azlıqlara mənsub şəxsləri özlərinin şəxsi informasiya vasitələrini yaratmaq və istifadə etmək imkanı ilə təmin edirlər.

Başqa sənədlərlə yanaşı, Kopenhagen Sənədinin 32.2. bəndində nəzərdə tutulan elə tip orqan ola bilər ki, milli azlıqlara mənsub şəxslərin "özlərinin şəxsi təhsil, mədəni və dini təşkilatlarını, idarələrini və assosiasiyalarını yaratmaq və dəstəkləmək" hüququnu özündə əks etdirsin. İnformasiya vasitəsinin burada birbaşa xatırlanmamasına baxmayaraq, bunlar çox vaxt dilin, mədəniyyətin və identikliyin dəstəklənməsində və saxlanılmasında fundamental rol oynayırlar.

Milli azlıqlara mənsub şəxslərin özəl informasiya vasitələri yaratmaq və dəstəkləmək hüququnun olduğu şübhə doğurmadiği kimi, o da düzgündür ki, bu hüquqlar həm beynəlxalq hüquqa görə, həm də informasiya vasitələrini tənziqləməyə münasibətdə dövlətin qanuni tələbləri ilə əlaqədar müəyyənləşdirilən məhdudiyətlərə məruz qalmamalıdır.

Çərçivə Konvensiyasının 9(2)-ci maddəsi bu Konvensiyanın 9(1)-ci maddəsində danışılan ifadə azadlığının "Tərəflərə hər hansı diskriminasiyaya yol vermədən və obyektiv meyarlar əsasında radio verilişləri idarələrinin, televiziya verilişləri və ya kinomatoqrafiyanın lisenziyalaşdırılmasına maneə törətmədiyini" işarə edir.

Açıq mənbələrdən maliyyələşdirilən informasiya vasitələrinə imkan məsələsi ifadə azadlığı anlayışı ilə sıx bağlıdır. Çərçivə Konvensiyasının 9(1)-ci maddəsi müəyyənləşdirir ki, milli azlıqlara mənsub şəxslərin ifadə azadlığı özündə açıq hakimiyyət tərəfindən müdaxilə edilmədən azlıqların dillərində informasiya və ideya vermək azadlığını ifadə edir. Həmçinin, "milli azlıqlara mənsub şəxslər informasiya vasitələrinə münasibətdə diskriminasiyaya məruz qalmamalıdır". Çərçivə Konvensiyasının 9(4)-cü maddəsi isə müəyyənləşdirir ki, "Tərəflər milli azlıqlara mənsub şəxslərin informasiya vasitələrinə imkanlarını təmin etmək üçün lazımı tədbirlər görürlər". Əlbəttə, bu, üzvlərin böyük əksəriyyətini təşkil edən milli azlıqlara ictimai televiziya və radioda ədalətli veriliş vaxtına imkan yaradılmasını nəzərdə tutur və veriliş vaxtının müəyyənləşdirilməsində uyğun azlıqların sayı nəzərə alınmalıdır. Amma say və konsentrasiya müəyyən milli azlıqlara ayrılacaq veriliş vaxtının müəyyənləşdirilməsində yeganə meyar kimi nəzərdən keçirilməlidir. Kiçik qruplar olduğu halda, çox da böyük olmayan azlığın informasiya vasitəsindən ağıllı şəkildə istifadə edə biləcəyi qədər minimum vaxt və resurslar verilməsinə baxılmalıdır. Bundan başqa, azlıqlar üçün proqramlara verilən vaxtın keyfiyyətinə də düzgün, qeyri-diskriminasiya əsasında yanaşmaq lazımdır.

Azlıqların dilində proqramlara ayrılmış vaxt elə bölünməlidir ki, milli azlıqlara mənsub şəxslərin öz dillərindəki proqramlardan özlərinə əhəmiyyətli şəkildə istifadə etmələrinə imkan yaradılsın. Buna görə də dövlət hakimiyyəti proqramların gün ərzində rahat vaxtda yayımlanmasını təmin etməlidir.

Konvensiyanın 25-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan 2002-ci il iyunun 4-də milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin hüquqlarının qorunmasına dair vəziyyət barədə milli hesabatını təqdim etmişdir. "Milli azlıqların müdafiəsi haqqında" Çərçivə Konvensiyası üzrə Məşvərətçi Komitə sözügedən hesabatın baxılması məqsədilə xüsusi İşçi Qrupu yaratmışdır. Bu qrup Dövlət hesabatını yoxlamaq məqsədilə 2003-cü il martın 29-dan aprelin 4-nə qədər Azərbaycanda səfərdə olmuşdur. Bunlar, şübhəsiz ki,

Azərbaycanın milli azlıqlara yönəlmiş siyasətinin beynəlxalq standartlara cavab verməsinin əyani göstəricisidir.

2007-ci il yanvarın 10-da Azərbaycan Respublikası Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasına ikinci dövrü hesabatını təqdim etmişdir. Məşvərətçi Komitə ölkə hesabatındakı, eləcə də 2007-ci il sentyabrın 10-14-də Bakı və Lənkərana baş tutmuş səfərlər zamanı əldə edilmiş məlumatlar əsasında 2008-ci ilin yanvar ayında Azərbaycana dair İkinci rəyini hazırlamışdır.

Azərbaycan Respublikası 2001-ci ildən üzv olduğu Avropa Şurası ilə əməkdaşlıqda öz milli qanunvericiliyinin yüksək beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması istiqamətində tədbirlər görür. Bunun nəticəsidir ki, ölkəmiz milli qanunvericiliklərin demokratikləşdirilməsinə yardım göstərən AŞ-nın Venesiya Komissiyası ilə sıx əlaqələr qurmuş, Avropa Şurasının başlıca sənədi sayılan İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqlarının Qorunması üzrə Konvensiyası və onun Protokollarını 2001-ci il yanvarın 25-də imzalamış, 2002-ci il aprelin 15-də isə onları ratifikasiya etmişdir.

Avropa Şurasının iştirakçı dövlətləri İfadə və informasiya azadlığı haqqında Bəyannamənin 1-ci maddəsində "demokratik, plüralist cəmiyyətin əsas elementi kimi ifadə və informasiya azadlığına qəti bağlılıqlarını" təkrarladılar. Bu əsasda dövlətlər bəyan etdilər ki, "informasiya və kütləvi informasiya vasitələri sahəsində onlar böyük irəliləyişə nail olmağa cəhd göstərirlər". Daha doğrusu, müxtəlif ideya və fikirləri əks etdirməyə imkan verən müstəqil və avtonom informasiya vasitələrinin mövcudluğuna çalışırlar.

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının (ATƏT) rəsmi sənədlərində milli azlıqların hüquqlarına dair bütün istiqamətli ifadələrdən istifadə edilmişdir. Bu dövrün başlıca mətnləri Kopenhagen Sənədi (1990), Yeni Avropa üçün Paris Xartiyası (1990), Milli Azlıqlar haqqında Cenevrə Hesabatı (1991), Moskva (1991), Helsinki (1992) və Budapeşt sənədlərində (1994) əksini tapmışdır.

"Azlıqlar" mövzusunda ATƏT çərçivəsində yaşanan ən əhəmiyyətli inkişaf 1973-cü ildən 1975-ci ilədək mərhələli şəkildə davam edən konfransın sonunda 35 iştirakçı dövlət tərəfindən qəbul edilən "Helsinki Yekun Aktı"nda milli azlıqların müdafiəsi ilə bağlı hökmlərin olmasıdır. Nəticədə, qəbul edilmiş qərarların 7-də fərdi zərərlərin qarşısının alınması ilə yanaşı, dövlətlərə milli azlıq mənsuqlarının bütün insan hüquqları və əsas azadlıqlarından yararlanmasını təmin etməyi öhdələrinə götürmələri tövsiyə olunur. Bu Aktda əvvəlki dövrlərdə hakim olan "ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması" anlayışı "azlıqların qorunması" anlayışı ilə əvəzlənmişdir. Helsinki Yekun Aktında əks olunan qərarların məcburi hüquqi qüvvəsi olmasa da, üst səviyyədə bir siyasi iradə bəyanatı kimi qəbul edilməlidir.

Bundan başqa, ATƏT zonasında azlıqların hüquqlarının lazımı qaydada və ardıcıl tətbiqinə nail olmaq üçün daha 3 tövsiyə – Milli azlıqların təhsil hüquqlarına dair Haaqa tövsiyələri (1996), Milli azlıqların dil hüquqlarına dair Oslo tövsiyələri (1998), Milli azlıqların dövlət həyatında səmərəli iştirakına dair Lund tövsiyələri və 1-ci rəhbər müddəa ("Yayım mediasında azlıqların dillərindən istifadə haqqında" – 2003) qəbul edilmişdir.

1999-cu ildə UNİCEF-in sifarişi və jurnalistlərin təcrübələri əsasında, BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyasının on illiyi şərəfinə Böyük Britaniyada yerləşən PressWise tərəfindən hazırlanmış "Kütləvi İnformasiya Vasitələri (KİV) və Uşaq Hüquqları" kitabında deyilir ki, "Milli azlıqlar və ya yerli uşaqlar – milli azlıqlar və ya yerli uşaqların öz dillərində danışmaq və dinlərinə əməl etmək hüquqları var". Jurnalistlər bu kateqoriyadan olan uşaqlarla söhbət apararkən diqqətli olmalı, irqi ayrı-seçkiliyə və mənsubiyyət bildirən suallara yol verməməlidirlər.

Milli azlıqların media təsis etmək və yaxud da yaşadıkları ölkələrdə mövcud olan Kütləvi İnformasiya Vasitələrindən istifadə etmək hüququ ayrı-ayrı beynəlxalq sənədlərlə birmənalı olaraq təsbit edilmişdir. Bu sənədlərin bir çoxu tövsiyə xarakterli olsa da, dövlətlərin onlara qoşulması məsləhət göülür.

“Milli azlıqların dil hüquqları haqqında” Oslo Konvensiyasına diqqət edəndə maraqlı tövsiyələrlə qarşılaşırıq. Sənədin “İnformasiya vasitələri” (8-ci bənd) bəndində qeyd olunur ki, “milli azlıqlara mənsub şəxslərin azlığın dilində özünün informasiya vasitəsini yaratmaq və istifadə etmək” hüququ var. Veriliş vasitələrinin dövlət tənzimlənməsi obyektiv və qeyri-diskriminasiya meyarlarına əsaslanır və azlıqların istifadə hüquqlarını məhdudlaşdırmaq üçün istifadə edilməməlidir.

Təbii ki, Konvensiyanın bu bölümü ona tərəfdaş çıxan və ya çıxmayan bütün dövlətlərin milli qanunvericiliklərində də əks olunur. Məsələn, Azərbaycanın istər “KİV haqqında” Qanununda, istərsə də televiziya və radio ilə bağlı sənədlərdə bu, birmənalı olaraq bəyan olunur.

“Milli azlıqların dil hüquqları haqqında” Oslo Konvensiyasında (9-cu bənd) qeyd olunur ki, multikultural subyektlərin ictimai cəhətdən maliyyələşdirilən informasiya vasitələrində öz dilində veriliş vaxtına imkanı olmalıdır. Milli, bölgə və yerli səviyyələrdə mövcud azlıqların dilində veriliş üçün ayrılmış vaxtın həcmi və keyfiyyəti milli azlıqların sayına mütənasib olmalıdır və onun vəziyyətinə, ehtiyacına uyğun gəlməlidir.

Sənəddə (10-cu bənd) ictimai və özəl informasiya vasitələrində milli azlıqların dilində (dillərində) aparılan proqramların müstəqil xarakteri qorunur. İctimai informasiya vasitələrində proqramların məzmununu və istiqamətlərini müşahidə edən redaksiya şuraları müstəqil olmalıdırlar və fərdi şəxs kimi milli azlıqlara mənsub şəxsi tərkiblərinə daxil etməlidirlər.

Konvensiyanın 11-ci bəndində isə xaricdən olan informasiya vasitələrindən istifadə imkanı nəzərdə tutulur və bildirilir ki, bu vasitələrdən istifadə əsassız şəkildə məhdudlaşdırıla bilməz. Belə imkan milli azlıqlar yaşayan dövlətlərdə ictimai cəhətdən maliyyələşdirilən informasiya vasitələrində azlıqlara ayrılan vaxtın azaldılmasına haqq qazandırmamalıdır.

Fikir demək və ifadə etmək hüququna təminat verən “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın 19-cu maddəsi demokratik cəmiyyətlərdə informasiya vasitələrinin yeri və rolu

haqqında fundamental sənəddir. Bu maddədə göstərilir ki, "hər bir insanın maneəsiz öz fikrində qalmaq hüququ var". 19-cu maddə daha sonra hər bir şəxsin "dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, şifahi, yazılı, yaxud mətbuat və ya bədii ifadə ilə seçiminə uyğun digər vasitələrlə hər cür informasiya və ideya axtarmaq, almaq və yazmaq" azadlığına təminat verir.

"İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında" Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsi ifadə azadlığına da təminat verir.

Açıq və demokratik cəmiyyətdə informasiya proqramının məzmunu dövlət hakimiyyəti tərəfindən lazımsız senzuraya məruz qalmamalıdır. Bu baxımdan, Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 19(1) maddəsində və insan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 10(1)-cu maddəsində təminat verilən ifadə azadlığı mühümdür. Dövlət hakimiyyəti tərəfindən məruz qalan istənilən məhdudiyətlər Paktın 19(3) maddəsinə uyğun gəlməlidir. Burada müəyyən-ləşdirilir ki, bu məhdudiyətlər "qanunun müəyyən-ləşdirdiyi kimi və zəruri olmalıdır: başqa şəxslərin hüquq və nüfuzuna hörmət üçün; dövlət təhlükəsizliyinin, ictimai asayişin, əhalinin sağlamlığının və əxlaqının qorunması üçün".

"Mülki və siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktın 19(2)-cu maddəsi və "Milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" Çərçivə Konvensiyasının 9(1)-cu maddəsinin ruhuna və diskriminasiyaya yol verməmək prinsipinə uyğun olaraq, başqa dövlətdən və ya azlıq əsas qrupu təşkil edən dövlətdən milli azlıqlara mənsub şəxslərin dilində yayımlanan proqramlara imkan onların üzvlərinin yaşadıkları dövlətin (ictimai informasiya) azlıqlar üçün nəzərdə tutulmuş proqram vaxtının azaldılmasına haqq qazandırmamalıdır.

Kabel yayımına lisenziya olan yerdə, dövlət həmin azlıqların əsas qrupu təmsil etdikləri dövlətdə yerləşən televiziya və radio stansiyalarına qanunla lisenziya verməyə bilməz. Xüsusən də bu stansiyalara imkan uyğun milli azlıqlar tərəfindən aydın ifadə

olunubsa. Bu hüquq yalnız kabel informasiya vasitələrinə deyil, milli azlıqların dilində elektron informasiya şəbəkələrinə də aiddir.

Avropa Şurasının iştirakçı dövlətləri İfadə və informasiya azadlığı haqqında Bəyannamənin III (s) maddəsində qərara alırlar ki, "informasiyanın sərbəst axınını təşviq etsinlər. Bununla da beynəlxalq anlaşmaya, inam və əməkələri yaxşı bilməyə, fikir müxtəlifliyinə hörmətə və mədəniyyətlərin qarşılıqlı zənginləşməsinə töhfə versinlər". Sərhədləri keçən informasiya vasitələri arasındakı əlaqələrə gəlincə, dövlət öz siyasətini bu maddənin ruhuna uyğunlaşdırmalıdır. (117)

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın (Roma, 4 noyabr 1950-ci il) 9-cu maddəsi "Fikir, vicdan və din azadlığı"ndan bəhs edir. Sənəddən bəzi seçmələri olduğu kimi təqdim edirik:

1. Hər bir insanın fikir, vicdan və din azadlığı var. Bu hüquqa öz dinini, yaxud əqidəsini dəyişmək, öz dininə, yaxud əqidəsinə təkbəşinə, yaxud başqaları ilə birgə etiqad etmək, ibadəti, təlimləri, dini ayin və mərasimləri elliklə, yaxud şəxsi qaydada yerinə yetirmək azadlıqları daxildir.

2. Öz dininə, yaxud əqidəsinə və ya etiqad azadlığına, yalnız, qanunla müəyyən edilən və demokratik cəmiyyətdə ictimai təhlükəsizlik mənafeyi naminə, ictimai asayişin, sağlamlığın və ya mənaəviyyətin mühafizəsi, yaxud başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün zəruri olan məhdudiyətlər tətbiq edilə bilər.

Konvensiyanın 10-cu maddəsi "Fikrini ifadə etmək azadlığı"ndan bəhs edir:

1. Hər bir insanın öz fikrini azad şəkildə ifadə etmək hüququ var. Bu hüquqa öz fikrinə tərəfdar olmaq, ictimai orqanların hər hansı bir müdaxiləsi olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir.

2. Vəzifələr və məsuliyyət doğuran bu azadlıqların həyata keçirilməsi sağlamlığı, yaxud mənaəviyyəti qorumaq, başqa şəxslərin ad-sanını, yaxud hüquqlarını müdafiə etmək, gizli əldə

edilmiş məlumatın açılmasının qarşısını almaq, yaxud ədalət məhkəməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulan və demokratik cəmiyyətdə milli təhlükəsizliyin, ərazi bütövlüyünün, yaxud iğtişaşın və ya cinayətlərin qarşısını almaq məqsədilə ictimai asayişin təmini baxımından zəruri olan müəyyən formallıqlarla, şərtlərlə, məhdudiyətlərlə, yaxud sanksiyalarla müşayiət edilə bilər.

Konvensiyasının 10(2)-ci maddəsi ifadə azadlığından istifadədə dövlət hakimiyyətinin istənilən müdaxiləsinə, təxminən, identik məhdudiyət müəyyənləşdirir. Elə mexanizm yaradılmalıdır ki, milli azlıqlara mənsub şəxslər adından və ya kənardan dövlət informasiya vasitələrində proqramların işlənilməsi, hazırlanması birlik üzvlərinin maraq və arzularını əks etdirməsin və bu kontekstdə milli azlıqlara mənsub şəxslərin (fərdi şəxs qismində) redaktə prosesində iştirakı informasiya vasitələrinin müstəqil təbiətinin qorunması üçün əhəmiyyətli olsun və xidmət göstərilən birliyin tələblərinə cavab versin.

Bərabərlik və diskriminasiyaya yol verməmək prinsipi ilə əlaqədar dövlət təşkilatlarının tərkibi xidmət göstərdiyi əhalini əks etdirməlidir. Bu, həm də ictimai informasiya vasitələrinə aiddir.

"Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında" Beynəlxalq Paktın 27-ci maddəsində göstərilir ki, etnik, dini və kiçik dil qruplarının öz mədəniyyətlərini, din və adət-ənənələrini birlikdə yaşatmaq, öz dillərində danışmaq hüququ vardır. Bu Pakt BMT Baş Məclisinin 16 dekabr 1966-cı il tarixli 2200-cü A (XXI) sayılı Qətnaməsi ilə qəbul edilib. Hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlər BMT-nin Nizamnaməsində bəyan edilən prinsiplərə uyğun olaraq, bəşər ailəsinin bütün üzvlərinə xas olan ləyaqətləri və onların bərabər və alınmaz hüquqlarını qəbul etməyin azadlığın, ədalətin və ümumi sülhün təməli olduğunu nəzərə alıb, bu hüquqların insan şəxsiyyətinə xas olan ləyaqətlərdən qaynaqlandığını qəbul edir. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinə uyğun olaraq, mülki və siyasi azadlıqdan, qorxu və ehtiyaclardan qurtulma azadlığından istifadə edən azad insan şəxsiyyəti idealının, yalnız, hər kəsin həm öz iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarından, həm də

mülki və siyasi hüquqlarından istifadə edə bilməsinə şərait yaradılacağı təqdirdə gerçəkləşə biləcəyini qəbul edir.

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 20-ci maddəsində qeyd olunur:

2. Milli, irqi, dini nifrətin xeyrinə edilən ayrı-seçkiliyə, düşmənçiliyə, yaxud zorakılığa təhrikçiliklə bağlı hər bir çıxış qanunla qadağan edilməlidir. (118)

Yayım mediasında azlıqların dillərindən istifadə haqqında rəhbər müddələrdə deyilir:

I. Ümumi prinsiplər

1. İfadə azadlığı

Hər kəsin, o cümlədən milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin ifadə azadlığı müdaxilə edilmədən və sərbədlərdən asılı olmayaraq onların istədikləri dildə informasiya və ideyaları qəbul etmək, axtarmaq və yaymaq hüququnu özündə ehtiva edir.

Bu azadlığın istifadəsi, yalnız, beynəlxalq hüquqa uyğun olan məhdudiyyətlərə məruz qala bilər.

2. Mədəni və dil müxtəlifliyi

Dövlətlər müxtəlif ideyaların və informasiyanın müxtəlif dillərdə təqdim olunaraq yayıldığı mühiti yaratmaqla seçim azadlığının təmin edilməsinə zəmanət verməlidirlər.

3. Mənsubiyyətin müdafiəsi

Bütün şəxslər, o cümlədən milli azlıqlara mənsub olan şəxslər öz mənsubiyyətlərini qorumaq və inkişaf etdirmək, o cümlədən bunu öz dilindən (dillərindən) istifadə etmək vasitəsi və yayım mediasının köməyi ilə etmək hüququna malikdirlər.

4. Bərabərlik və ayrı-seçkiliyin olmaması

Bütün şəxslər, o cümlədən, milli azlıqlara mənsub olan şəxslər bərabər şəraitdə və ayrı-seçkiliyə yol verilmədən yayım mediasında və onların köməyi ilə ifadə azadlığından istifadə və mənsubiyyətlərini mühafizə etmək və inkişaf etdirmək hüququna malikdirlər. Dövlətlər milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin yayım mediasında öz dillərindən istifadə etmələri baxımından səmərəli bərabərlikdən faydalanmalarını təmin etmək üçün zəruri hallarda xüsusi və konkret tədbirlər görməlidirlər.

II. Siyasət

5. Dövlətlər azlıqların dillərindən yayım mediasında istifadə məsələsi ilə məşğul olmaq üçün siyasət hazırlamaladırlar. Həmin siyasət milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin mənsubiyyətlərini mühafizə etmək və inkişaf etdirmək üçün onların tələbatlarının müəyyən edilməsinə əsaslanmalıdır.

Milli azlıqlara mənsub olan şəxslər, məsləhətləşmə proseslərində iştirak və müvafiq təsisat və qurumlarda təmsil olunma da daxil olmaqla, bu cür siyasətin hazırlanmasında və tətbiqində səmərəli iştirak imkanına malik olmalıdırlar.

6. Müstəqil tənzimləyici qurumlar dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə və tətbiqinin təmin olunmasına görə cavabdehlik daşımalıdırlar. Belə qurumlar şəffaf qaydada yaradılmalı və fəaliyyət göstərməlidirlər.

7. Dövlət siyasəti, digər məqsədlərlə yanaşı, milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin tələbatlarını ödəmək üçün geniş çeşidli və tarazlaşdırılmış yüksək keyfiyyətli informasiya, təhsil, mədəni və əyləncəli proqramları təmin edən ictimai yayım xidmətini dəstəkləməlidir. Dövlətlər ictimai yayımçıların bu sahədə öz vəzifələrini yerinə yetirmələri üçün maliyyə, texniki və digər şəraiti qoruyub saxlamalı və zəruri olduqda yaratmalıdırlar.

8. Dövlət siyasəti milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin öz dillərində yayım mediasını yaratmalarına və qoruyub saxlamalarına şərait yaratmalıdır.

III. Tənzimləmə

9. *Tənzimləməyə yol verilməsi*

Dövlətlər ifadə azadlığının, mədəni və dil müxtəlifliyinin müdafiəsi və inkişafı, mədəni mənsubiyyəti mühafizə etmək və inkişaf etdirmək və digər şəxslərin hüquqlarına və ya nüfuzlarına hörmət edilməsi üçün yayım mediasını tənzimləyə bilirlər. Bu cür tənzimləmə, o cümlədən, lisenziyalaşdırma qanunla nəzərdə tutulmalı, obyektiv və ayrı-seçkiliyə yol verməyən meyarlara əsaslanmalı və azlıqların dillərində yayımı məhdudlaşdırmaq və ya məhdudlaşdırmağa səbəb olmaq məqsədi güdməməlidir.

10. Dillərin təbliği

Yayım mediasında istifadəni tənzimləyərkən dövlətlər seçilmiş dillərin istifadəsinə üstünlük verə bilirlər. Bir və ya daha artıq dillərə üstünlük vermək üçün tədbirlər digər dillərdən istifadəni məhdudlaşdırmamalıdır. Dövlətlər yayım mediasında hər hansı dildən istifadəni qadağan edə bilməzlər. Yayım mediasında hər hansı dilə üstünlük vermək tədbirləri milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin öz hüquqlarından istifadə etmələrinə xələl gətirməməlidir.

11. Tənzimləmədə mütənasiblik

Hər hansı tənzimləmə, hüquqmüəyyənedici və ya qadağanedici olmasından asılı olmayaraq, qanuni məqsəd güdməli və həmin məqsədə mütənasib olmalıdır. Hər hansı tənzimləmənin mütənasibliyi qiymətləndirilərkən yayım mediasının xarakteri ilə və daha geniş sosial mühitlə bağlı konkret amillər nəzərə alınmalıdır. Bu cür amillərə aşağıdakılar daxildir:

- Tədbirin xarakteri və məqsədləri, o cümlədən, ifadə azadlığının, mədəni və dil müxtəlifliyinin müdafiəsi və inkişafı, mədəni mənsubiyyətin mühafizəsi və inkişafı məqsədilə proqramların keyfiyyətinə və tarazlılığına kömək etmək potensialı;

- Mövcud siyasi, sosial və dini şərait, o cümlədən, mədəni və dil müxtəlifliyi, idarəetmə strukturları və regional xüsusiyyətlər;

- Bütün səviyyələrdə (milli, regional və yerli) – ictimai, özəl və ya xarici olmasından asılı olmayaraq – mövcud yayım xidmətlərinin sayı, rəngarəngliyi, coğrafi dairəsi, xarakteri, funksiyası və dilləri. Müxtəlif xidmətlərin auditoriyası üçün maliyyə xərcləri, proqramların buraxılış qrafikləri və növü baxımından yayımın qəbulu, kəmiyyəti, eləcə də keyfiyyəti üçün texniki imkanlar – bütün bunlar nəzərə alınmalı olan amillərdir;

- Aidiyyatı olan auditoriyanın hüquqları, tələbatları, ifadə etdiyi istəklər və xarakteri, o cümlədən, hər bir səviyyədə (milli, regional və yerli) sayı və coğrafi təmərküzləşməsi.

12. Tərcümə məhdudiyətləri

Azlıqların dillərində yayım tərcümə, dublyaj, sonradan sinxronlaşdırma və ya subtitrləşdirmə barədə lüzumsuz və ya qeyri-mütənasib tələblərin qoyulmasına məruz qalmamalıdır.

13. *Transsərhəd yayımı*

Birbaşa, yaxud təkrar translyasiya və ya təkrar yayım vasitəsilə həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq, transsərhəd yayımının sərbəst qəbulu dil amili əsasında qadağan oluna bilməz. Azlığın dilində xarici yayımın mümkünlüyü dövlətin ölkə daxilində həmin dildəki yayım istehsalına şərait yaratmaq öhdəliyini aradan qaldırmır və həmin dildəki yayımın müddətinin azaldılmasına haqq qazandırmır.

IV. Azlıqların dillərinin təşviqi

14. *Dövlət yardımı*

Dövlət azlıqların dillərindəki yayıma yardım etməlidir. Buna digər vasitələrlə yanaşı, azlıqların dillərində efirə buraxılma imkanının təmin olunması, subsidiyalar və yayım üçün imkanların yaradılması vasitəsilə nail olmaq olar.

15. *Efirə buraxılma*

Dövlət digər vasitələrlə yanaşı, tezliklərin bölüşdürülməsi, yayımçıların təsis edilməsi, dəstəklənməsi və proqramların planlaşdırılması vasitəsilə azlıqların dillərində səmərəli yayımın efirə buraxılmasını təmin etməlidir. Bu baxımdan, milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin sayı, coğrafi təmərküzləşməsi, yeri, eləcə də tələbatları və maraqları nəzərə alınmalıdır.

Regional və ya yerli səviyyədə azlığın dilində yayımın mövcudluğu həmin azlığın dilində proqramların milli səviyyədə yayımlanmaqdan kənar edilməsinə haqq qazandırmır.

Tezliklər

- Lisenziyaları verərkən dövlətlər azlıqların dilində yayım üçün tezliklərin tam və ya qismən təmin olunmasını;
- Mövcud tezliklərin sayında məhdudiyətlər və (yaxud) öz xidmətlərini göstərə bilmək üçün kifayət qədər resursları olmayan qruplar olduqda, dövlətlər “açıq kanalların”, yəni xidmət zonasında bir neçə dil qrupu tərəfindən paylaşılan (eyni tezlikdən

istifadə olunmaqla) proqramların yayımlanması vasitələrinin həyata keçirilməsinin təminatçısı olduqlarını unutmamalıdır.

Yayımçılar

- Dövlətlər azlıqların dillərində proqramların təmin olunması baxımından dövlət və ya ictimai yayım xidmətləri üçün müvafiq tələblər nəzərdə tutmalıdırlar.

- Dövlətlər azlıqların dillərində özəl yayımı həvəsləndirmək üçün əlverişli şərait (maliyyə və ya digər) yaradılmasını da nəzərdə tutmalıdırlar. Buna lisenziyaların verilməsi, o cümlədən, tenderlərin elan olunması və ya ərizəçidən gələn təklifə cavab verilməsi vasitəsilə nail olmaq olar. Dövlətlər azlıqların dillərində yayımı həyata keçirənləri rəqabət haqqında qanunvericilikdən kənar etmək yolunu seçə və ya onları müəyyən inzibati yüklərdən azad etmək üçün xüsusi rejimlər yarada da bilərlər.

- Azlıqların dillərində özəl yayım yoxdursa, zərurət olduqda dövlətlər onun yaradılmasına fəal yardım etməlidirlər.

Proqramların planlaşdırılması

Dövlətlər təmin etməlidirlər ki, milli azlıqların dillərində yayım üçün ayrılan vaxt və planlaşdırılan qrafik milli azlığa mənsub olanların sayını və təmərkülzləşməsinə əks etdirməsin və onların tələbat və maraqlarına uyğun olsun. Eləcə də sayca kiçik olan azlıqların öz dillərində yayım mediasına səmərəli buraxılması üçün tələb olunan vaxtın minimum miqdarı və müvafiq proqram qrafiki nəzərə alınmalıdır. Bu məqsədlərə lisenziyalaşdırma vasitəsilə, həmçinin, azlıqların dillərindəki yayımın müddətlərinə və dövrlərinə şərtlər qoymaqla nail olmaq olar.

16. Dövlət tərəfindən maliyyələşdirmə

Dövlətlər milli azlıqların dillərində yayım üçün maliyyə yardımının ayrılmasını nəzərdə tutmalıdırlar. Buna birbaşa qrantlar, əlverişli maliyyə/vergi rejimləri, habelə, lisenziyanı almaq və ya dəyişdirmək üçün ödənilməli olan müəyyən ödənişlərdən azad edilmə vasitəsilə nail olmaq olar. Səmərəli bərabərliyi təmin etmək üçün sayca kiçik olan icmalarda azlıqların dillərində yayımı həyata keçirənlər mövcud resursların faizi

qismində icmaların həcminə qeyri-mütənasib olan miqdarda vəsaitlər və ya şərait tələb edə bilirlər.

Dövlətlər, o cümlədən, maliyyə yardımını təmin etmək vasitəsilə, azlıqların dillərində audio və audiovizual işlərin hazırlanmasını, yayımlanmasını həvəsləndirməli və buna şərait yaratmalıdırlar.

17. *İmkanların yaradılması*

Dövlətlər azlıqların dillərində yayım üçün imkanların yaradılmasına yardım etməlidirlər. Bunu milli azlıqların məhsullarının ölkə daxilində və xaricdə yayımlanmasına texniki yardım göstərmək və azlıqların dillərində transsərhəd yayımına şərait yaratmaq vasitəsilə etmək olar. Bundan əlavə, dövlətlər milli azlıqların dillərində yayımı həyata keçirən personalın təhsilinə və təliminə yardım etməyi nəzərdə tutmalıdırlar.

Yayım mediasında azlıqların dillərindən istifadə haqqında rəhbər müddəalara dair izahlı qeyddə əsas beynəlxalq standartların qısa xülasəsi təqdim edilir:

I. Ümumi prinsiplər

1. İfadə azadlığı hüququ beynəlxalq insan hüquqlarının müdafiəsinin məhək daşdır. O, dövlət orqanları tərəfindən müdaxilə və sərhədlərdən asılı olmadan hər kəsin məlumat və ideyaları almaq və yaymaq hüququndan ibarətdir. Bu haqda 1948-ci il tarixli İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin (İHÜB) 19-cu maddəsində, 1966-cı il tarixli Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın (MSHBP) 19-cu maddəsində və 1950-ci il tarixli İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının (İHAK) 10-cu maddəsində əks olunmuşdur. Məsələn, MSHBP-nin 19-cu maddəsinin 2-ci və 3-cü bəndlərində deyilir:

2. Hər kəs ifadə azadlığı hüququna malikdir; bu hüquq, sərhədlərdən asılı olmadan, şifahi, yazılı və ya çap olunmuş şəkildə, sənət əsəri formasında, yaxud şəxsin özünün seçdiyi hər hansı media vasitəsilə hər cür məlumat və ideyaları axtarmaq, almaq və yaymaq azadlığını özündə ehtiva edir. Bu maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan hüquqların həyata keçirilməsi xüsusi

vəzifələr və xüsusi məsuliyyət nəzərdə tutur. O, bu səbəbdən müəyyən məhdudiyətlərə məruz qala bilər, lakin bunlar qanunla nəzərdə tutulmalı və aşağıdakılar üçün zəruri olmalıdır:

- (a) digər şəxslərin hüquqlarına və nüfuzuna hörmət üçün;
- (b) milli təhlükəsizliyin və ya ictimai qaydanın (ordre public), yaxud əhəlinin sağlamlığının, yaxud da mədəniyyətinin qorunması üçün.

MSHBP-nin yerinə yetirilməsinə nəzarət üçün yaradılmış BMT İnsan Hüquqları Komitəsi özünün 10 sayılı Ümumi Şərhi (1983-cü il) aydınlıq gətirdi ki, 19-cu maddədə əks olunmuş ifadə azadlığı hüququ, təkcə, hər cür məlumat və ideyaları axtarmaq, yaxud almaq azadlığını deyil, həm də bunu istənilən üsulla etmək azadlığını özündə ehtiva edir.

1966-cı il tarixli İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın (İSMHBP) 15-ci (a) bəndinə əsasən, iştirakçı dövlətlər hər kəsin mədəni həyatda iştirak etmək hüququnu tanıyırlar. MSHBP-nin 27-ci maddəsi digər şəxslərlə yanaşı, dil azlıqlarına mənsub olan şəxslərin həmin qrupun digər üzvləri ilə birlikdə öz mədəniyyət və dillərindən istifadə etmək hüququnu müdafiə edir. Yayım mediasında mədəni və dil rəngarəngliyini əks etdirən plüralizmin qorunması və inkişaf etdirilməsi ifadə azadlığının zəruri komponentidir. YUNESKO-nun 2001-ci il tarixli Mədəni Müxtəliflik haqqında Ümumi Bəyannaməsinin 2-ci maddəsinə əsasən, mədəni plüralizmi təmin edən siyasətlər mədəni müxtəliflik reallıqlarını əks etdirir. Bəyannamənin 6-cı maddəsində qeyd edilir ki, mədəni müxtəliflik, digər vasitələrlə yanaşı, ifadə azadlığı, mediada plüralizm və çoxdillilik vasitəsilə təmin olunur.

Bundan başqa, 1989-cu il tarixli Transsərhəd Televiziyası haqqında Avropa Konvensiyasının (TTAK) düzəliş edilmiş 10-cu maddəsi (2002-ci ildə düzəliş edilib) kütləvi informasiya vasitələrində plüralizmin təhlükəyə məruz qalmasının qarşısını almaq üçün səy göstərməyi iştirakçı dövlətlərdən tələb edir. 1982-ci ildə Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul edilmiş İfadə Azadlığı və Məlumat azadlığı haqqında

Bəyannamənin II maddəsinin “d” bəndində “ideya və rəy müxtəlifliyini əks etdirə bilən geniş çeşidli müstəqil və avtonom medianın mövcudluğuna” nail olmaq məqsədi şərt olaraq irəli sürülür. ATƏT-in iştirakçı dövlətləri Krakov Sənədinin 6.2-ci bəndində özəl sektordakı yayımçıların müxtəlifliyinin “plüralizmi, həmçinin bədii və mədəni ifadə azadlığını təmin etməkdə köməyi olduğuna” inandıqlarını bildirmişlər.

3. Dövlətin milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin dil (və digər) mənsubiyyətini qorumaq vəzifəsi bir sıra beynəlxalq sənədlərdə və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin hüquqi aktlarında təsbit edilib. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1992-ci il tarixli Milli və ya Etnik, Din və Dil Azlıqlarına Mənsub Olan Şəxslərin Hüquqları haqqında Bəyannaməsinin 1-ci maddəsi (BMT-nin Azlıqlar haqqında Bəyannaməsi) xüsusilə bu məsələyə aiddir:

- Dövlətlər özlərinin müvafiq ərazilərində azlıqların mövcudluğunu, milli və ya etnik, mədəni, dini, dil mənsubiyyətlərini qorumaq, həmin mənsubiyyətin inkişafı üçün şərait yaratmalıdırlar.

- Dövlətlər bu məqsədlərə nail olmaq üçün müvafiq qanunvericilik tədbirlərini və digər tədbirləri görməlidirlər. Bundan başqa, 4-cü maddənin 2-ci bəndində belə bir şərt irəli sürülür ki, “konkret fəaliyyətlərin milli hüququ pozduğu və beynəlxalq standartlara zidd olduğu hallar istisna olmaqla, azlıqlara mənsub olan şəxslərin özəl xüsusiyyətlərini ifadə etmələri, mədəniyyətlərini, dillərini, dinlərini, adət-ənənələrini inkişaf etdirə bilmələri üçün əlverişli şərait yaratmaq məqsədilə dövlətlər tədbirlər görməlidirlər”. BMT-nin 1989-cu il tarixli Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyasının 17-ci maddəsinin “a” bəndi dövlətlərdən tələb edir ki, Konvensiyanın maarifləndirmə məqsədlərinə, o cümlədən, 29-cu maddədə nəzərdə tutulduğu kimi, uşağın mədəni mənsubiyyətinə və dilinə hörmətin inkişaf etdirilməsi məqsədinə uyğun olaraq, “kütləvi informasiya vasitələrini məlumat və materialları yaymağa həvəsləndirsinlər”. Çərçivə Konvensiyasında bu müddəalar təkrarlanır. Çərçivə Konvensiyasının Preambulasında deyilir ki, plüralist və həqiqi

demokratik cəmiyyətdə, təkcə, milli azlığa mənsub olan bütün şəxslərin dil mənsubiyyətinə, yalnız, hörmət deyil, həm də “onların öz mənsubiyyətlərini ifadə etmələrinə, qorumalarına və inkişaf etdirmələrinə imkan verən müvafiq şərait yaradılmalıdır”. Eyni sənədin 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi iştirakçı dövlətlərin üzərinə açıq-aydın öhdəlik qoyur ki, milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin “mənsubiyyətlərinin mühüm elementlərini”, o cümlədən, dillərini “mühafizə etmələri üçün” onlara zəruri şərait yaratsınlar. ATƏT-in iştirakçı dövlətləri Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin 1986-1989-cu illər Vyana İclasının 1989-cu il tarixli Yekun Sənədinə (Vyana Sənədi, Prinsiplər, 19-cu bənd), Kopenhagen Sənədinə (32-ci və 33-cü bəndlər) və ATƏM çərçivəsində Milli Azlıqlar üzrə Ekspertlərin Cenevrə İclasının 1991-ci il tarixli hesabatına (Cenevrə Sənədi, III və VII fəsilələr) uyğun olaraq, milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin dil mənsubiyyətlərini qorumağı öhdələrinə götürüblər.

4. Digər amillərlə yanaşı, dil amili əsasında ayrı-seçkiliyin qadağan olunması insan hüquqları üzrə beynəlxalq hüququn təməl prinsipidir. Açıq-aşkar dil əlaməti əsasında ayrı-seçkiliyi qadağan edən beynəlxalq sənədlərə aşağıdakılar daxildir: İHÜB (maddə 2); MSHBP (maddə 2(1) və 26); İSMHBP (maddə 2(2)); BMT-nin Azlıqlar haqqında Bəyannaməsi (maddə 2(1)); İHAK (maddə 14 və 12 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi); və 2000-ci il Avropa Birliyinin Əsas Hüquqlar haqqında Xartiyası (maddə 21). ATƏT sənədləri arasında analoji öhdəliklər 1975-ci il tarixli Helsinki Yekun Aktında (VII Prinsip) və Vyana Sənədində (Prinsiplər, 13.7-ci bənd) yer almışdır, eyni zamanda, Kopenhagen Sənədi “istənilən ayrı-seçkiliyi qadağan edir” (5.9-cu bənd).

Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi səmərəli bərabərliyə nail ola bilmək üçün fərqli vəziyyətlərdə olan şəxslərlə fərqli rəftar öhdəliyini özündə ehtiva edir. Məsələn, Vyana Sənədinin 19-cu bəndi (Prinsiplər başlığı altında) ATƏT-in iştirakçı dövlətlərinin üzərinə milli azlıqlara mənsub olan şəxslər üçün “tam bərabərliyi” təmin etmək öhdəliyini qoyur. Əgər, fərqli rəftar ayrı-seçkilik xarakterli deyilsə, o, müvafiq və obyektiv meyarlara əsaslanmalı,

qanuni məqsəd güdməli və fərqli rəftar ilə qarşıya qoyulan məqsəd arasında müvafiq mütənasiblik münasibəti öz əksini tapmalıdır. Bu prinsip BMT İnsan Hüquqları Komitəsi tərəfindən onun Ayrı-seçkiliyə dair 18 sayılı Ümumi Şərhdə (1989) və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən xüsusi olaraq dil hüquqları ilə bağlı qəbul edilən və bu sahədə onun ilk qərarı olan Dillər haqqında Belçika işi üzrə qərar (23 iyul 1968-ci il tarixli məhkəmə qərarı, A seriyası, c. 6) müzakirə olundu.

Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin de-fakto bərabərliyinə nail olmaq, onu sürətləndirmək məqsədi daşıyan xüsusi və konkret tədbirlərdən istifadənin mümkünlüyünü özündə ehtiva edir. Bu konsepsiya 1965-ci il tarixli İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın 1-ci maddəsinin 4-cü bəndində, 2-ci maddəsinin 2-ci bəndində, 1979-cu il tarixli Qadınlara qarşı Ayrı-seçkiliyin Bütün Formalarının Ləğvi haqqında Konvensiyanın 3-cü və 4-cü maddələrində açıq-aydın göstərilir. Kopenhagen sənədinin 31-ci bəndində ATƏT-ə üzvü olan dövlətlər “insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara malik olmaqda, onları həyata keçirməkdə milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin digər vətəndaşlarla tam bərabərliyini təmin etmək məqsədilə zəruri hallarda xüsusi tədbirlər” görməyi öhdələrinə götürüblər. BMT-nin Azlıqlar haqqında Bəyannaməsində (4-cü maddə, 1-ci bənd) belə bir şərt irəli sürülür ki, dövlətlər “azlıqlara mənsub olan şəxslərin bütün insan hüquqlarını və əsas azadlıqlarını ayrı-seçkilik qoyulmadan, qanun qarşısında tam bərabərlik əsasında həyata keçirə bilmələrini təmin etmək üçün tələb olunan tədbirləri görməlidirlər”. Çərçivə Konvensiyasının 4-cü maddəsinin 2-ci bəndi, həmçinin, iştirakçı dövlətlərdən tələb edir ki, azlıqlara mənsub olan şəxslərin tam və səmərəli bərabərliyini inkişaf etdirmək üçün adekvat tədbirlər görsünlər, həmin şəxslərin konkret şəraitinə lazımi diqqət yetirsinlər. 1992-ci il tarixli Bölgələrin və ya Azlıqların Dilləri üçün Avropa Xartiyasının (Avropa Dil Xartiyası) 7-ci maddəsinin 2-ci bəndində aydın şəkildə deyilir ki, azlıqların dillərinin bərabərliyini inkişaf

etdirmək məqsədi daşıyan tədbirlər ayrı-seçkilik xarakterli hesab olunmamalıdır.

II. Siyasət

5. ATƏT-in iştirakçı dövlətləri öz ərazilərində milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin mənsubiyyətinin dil və digər aspektlərini qorumağı, buna şərait yaratmağı öhdələrinə götürüblər (Kopenhagen Sənədi, 33-cü bənd). Çərçivə Konvensiyasının 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi mahiyyət etibarilə eyni öhdəliyi nəzərdə tutur. Eləcə də Çərçivə Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 4-cü bəndi iştirakçı dövlətlərdən tələb edir ki, “milli azlıqlara mənsub şəxslərin kütləvi informasiya vasitələrinə buraxılmalarına şərait yaratmaq, dözümlülüyü təbliğ etmək və mədəni plüralizmə imkan vermək üçün adekvat tədbirlər” görsünlər.

Avropa Dil Xartiyasının (maddə 7) 1-ci bəndi tələb edir ki, iştirakçı dövlətlər “öz siyasətlərini, qanunvericilik və praktikalarını”, digər tələbatlarla yanaşı, “bölgələrin və azlıqların dillərini qorumaq məqsədilə onları inkişaf etdirmək üçün qəti hərəkət etmək tələbatı” əsasında “ictimai və şəxsi həyatda danışıq zamanı bölgələrin və azlıqların dillərindən istifadəyə şərait yaratmaq və onu həvəsləndirmək” əsasında qursunlar. 7-ci maddənin 3-cü bəndində tərəflər kütləvi informasiya vasitələrini “ölkədəki bütün dil qrupları arasında qarşılıqlı anlaşmanı” inkişaf etdirməyə həvəsləndirməyi öhdələrinə götürürlər. Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyanın 17-ci maddəsinin (d) bəndində belə bir şərt irəli sürülür ki, “iştirakçı dövlətlər kütləvi informasiya vasitələrini azlıq qrupuna mənsub olan və ya aborigen uşağın dil tələbatlarına xüsusi diqqət yetirməyə həvəsləndirməlidirlər”.

ATƏT-in iştirakçı dövlətləri milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin ictimai həyatda, iqtisadi fəaliyyətlərdə və öz cəmiyyətlərini qurmaqda səmərəli iştirak etmək baxımından bərabər imkanlara malik olmaları üçün şərait yaratmağı öhdələrinə götürüblər (Cenevrə Sənədinin IV fəslə). Çərçivə Konvensiyasının 15-ci maddəsində deyilir ki, “tərəflər milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin mədəni, sosial və iqtisadi həyatda və dövlət işlərində,

xüsusən onlara aid olan məsələlərdə səmərəli iştirakı üçün zəruri şərait yaratmalıdırlar”. Kopenhagen Sənədinin 33-cü bəndində ATƏT-in iştirakçı dövlətləri digər tədbirlərlə yanaşı, milli azlıqların dil mənsubiyyətini qorumaq və “hər bir dövlətin qərar qəbul etmə prosedurlarına uyğun olaraq, bu cür azlıqlarla zəruri məsləhətləşmələri, o cümlədən, onların təşkilatları və ya birlikləri ilə əlaqələri” həyata keçirməyi öhdələrinə götürüblər. Cenevrə Sənədinin III fəslində ATƏT-in iştirakçı dövlətləri təsdiq ediblər ki, qərarverici və ya məşvərətçi qurumlarda milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin, yaxud onların nümayəndələrinin müvafiq qaydada demokratik iştirakı dövlət işlərində səmərəli iştirakın mühüm elementidir. Avropa Dil Xartiyasının (maddə 11) 3-cü bəndi tərəflərdən tələb edir ki, azlıqların dillərindən istifadə edənlərin maraqlarının xüsusilə yayım kütləvi informasiya vasitələrini tənzimləyən qurumlarda təmsil olunmasını və ya nəzərə alınmasını təmin etsinlər.

6. Müstəqil tənzimləyici qurumlara olan ehtiyac demokratiya və yaxşı idarəçilik prinsiplərindən və ən yaxşı beynəlxalq təcrübələrdən irəli gəlir. Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin Üzv Dövlətlərə Mediada Plüralizmi Həvəsləndirmə Tədbirləri haqqında R 99(1) sayılı Tövsiyəsində qeyd edilir ki, “özəl yayımçılara lisenziyaların verilməsinə görə cavabdehlik daşıyan milli qurumların özü onların işində plüralizmin olub olmamasına diqqət yetirməlidirlər” (Əlavə, 1-ci bənd, Mülkiyyətin tənzimi: yayım və mətbuat).

1998-ci il tarixli Milli Azlıqların Dil Hüquqlarına dair Oslo Tövsiyələrinin 10 sayılı Tövsiyəsində daha konkret olaraq qeyd edilir ki, “proqramların məzmununa və yönümünə nəzarət edən” ictimai media qurumları “müstəqil olmalı və milli azlıqlara mənsub olan şəxslər onların tərkibinə daxil edilməlidir”.

7. Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin Üzv Dövlətlərə İctimai Yayım Xidmətinin Müstəqilliyinin Təminatı haqqında R (96) 10 sayılı Tövsiyəsində ictimai yayım xidmətinin rolu “informasiya, təhsil, mədəni və əyləncə xarakterli hərtərəfli əsas proqram xidmətinin təmin olunması vasitəsilə milli və regional

səviyyələrdə hər kəs üçün müəssər olan plüralist kommunika-
siyanın mühüm amili kimi” qeyd olunur. Keyfiyyətli və taraz-
laşdırılmış proqramların təmin olunmasında ictimai yayım
xidmətinin rolu Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən
(məsələn, Lentia işində – 33-cü bənd) təsdiq edilib. Avropa Dil
Xartiyasının 11-ci maddəsinin 1-ci bəndində aydın şəkildə nəzərdə
tutulur ki, yayımçılar “ictimai yayım vəzifəsini” həyata keçirərkən
milli azlıqların dillərindən istifadə edənlərin tələbatlarını
ödəməlidirlər.

Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin Üzv Dövlətlərə
Rəqəmsal Yayım Demokratik və Sosial Tövheni Həvəsləndirmə
Tədbirləri haqqında R (2003) 9 sayılı Tövsiyəsində vurğulanır ki,
ictimai yayımçıların demokratik cəmiyyətdə rolu “demokratik
cəmiyyətlərin siyasi, hüquqi və sosial strukturlarının təməlini
təşkil edən və konkret olaraq insan hüquqlarına hörmətdən, mədəni
və siyasi plüralizmdən ibarət olan dəyərləri” dəstəkləməkdən
ibarətdir.

Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin bildirdiyinə görə,
“ictimai yayımçıların dözümlülük və anlaşma mədəniyyətini
həvəsləndirmək üzrə xüsusi öhdəlik daşımaları ilə yanaşı,
bütövlükdə yayım mediası dözümsüzlüklə mübarizə mühitini
yaratmaq üçün böyük qüvvədir” (Üzv Dövlətlərə Kütləvi
İnformasiya Vasitələri və Dözümlülük Mədəniyyətinin
Həvəsləndirilməsi haqqında R (97) 21 sayılı Tövsiyəyə Əlavə, 5-ci
bənd). Üzv Dövlətlərə Yeni Kommunikasiya və İnformasiya
Xidmətləri ilə bağlı Universal İctimai Xidmət haqqında R (99) 14
sayılı Tövsiyəsində Nazirlər Komitəsi dövlət orqanları ilə özəl
sektor arasında əməkdaşlığın yeni kommunikasiya və informasiya
xidmətlərinin istifadəçilərinin xeyrinə sinerji (güc birliyi)
effektlərini qeyd edir.

8. Azlıqlara mənsub olan şəxslər üçün öz dillərində yayım
kütləvi informasiya vasitələrini yaratmaq və işlətmək imkanı
Çərçivə Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 3-cü bəndi ilə təmin
edilir. Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsində isə bu cür

imkanların dil azlıqları üçün gerçəkləşdirilməsində dövlətlərin seçə biləcəyi üsullar qeyd olunur.

III. Tənzimləmə

9. Yayım kütləvi informasiya vasitələrinin tənzimlənməsi ayrı-seçkiliyə yol verilmədən bu rəhbər müddəalarda sadalanan ümumi prinsiplərə uyğun olmalı, o cümlədən, ifadə azadlığı, azlıqların dilində yayım vasitəsilə mədəni, həmçinin, dil müxtəlifliyi və dil mənsubiyyətinin qorunması prinsiplərinə uyğun olmalıdır. İfadə azadlığına müdaxilə edən tənzimləmələr MSHBP-in (maddə 19) 3-cü bəndinin və İHAK-ın (maddə 10) 2-ci bəndinin tələblərinə bağlıdır, sonuncunun müvafiq hissəsində belə bir şərt irəli sürülür ki, bu azadlıqların həyata keçirilməsinə “milli təhlükəsizlik, ərəzi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişəşin və ya cinayətin qarşısını almaq, sağlamlığın, yaxud mənəviyyətin qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi, məxfi əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasını əngəlləmək və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan” məhdudiyətlərdən savayı başqa məhdudiyətlər qoyula bilməz.

İHAK-ın 10-cu maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq, lisenziyalaşdırma kütləvi informasiya vasitələrinin tənzimlənməsi üçün mümkün vasitə təşkil edir. Çərçivə Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 2-ci bəndində deyilir ki, iştirakçı dövlətlər ifadə azadlığı barəsində və milli azlıqlar üçün kütləvi informasiya vasitələrinin müəssərliyi baxımından “radio və televiziya və ya kino müəssisələrinin ayrı-seçkiliyə yol verməyən və obyektiv meyarlara əsaslanan lisenziyalaşdırılması” tələbini irəli sürə bilərlər. ATƏT çərçivəsində qəbul edilmiş Krakov Sənədində (6.1-ci bənd) və Cenevrə Sənədindəki hesabatda (VII fəsil) iştirakçı dövlətlər yayım kütləvi informasiya vasitələrini yalnız qanunla nəzərdə tutulan qaydada və beynəlxalq standartlara uyğun surətdə tənzimləməyi öhdələrinə götürüblər.

10. ATƏT-in iştirakçı dövlətləri milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin “öz ana dillərində məlumatları yaymaq, əldə etmək və onların mübadiləsini həyata keçirmək” hüququnu tanıyırlar (Vyana Sənədi, Humanitar və Digər Sahələrdə Əməkdaşlıq, İnsan Əlaqələri, 45-ci bənd; Kopenhagen Sənədi, 32.5-ci bənd). Bu hüquqa lisenziyalaşdırma və ya digər tənzimləmə növləri vasitəsilə xələl gətirmək olmaz.

“Yayım üçün lisenziya verməkdən imtina edilməsi konkret hallarda Avropa Konvensiyasının 14-cü maddəsi ilə birgə götürülmüş 10-cu maddə üzrə problem doğura bilər. Məsələn, lisenziya verməkdən imtina edilməsi müvafiq ərazi sakinlərinin əhəmiyyətli hissəsinin öz ana dillərində yayımdan məhrum olması ilə nəticələndikdə, bu cür problem meydana çıxıb bilər”.

Özəl kütləvi informasiya vasitələrinə gəldikdə, Avropa Şurasının Parlament Assambleyası Avropada Kütləvi İnformasiya Vasitələrində İfadə Azadlığı haqqında 1589 (2003) sayılı Tövsiyənin 17-ci bəndinin 6-cı yarımbəndində üzv dövlətləri “azlıqların dillərində özəl yayım mediasının təsis edilməsinə və fəaliyyətinə qoyulan məhdudiyətləri ləğv etməyə” sövq etdi.

11. Hər hansı tənzimləmənin mütənasibliyinə gəldikdə, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi qəti şəkildə müəyyən edib ki, İHAK-ın 10-cu maddəsi yayımın tənzimlənməsinin qanuni məqsədi özündə ehtiva etməsini və həmin məqsədə mütənasib olmasını tələb edir.

12. Audiovizual işlərin azlıqların dillərindən və ya onların dillərinə tərcüməsinin, dublyajının, sonradan sinxronlaşdırılmasının və subtitrləşdirilməsinin tənzimlənməsi – fikri ifadə etmək azadlığına uyğun olmalı, azlıqların müdafiəsinə dair beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə, eləcə də milli azlıqlara mənsub olan şəxslərlə dövlətdə çoxluq təşkil edən əhali arasında anlaşmanın, dözümlülyün və dostluğun həvəsləndirilməsinə kömək etməlidir. Tənzimləmələr azlıqların dillərində verilişlərin yayımlanmasına və ya qəbuluna müdaxilə etməməlidir.

Avropa Dil Xartiyasının 12-ci maddəsi iştirakçı dövlətlərdən tələb edir ki, tərcüməyə, dublyaja, sonradan sinxronlaşdırmaya və

subtitrləşdirilməyə yardım etmək və onları inkişaf etdirmək vasitəsilə və zəruri hallarda tərcümə və terminoloji tədqiqat xidmətlərinin yaradılması, inkişafı və maliyyələşdirilməsi vasitəsilə bölgələrin və ya azlıqların dillərində istehsal edilmiş işlərlə tanışlığı həvəsləndirsinlər.

13. MSHBP və İHAK “sərhədlərdən asılı olmayaraq” ifadə azadlığını təmin edirlər. Çərçivə Konvensiyasının 17-ci maddəsində və oxşar terminlərlə Kopenhagen Sənədinin 32.4-cü bəndində əks olunduğu kimi, transsərhəd yayımının sərbəst qəbulu milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin sərhədlər boyunca, xüsusən eyni etnik, mədəni, dil və ya dini mənsubiyyəti, yaxud ümumi mədəni irsi paylaşdıqları insanlarla azad və dinc əlaqələr qurmaq və mühafizə etmək hüququnun bir aspektidir.

Bundan əlavə, Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsinin 2-ci bəndində tənzimləməyə icazə verilməklə yanaşı, deyilir ki, “tərəflər bölgənin və ya azlığın dili ilə eyni və ya oxşar formada işlənən dildə radio və televiziya verilişlərinin qonşu ölkələrdən birbaşa azad qəbulunu təmin etməyi və həmin dildə qonşu ölkələrdən radio və televiziya verilişlərinin təkrar yayımlanmasına mane olmamağı öhdələrinə götürürlər”.

Nəhayət, transsərhəd yayımının ölkə daxilində istehsal olunan verilişlərə şərait yaratmaq öhdəliyindən dövlətləri azad etməməsi prinsipi Çərçivə Konvensiyasının 9-cu maddəsindən irəli gəlir. Çərçivə Konvensiyası üzrə Məşvərət Komitəsinin bildirdiyinə görə, “qonşu dövlətlərdən proqramların qəbulunun mümkünlüyünü milli azlıqlara aid dövlətdaxili məsələlər barədə proqramları və azlıqların dillərində proqramları təmin etmək zərurətini aradan qaldırmır” (2002-ci il, Albaniyaya dair Rəy, 50-ci bənd). Milli Azlıqların Dil Hüquqlarına dair Oslo Tövsiyələrinin 11-ci bəndində (Tövsiyəsində) daha konkret olaraq deyilir ki, “xaricdə istehsal olunan kütləvi informasiya vasitələri ilə tanışlıq imkanı lüzumsuz məhdudlaşdırılmamalıdır. Bu cür tanışlıq imkanı müvafiq azlıqların olduğu dövlətin ictimai fondlarından maliyyələşdirilən kütləvi informasiya vasitələrində azlıqlara ayrılan yayım vaxtının azaldılmasına haqq qazandırmır”.

IV. Azlıqların dillərinin təşviqi

14. Dövlətlər tərəfindən azlıqların dillərində yayımın dəstəklənməsi prinsipi müxtəlif beynəlxalq sənədlərdə əks olunmuşdur. MSHBP-nin 27-ci maddəsinə əsasən, iştirakçı dövlətlər azlıqların hüquqlarından səmərəli istifadəni təmin etməyə və azlıq qruplarının öz mədəniyyət və dillərindən istifadə etmək və onları inkişaf etdirmək hüquqlarını qorumaq üçün zəruri olan pozitiv tədbirləri görməyə borcludurlar. BMT-nin Azlıqlar haqqında Bəyannaməsinin 4-cü maddəsinin 1-ci bəndində deyilir ki, milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin öz insan hüquqlarını səmərəli həyata keçirmələrini təmin etmək üçün “tələb olunan hallarda dövlətlər müvafiq tədbirlər görməlidirlər”.

Çərçivə Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində deyilir ki, tərəflər digər vasitələrlə yanaşı, kütləvi informasiya vasitələrinin köməyi ilə “dil mənsubiyyətindən asılı olmayaraq”, insanlar arasında “qarşılıqlı hörməti, anlaşmanı və əməkdaşlığı həvəsləndirməlidirlər”. Avropa Dil Xartiyasının 7-ci maddəsinin 1(c) bəndində deyilir ki, tərəflər “bölgələrin və ya azlıqların dillərini qorumaq məqsədini təşviq etmək üçün qətiyyətli hərəkətə ehtiyac olduğu” barədə razılığa gəlirlər.

Avropa Dil Xartiyasında – 11-ci maddənin 1-ci bəndinin “a”, “b” və “c” yarımbəndləri daha konkret olaraq, bölgələrin və ya azlıqların dillərində radio və ya televiziya kanallarını yaratmaq, təşviq etmək və ya onlara şərait imkanlarını tanımaq, yaxud proqramlar hazırlamaq dövlətdən tələb edilir. Bundan başqa, eyni maddənin 1-ci bəndinin “d” yarımbəndi “bölgələrin və ya azlıqların dillərində audio və audiovizual əsərlərin istehsalını, yayılmasını həvəsləndirməyi, (yaxud) buna şərait yaratmağı” iştirakçı dövlətlərdən tələb edir.

Analoji olaraq, azlıqların dilində yayımın səmərəliliyini təmin etmək tələbatı beynəlxalq sənədlərdə aydın şəkildə qeyd olunur. Məsələn, Çərçivə Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 4-cü bəndində nəzərdə tutulur ki, “tərəflər milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin mediaya müəssərliyinə şərait yaratmaq üçün öz hüquq sistemləri çərçivəsində adekvat tədbirlər görməlidirlər”. 9-cu

maddənin 1-ci bəndi medianın müəssərliyində milli azlıqlara mənsub olan şəxslərə qarşı ayrı-seçkiliyi qadağan edir. Avropa Dil Xartiyasının 12-ci maddəsinin 1(a) bəndi iştirakçı dövlətlərin üzərinə “bölgələrin və ya azlıqların dillərində istehsal edilmiş əsərlərlə tanışlıq imkanına müxtəlif vasitələrlə şərait yaratmaq” öhdəliyini qoyur.

15. Azlıqların dilində yayımın səmərəliliyini təmin edərkən milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin sayını, təmər küzləşmiş və ya səpələnmiş halda olmalarını, eləcə də tələbat və maraqlarını dövlətlərin nəzərə almalarına dair tələblər yayım vasitələrinə buraxılma məsələsində səmərəli bərabərliyin həyata keçirilməsində dövlətlərə kömək etmək məqsədini daşıyır. Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsinin 1-ci bəndində deyilir ki, kütləvi informasiya vasitələri haqda siyasət, digər amillərlə yanaşı, “hər bir dilin vəziyyətinə uyğun olaraq” planlaşdırılmalıdır. Milli Azlıqların Dil Hüquqlarına dair Oslo Təvsiyələrinin 9-cu Təvsiyəsində daha konkret olaraq deyilir ki, yayımın vaxtı və keyfiyyəti “milli azlığın sayına və təmər küzləşməsinə mütənasib olmalı və onun vəziyyətinə və tələbatlarına uyğun olmalıdır”.

Çərçivə Konvensiyası milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin kütləvi informasiya vasitələrinə buraxılmasına şərait yaradaraq, iştirakçı dövlətlərdən tələb edir ki, mədəni plüralizmə imkan versinlər və dözümlülüyü həvəsləndirsinlər (9-cu maddənin 4-cü bəndi), eləcə də insanlar arasında qarşılıqlı hörməti, anlaşmanı və əməkdaşlığı təşviq etsinlər (6-cı maddənin 1-ci bəndi).

Avropa Dil Xartiyasının 7-ci maddəsinin 1(e) bəndi dövlətin ərazisində bölgənin və ya azlığın dilində danışan qruplar və eyni, yaxud oxşar formada olan dildən istifadə edən digər qruplar arasında əlaqələrin (o cümlədən, yayım kütləvi informasiya vasitələrinin köməyi ilə) qorunub saxlanmasının, eləcə də dövlətin ərazisində müxtəlif dillərdən istifadə edən digər qruplarla mədəni əlaqələrin qurulmasının mühümlüyünü ön plana çəkir. Eyni sənəd bölgənin və ya azlığın dilinin işləndiyi ərazidə yaşayan, lakin bu dildə danışmayan şəxslərin arzu etdikləri təqdirdə həmin dili öyrənmələrinə şərait yaradılmasını təmin etməyin vacibliyini də

vurğulayır (7-ci maddənin 1(g) bəndi). Müvafiq olaraq, azlığın dilindəki yayım milli səviyyədə münasib dərəcədə həvəsləndirilməlidir. Bu, xüsusilə səpələnmiş halda olan azlıqlara şamil edilir.

Rəhbər müddəaların bu bəndinin A, B və C yarımbəndləri yayım kütləvi informasiya vasitələrində azlıqların dillərinin dövlətlər tərəfindən təşviq edilməsi üçün tövsiyə olunan üsulların geniş siyahısını təqdim edir. Onlar dövlətlərin ən yaxşı təcrübələrini, eləcə də Rəhbər müddələrdə yer alan prinsipləri əks etdirir. Azlıqların dillərində ictimai yayım xidmətinin mövcudluğuna imkan yaratmaqdan ibarət xüsusi vəzifə ön plana çıxarılır. “Mərkəzi Avropa Təşəbbüsü”nün 1994-cü il tarixli Azlıqların Müdafiəsi üçün Sənədinin 19-cu maddəsində digər fikirlərlə yanaşı, həmçinin bildirilir ki, “televiziya və radio ictimai mülkiyyətdə olduqda, dövlətlər lazımi və mümkün hallarda təmin edəcəklər ki, milli azlıqlara mənsub olan şəxslər bu cür kütləvi informasiya vasitələrinə sərbəst buraxılmaq, o cümlədən, öz dillərində proqramlar hazırlamaq hüququna malik olsunlar”.

Avropa İttifaqı çərçivəsində qəbul edilmiş Amsterdam Müqaviləsinə Üzv olan Dövlətlərdə İctimai Yayım Sistemi haqqında 1997-ci il iyun tarixli Protokolda müəyyən edilir ki, “üzv dövlətlərdə ictimai yayım sistemi hər bir cəmiyyətin demokratik, sosial və mədəni tələbatlarına və kütləvi informasiya vasitələrində plüralizmi mühafizə etmək tələbatına birbaşa aiddir”.

Azlıqların dillərində yayımın özəl media tərəfindən həvəsləndirilməsi müxtəlif üsulların, o cümlədən, lisenziyalaşdırma vasitəsilə mümkündür. Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi üzv dövlətlərə tövsiyə edir ki, “özəl yayımçılara lisenziyaların verilməsinə görə cavabdeh olan milli qurumlar öz vəzifələrini icra edərkən mediada plüralizmin həvəsləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirməlidirlər” (Üzv Dövlətlərə Mediada Plüralizmin Həvəsləndirmək Tədbirləri haqqında R (99) 1 saylı Tövsiyəyə Əlavə, 1-ci bənd, Mülkiyyətin tənziimi: yayım və mətbuat).

ATƏT-in Cenevrə Sənədinin 7-ci fəslində digər amillərlə yanaşı, milli azlıqların dil mənsubiyyətini öz proqramlarında

nəzərə ala bilmələri üçün informasiyanın təmin edilməsi vasitəsilə elektron kütləvi informasiya vasitələrinə dövlət tərəfindən xüsusi dəstək tələb olunur.

16. Azlıqların dilində yayıma maliyyə dəstəyinin təmin olunması üçün dövlətlərə çağırış milli azlıqlara mənsub olan şəxslər üçün yayım mediasına müəssərlikdə səmərəli bərabərlik tələblərindən irəli gəlir. “Mərkəzi Avropa Təşəbbüsü”nün “Azlıqların Müdafiəsi” üçün Sənədinin 19-cu maddəsində digər məsələlərlə yanaşı, belə bir şərt irəli sürülür ki, “müvafiq dövlətin normativ aktlarına və mümkün maliyyə yardımına uyğun olaraq, dövlətlər milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin öz dillərində mediaya buraxılmaq hüququnu təmin etməlidirlər”. Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi tələb edir ki, azlıqların dillərində yayımı həyata keçirənlər kütləvi informasiya vasitələri üçün dövlət yardımından ədalətli nisbətdə pay alsınlar. Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsinin 1(f) bəndi belə bir şərt irəli sürür ki, iştirakçı dövlətlər ya “qanunun ümumiyyətlə kütləvi informasiya vasitələrinə maliyyə yardımını nəzərdə tutduğu hallarda bölgələrin və ya azlıqların dillərindən istifadə edən kütləvi informasiya vasitələrinin əlavə xərclərini ödəməli”, ya da “maliyyə yardımına dair mövcud tədbirləri bölgələrin və ya azlıqların dillərində audiovizual istehsalda da şamil etməlidirlər”.

Azlıqların dillərində audiovizual əsərlərin istehsalına və yayımına gəldikdə, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsinin 1(d) bəndi “bölgələrin və ya azlıqların dillərində audio və audiovizual əsərlərin istehsalını və yayımını həvəsləndirmək və (və ya) ona şərait yaratmaq” vəzifəsini iştirakçı dövlətlərin üzərinə qoyur. Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin “Audiovizual istehsalı az olan, yaxud coğrafi və ya dil dairəsi məhdud olan ölkələrdə və ya bölgələrdə istehsal olunan audiovizual əsərlərin Avropa televiziya bazarlarında yayılmasını və efirə verilməsini həvəsləndirmək məqsədi daşıyan Prinsiplər Toplusu” adlanan R (93) 5 sayılı Tövsiyəsində Komitə belə bir fikri vurğulayıb ki, İHAK-ın 10-cu maddəsində əks olunan azadlıqlar “audiovizual istehsalı az olan, yaxud coğrafi və ya dil

dairəsi məhdud olan ölkələrdə və bölgələrdə audiovizual əsərlərin istehsalçılara öz əsərlərini yaymaq üçün Avropa televiziya bazarlarına səmərəli çıxış imkanının verilməsi yolu ilə onlar tərəfindən səmərəli şəkildə həyata keçirilə bilər”.

Avropa Birliyi çərçivəsində qəbul edilmiş 97/36/EC sayılı Direktivin Preambulasının 31-ci bəndində “hər bir üzv dövlətin audiovizual istehsal qabiliyyəti və Avropa Birliyində daha az istifadə olunan dilləri qorumaq tələbatı nəzərə alınmaqla”, müstəqil istehsalçıların Birlik tərəfindən həvəsləndirilməsi tələbatı vurğulanır. “Müstəqil istehsalçı” termininə anlayış verərkən üzv dövlətlər “istehsal şirkəti üzərində mülkiyyət hüququ, eyni yayımçı üçün təmin edilən proqramların miqdarı və törəmə hüquqlara malik olmaq kimi meyarlara lazımi diqqət yetirməlidirlər”. (Avropa Parlamentinin və Şuranın 30 iyun 1997-ci il tarixli 97/36/EC sayılı Direktivi; həmin Direktivlə Şuranın “Üzv dövlətlərdə televiziya yayımı fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsinə aid olan, qanunla, normativ aktla və ya inzibati tədbirlə müəyyən edilən bəzi müddəaların koordinasiyası” haqqında 89/552/EEC sayılı Direktivinə əlavələr edilib).

17. Azlıqların dillərində yayım üçün imkanların yaradılması tələbi yuxarıda adları çəkilən sənədlərin çoxunun tələblərində nəzərdə tutulmuşdur. Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsinin 1(g) bəndi iştirakçı dövlətlərdən aydın şəkildə tələb edir ki, “bölgələrin və ya azlıqların dillərindən istifadə edən jurnalistlərin və kütləvi informasiya vasitələrinin digər personalının təliminə yardım etsinlər”. (119)

Göründüyü kimi, Azərbaycan özünün multikulturalizm siyasətinin həyata keçirilməsində BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa Birliyi, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, UNESKO və digər nüfuzlu beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlığa xüsusi əhəmiyyət verir.

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr ölkə Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla, digər normativ hüquqi aktlardan üstün qanuni qüvvəyə malikdir. Konstitusiyanın 151-ci maddəsinə

əsasən, “Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində daxil olan normativ hüquqi aktlar ilə (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) Azərbaycanın tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, o zaman beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir. Lakin hər bir dövlət beynəlxalq normaların tətbiqinə dair öz daxili mexanizmlərini və qaydalarını müəyyən etmək hüququna malikdir. Konkret olaraq, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr ratifikasiya edildikdən sonra ölkənin hüquq sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilir.

Azərbaycan beynəlxalq qurumların multikulturalizm, tolerantlıq sahəsində qəbul etdiyi hüquqi sənədlərə bu və ya digər formada öz münasibətini bildirir, həmin sənədləri dövlətin milli maraqlarına uyğun gəldikdə imzalayır, təsdiq edir.

Burada bir nüansa da toxunmaq istərdik. Beynəlxalq Media Diversity İnstitute (MDİ) təşkilatı 2008-ci ildə Qafqaz regionunda KİV-lərin monitorinqini həyata keçirib. Monitorinqin nəticələrinə əsasən, Azərbaycanda milli azlıqlara dair yazılan məqalələr ümumi yazılan məqalələrin 1%-dən azını təşkil edib. Ermənistanda bu göstərici 1,7%, Gürcüstanda isə 7,5% olub. Təbii ki, bu, 2008-ci ilin statistikasındır, o zamandan bu günə qədər çox şey dəyişib.

Aşağıda dünyanın bir çox dövlətlərində yaşayan milli azlıqlara həmin ölkələrin mediasında münasibət və onların KİV orqanları haqqında məlumat verməyə çalışacağıq. Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların həmin dövlətlərdə milli azlıq hesab olunduğunu nəzərə alıb, yaratdıqları internet resursları və qeydiyyatdan keçirərək fəaliyyət göstərdikləri çap media vasitələri ilə bağlı informasiya verməyi zəruri hesab edirik. Bu KİV orqanlarının hər biri ayrı-ayrılıqda Azərbaycan mədəniyyəti və tarixini fəaliyyət göstərdikləri ölkələrdə təbliğ etməklə milli və etnik qrupların bu ölkənin mədəni həyatındakı iştirakını, yerli əhali ilə qarşılıqlı münasibətlərin inteqrasiyasını dəstəkləyir. Daha çox müxtəlif ölkələrdə fəaliyyət göstərən Azərbaycan diaspor təşkilatlarının, ictimai birliklərinin təsisçiliyi ilə yaradılan bu KİV orqanlarının məqsədi həmin ölkələrdə milli

kimliklərini – adət-ənənələrini, mənəvi-əxlaqi dəyərlərini qoruma və tanıma, Vətənlə bağlılıqlarını itirməməkdir. Materiallar Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin məlumatları əsasında və fərdi araşdırmalarımız nəticəsində əldə olunub.

Gürcüstanda ötən illər ərzində etnik azlıqlarla bağlı yürüdülmən dövlət siyasətinin həyata keçirilmə mexanizmlərindən birini “Tolerantlıq və Vətəndaş İnteqrasiyasının Milli Konsepsiyası və 2009-2014-cü illər üzrə Fəaliyyət Planı” təşkil edirdi. Bu sənəd 2009-cu il may ayının 8-də 348 sayılı fərmanla təsdiqlənmişdir. Bu fərmanla Reinteqrasiya Məsələləri üzrə Dövlət Naziri Aparatına etnik azlıqlarla bağlı siyasətin işlənilib hazırlanması, koordinasiyası və hesabatın verilməsi həvalə edildi. Qeyd edilmiş proseslərin koordinasiyalı şəkildə idarə edilməsi məqsədilə, Reinteqrasiya Məsələləri üzrə Dövlət Naziri Aparatının 3 iyul 14 sayılı əmrinə əsasən, Dövlət İdarələrarası Komissiyası yaradıldı.

Komissiyanın tərkibinə Reinteqrasiya Məsələləri üzrə Dövlət Naziri Aparatının rəhbərliyi və məsul işçiləri, eləcə də müvafiq dövlət müəssisələrinin, nazirliklərin, bir sıra təşkilatların, Tbilisi şəhər bələdiyyəsi etnik azlıqların məskunlaşdığı regionların “dövlət qəyyumu-qubernator administrasiyası” nümayəndələri daxil oldular.

Vətəndaş Bərabərliyi və İnteqrasiyası Dövlət Strategiyasının və 2015-ci il Fəaliyyət Planının yerinə yetirilməsi üzrə hesabatda bu sahədə görülmüş işlərlə bağlı statistika verilib. Statistikanın hazırlanmasında Gürcüstan Hökuməti Dövlət İdarələrarası Komissiyası, həmçinin, Barışıq və Vətəndaş Bərabərliyi Məsələləri üzrə Gürcüstan Dövlət Nazirliyi Aparatı ilə yanaşı, 20-dək nazirlik iştirak edib.

Hesabat dövründə İctimai Yayım 2015-ci ilin Fəaliyyət Planı əsasında müəyyənləşdirilmiş tədbirləri həyata keçirib. Televiziya mövsümü dövründə 2-ci kanalın (“Moambe”nin) efirində abxaz, osetin, erməni, Azərbaycan və rus dillərində canlı yayımı davam etdirilib. (Mövzuların seçimi, əsasən, gürcüdüilli “Moambe”

materiallarına əsaslanaraq həyata keçirilib: konkret bir dildə olan buraxılış, təqribən 10-12 dəqiqə davam edib).

Gürcüstan İctimai Yayımı tamaşaçılarına yayım məhsulunu nəinki öz efiri, o cümlədən, regional telestudiyaların efirləri vasitəsilə də təqdim edib. Keçirilən tender əsasında İctimai Yayım 2014-2015-ci illərdə Samsxe-Cavaxeti və Kvemo-Kartli telekompaniyaların müəyyən efir vaxtını (“Praym Taym” saat 20:00-dan 23:00-a qədər) alıb.

Bolnisi telekanalı olan “Bolneli”nin efirində “Moambe” Azərbaycan dilində, Ninodzmındanın “Parvana” TV-də və “ATV 12”-də “Moambe” erməni dilində, Zuqdidinin “Odişi” kanalında “Moambe” abxaz dilində yayımlanır. Bu məhsulları partnyor televiziya da canlı yayımda efirə verirlər. Yerli stansiyalar verilişləri səhər və axşam saatlarında təkrar şəkildə yayımlamaq imkanına, eləcə də yayıma qədər və ya ondan sonra efirdə reklam yerləşdirmək hüququna malikdirlər.

Oktyabr ayına qədər həftəlik “Çveni ezo” verilişi İctimai Yayımın efirində hər həftənin şənbə günü saat 17:00-da yayımlanırdı. 2015-ci il ərzində bu veriliş telejurnal simasını daşımış, əsas tematikasını isə etnik azlıqlar, mədəniyyət, ənənələr və problemlər təşkil etmişdir.

Gündəlik olaraq saat 23:00-da 2-ci kanalın efirində rusdilli televiziya informasiya-analitik veriliş – “İndiki zaman” efirdə yayımlanır. Bu veriliş Azad Avropa, Azadlıq Radiosu və Amerikanın Səsi radiosunun birgə layihəsini təşkil edir və Gürcüstan, Estoniya, Latviya, Litva, Moldova, habelə Ukraynada fəaliyyət göstərən ictimai və özəl yayım şirkətlərlə əməkdaşlıq şəklində həyata keçirilir.

Həmçinin, hesabat dövründə, etnik azlıqların dillərində “Pirveli radio”nun efiri ilə yayım davam etdirilib. İl ərzində etnik azlıqların dillərində “Moambe”nin yeni xəbərlər kollajının audio versiyası yayımlanıb. Abxaz, osetin, Azərbaycan, erməni və rus dillərində informasiya buraxılışlarına həftədə bir dəfə olmaqla kürd dilində radio proqram da əlavə olunub.

Rəqəmsal yayıma keçidlə əlaqədar olaraq, Rəqəmsal Yayım Agentliyi azlıqların dillərində (10 000 Azərbaycan dilində, 10 000 rus dilində, 10 000 erməni dilində) informasiya bukletləri hazırlayıb və onların paylanması işi Dövlət Qəyyumu-Qubernatoru Administrasiyası və yerli özünüidarə orqanları vasitəsilə həyata keçirilib.

2015-ci ildə qeyri-gürcüdülli dövrü mətbuata maliyyə dəstəyinin göstərilməsi davam etdirilib. Ermənidilli qəzet “Vrstan” və azərbaycandilli qəzet Gürcüstan Maliyyə Nazirliyinin yardımı ilə dərc edilib. Qəzetlər həm Tbilisidə, həm də etnik azlıqların məskunlaşdığı regionlarda yayılır.

Etnik azlıqlar üçün media və informasiyanın əlçatan olmasını təmin etmək istiqamətində hesabat dövründə Cəzaçəkmə və Probasiya Nazirliyi, İdman və Gənclərlə İş üzrə Nazirlik öz səlahiyyəti çərçivəsində aktiv fəaliyyət həyata keçirib.

Cəzaçəkmə və Probasiya Nazirliyi ilə Barışıq və Vətəndaş Bərabərliyi Məsələləri üzrə Gürcüstanın Dövlət Naziri Aparatının birgə Əməkdaşlığı çərçivəsində 2015-ci il martın 11-dən ayda 2 dəfə, bütün penitensiar müəssisələrin kitabxanalarına azərbaycandilli “Region press” və “Gürcüstan”, eləcə də ermənidilli “Vrstan” qəzetləri verilir. Qeyd edilmiş çap mətbuatı bütün məhkumlar üçün əlçatandır. Penitensiar müəssisələrdə, həmçinin, türk və rus dillərində televiziya kanalları da məhkumlar üçün əlçatandır.

İdman və Gənclərlə İş Nazirliyinin dəstəyi ilə etnik azlıq nümayəndəsi jurnalistlər üçün AGFM radiosunda (Azərbaycan dilində olan gürcü radiosu) “Kütləvi kommunikasiyada radio jurnalistika” layihəsi – təlim kursu həyata keçirilib. Layihə radio jurnalisti peşəsi ilə maraqlanan etnik azərbaycanlı gənclərin nəzəri və praktiki qabiliyyət və bacarıqlara yiyələnmək keyfiyyətlərini nəzərdə tuturdu. Layihə nəticəsində AGFM radiosunda 5 azərbaycanlı gənc işlə təmin olunubdur.

2015-ci ildən etibarən Kvemo-Kartli regionunda, gürcü-Azərbaycan dillərində “Bolnisi” qəzeti çap olunur. Həmçinin, www.bolnisi.ge. internet portalı da fəaliyyət göstərir. Zalqada

“Trialetis Ekspresi”, Tetridzğaro bələdiyyəsində aylıq “Didqorelebi” qəzetləri dərc edilir. Bu qəzetlər vasitəsilə qeyri-gürcüdüilli əhaliyə lazımi informasiya çatdırılır. Samsxe-Cavaxeti regionunda gürcüdüilli regional həftəlik “Samxretis Karibçe” qəzeti də dərc olunur. (120)

“**Gürcüstan azərbaycanlıları**” qəzeti 2008-ci ildən “Gürcüstan Mənim Vətənimdir” Cəmiyyəti tərəfindən nəşr olunur. Qəzetdə Gürcüstan azərbaycanlılarının problemlərinə geniş yer verilir. Bundan başqa, qəzet kollektivinin əsas məqsədlərindən biri bu ölkədə yaşayan azərbaycanlıların hüquqi maarifləndirilməsi işinə töhfə verməkdir. Bu məqsədlə qəzetdə mütəmadi olaraq yeni qəbul olunmuş qanunların Azərbaycan dilində mətnləri dərc olunur və hüquqşunasların şərhləri verilir.

www.gak.ge – Gürcüstan Azərbaycanlıları Konqresinin internet səhifəsidir. Sayt sadə və gözəgəlimli dizaynlıdır. İnformasiya bolluğu diqqəti cəlb edir. “Qəzet”, “Video”, “Fotoqalereya” bölümləri vardır. Borchali.net portalına keçid verilir.

“**Region Press**” qəzeti 2008-ci ildən Gürcüstanda Marneuli Azərbaycanlılarının Mədəniyyət Mərkəzi tərəfindən nəşr olunur. Burada Mədəniyyət Mərkəzinin fəaliyyəti, keçirdiyi tədbirlər, eləcə də Azərbaycan-Gürcüstan əlaqələri ilə bağlı məlumatlara geniş yer verilir. Qəzet Azərbaycan mədəni irsinin təbliğinə də xüsusi əhəmiyyət verir. Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlı gənclərin təhsil səviyyəsinin yaxşılaşdırılması və cəmiyyətə inteqrasiyası sahəsində mövcud problemlər qəzetin diqqət yetirdiyi əsas mövzulardandır.

“**Ziya**” qəzeti Gürcüstan Azərbaycanlıları Ziyalılar Birliyinin mətbu orqanı olaraq 2006-cı ildən nəşr edilir. Qəzetdə Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlı ziyalılar haqqında maraqlı məlumatlara, habelə, soydaşlarımızın təhsil sahəsində qarşılaşdığı problemlərlə əlaqədar materiallara kifayət qədər geniş yer ayrılır.

Türkiyə 2000-ci ildə Avropa Birliyi (AB) ilə əməkdaşlığın bütün şərtlərini özündə birləşdirən Birliyə Qoşulma Sənədi qəbul edərək, onun çərçivəsində üzərinə qoyulan öhdəliklərin yerinə

yetirilməsinə başlayıb. Lakin AB-nin Türkiyə üzərinə qoyduğu tələblər, sadəcə, Helsinkidə qəbul edilmiş öhdəliklərin yerinə yetirilməsi ilə bitmirdi. Avropa Birliyi Türkiyə üzərinə bəzi “şərtlər” də qoyurdu. Bu şərtlər içərisində milli azlıqların hüquqlarının qorunması, xüsusilə Türkiyədə kürdlərə münasibət AB-nin daima diqqətində olan məsələlərdəndir. Türkiyə hökuməti kürd məsələsinin onun daxili işi olmasını dəfələrlə qeyd etməsinə baxmayaraq, AB hələ də Türkiyədə insan hüquqları və milli azlıqlara (xüsusilə kürdlərə) münasibətin Avropa standartlarına uyğun olmadığını iddia edir.

1998-ci ildən etibarən, Avropa Birliyinin Türkiyəyə təqdim etdiyi İnkişaf məruzələrinin hamısında (2006-ya qədər) Türkiyənin milli azlıqlara münasibətinin AB standartlarına uyğun gəlmədiyini bəyan edilmişdir. Məsələn, 1998-ci ildə verilmiş İnkişaf məruzəsinin “Milli azlıqların hüquqları və onların qorunması” bölməsində Lozanna sazişinə (1923) əsasən, Türkiyədə ermənilər (50 min), yəhudilər (25 min), yunanlar (5 min) olmaqla 3 milli azlığın yaşadığı qeyd edilir. Bununla yanaşı, Türkiyədə sayı 8-15 milyon arasında dəyişdiyi təxmin edilən kürdlər də yaşayır.

2000-2001-ci illərdə Türkiyəyə təqdim olunan İnkişaf məruzələrində AB Türkiyənin Milli azlıqların qorunması üçün Avropa Şurası Çərçivə Sazişini imzalamadığını və Lozanna sazişində nəzərdə tutulan milli azlıqlardan başqa (bunlar ermənilər, yəhudilər və yunanlardır) digər milli azlıqların hüquqlarını tanınamaması ilə bağlı məsələdə heç bir irəliləyişin baş verməməsindən narahatlığını ifadə edirdi. Xüsusilə, televiziya yayımı və təhsil sahəsində milli azlıqların hüquqlarının qorunmadığını vurğulayan AB Komissiyası 3984 sayılı qərarla dünyəvi mədəniyyətin, elmin inkişafına fayda verən dillər istisna olmaqla, radio və televiziya verilişlərinin, yalnız, türkcə yayımına icazə verildiyini bildirirdi. Bəzi hallarda istisnalarla kürd dilinin işlədilməsinə icazə verilirdi. Təhsil sahəsində isə xüsusi icazə olmazsa, Türk dilindən savayı digər dillərin işlədilməsi qadağan olunmuşdur.

2001-ci ildə təqdim olunan məruzədə Türkiyəni, təqribən,

eyni məsələlərdə günahlandıran AB bildirirdi ki, başda radio və televiziya sahəsi olmaqla, milli azlıqların hüquqları sahəsində cüzi yaxşılaşmalar (məs: kürdcə mahnılar və məhəllə reportajlarının aparılmasına icazə verilməsi) gözə çarpsa da, təhsil sahəsində bunu söyləmək olmaz. Hətta, Konstitusiyaya islahatında da türk dilindən başqa digər dildə təhsilin aparılmasına qadağa qoyulmuşdur. (121)

Avropa Birliyi, yalnız, 2004-cü ildə verdiyi məruzədə milli azlıqlar məsələsində Türkiyədən nisbətən razılığını ifadə edirdi. Bu, əsasən, Konstitusiyaya dəyişikliyi nəticəsində türkcədən savayı, digər dillərin işlədilməsi üzərinə qoyulan qadağanın götürülməsi ilə əlaqədar idi. Yəni, 2004-cü ildən başlayaraq, kürd dili daxil olmaqla bütün dillərdə radio, televiziya yayımlarına və bu dillərin öyrənilməsi prosesinin sərbəstləşdirilməsinə icazə verildi.

2006-cı il məruzəsində isə Avropa Birliyi Komissiyası Diyarbəkirdə iki yerli televiziya kanalına və Şanlı Urfada radio kanalına kürd dilində yayıma icazə verilməsindən bəhs edirdi. Ancaq sənəddə kino və musiqi proqramları istisna olmaqla, digər proqramların yayımına konkret müddətin qoyulması, kürd dilini öyrədən proqramların yayımına isə icazə verilməməsi qeyd edilirdi.

30 sentyabr 2013-cü ildə Baş nazir Rəcəb Tayyib Ərdogan (hazırda prezident – N.N.) “Demokratikləşmə Paketi” adlanan islahatlar paketinin məğzini Ankarada keçirdiyi mətbuat konfransında jurnalistlərə açıqladıqdan sonra gərginliyə bir müddət ara verildi. “Demokratikləşmə Paketi”ndə milli azlıqlara daha geniş haqlar verilməsi, siyasi azadlıqların genişləndirilməsinə dair maddələr əks olunurdu. Burada nəzərdə tutulan islahatların bir qismi qanunlarda dəyişiklik olunmasını, bir qismi hökumətin qərarlarının qəbul edilməsini, bəziləri isə inzibati idarəetmə orqanlarının təlimatlarında düzəlişləri tələb edirdi.

Bu islahatlar Türkiyədə xüsusilə kürd milli azlığı ilə on illərdir davam edən münaqişənin aradan qaldırılmasında əsas həlledici işlər hesab edilir. (122)

2016-cı ildə Türkiyənin Basın Yayın Komissiyası vaxtaşırı

ölkədə nəşr olunan milli azlıqların qəzetlərinə maliyyə dəstəyinin veriləcəyini bəyan etmişdi. Bu dəstəyin ermənilər, yəhudilər və yunanların mətbu orqanlarına veriləcəyi nəzərdə tutulurdu.

Türkiyədə erməni qəzetləri sırasında "Aqos" və "Jamanak" daha nüfuzlu hesab olunur. Həftəlik nəşr olunan "**Aqos**" Türkiyə erməniləri üçün nəzərdə tutulmuş bir qəzetdir. Qəzet İstanbulda yaşayan erməni yazarlar tərəfindən yaradılıb. Hrant Dink, Luiz Bakar, Haratyun Şeşetyan 1996-cı ildə qəzetin ilk sayını çap etdiriblər.

19 yanvar 2007-ci ildə Hrant Dinkin qəzetin redaksiyası qarşısında ödürülməsi "Aqos"un şöhrətini daha da artırdı. Uzun müddət Türkiyə televiziya kanallarında və digər mətbuat orqanlarında "Aqos" haqqında məqalə və reportajların hazırlanması ilə qəzetin tirajı 5 minə qədər yüksəldi. Hrant Dinkin ölümündən sonra baş redaktor vəzifəsini Etyen Mahçupyan tutmuşdur. 2010-cu ildən etibarən isə qəzetin baş redaktoru Rober Kopdaşdır. Qəzet həftədə bir dəfə nəşr edilir. Ümumi səhifə sayı 24-dür (4 səhifəsi ermənicə, 20 səhifə isə türkcə nəşr edilir).

Qəzet erməni millətçiliyini təbliğ edir. Hər sayında qondarma erməni soyqırımına və Türkiyə ermənilərinin gündəlik yaşama və sosial problemlərinə geniş yer ayıran qəzetin missiyası qondarma erməni soyqırımının Türkiyə tərəfindən tanınması, Türkiyə ilə Ermənistan arasında əlaqələrin yaxşılaşdırılması və Türkiyə ermənilərinə daha çox imtiyazlar verilməsidir.

Qəzet həm də separatçı "Dağlıq Qarabağ Respublikası"nın tanınmasını müdafiə edir.

"**Jamanak**" 1908-ci ildən etibarən gündəlik nəşr olunan qəzetdir. Qəzet İstanbul şəhərində nəşr edilir və burada yaşayan ermənilərin öz dillərində gündəlik xəbər əldə etməsi məqsədi daşıyır. 1908-ci ilin 28 oktyabr tarixində ilk sayı çap olunan qəzet yüz ildən çoxdur ki, fasiləsiz nəşr edilir. Qəzetin ilk baş redaktoru Sarkis və Misak Kaçuryan qardaşları olmuşlar. Osmanlı ermənilərindən olan bu qardaşlar İstanbul şəhərində ermənilərin gündəlik xəbər əldə etmələri məqsədi ilə qəzet açmaq qərarına gəlmişdilər. İstanbulda yaşayan bir neçə varlı erməni tacirin maddi

yardımı ilə qəzet üçün lazım olan avadanlıqlar qısa zamanda alınmışdır. İlk illərdə qəzet 15 min tirajla çap olunurdu. 1930-cu ildə qəzetin tirajı 3 minə, 2009-cu ildən isə 2 minə enmişdir. Bunun səbəbi isə qəzetin son illər yaşadığı maddi problemlər olmuşdur. Qəzet hazırda İstanbulun “Qurtuluş” səmtində fəaliyyət göstərir. Həftədə altı dəfə nəşr edilən qəzetdə Türkiyədə yaşayan ermənilərin gündəlik yaşamı və sosial problemləri haqqında daha çox yazılar verilir.

“Jamanak” Türkiyədə ən uzun müddət yayımlanan qəzetdir. Fasiləsiz olaraq fəaliyyət göstərən qəzet (məüyyən səbəblərlə bağlı) indiyə qədər cəmi 5 dəfə çap edilməmişdir.

“Nor Marmara” (Նոր Մարմարա) İstanbul şəhərində gündəlik nəşr olunan qəzetdir. Qəzet 1940-cı ildən nəşr olunur. Nəşr dili ermənicə olan qəzet Türkiyədə yaşayan ermənilərin gündəlik həyatını işıqlandırır.

Rusiyada yaşayan bir çox milli azlıqların mətbu nəşrləri fəaliyyət göstərir və lokal şəkildə yayılır. Federasiyanın müxtəlif vilayətlərində Azərbaycan, gürcü, erməni, qazax, qırğız, özbək diasporunun bir neçə saytı və qəzeti işıq üzü görür.

Rusiyada milli azlıq şəklində yaşayan kürdlərin “Kurdistan.ru” adlanan saytı var. Saytdakı yazılar rus və kürd dillərindədir. Burada, əsasən, sosial-siyasi sahəyə aid xəbər və məlumatlar, foto-video materiallar yayımlanır. Sayt ümumilikdə “Xəbərlər”, “Məqalələr”, “Nümayəndəlik”, “Diaspora”, “Foto”, “Video”, “Sorgu”, “Arxiv”, “Kitablar”, “Axtarış” və “Əlaqə” bölmələrindən ibarətdir. (123)

Flnka.ru saytı Federal Ləzgi Milli-Mədəni Muxtariyyətinin (Rusiya Federasiyası) saytıdır. Sayt 4 dildə – rus, ingilis, Azərbaycan və ləzgi dillərində məlumat və xəbərlər yayımlayır. Saytda ləzgi xalqına, eləcə də bütün dünyada gedən proseslərə aid müxtəlif aktual xəbərlər, ləzgilərə aid vacib informasiyalar, onların gündəlik həyatı haqda məlumatlar (yazılı, foto və video materiallar) yayımlanır. (124)

Lezgi-yar.ru ləzgilərin maraqlarını təmsil edən bir tanıtım və xəbər saytdır (RF). Burada rus və ləzgi dillərində informasiya və məlumatlar yayımlanır. Saytda, əsasən, Dağıstanda yaşayan ləzgi xalqının gündəlik həyatına dair məlumatlar, onların yaşadıkları bölgələr haqda xəbərlər verilir. Saytda yazılı materiallarla yanaşı, foto və video materiallar da yayımlanır. (125)

Lezgichal.ru saytı tamamilən ləzgi dilindədir (RF). (126)

Lezgiland.moy.su ləzgi xalqının postsovet məkanında qeydiyyatdan keçmiş və onların maraqlarını təmsil edən bir saytdır (RF). Saytda ləzgi və rus dillərində məlumatlar və məqalələr yayımlanır. Bundan başqa, saytda foto və video materiallar da yerləşdirilir. (127)

Lezqinka.com “Lezqinka” adlı Dağıstanın Dövlət Akademik Əməkdar Rəqs Ansamblına aid rəsmi saytdır (RF). Saytdakı yazılar rus və ingilis dillərindədir. Saytda ansambla aid müxtəlif məlumat və xəbərlər yayımlanır. (128)

Lezginский.narod.ru ləzgilərin maraqlarını təmsil edən sosial-iqtisadi yönümlü bir saytdır (RF). Saytdakı bütün yazılar rus dilində yayımlanır. Saytda əsasən ləzgi xalqının gündəlik həyatı, mədəniyyəti, ədəbiyyatı və dilinə dair müxtəlif məlumatlar və xəbərlər paylaşılır. (129)

Odnaselchane.ru ləzgilərin maraqlarını ifadə edən tanıtım saytıdır (RF). Burada yazılar rus dilində yayımlanır. Əsasən, ləzgilərin tarixinə, mədəniyyətinə və mətbəxinə aid məlumatlar yerləşdirilir. Facebook, VK, Twitter, OK və İnstagram səhifələrinə keçid saytın əsas səhifəsinin sol küncündə yerləşdirilmişdir. (130)

Suleiman-stalskiy.ru Dağıstan Respublikasının Suleyman-Stal rayonunun rəsmi saytıdır (RF). Burada rayonun İcra Hakimiyyətinin gördüyü işlər, rayon sakinlərinin gündəlik həyatı və rayon haqda mühüm xəbərlər və məlumatlar yayımlanır. Saytdakı yazılar rus dilindədir. (131)

Derbent.ru bütün dünyada, xüsusən Dərbənddə yaşayan ləzgi xalqının maraqlarını təmsil edən tanıtım və xəbər saytıdır (RF). Saytda rus və ləzgi dillərində müxtəlif məlumatlar və yazılar yayımlanır. Saytın “Şəhər”, “Administrasiya”, “Deputatlar

məclisi”, “Sənədlər” və “Konkurslar” bölmələri var. Axtarış prosesinin təşkil edilməsi üçün xüsusi “Axtarış” bölməsi yaradılıb. Saytda yayımlanan ən son xəbərlərlə “Xəbər lenti”ndə tanış olmaq olar. Bunlardan başqa, saytın “Tədbirlər” və “Layihələr”, “Məlumat ismarıcları” və “Sorğu” adlı alt bölmələri vardır. (132)

Dugullooms.com ləzgi xalqının xalçaçılıq nümunələrini əks etdirən bir saytdır (RF). Saytdakı bütün yazılar ingilis dilindədir.

(133)

“Baku” jurnalı 2007-ci ildən Rusiyada nəşr edilən, öz oxucularını Xəzər sahilindəki qədim Odlar Yurduunun zəngin mədəniyyəti, tarixi, gözəl və mudrik ənənələri ilə tanış etməklə bərabər, həm də azərbaycanlıların muasir həyatı haqqında söhbət açan son dərəcə muasir jurnaldır. Bir neçə dildə nəşr olunur. Jurnal Azərbaycanın və onun paytaxtının bütün dünyada keyfiyyətə yeni şəkildə “kəşf olunmasına”, bu xalqın ən ülvi və gözəl cəhətlərini üzə çıxarmağa çalışır. Rubdə bir dəfə nəşr edilən “Baku” jurnalı həm də dünyada dəbdə olan trendlər aləmində bələdçidir.

Jurnalın ingilisdilli versiyasına 2002-ci ildən start verilib. Dünyanın ən yaxşı dizaynerləri və foto rəssamları bu versiya üçün əmək sərf ediblər. Onlar Azərbaycanın planetimizin istənilən guşəsindəki oxucuya daha yaxın, daha doğma olmasına kömək edirlər. “Baku” jurnalı dünyanın ən müxtəlif guşələrində yaşayan dostlarını birləşdirən beynəlmiləl nəşrdir.

www.baku-media.ru – “Baku” jurnalının internet səhifəsi hərtərəfli göz oxşayan, mükəmməl dizaynı, tam müasir texnoloji metodlarla möhkəmləndirilmiş virtual modeldir. “Əsas səhifə”, “Jurnal”, “Bloqlar”, “Yolgöstərən”, “Musiqi”, “Video”, “Abunə” və “Əlaqə” bölmələri ayrı-ayrılıqda alt-kateqoriyalarla müşayət olunur.

“Yolgöstərən” Azərbaycan tarixi, mədəniyyəti, musiqisi və mətbəxini yüksək zövqlə təbliğ edən xüsusi bir səhifədir. Həmin bölümə daxil olarkən ilk olaraq Bakının peyklə çəkilmiş xəritəsi göz önünə gəlir, sonra 3D texnologiyası ilə hazırlanmış yaxınlaşdırma metodu ilə sanki füsunkar, modern və dəbdəbəli

Bakıya daxil olunur. Jurnalın internet saytında bütün saylarını arxivdən əldə etmək mümkündür.

“Birlik” jurnalı “Birlik” Cəmiyyəti tərəfindən Rusiya Federasiyasında 2002-ci ildən nəşr olunur. Jurnalda Azərbaycan haqqında maraqlı məlumatlar, Qarabağ münafişəsi ilə bağılı həqiqətləri əks etdirən materiallara geniş yer verilir.

www.azeri.ru – Rusiyadakı azərbaycanlıların vahid informasiya portalıdır. Portal 2002-ci ildən fəaliyyətdədir, analitik yazıları, tematik icmallar, tariximiz haqda dərin ensiklopediya, milli mədəniyyət, mətbəx, musiqimiz haqda böyük informasiya bazasına malikdir. Portalın əsas oxucuları Rusiyada yaşayan azərbaycanlılardır. Rusiya mətbuatı bir çox hallarda azeri.ru-ya istinad edir. Hec bir siyasi partiyaya və ya fərdə tabe deyil. (134)

www.vakmos.org – Ümumrusiya Azərbaycanlıları Konqresinin (Konqresin fəaliyyəti 2017-ci ilin may ayında Rusiya Ədliyyə Nazirliyinin iddiası əsasında bu ölkənin Ali Məhkəməsi tərəfindən dayandırılıb) rəsmi internet səhifəsidir. Saytın məşətində Bakı və Moskvanın ən tanınmış yerlərini əks etdirən fotoları yerləşdirilib. Uğurlu rəng seçimi, yığcamlılıq və çeviklik saytın yarlığıdır. Diqqətçəkən məqam Azərbaycan və Rusiya xəbərlərinin ayrı-ayrı bölmələrdə verilməsidir. Saytın sağ kolonunda isə bir çox əlaqəli dövlət qurumlarının, təşkilatların, KİV-in saytlarına keçidlər verilib. Sosial şəbəkələrdə paylaşmaq üçün linklər, Azərbaycanla bağılı fotosessiya, elan və anonslar sayta əlavə çalar verir. (135)

www.amor.az – “AMOR” Rusiya Azərbaycan Gənclər Təşkilatının rəsmi internet səhifəsidir. Uyğun rəng seçimi, mükəmməl dizayn, dolğun informasiya bazasına görə, Azərbaycan diasporunun virtual aləmdə lider hesab edilən internet resurslarından biridir. Azərbaycan həqiqətlərinin Rusiya və dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında xüsusi yer tutur. “AMOR” Rusiya Azərbaycan Gənclər Təşkilatının məqsədi Azərbaycan mədəni irsinin, Azərbaycan milli-mədəni dəyərlərinin qorunması, sosial, bədii, təhsil təşəbbüslərinin dəstəklənməsi, Rusiya cəmiyyətinin mədəni həyatına Azərbaycan gənclərinin daha yaxşı inteqrasiyası,

təhsilin inkişaf etdirilməsi, ailə və cəmiyyətin mənəvi, əxlaqi əsaslarını qorumaq, möhkəmləndirmək, dostluq, etimad və xalqlar arasında anlaşmanın təşviqidir. Saytda AMOR-un Rusiya regionları üzrə nümayəndəliklərinin fəaliyyəti interaktiv xəritə ilə verilib. Foto seçimi keyfiyyətlidir, məqalələr məzmun və informasiya yuku baxımından dolğundur. Portalda müasir texnoloji yeniliklər tətbiq olunur. Belə ki, sosial şəbəkələrə keçidlər, o cümlədən, AMOR TV və AMOR FM aktiv fəaliyyət göstərir. (136)

Rusiyada diaspor təşkilatlarımızın fəaliyyətini araşdırmaqla məşğul olan yazıçı-publisist Ramin Məmmədov bu ölkədə fəaliyyət göstərən 40-dan çox mətbuat vasitələri barədə informasiya toplaya bilib. "Vmeste", "Ulu torpaq", (1999, Sankt-Peterburq), "Media-forum" (1999, Moskva), "Azəri" (1999, Moskva), "Dostluq-Drujba" (1999, Nijni-Novqorod), "Azərros" (2000, Moskva), "Azəri" (2000, Sankt-Peterburq), "Azerbaydjan XXI vek" (2000, Moskva), "Araz" (2000, Kurqan), "Asudə vaxt" və "Millətin qəzeti" (2001, Moskva), "Azerbaydjan-media" (2001, İvanovo), "Strana Oqney" (2001, Novqorod), "Azerbaydjanskiy Konqress", "Son variant" və "Azerbaydjanskiy Konqress" (2002, Moskva), "Vətən" (2002, Yoşqar Ola), "Qolos Azerbaydjana" (2002, Ulyanovsk), "Ozan" (2002, Çelyabinsk), "Odlar Yurdu" və "Dostluq-Drujba" (2002, Tümen), "Dialog sivilizatsiy" (2002, Sankt-Peterburq), "Birlik" (2002, Voronej), "Azerbaydjantsı Kaluqi" (2003, Kaluqa), "Azerbaydyan" (2003, Yekaterinburq), "Vətən" (2003, Saratov), "Dostluq-Drujba" (2003, Rostov), "Birlik" (2003, Surqut), "Birlik" (2003, Xanti-Mansiysk), "Azərbaycan diasporu" (2004, Moskva), "Ocaq" (2005, Samara), "Azerbaydjanskaya diaspora v Rossii" (2006, Kazan), "Salam press" (2006, Moskva), "Oqni Vostoka" (2006, Belqorod), "Al-Xayat" (2006, Nijni-Novqorod), "Odlar Yurdu-Strana Oqney" (2006, Saratov), "Azerros v İrkutskoy oblasti" (2006, İrkutsk), "Ya-qrajdanin" (2007, Moskva), "Birlik-Yedinstvo" (2007, Barnaul), "Odlar Yurdu" (2007, Novosibirsk), "Azerbaydjanskiy Konqress v Tambove" (2007, Tambov), "Baku" (2008, Moskva),

"Qrajdanskaya solidarnost" (2008, Volqoqrad), "Azerros v Nijnem Novqorode" (2010, Nijni-Novqorod) adlı qəzet və jurnallar diaspor təşkilatlarımızın mətbu orqanları kimi təsis olunmuşlar. Onların bir çoxu bu gün də fəaliyyətini davam etdirir.

Almaniya 1992-ci ildə Avropa Şurasının "Regional dillər və azlıqların dilləri Xartiyası"nı imzalayan ilk dövlətlərdən olub. (137)

Bu ölkədə alman dilində olmayan 3 min mətbuat orqanı, 20 tele və radio kanal fəaliyyət göstərir. Onlar, əsasən ingilis, rus və türk dillərində yayımlanır. Ümumiyyətlə, Almaniya immiqrantlara bütün yollar açıqdır. (138)

Almaniya vətəndaşı olan 91 nəfərdən 9-u əcnəbidir. Lakin Almaniya "əcnəbi" sözü alman dilində diskriminativ səsləndiyi üçün istifadə edilmir. Hər bir Almaniya vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsində milliyyət yerində "alman" yazılır. Bu səbəbdən də, vətəndaşlıq almış immiqrantları "miqrasiya fonlu" vətəndaş adlandırırlar. Bu cür vətəndaşlar Almaniya 15 milyon nəfərdir, bu isə o deməkdir ki, onlar bu ölkə əhalisinin 18%-ni təşkil edirlər. Almaniya vətəndaşlığı olmayan əcnəbilər sırasında türklər – 2,527 milyon, italyanlar 761 min, polyaklar 638 min, ruslar 571 min nəfər təşkil edir.

"Azərbaycan" radiosu Azərbaycan Akademik Birliyi tərəfindən 2002-ci ildən Almaniya yayımlanır. Radioda Azərbaycan haqqında proqramlara – mədəniyyət, tarix və xəbər verilişlərinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Radio Almaniya yaşayan azərbaycanlıları informasiya ilə təmin etmək, onların öz dilini, adət-ənənələrini yaşatmasına yardım göstərmək məqsədində xidmət edir.

www.asav.org – Azərbaycan Akademik Birliyinin internet səhifəsidir. 2001-ci ildə Almaniyanın Boxum şəhərində yaradılıb. Alman və Azərbaycan dillərində yayımlanır. "Aktual", "Təşkilat haqda", "Media", "Nəşrlər", "Azərbaycan haqda" məlumatlar saytın səhifəsində ayrıca linklərdə göstərilib.

www.vasw.de – Azərbaycanlı Tələbələr və Elmi İşçiləri Birliyinin (Almaniya) internet səhifəsidir. Sayt Azərbaycan və

alman dillərində yayımlanır. “Ana səhifə”, “Berlin”, “Fotoalbom”, “Almaniya” keçidləri vardır. (139)

ABŞ-da Alman dilində olan qəzetlərin tarixi qədimdir. Hələ, 1776-cı ilin 5 iyul tarixində ilk dəfə alman qəzeti olan “Pennsylvanische Staatsbote” Konqres tərəfindən Müstəqillik Bəyannaməsinin imzalanması haqda xəbəri yayımlamışdır. Eləcə də Bəyannamənin mətnini alman dilinə tərcümə etmişdir. XIX əsrdə almandilli qəzetlərin nüfuzunun artması onların saylarının çoxalmasına gətirib çıxardı. Lakin Birinci Dünya Müharibəsi dövründə oxucuların sürətlə azalması səbəbindən qəzetlərin çoxu bağlandı. Bir çox almandilli qəzetlər bu günə kimi fəaliyyət göstərir. Məsələn, Vaşinqtonda buraxılan almandilli qəzet “Washington Journal” 1834-cü il 24 dekabr tarixindən fəaliyyət göstərir və ən qədim tarixi olan mətbu nəşr hesab edilir.

1980-ci ildən ABŞ-ın Kaliforniya ştatının Pasadena şəhərində “Massis” (Умұһу) adlı ermənicə qəzet çap olunur. Qəzet Hnçak təşkilatının rəsmi orqanı hesab olunur və həftədə bir dəfə nəşr edilir.

www.usazeris.org – ABŞ Azərbaycanlıları Şəbəkəsinin (US Azeris Network-USAN) internet səhifəsidir. “Hadisələr”, “Media mərkəz”, “Təşkilat”, “Buraxılışlar”, “Töhfələr”, “Əlaqə” bölümü saytın əsas xəbər keçidləridir. ABŞ Azərbaycanlıları Şəbəkəsi (USAN) bütün ABŞ-ın Azərbaycan, türk və digər diaspor və icma təşkilatları, qrup, cəmiyyət, koalisiya, şəbəkə, assosiasiya və klublarını bir arada cəmləşdirir. Şəbəkə Azərbaycan-Amerika potensial seçicilərinin bir araya gətirilməsinə cəhd edir. USAN seçiciləri səsvermə və seçici qeydiyyatı ilə bağlı maarifləndirmək, Amerika siyasi debatında onların iştirakını təmin etmək, səsvermədə iştirakı fəallaşdırmaq və aktiv seçici potensialına çevrilmək imkanlarının artırılmasına çalışır. Bu məqsədlə saytın elə girişindəcə ABŞ-ın elektron seçici xəritəsi verilib ki, bu ölkənin azərbaycanlı vətəndaşları bundan asanlıqla yararlı bilirlər. (140)

www.azeris.org – Amerika-Azərbaycan Şurasının internet səhifəsidir. Sayt müasir texnoloji metod və dizaynla hazırlanıb. “Press-Center”, “Take action”, “Activities” linkləri ön səhifədə verilib ki, bu linklərə toxunmaqla zəngin və operativ məlumatlarla dolu yeni kateqoriyalara daxil olmaq mümkün olur. Ancaq ingilis dilində fəaliyyət göstərən saytda təşkilatın son illərdə gördüyü işlər, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı bütün məlumatlar, Azərbaycan ictimai-siyasi həyatında baş verən ən önəmli xəbərlər, Azərbaycan-ABŞ əməkdaşlığı, Azərbaycanın qarşılaşdığı problemlər haqda ətraflı məqalə, analitik yazılar və şərhlər əks olunub. (141)

www.usacc.org – Amerika-Azərbaycan Ticarət Palatasının (USACC) internet səhifəsidir. Azərbaycan diasporunun internet məkanında ən uğurlu layihələrindən saymaq olar. Səhifə dizayn və sadəliyi ilə göz oxşayır. Müasir dizayn texnologiyalarından yararlanılıb və bu, səhifənin asan izlənməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Haqqımızda, Azərbaycan haqda, üzvlər, xəbərlər və nəşrlər, layihə və hadisələr, mədəni mərkəz kateqoriyalarında onlarla alt-kateqoriyalar var ki, onların hər biri məlumatlarla zəngin bazadır. Azərbaycanın və Bakının gorməli və füsunkar təbiətini əks etdirən yüksək piksellli fotolar saytın görünüşünə əlavə çalar verir. (142)

“Azerbaijan Review” qəzeti Amerika Nyu-York Assosiasiyası tərəfindən 2007-ci ildən nəşr edilir. Rus dilində nəşr olunan bu qəzetdə, yalnız, Azərbaycan haqqında informasiyalara deyil, həmçinin, Amerikada yaşayan azərbaycanlılar, Azərbaycandan bu ölkəyə köçmüş yəhudilərin ictimai fəaliyyəti, ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinə dair maraqlı materiallara rast gəlmək mümkündür. “Azerbaijan Review” qəzeti fəaliyyət göstərdiyi müddətdə fasiləsiz olaraq nəşr olunur və müəyyən oxucu kütləsi toplamağa müvəffəq olmuşdur.

www.acsnc.org – Şimali Kaliforniya Azərbaycan Mədəniyyət Cəmiyyətinin (ACSNC) internet səhifəsidir. Şimali Kaliforniya Azərbaycan Mədəniyyət Cəmiyyəti 1992-ci ildə təsis edilib. ACSNC Kaliforniya ictimaiyyətinə Azərbaycan mədəni

irsinin qorunmasını, zənginləşdirilməsini təbliğ edir. Səhifə sadə dizaynı ilə seçilir. Məlumatlılıq və hədəfə yönəlmiş informasiya yuku baxımından diqqət cəlb edir. Saytdan təşkilatın facebook səhifəsi ilə online bağlantı yaradılması üçün kecid qoyulub. (143)

Avstraliyada əhalinin ¼-i ingilis dilində danışır. Bu dili bilən əhali sayı cəmi 2% təşkil edir. İmmiqrantların və aborigenlərin dillərinə Avstraliyada böyük dəstək verilir. Buna nümunə kimi milli təşkilat olan “TIS National”ın immiqrantlar üçün yazılı və şifahi tərcümə xidmətlərini göstərmək olar. “TIS National” 1947-ci ildən dövlət hesabına ingilis dilini bilməyən immiqrantlar üçün tərcüməçilik edir. Eyni zamanda, milli azlıqlarla bağlı xüsusi ictimai yayım şirkəti olan “SBS” fəaliyyət göstərir. “SBS” milli azlıqların danışdığı 74 dildə efirə yayımlar verir. Bundan əlavə, “SBS”in ingilis redaksiyaları da fəaliyyət göstərir. “3ZZZ” dünyanın və Avstraliyanın ən çox dilli radiostansiyalarından biridir. Radiostansiya 69 dildə canlı yayım efirə verir. (144)

Finlandiyada isveçlilər, saamlar, qaraçılar və ruslar milli azlıq formasında yaşayan ən böyük xalqlardır. Bu xalqlar arasında ən çox hüquqlara malik olan isveçlilərdir. 1922-ci ildə Finlandiyada qəbul olunmuş “Dil haqqında” qanuna görə İsveç dili yerli fin dili ilə eyni hüquqlara malikdir. Burada İsveç dilində 15 qəzet buraxılır. Bundan əlavə, Finlandiyada İveçdilli İsveç Xalq Partiyası da fəaliyyət göstərir.

2008-ci ildə Finlandiyada saamların sayı 7 min olmuşdur. “Saam dili haqqında” qanuna əsasən, Saam dilinin daşıyıcıları bu dili onu məhkəmədə, dövlət orqanlarında istifadə edə bilirlər. Saamlara aid parlamentin qərarları, hökumətin sərəncamları və dekretləri Saam dilinə tərcümə olunmalıdır.

Finlandiyada rus dilində bir qəzet, bir jurnal buraxılır və radioda rus dilində verilişlər verilir. (145)

Qazaxıstanda milli, dini və cinsi azlıqlar jurnalistlərə etimad göstərmirlər. Bu ölkədə azlıqlar polisə KİV-dən daha çox inanırlar. 2010-cu ildə burada KİV-lərin milli, dini və etnik azlıqlara münasibətdə obyektivlik səviyyəsinin öyrənilməsi məqsədi ilə

sorğu keçirilmişdir. Nəticədə, məlum olub ki, bu məsələlərlə əlaqədar KİV-lərin obyektiv olduğuna cəmi 18 faiz insan inanır. Sorğu “SOROS-Qazaxstan” Fondunun dəstəyi ilə “Medianet” mərkəzi tərəfindən həyata keçirilib. (146)

Qazradio (kazradio.kaztrk.kz) Qazaxıstan Dövlət Radiosunda yayımlanan Azərbaycan dilli proqramdır. Proqramda soydaşlarımızın Qazaxıstana miqrasiya tarixi, ictimai-siyasi həyatda iştirakı haqqında məlumatlara, Azərbaycan diasporunun keçirdiyi tədbirlərlə bağlı xəbərlərə geniş yer verilir.

“**Ekspress Turan**” qəzeti “Xəzər” İctimai Birliyi tərəfindən 2004-cü ildən Qazaxıstanda nəşr edilir. Qazaxıstanda yaşayan azərbaycanlıların həyatı, diaspor təşkilatlarının işində iştirakı, cəmiyyətə inteqrasiyası, ictimai-siyasi fəallığı ilə bağlı məlumatlar qəzetin əsas diqqət göstərdiyi mövzulardandır.

“**Vətən**” **jurnalı** Qazaxıstan Azərbaycanlıları Assosiasiyasının mətbu orqanıdır. Jurnal 3 dildə yazılarla oxucularının görüşünə gəlir. Əsasən, diasporun fəaliyyətini, Qazaxıstan-Azərbaycan mədəni əlaqələrinin genişlənməsində atılan addımları işıqlandırır. İndiyə qədər 100-ə yaxın sayı nəşr edilib. “Xəbərlər”, “Siyasət”, “Diplomatiya”, “Xaricdə yaşayan tanınmış azərbaycanlılar”, “Tarix”, “Mədəniyyət”, “Azərbaycan – 1000 sual-cavab” rubrikaları vardır.

Ukrayna Ali Radasına ölkə ərazisində rus dilində mətbuat orqanlarının çapının qadağan olunmasını nəzərdə tutan qanun layihəsi təqdim olunub. Bu qanun layihəsi Ukrayna televiziya və radio kanallarında da yayımın böyük hissəsinin yalnız Ukrayna dilində olmasını nəzərdə tutur. Qanun layihəsinə əsasən yerli televiziya kanalları filmləri altyazılarla yayımlamaq imkanından məhrum edilir.

Ukraynada, təxminən, 500 mindən çox soydaşımızın yaşadığı bildirilir. Burada Azərbaycan diasporunun mətbuat orqanları səmərəli fəaliyyət göstərir. Məsələn, Ukrayna Azərbaycanlıları Birləşmiş Diasporunun təsis etdiyi sayt (<http://www.aze.in.ua/>), (<http://diaspora.tv/>) və qəzetlər (“**Azərbaycanın sözü**”) Azərbaycan, Ukrayna, habelə, rus dilində müxtəlif xəbərlərlə yerli

ictimaiyyəti, bu ölkədə yaşayan soydaşlarımızı məlumatlandırır. Bu media orqanları vasitəsi ilə Azərbaycan mədəniyyəti, turizmi, Dağlıq Qarabağ problemi və xüsusən də Xocalı faciəsinə həsr edilmiş materialların əks olunduğu xüsusi buraxılışlar yerli ictimaiyyət arasında çox böyük marağa səbəb olur. (147)

www.uayu.org – Ukrayna Azərbaycanlı Gənclər Birliyinin (UAGB) rəsmi internet səhifəsidir. İnformasiya ilə zəngin internet resursudur. (148)

www.dostlug.org.ua – “Dostluq” Azərbaycan-Ukrayna Xarkov vilayət təşkilatının internet səhifəsidir. "Dostluq" – Eto drujba” məqaləsi ilə başlayan saytın fəaliyyətində məqsəd milli adət-ənənələrin qorunması və inkişaf etdirilməsində buradakı azərbaycanlıların söylərinin birləşdirilməsidir. Həmçinin, Ukrayna və Azərbaycan arasındakı mədəni və iqtisadi əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, burada yaşayan azərbaycanlıların hüquq və maraqlarının təmin olunmasında yardımcı olmaqdır. (149)

İsrailə 10 il ərzində MDB ölkələrindən 1100 000 nəfər gəlmişdir ki, bu da ölkə əhalisinin 18%-ni təşkil edir. Hal-hazırda, həmin 1100 000 nəfərlik əhali üçün bu ölkədə rus dilində 2 televiziya kanalı, 30 dan artıq qəzet, 6 radiostansiya fəaliyyət göstərir.

İsraildə immiqrantların yəhudi dilini sürətlə öyrənmələri nəticəsində xarici dillərdə fəaliyyət göstərən KİV-lərin də sayı azalıb. Rumın, macar, polyak, alman və gürcü dillərində fəaliyyət göstərən qəzetlərin bağlanmaq təhlükəsi yaranıb. Məsələn, 40-50 il bundan əvvəl Bolqarıstandan İsrailə 40 min yəhudi köçmüşdür. Bu səbəbdən İsraildə bolqar dilində 3 mətbu orqan yaradılmışdı, rus dilində 1 telekanal, 2 radiostansiya (“Reka”, “Pervoe radio”) fəaliyyət göstərir. Daha 20 kanal isə verilişlərini rus dilinə də tərcümə edir.

İsrail-Azərbaycan Beynəlxalq Assosiasiyasının (“Azİz”) yeni internet saytı – aziznews.ru fəaliyyətə başlayıb və az vaxt ərzində yerli kütləvi informasiya vasitələrinin reyting cədvəlində öz yerini tutub. Sayt qısa müddətdə İsraildəki rusedilli saytlar arasında 26-cı yerdən 12-ci sıraya qalxıb. “Azİz”in İdarə Heyətinin üzvü Yuriy

Boçarovun baş redaktorluğu altında fəaliyyət göstərən saytda indiyə qədər yerləşdirilmiş 300-dən artıq yazının 70-i Azərbaycan haqqında olub. Saytda Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, “Azİz”in Xocalı faciəsi, İsraillə Azərbaycan arasında diplomatik əlaqələrin 25 illiyinə və digər tarixi hadisələrə həsr olunmuş tədbirləri haqqında informasiyalar geniş işıqlandırılıb.

Bundan başqa, yəhudi jurnalistlərin Azərbaycana səfərindən sonra ölkəmizin mədəniyyəti, tarixi, turizm imkanları, təbiəti, buradakı tolerantlıq mühiti haqqında hazırladığı və İsrailin populyar kütləvi informasiya vasitələrində işıq üzü görmüş materialları da saytda yerləşdirilir.

Ümumilikdə isə saytda İsrail, Azərbaycan, Rusiya, ABŞ, Avropa və MDB ölkələri haqqında informasiyalar, Azərbaycandan İsrailə köçmüş yəhudi icmasının həyatına dair xəbərlər, Azərbaycan və İsrailin tanınmış şəxsiyyətləri haqqında məlumatlar və digər materiallar yerləşdirilir. (150)

Cənubi və Mərkəzi Avropada milli azlıqlar kifayət qədərdir. Onlardan ən fəalı qaraçılardır. Qaraçıların bu regionda KİV-ləri ilə yanaşı, istehsalat fondları da (2006-2007-ci illərdə) fəaliyyət göstərib. İlkin olaraq onlar “Siqan” TV və radio verilişlərinin lokal kütlələrə yerli TV və radio şirkətlər vasitəsilə efirə verilməsinə nail olublar. Verilişlər Serbiya, Makedoniya, Sloveniya, Bolqarıstan, Macarıstan və Rumıniyada efirə verilib.

Makedoniyada “Radio Cerenja” və “Radio Stip” radio kanallarında qaraçı dilində 6 kiçik həcmli veriliş yayımlanıb. Verilişlərin əsas mövzusu milli iqtisadi maraqlar, milli hədəf və planlar olub. Bu verilişlərin auditoriyası 20.000 nəfərə çatıb.

Serbiyada “Radio Nisava” və “City Radio” radio kanallarında 16 kiçik həcmli verilişlər verilib. Bu verilişlərin əsas mövzuları qaraçıların öz müqəddəratını təyin etmə, əmək təminatı və təhsil problemləri ilə bağlı olub. Bu verilişlərin auditoriyası 500.000 nəfərə çatıb. Serbiyada “Radio Tocak” və “Radio Patak” radio kanallarında 10 kiçik həcmli qaraçı verilişləri efirə verilib. Onların auditoriyası 25000 nəfəri əhatə edib. Həmçinin, “A-Media” radio kanalında 20 kiçik həcmli verilişlər yayımlanıb. Bu

verilişlərin hər birində diskriminasiyaya məruz qalmış şəxslərə təklif olunub ki, efiərdə çıxış etsinlər. Bununla yanaşı, müxtəlif ekspertlərin çıxışlara dair şərhləri yer alıb.

Çexiyada qaraçıların hal-hazırda fəaliyyətdə olan və ayda 1 dəfə dərc olunan “Romano hangos” (“Qaraçının səsi”) qəzeti var. Qəzet 3200 tirajla çap olunur, onlardan 2400 nüsxəsi müxtəlif institutlara və təhsil müəssisələrinə göndərilir.

www.diaspora.cz – Çexiyada fəaliyyət göstərən “Azəri-Çex” Cəmiyyətinin internet səhifəsidir. Sayt iki dildə – çex və Azərbaycan dillərində yayımlanır. Saytın giriş hissəsi dizayn baxımından göz oxşayır. Azərbaycan və Bakının ən gözəgəlimli yerləri, əsrarəngiz təbiətini əks etdirən fotolar “flash” formatda yayımlanır. Təşkilat və Azərbaycanla bağlı ətraflı məlumat verilən linklər mövcuddur, aktivdir, daima yenilənir.

Əhalisinin sayı 1 milyard 200 milyon nəfərə yaxın olan **Hindistanda** ingilisdilli əhali milli azlıq formasında yaşayır. Ümumilikdə isə, əhalinin 200 milyon nəfəri qəzet oxuyur. İngilis dilli qəzetlərin oxucuları 26 milyon, Hind dilində çap olan qəzetlərin oxucularının sayı isə 70 milyon nəfərdir.

Əhalinin dil müxtəlifliyi və 33% savadsız olması inkişafın sürətini azaldan amillərdir. “The Times of India”, “The Hindu” və “Hindustan Times” qəzetləri ingilisdilli mətbuat orqanları arasında ən böyük nüfuza malikdirlər.

Hindistanın əhali sayına görə ən böyük şəhərində (Dehli) 1838-ci ildən dərc edilən “The Times of India” qəzeti dünyada ingilisdilli qəzetlər arasında ən böyük tirajlı mətbu nəşrdir – 2 milyon nüsxə ilə buraxılır.

“The Hindu” qəzeti Hindistanın 4-cü ən böyük şəhəri olan Çennayda 1 milyon 100 min tirajla çap edilir. Bu qəzetin özəlliyi ondadır ki, 1995-ci ildə Hindistanda ilk dəfə özünün elektron variantını işə salıb.

“Hindustan Times” qəzeti isə 1924-cü ildən Dehliyə buraxılır. Onun tirajı 1 milyon nüsxədir. (151)

Hindistanda ermənidilli qəzetin tarixi isə daha qədimdir. 1794-cü ildən 1796-cı ilədək ermənilər tərəfindən “Azdarar”

(Ազդարար) adlı qəzet çap olunub. Qəzetdə siyasi, mədəni və iqtisadi xəbərlərə yer verilirdi. Qəzet erməni dilində çıxan ilk qəzet hesab olunur. 2007-ci ildə Kəlküttə şəhərində qəzetin nəşri bərpa edilib.

Misirdə erməni dilində 1915-ci ildən nəşr olunan “Arev”, “Housaper” (Յուսաբեր) adlı qəzetlər fəaliyyət göstərir.

Ermənistanın paytaxtı Yerevanda radioların birində kürd dilində gündə bir saat veriliş efirə verilirdi. Eyni zamanda, kürd dilində “Yeni yol” qəzeti çap olunurdu. Radioda gedən veriliş həftədə 3 dəfə – təxminən, 15-20 dəqiqəyə qədər azaldıldı. “Yeni yol” qəzeti isə indi formal olaraq, sadəcə ildə bir dəfə çap olunur.

Deyilənləri ümumiləşdirdikdə, belə bir yekun nəticəyə gəlinir ki, sivil dövlətlərdə millətlərin bərabərhüquqluluğu onların azlıqda və ya çoxluqda olmasına əsaslanmır. Bu, həm də beynəlxalq qanunvericilikdə təsbit olunmuş müddəalardan, yəni bütün mümkün vasitələrdən qanunamüvafiq olaraq eyni dərəcədə faydalanmaq imkanlarını məhdudlaşdırma bilməz.

Azərbaycan Respublikası beynəlxalq qanunvericiliklə üzərinə düşən bütün öhdəlikləri qeyd-şərtsiz (Ali qanunlarla, həmçinin, milli və dövlət maraqları ilə üst-üstə düşməyən hallar istisna olmaq şərtilə – bu, nadir hallarda baş verir) yerinə yetirir. Avropanın siyasi qurumları bunu öz sənədlərində dənə-dənə vurğulayıblar, ölkəmizin bu sahədə gördüyü işləri təqdir edərək, digər ölkələrə nümunə göstəriblər. Bütün bunlar hər şeydən əvvəl Azərbaycanın multikultural dəyərlərə sadıqlığının bariz nümunəsi, həmçinin, bigəyaşayışın ən son modelinin memarı olduğunu təsdiqləyən tanıtım kartıdır.

Avropa 70-ci illərin ortalarından insanların haqq və hüquqları, həmçinin, milli azlıqların problemlərinin çözümü ilə bağlı yeni-yeni qanun layihələrinə imza atmazdan uzun əsrlər öncə – elə ibtidaidən bu gün adına “multikulturalizm” deyilən nəsnə Azərbaycan xalqının genetik yaddaşına elə möhürlənib ki, onu heç bir qüvvə oradan silə bilməz. Azərbaycan xalqı insani dəyərlərə sadıqlığı, humanizmi, bəşəriliyi – insansevərliyi bu yurdun hər

daşına, qayasına elə həkk edib ki, nə Şimal-Qərb, nə də Cənub-Şərq küləyi oradan kiçik zərrəciyi belə qopara bilməz.

Bu gün ölkə ərazisində yaşayan bütün xalqların nümayəndələri – talış da, ləzgi də, kürd də, yəhudi də... bilməlidir ki, onun gücü mənsub olduğu dövlətin gücünə bağlıdır. Dövlət nə qədər güclü olarsa, onun vətəndaşı da bir o qədər güclü olar. O zaman gücümüzə güc qataq, daha da güclü olaq. Bu, bizim Vətənə ən böyük töhfəmiz olar. Bu güc isə bizim birliyimizdə – mehriban birgəyaşayışımızdadır.

Nəticə

Kitabın nəticə hissəsini daha çox yuxarıdakı bölmələrdə gəldiyim qənaət və meydana çıxan təkliflər üzərində qurmaq niyyətindəyəm. Düşünürəm ki, həm yerli media, həm də multikultural subyektlərin saytları, qəzetləri, hətta günümüzün daha operativ informasiya daşıyıcısına (istehsal edən yox) çevrilən sosial şəbəkələrdə (Facebook kimi) özlərinin mədəniyyəti, adət-ənənələri ilə yanaşı, birgəyaşayışın Azərbaycan modelinin təbliğində 3 komponenti əsas götürülməlidir: 1. Vətənpərvərlik; 2. Dövlətçilik; 3. Azərbaycançılıq.

Tarixin müxtəlif dövrlərində ölkəmiz hər üç komponent üzrə kifayət qədər nümunələrlə qarşılaşıb. Təəssüf ki, həm Azərbaycan mətbuatı, həm də multikultural subyektlərin KİV orqanları bir çox hallarda sadalanan bu 3 sadə tezis üzərindən sükutla keçirlər.

Vətənpərvərlik – media burada əsas vurğunu Azərbaycan tarixinin müxtəlif çağlarında bu əraziyə hücum etmiş yadellilərə qarşı xalqların birgə mübarizəsi üzərinə qurmalıdır. Hər xalqın vahid tariximiz üçün verdiyi töhfələr doğma Azərbaycanımızın şərəfli bir məqamı kimi mediamızı bəzəməlidir.

Dövlətçilik – media müstəqillik illərində respublikamızın suverenliyinin qorunmasında və separatçı qüvvələrin dağıdıcı cəhdlərinin qarşısının alınmasında multikultural və tolerant subyektlərin Azərbaycan dövlətçiliyinin qorunmasında göstərdikləri fədakarlıqları diqqətə almalı, bu məqamları daha çox işıqlandırmalıdır.

Azərbaycançılıq – media bu ideologiyanın memarı Ümummilli lider Heydər Əliyevin ölkədə yaşayan bütün xalqların vahid çətir altında birləşdirilməsi ideyasının uğurlarını təhlil etməlidir. KİV Azərbaycançılığın milli birliyin təminatında rolunun sosial-fəlsəfi mahiyyətini ictimailəşdirməlidirlər.

Həmçinin, aşağıdakı tezislər üzrə bütün növ KİV-də multikultural siyasətin təbliği genişlənməlidir:

Din – mətbuat azərbaycanlıları birləşdirən ən mühüm faktorlardan birinin həm də din olduğunu unutmamalıdır. Vahid inanc sistemi ən müxtəlif baxışa malik insanları belə bir araya gətirməyə qadirdir. Təsadüfi deyil ki, SSRİ-nin sərt milli və ateist siyasəti belə Azərbaycan xalqının identikliyinə dağda bilmədi. Çünki ən böhranlı vəziyyətlərdə din birləşdirici amil kimi çıxış edirdi. Məhz, bu amili əsas götürən Azərbaycan mətbuatı eyni coğrafiyada yaşayan, lakin müsəlman olmayan xalqları belə bir araya gətirə bilər.

Dil – mətbuat “hər xalqın öz dili onun üçün əzizdir” prinsiplərinə tolerant yanaşmalıdır. Mühüm məqam odur ki, ölkəmizdə vahid Azərbaycan dili anlayışı digər xalqların öz dilində danışmasına və ya media vasitəsi təsis etməsinə mane olmur, əksinə, bunu şərtləndirir. Bu sahədə mədəni azadlıq təmin edilsə də, bəzi məqamlara xüsusi həssas münasibət zəruridir. Bu “etnik buketdə” hamını birləşdirən isə Azərbaycan dilidir. Birgəyaşayışın “dil modeli” əsas məsələ olan Azərbaycan dövlətçiliyinin bazasını təşkil edir.

Mədəniyyət – mətbuat ölkədə yaşayan müxtəlif xalqların və etnik qrupların mədəni dəyərlərinə hörmətlə yanaşmalıdır. Çünki onların özünəməxsus mədəniyyəti hər biri bir naxış olaraq vahid Azərbaycan mədəniyyətini formalaşdıran amildir. KİV-də ən müxtəlif mədəniyyətlərin təşviq edilməsi, onlara geniş yer verilməsi birgəyaşayışın daha möhkəm bağlarını yaradacaq. Ən əsas olan isə ölkəmizə düşmən münasibəti bəsləyən separatçı qüvvələrin və onların himayəçilərinin bizə qarşı zaman-zaman irəli sürdükleri əsassız, pozucu müddəalarını faş etməkdir. Bu yöndə dövlətin gücü və siyasi iradəsi medianın fəaliyyətində əks olunmalıdır.

Bundan başqa:

1. İlk növbədə ölkədə yaşayan xalqların təsnifatlandırılması məsələsi konkretləşməlidir. Mətbuatda biz onları necə adlandırmaq: etnik azlıq, milli azlıq, azsaylı xalq, etnoqrafik qruplar, yoxsa multikultural subyektlər?

Azərbaycanda mövcud qərarlarda və aktlarda “milli”, “milliyət” anlayışları müvafiq olaraq “etnik” və “etnik mənsubiyyət” anlayışları ilə əvəz olunur. Bu dəyişikliklər 2016-cı il 26 sentyabr tarixli referendum nəticəsində qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Referendum Aktının qüvvəyə minməsi ilə əlaqədardır. Bununla bağlı olaraq, Nazirlər Kabineti “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya İdarəetmə Siyasəti Konsepsiyası”, “İlk peşə-ixtisas təhsili müəssisəsinin Nümunəvi Nizamnaməsi”, “Uşaq evləri sosial xidmət müəssisələrinin Nümunəvi Nizamnaməsi”, “Ümumtəhsil məktəbinin Nümunəvi Nizamnaməsi”, “Məzun evi” Sosial Müəssisəsinin Nizamnaməsi”, “Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin Nizamnaməsi”, “Heydər Əliyev adına Hərbi Liseyin Nizamnaməsi” və digər qərarlarında müvafiq dəyişikliklər edib.

2. “Azərbaycan multikulturalizmi”ni milli universitetlərdə tədris edən müəllim kontingenti vaxtaşırı klassik və internet mediada elmi-publisistik məqalələrlə çıxış etməlidir. Əsas tezis isə tədris zamanı tətbiq olunan məqamların ictimailəşdirilməsidir. Xarici universitetlərdə tədrislə məşğul olan alimlər isə yaşadıkları ölkələrin media orqanları ilə əməkdaşlığı gücləndirməlidirlər.

3. Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin (BBMM) internet resursları zənginləşməli, burada, təkcə, keçirilən görüşlərin press-relizləri deyil, elmi-publisistik məqalələr də yerləşdirilməlidir.

4. İstər elektron, istərsə də çap mediasında, yalnız, bir xalqın deyil, bütün multikultural spektr əhatə olunmalıdır. Azərbaycan KİV-ində kürd, talış və digər azsaylı xalqları təmsil edən onlarla jurnalist var və bu yanaşma onların haqlı narazılığına səbəb ola bilər.

5. Sosial şəbəkələr heç kimdən asılı olmayan səbəblərdən nəzarətsizdir. Bu da bəzi separatçı qruplara əlavə meydan deməkdir. Həmçinin, bəzi ölkələr media vasitəsi ilə tez-tez Azərbaycanın multikultural siyasətinə kölgə salmaq və sabit etnomühitə zərbə vurmaqla məşğuldurlar. Belə hallar baş verən

zaman BBMM-nin Analitik Qrupu dərhal dövrüyyəyə girməli və əks argumentlərlə vəziyyət ölkəmizin xeyrinə dəyişməlidir.

6. Mərkəz bu sahə ilə məşğul olan jurnalistlərin ixtisaslaşmasına yardım göstərməlidir. Mərkəzin nəşrləri ilk növbədə mətbuata – redaksiyalara verilməlidir ki, media multikulturalizmlə bağlı araşdırmalarında onlardan faydalansın.

7. Milli azlıqlara aid media orqanları ilə bağlı xüsusi layihəyə ehtiyac var, onlarla görüşlər keçirmək mütləqdir, çünki bu media orqanlarının oxucu auditoriyası spəsfikdir – yəni birbaşa milli azlıqların nümayəndələridir. Həmçinin, bu media orqanları dövlət qayğısı ilə əhatə olunmalıdır. Yerli mətbuat nümayəndələrinin multikulturalizmlə bağlı dövlət siyasətinin mahiyyəti, əsas istiqamətləri, icra mexanizmlərinin məqsəd və vəzifələri, mərhələləri, hazırkı icra vəziyyəti ilə bağlı bilikləri artırılmalıdır. Belə olan halda yerli KİV nümayəndələrinin multikulturalizmlə bağlı dövlət siyasətinin ümummilli səviyyədə icrasına dair informasiya mənbələri ilə tanış etmək, onların bu informasiyaları əldə etmək və effektiv şəkildə işıqlandırmaq bacarıqları artacaq.

8. Ölkənin multikultural siyasəti ilə məşğul olan qurumlar davamlı olaraq KİV-in monitorinqini aparmalı, aylar və illər üzrə ölkədəki multikultural mühitə medianın marağını müəyyən-ləşdirməlidirlər. Həmçinin, ölkədə yaşayan xalqlarla bağlı işıq üzü görün materialların daha çox hansı janrda (təhlil, informasiya, müsahibə, reportaj və s. kimi) ictimai maraq doğurduğu monitorinq olunmalıdır.

9. Milli azlıqların kompakt yaşadığı bölgələrdə (Xaçmaz, Quba, Qusar, Balakən, Qax, Zaqatala, Qəbələ, Şəki, Masallı, Lənkəran, Astara, Lerik rayonları) KİV-in fəaliyyəti barədə ətraflı məlumat toplanılmalıdır. Bunun üçün mətbuat orqanlarının monitorinqi aparılmalı, onlardan hansının müstəqil, hansının yerli rəsmi orqanların təsisçiliyi ilə nəşr olunması, hansının xarici donorlarla əməkdaşlıq etdiyi, hansı istiqamətlər üzrə fəaliyyət göstərməsi, dövlət qeydiyyatına alınıb-alınmaması, ünvanları, telefonları və s. barədə informasiya toplanmalıdır. Azərbaycan KİV-ində multikulturalizm mövzusunda yazan jurnalistlərin

Məlumat Bankı yaradılmalı, onların ixtisaslaşmasına yardım göstərməlidir.

10. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 31 iyul tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilən "Azərbaycan Respublikasında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Konsepsiyasının "Kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına dövlət dəstəyinin sahələri" (V) bölməsində dövlətin, əsasən, hansı sahələr üzrə proqram və layihələrin həyata keçirilməsini dəstəklədiyi xüsusi qeyd olunur. Burada da "Dini və milli tolerantlıq, millətlərarası münasibətlərin inkişaf etdirilməsi" xüsusi bənd kimi göstərilir. Bunu nəzərə alaraq, KİV DF ilə əməkdaşlıq şəraitində daha peşəkar materialların yayımını təşkil etmək olar.

Nəticədə ölkənin milli azlıqlar yaşayan bölgələrində insanlar KİV vasitəsi ilə Azərbaycan dövlətinin multikulturalizm siyasəti ilə tanış olacaq, jurnalist kontingenti bu istiqamətdə aparılan maarifləndirmə işinə cəlb ediləcək, orada yaşayan əhəlinin dövlət siyasətinə etimadı və inamı artacaqdır. Həmçinin, yerli mətbuat nümayəndələrinin peşəkarlıq bacarıqlarını artırmaqla sabit etnomühitin qorunması işində fəaliyyətləri güclənəcəkdir.

Qarşıda duran vəzifələrin icrasında jurnalist peşəkarlığı və məsuliyyəti vacib amil kimi önə çəkilir. Müasir dövrün informasiya-kommunikasiya texnologiyaları əsri olduğunu nəzərə alsaq, bu məsələnin aktuallığı daha qabarıq şəkildə özünü büruzə verir. Prezident İlham Əliyevin dediyi kimi: "Müasir cəmiyyətdə, internet dövründə hər hansı bir yalan məlumatın ömrü uzun ola bilməz". Prezident İlham Əliyev obyektivliyin və qərəzsizliyin əsas prinsip kimi öndə saxlanılmasını, məsuliyyətin daha da artırılmasını vacib məqam kimi diqqətə çatdırır: "Jurnalistlərin peşəkarlığı, məsuliyyəti, dəqiq informasiyanın ötürülməsi – bütün bu məsələlər çox vacibdir".

Ölkənin hərtərəfli inkişafı dövlət siyasətinin əsasında dayanır. Uğurlu təkmil islahatlarla yanaşı, hər ilin konkret bir sahənin adı ilə bağlanması da bu inkişafı stimullaşdırır. Ötən il ölkəmizdə "Multikulturalizm ili", bu il isə "İslam Həmrəyliyi ili" elan edilib. Müxtəlif sivilizasiyaların qovuşduğu yerləşən

Azərbaycanın zəngin maddi-mənəvi irsə və tolerantlıq ənənələrinə malik olması beynəlxalq aləmdə etiraf edilən həqiqətlərdəndir. “Multikulturalizm ili” çərçivəsində keçirilən tədbirlərdə multikulturalizmin həyat tərzinə çevrildiyi Azərbaycanın dünyaya tolerantlıq nümunəsi olaraq daha geniş tanıtılmasının vacibliyi, eləcə də ayrı-ayrı ölkələrdəki müxtəlif multikultural modellərə xas fəlsəfi, sosial, siyasi və digər aspektlərin Azərbaycan reallığında təhlili və təşviqinin əhəmiyyəti daha aydın nəzərə çarpdı. Qərblə Şərqi qovuşğunda yerləşən Azərbaycan bu körpü rolunu uğurlu addımları ilə zənginləşdirir, yeni əlavələr edir.

Xülasə

Kitab “Ön söz”, “Müəllifdən”, “Azərbaycan mətbuatı tarixində multikulturalizm”, “Çağdaş Azərbaycan mətbuatında multikulturalizm”, “Mediada multikulturalizm: Azərbaycanda yaşayan xalqların mətbuatı”, “Beynəlxalq sənədlər və dünya təcrübəsindən bəzi seçmələr”, “Nəticə” və 5 dildə (rus, ingilis, türk, alman, fransız) yazılan “Xülasə”dən ibarətdir.

Multikultural media tarixini coğrafi mövqedən hərtərəfli araşdırmaq, hər bir mətbu nəşrin özəllikləri ilə bağlı oxucuları bilgiləndirmək, əhatəli məlumatlar vermək kitabın əsas qayəsini təşkil edir.

Kitabda siyasi mədəniyyət, xalqların mediada qarşılıqlı münasibətlərini tənzimləyən mənəvi-siyasi dəyərlər, onlarla davranış qaydaları, adət və ənənələrinə münasibətin məcmusu əhatəli ifadə olunur. Vurgulanır ki, Qanun mənşəyindən, milliyyətindən, dinindən və dilindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir, azsaylı xalqlara və milli azlıqlara bütün sahələrdə geniş fəaliyyət imkanları yaradır.

Azərbaycan, talış, ləzgi, kürd, gürcü, erməni, alman, polyak, yəhudi, tat, udi dilləri ilə yanaşı rus, ingilis və fransız dillərində fəaliyyət göstərən media resursları ilə bağlı qeydlər ölkə mətbuatında multikulturalizm ənənələrinə ümumiləşdirici nəzər salır. Multikultural subyektlərin KİV orqanları təsis etmələrində heç bir problemin olmadığı və ölkədəki bütün növ KİV-ə çıxış imkanlarının xeyli sadələşdirildiyi qeyd olunur. Təkcə, qanunlar və qərarlar deyil, milli proqramlarda da multikultural subyektlərin media münasibətləri, bütün növ informasiyaların yayım imkanları təsbit edilir.

Kitabda Azərbaycanın mətbuat tarixinin çağdaş günümüzədək yüksək səviyyədə araşdırıldığı qeyd olunsa da, milli azlıqların və etnik qrupların KİV vasitələri ilə bağlı eyni həqiqətlər söylənilmir. Bu günədək mövzunun aktuallığı nəzərə alınmayıb, istər paytaxt, istərsə də multikultural subyektlərin kompakt yaşadığı bölgələrdə

nəşr olunan qəzetlərin tarixi, müraciət etdiyi mövzular diqqətdən kənar qalıb. Azərbaycan mətbuatı tarixində multikulturalizm - milli azlıqların nəşrləri bəzi kiçik istisnalarla daha çox XIX - XX əsr mətbuatımızın tərkib hissəsi kimi öyrənilməyi vurğulanır. Bu nəşrdə mətbuat tariximizdə multikulturalizmə qısa ekskurs olunsada, daha çox çağdaş Azərbaycan mətbuatında multikultural ənənələr diqqətlə öyrənilir, bu sahəni tənzimləyən beynəlxalq sənədlərdən nümunələr verilir, dünya təcrübəsindən bəzi seçmələr təqdim olunur.

Kitabda, həmçinin, milli azlıqlar haqqında bütün növ KİV-də çap olunan materialların (2008-ci ildən 2017-ci ilin əvvəllərinə kimi olan dövr ərzində 50-dək qəzet, sayt və jurnalın) monitorinqi aparılır. Monitorinq zamanı hansı qəzetin, saytın və ya jurnalın qeyd olunan illərdə neçə dəfə sözügedən mövzuya müraciətləri araşdırılır. Monitorinqə Azərbaycan, rus və ingilis dilli media cəlb olunub.

Diqqət yetirilən digər sahələrdən biri də elektron mediada yayımlanan informasiyalarla bağlıdır. Obyektiv yayımlanan hər bir informasiyanın ölkəmizdə yaşayan milli azlıqlar arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsinə, mehriban birgəyaşayışa xidmət göstərməsi, milli maraqlara tam cavab verməsi önə çəkilir, bunun rolunu və əhəmiyyətini düzgün dərk etməyin vacibliyi və məsuliyyətliliyi xüsusi vurğulanır. Kitabda həyatımızın ayrılmaz parçasına çevrilən, cəmiyyətin hər bir üzvünü baş verən hadisələr haqqında dolğun və əhatəli məlumatlandıran elektron medianın ictimai rəyin formalaşdırılmasında böyük əhəmiyyətə malik olduğu qeyd edilir.

Kitabın “Nəticə” hissəsində əldə olunan qənaətlər ümumiləşdirilərək təkliflər formasında diqqətə çatdırılır. Qeyd olunur ki, ölkənin multikultural siyasəti ilə məşğul olan qurumlar davamlı olaraq KİV-in monitorinqini aparmalı, aylar və illər üzrə ölkədəki multikultural mühitdə medianın marağını müəyyənləşdirməlidirlər.

Kitab media tariximizdən gələcəyə işıqlı bir səhifə açmaq üçün müəllifdən Sizlərə yeni bir töhfədir.

Резюме

Книга состоит из резюме на 5 языках (русский, английский, турецкий, немецкий, французский), глав «Предисловие», «От автора», «Мультикультурализм в истории азербайджанской печати», «Мультикультурализм в современной азербайджанской печати», «Мультикультурализм в медиа: печать народов, приживающихся в Азербайджане», «Международные документы и некоторые выборки из мирового опыта», «Заключение»

Основной тенденцией этой книги является всестороннее исследование истории мультикультуральной медиа с географической точки зрения, ознакомить читателей с особенностями каждого издания, дать обширную информацию.

В книге широко отражены политическая культура, нравственно-политические ценности, регулирующие взаимоотношения народов в медиа, совокупность отношений к традициям и обычаям. Отмечается, что независимо от национальности, религиозной принадлежности и языка, каждому гарантируется равенство прав и свобод, малочисленным народам и национальным меньшинствам во всех сферах предоставляется широкое поле деятельности. Заметки в связи с медиаресурсами, осуществляющими деятельность на азербайджанском, талышском, лезгинском, курдском, грузинском, армянском, немецком, польском, еврейском, татском, удинском, а также на русском, английском и французском языках позволяют бросить обобщающий взгляд на мультикультуральные традиции в печати страны. Отмечается отсутствие проблем и полное упрощение процесса учреждения СМИ мультикультуральными субъектами. Взаимоотношения медиа мультикультуральных субъектов, возможности распространения информации закреплены не только в законодательных актах и решениях, но и в национальных программах.

Несмотря на то, что в книге на высоком уровне исследована история печати Азербайджана по сегодняшний день, вся правда о средствах массовой информации национальных меньшинств и этнических групп отражение не нашла. По сей день не учитывалась актуальность этой темы, в стороне остались такие темы, как история, тематика газет, издаваемых как в столице, так и в регионах компактного проживания мультикультуральных субъектов. В истории печати Азербайджана отмечается, что печать национальных меньшинств изучалась с небольшим исключением больше всего в XIX – XX веках как часть общей печати. И хотя в этом издании имеет место короткий экскурс в мультикультурализм в истории нашей печати, больше внимания уделяется мультикультуральным традициям в современной азербайджанской печати, приводятся образцы международных документов, регулирующих эту сферу, представлены некоторые выборки из мировой практики.

В книге, в том числе, представлены результаты мониторинга всех видов СМИ национальных меньшинств (с 2008 до начала 2017 года до 500ти газет, сайтов и журналов). Исследовалось, сколько раз за указанный период эти СМИ обращались к изучаемой теме. К мониторингу были привлечены также азербайджаноязычные, русскоязычные и англоязычные издания.

Одна из других сфер исследования – информации, распространяемые в электронных СМИ. На первый план выводится роль каждой объективной информации в расширении сотрудничества национальных меньшинств, проживающих в нашей стране, ее служение дружному совместному проживанию, особо отмечается необходимость правильного понимания этой роли и ответственности. В книге отмечается роль электронной медиа, ставшей неотъемлемой частью нашей жизни, формирующей общественное мнение посредством полных и обширных информаций о событиях в нашей жизни.

В «Заключении» обобщенные данные преподносятся в виде предложений. Отмечается, что структуры, занимающиеся в стране мультикультуральной политикой, должны последовательно осуществлять мониторинг СМИ, по месяцам, годам определять интересы медиа в мультикультуральной среде.

Эта книга - подарок от автора для того, чтобы вы могли открыть одну светлую страницу из истории медиа в будущее.

Summary

The book consists of "Introduction", "Author", "Multiculturalism in Azerbaijani media history", "Multiculturalism in modern Azerbaijani media", "Multiculturalism in media: media of people living in Azerbaijan", "International documents and some selections from the world experience", "Conclusion", and "Summary" written in 5 languages (Russian, English, Turkish, German, French).

The book's main purpose is to investigate the multicultural history of media from the geographical position, to inform readers about the features of each publication, to provide comprehensive information.

Political culture, moral and political values regulating mutual relations of the people in media, behavior rules, set of attitudes to customs and traditions are comprehensively covered in the book. It is noted that regardless of origin, nationality, religion and language the Law guarantees equal rights and freedoms of everyone, create opportunities for small nations and national minorities in all spheres of activity.

Notes associated with media resources functioning in Azerbaijan, Tallysh, Lezgi, Kurd, Georgian, Armenian, German, Pole, Jew, Tat, Udi languages along with English, Russian and French languages have a look at the traditions of multiculturalism. It is noted that there is no any problem in establishing media outlets of multiculturalism and access to all types of media in the country significantly simplified. Media relations of multicultural subjects, broadcasting capabilities of all types of information are identified not only in laws and decisions, as well in national programs.

Although the high level investigation of media history of Azerbaijan till modern time is noted in the book, but the truth about national minorities and ethnic groups connected with mass media is not told. The relevance of the theme has not been taken into account and the history, the themes of newspapers published

both in the capital and regions, where multicultural subjects densely populated are out of focus. Multiculturalism in Azerbaijan media history- publications of national minorities were studied as the composition of XIX-XX centuries media with some exceptions. Despite a brief excursion into the history of this publication in Azerbaijan media the samples are given from international documents regulating this area, some selections from world experience are presented. All kind of materials (for the period from 2008 till the beginning of 2017, up to 50 newspapers, websites and magazines) published in all types of media about national minorities are monitored in this book. During the monitoring it is investigated of which newspaper, website or magazine have addressed to this theme. Azerbaijani, Russian and English- languages media are involved to the monitoring.

The other areas are connected with information on electronic media. The book notes each type of information, that is broadcasted objectively and expands cooperation among national minorities living in our country, serves to a friendly coexistence, meets the national interests, the importance and responsibilities of right perceiving the role and significance of the theme.

The book has become an integral part of our lives, electronic media informing each member of the community about the events detailed and comprehensive has a great importance in shaping public opinion.

The book's "Conclusion" section consists of summarized proposals. It is noted that entities dealing with the country's multicultural policies should continually monitor media, determine the interest of media in the multicultural environment according to the months and the years.

A book is a new gift from the author to you to open a bright page from media history to future.

Özet

Kitap "Ön söz", "Yazardan", "Azerbaycan Basını Tarihinde Çok Kültürlülük", "Çağdaş Azerbaycan Basımında Çok Kültürlülük", "Medyada Çok Kültürlülük: Azerbaycan'da Yaşayan Halkların Basını", "Uluslararası Belgeler ve Dünya Tecrübesinden Bazı Seçmeler", "Sonuç" ve 5 dilde (Rusça, İngilizce, Türkçe, Almanca, Fransızca) yazılan "Özet"ten ibarettir. Çok kültürlü medya tarihini coğrafi açıdan iyice araştırmak, her bir yayın özellikleri ile ilgili okurları bilgilendirmek ve kapsamlı bilgiler vermek kitabın temel gayesini oluşturmaktadır.

Kitapta siyasi kültür, halkların medyada karşılıklı ilişkilerini düzenleyen manevi-siyasi değerler, onlarla davranış şekilleri, adet ve geleneklere ilişkin düşünceler kapsamlı bir şekilde yer almıştır. Ayrıca, kanunun kökeni, ulusu, dini ve dili ne olursa olsun herkesin hak ve özgürlüklerinin eşitliğini güvence altına aldığı, az sayıdaki uluslara ve ulusal azınlıklara tüm alanlarda geniş faaliyet olanakları sağladığı vurgulanmıştır. Azerbaycan, Talış, Lezgi, Kürt, Gürcü, Ermeni, Alman, Polonyalı, Yahudi, Tat, Udi dilleri ile birlikte Rusça, İngilizce ve Fransızca dillerinde faaliyet gösteren medya kaynakları ile ilgili notlar ülke basınında çok kültürlülük geleneklerine genel bir bakış oluşturur. Çok kültürlü ulusların kitle iletişim araçları kurmalarında hiçbir sorunun olmadığı ve ülkedeki her türlü kitle iletişim araçlarına çıkış olanaklarının bir hayli basite indirildiği belirtilmiştir. Sadece, kanunlar ve kararlarda değil, ulusal programlarda da çok kültürlü ulusların medya ilişkileri, her türlü bilgilerin yayın imkanları tespit edilmiştir. Kitapta Azerbaycan'ın basın tarihinin çağdaş günümüze dek yüksek düzeyde incelendiği belirtilse de, milli azınlıkların ve etnik grupların kitle iletişim araçları ile ilgili araştırmaların yapılmadığı görülmektedir. Bu güne kadar konunun güncelliği dikkate alınmamıştır. Gerek başkent, gerekse çok kültürlü ulusların toplu yaşadıkları bölgelerde yayınlanan gazetelerin tarihi ve başvurduğu konular göz ardı edilmiştir.

Azerbaycan basını tarihinde çok kültürlüğün - milli azınlıkların yayınlarının bazı küçük istisnalar dışında daha çok 19. – 20. yüzyıl basınıımızın bir parçası olarak öğrenildiği vurgulanmaktadır. Bu yayında basın tarihimizde çok kültürlüğe kısa olarak değinilmekte, daha çok çağdaş Azerbaycan basınında çok kültürlü gelenekler dikkatle incelenmekte, bu alanı düzenleyen uluslararası belgelerden örnekler verilmekte ve dünya tecrübesinden bazı seçmeler sunulmaktadır. Kitapta, ayrıca, milli azınlıklardan bahseden her türlü yayınlarda basılan malzemeler üzerine (2008 yılından 2017 yılının başlarına kadar olan dönem boyunca 50'ye kadar gazete, internet sitesi ve dergi) bir gözetleme yapılmıştır. Gözetleme sırasında gazetelerin, sitelerin veya dergilerin belirtilen yıllarda kaç kez söz konusu konuyu ele almaları incelenmiştir. Gözetleme ekibine Azerbaycan, Rus ve İngiliz dilli medya da dahil edilmiştir. Dikkat edilen diğer alanlardan biri de elektronik medyada yayımlanan bilgilerle ilgilidir. Objektif yayımlanan her bilginin ülkemizde yaşayan milli azınlıklar arasında işbirliğini genişletmesi, sıcak ortak yaşama hizmet etmesi, milli çıkarları tam şekilde koruması öne sürülmüş, bunun rolünü ve önemini doğru fark etmenin gerekliliği ve sorumluluğu özellikle vurgulanmıştır. Kitapta hayatımızın ayrılmaz parçasına dönüşen, toplumun her bir üyesini yaşayan olaylar hakkında dolgun ve kapsamlı bilgilendiren elektronik medyanın sosyal düşüncenin oluşturulmasına büyük katkı sağladığı da belirtilmiştir.

Kitabın "Sonuç" kısmında elde edilen bilgiler genelleştirilerek öneriler şeklinde sunulmuştur. Ülkenin çok kültürlü siyaseti ile uğraşan kuruluşların sürekli olarak Kitle İletişim Araçlarının gözetlemelerini yapması, ülkedeki çok kültürlü ortamda medyanın ilgisini aylık ve yıllık olarak belirlemesi gerektiği vurgulanmıştır. Kitap medya tarihimizden geleceğe aydınlık bir sayfa açmak için yazarın sizlere yeni bir armağanıdır.

Zusammenfassung

Das Buch besteht aus «Vorwort», «Vom Autor», «Multikulturalismus in der Geschichte des aserbajdschanischen Mediums», «Multikulturalismus im gegenwärtigen Medium», «Multikulturalismus im Medium: Das Medium der Völker, die in Aserbajdschan leben» die internationalen Unterlagen und manche Auswahl der Welterfahrung» und aus einer Zusammenfassung, die in fünf Sprachen (russisch, englisch, türkisch, deutsch, französisch) geschrieben wurde.

Im Buch wurde die Geschichte der multikulturellen Medien angesichts der Geographie umfassend erforscht und den Lesern jede Einzelheit der Publikationen ausreichende Informationen bekannt gemacht.

In diesem Buch ist es politische Kultur, geistig- politischer Wert, der im Medium die gegenseitigen Beziehungen der Völker reguliert, die Haltung zu den Sitten und Bräuchen umfassend dargestellt worden. Es wurde betont, dass das Gesetz jedem ungeachtet der Herkunft, Nationalität, Religion, Sprache die Gleichheit der Rechte und Freiheit gewährleistet, den kleinen Nationen und Minderheiten ermöglicht, sich in allen Bereichen zu betätigen. Es wurde nicht nur neben den Sprachen aserbajdschanisch, talysch, lezghin, kurdisch, georgisch, armenisch, polnisch, jüdisch, tat, udi ,aber auch den Medienressourcen, die in der russischen, englischen und französischen Sprachen wirken, in den Medien des Landes den multikulturellen Traditionen verallgemeinerte Aufmerksamkeit geschenkt.

Bei der Begründung der Massenmedien haben die multikulturellen Subjekte keine Probleme. Es wurde betont, dass der Zugang aller Massenmedien im Land viel vereinfacht wurde. Nicht nur die Gesetze und Regel, auch die Medienarbeit der multikulturellen Subjekte, die Verbreitung der Informationen aller Arten wurden in den nationalen Programmen bekräftigt.

Obwohl die Geschichte der aserbajdschanischen Presse bis heute im Buch sehr ausführlich erforscht wurde, haben die Minderheiten und ethnische Gruppen über die Massenmedien die gleichen Wahrheiten nicht berichtet. Bis heute wurde auf die Aktualität des Themas nicht geachtet und nicht nur in der Hauptstadt, sondern auch in den Regionen, wo die multikulturellen Subjekte kompakt wohnten, sind die Themen, die der Geschichte der Zeitschriften, Zeitungen gewidmet wurden, außer Sicht geblieben. In der Geschichte der aserbajdschanischen Presse wurde der Multikulturalismus- die Ausgaben der Minderheiten mit wenigen Ausnahmen mehr im XIX – XX Jahrhundert als Bestandteil unseres Mediums erforscht. In dieser Veröffentlichung des Mediums wurde zwar eine kleine Exkursion in die Geschichte der Presse gemacht, aber mehr wurden die multikulturellen Traditionen in den modernen Medien von Aserbajdschan gründlich erforscht, von den internationalen Dokumenten, die diese Bereiche regeln, einige Beispiele durchgeführt und manche Auswahl der Welterfahrung vorgestellt.

Im Buch wurde auch über die Minderheiten gedruckte Materialien in den Massenmedien(von 2008 bis Anfang 2017 etwa 50 Zeitungen, Webseiten und Zeitschriften) kontrolliert. Während der Kontrolle wurden mit dem Thema verbundene Beschwerden der Zeitschriften, Zeitungen, Webseiten erforscht. Außerdem wurde zu der Kontrolle aserbajdschanisch,russisch und englischsprachiges Medium einbezogen.

Einige von diesen Bereichen, auf die man geachtet wird, sind mit den Informationen verbunden, die auch in den elektronischen Medien verbreitet sind. Jede objektiv verbreitet Information dient zur Erweiterung der Zusammenarbeit zwischen den Minderheiten, die in unserem Lande leben, zur freundlichen Koexistenz, zum nationalen Interesse. Außerdem wird es im Buch die Wichtigkeit, Rolle, Wahrnehmung dieser Verantwortung besonders betont. Es wird im Buch auch betont, dass das elektronische Medium ein integraler Bestandteil unseres Lebens ist und es informiert jedes Mitglied der Gesellschaft mit vollen und umfassenden

Informationen. Das elektronische Medium spielt bei der Bildung der öffentlichen Meinungen eine wichtige Rolle.

Am Ende des Buches werden die gezielten Zusammenfassungen verallgemeinert und als Angebot beachtet. Es wird betont, dass die Behörden, die sich mit der multikulturellen Politik des Landes beschäftigen, die Kontrolle der Massenmedien durchführen müssen. Mithilfe der multikulturellen Atmosphäre müssen sie monatlich und jährlich das Interesse der Medien bestimmen.

Das Buch ist ein neuer Beitrag vom Autor ihnen und es wird uns ermöglichen, in der Zukunft bedeutsame Fortschritte in der Geschichte der Massenmedien zu machen.

Résumé

Le livre est composé de « Préface », « De l'auteur », « Multiculturalisme dans l'histoire de la presse azerbaïdjanaise », « Multiculturalisme dans la presse contemporaine azerbaïdjanaise », « Multiculturalisme dans le média : la presse des peuples d'Azerbaïdjan », « Documents internationaux et certains cas des expériences mondiales », « Conclusion » et « Résumé » en cinq langues (russe, anglais, turc, allemand, français).

L'objectif principal du livre est d'étudier intégralement l'histoire de la presse multiculturelle du point de vue géographique, d'informer les lecteurs sur les particularités de chaque publication périodique, de présenter des données fondamentales. Dans le livre sont présentés, de façon complète, la culture politique, les valeurs politico-morales servant d'équilibre pour les relations des peuples dans le média, leurs règles de conduite, l'ensemble des rapports avec des traditions et des mœurs. Le fait que la Loi garantit l'égalité des droits et libertés de chacun sans tenir compte de son origine, de sa nationalité, de sa religion et de sa langue, crée des possibilités d'activité élargies pour les peuples numériquement insignifiants et les minorités nationales est accentué.

Les constatations sur les ressources médiatiques publiées en langues azerbaïdjanaise, talyche, lezguienne, kurde, géorgienne, arménienne, allemande, polonaise, juive, tate, oudie, mais également russe, anglaise et française expose un aperçu général des traditions multiculturelles dans la presse du pays. L'absence d'obstacle à instaurer des organes de mass-média par les sujets multiculturels et la simplification importante des possibilités d'accès à tous les types de mass-médias sont notées. Non seulement les lois et les arrêts, les attitudes médiatiques des sujets multiculturels également dans les programmes nationaux et les possibilités de diffusion de tout type d'informations se confirment.

Même si la présence d'études approfondies de l'histoire de la presse azerbaïdjanaise jusqu'à nos jours est notée, les mêmes vérités pour les mass-médias des groupes ethniques et des minorités nationales ne s'expriment pas. L'actualité du sujet jusqu'à nos jours n'est pas

prise en compte, l'histoire des journaux publiés et dans la capitale, et dans les régions où vivent de façon compacte les habitants multiculturels, les sujets traités n'ont pas attiré d'attention. L'accent est mis sur l'étude du multiculturalisme dans l'histoire de la presse azerbaïdjanaise - des publications des minorités nationales, avec quelques petites exceptions, comme la partie prenante de notre presse plutôt du XIX-XX siècle. Même si dans cette publication, une tour courte est réalisée autour du multiculturalisme dans notre histoire de la presse, les valeurs multiculturelles dans la presse contemporaine azerbaïdjanaise sont étudiées essentiellement d'une manière attentive, des exemples des documents internationaux équilibrant ce domaine sont exposés, des cas choisis de l'expérience mondiale sont présentés.

Le monitoring des textes sur les minorités nationales publiés par tous les types de mass-média (une cinquantaine de journaux, sites web et magazines entre 2008 et début 2017) est réalisé et la fréquence d'appel à ce sujet pendant cette période pour chaque journal, site web ou bien magazine est étudiée. L'attention est focalisée sur la presse de langues azerbaïdjanaise, anglaise et russe.

L'un des domaines qui attirent l'attention concerne les informations diffusées par le média social. Pour chaque information objective, sont mis en avant l'élargissement de la coopération entre les minorités nationales vivant dans notre pays, l'aide à la cohabitation aimable, la convenance totale aux intérêts nationaux. L'accent est mis sur l'importance et la responsabilité de saisir effectivement ce rôle et cette utilité. Le média social qui est devenu une partie inséparable de notre vie et qui attribue des informations riches et complètes à la société a une grande importance concernant l'élaboration de l'opinion publique.

Les résultats proposés dans « Conclusion » sont mis en avant sous forme de propositions. Il est noté que les organismes qui s'occupent de la politique multiculturelle du pays doivent réaliser des monitorings réguliers des mass-médias, définir les intérêts du média dans la sphère multiculturelle de façon répartie sur les mois et les années.

Le livre constitue une nouvelle contribution de la part de l'auteur pour Vous afin d'ouvrir une page éclairée de notre histoire médiatique vers l'avenir.

İstifadə olunmuş mənbələr

1. Şahverdiyev A.B. Azərbaycan mətbuatı tarixi, Bakı-2006, "Təhsil" nəşriyyatı
2. Aşırılı A. "Azərbaycan mətbuat tarixi" (1875-1920), Bakı-2009, səh. 18
3. Məmmədov M.Ə. "Əkinçi" qəzetində dil məsələləri", Bakı Universitetinin Xəbərləri, N1, 2013
4. Zərdabi H. Seçilmiş əsərləri, Bakı, Azərənəşr – 1960, səh. 247
5. Əli Mərdan bəy Topçubaşının anadan olmasının 135 illiyi münasibətilə keçirilmiş konfransın materialları, Diplomat kolleci, Bakı-1999
6. Vəliyeva S. "Azərbaycançılıq milli ideologiya və ədəbi-estetik təlim kimi", Bakı-2002, səh. 21
7. "Üç əsrin qəzeti", Bakı-2011, səh. 7
8. <http://archives.kaspi.az/>
9. Axundov N. "Azərbaycan dövrü mətbuatı". 1832-1920., Bakı-1965, səh.13
10. Tariverdiyeva K. "Azərbaycan mədəniyyəti erməni dövrü mətbuatında". Bakı – 1985, səh. 217
11. <http://modern.az/az/news/129468#gsc.tab=0>
12. Yaqublu N. "Azərbaycanda yaşayan milli azlıqların nəşrləri", Bakı-2010, səh. 26
13. "Bakı Xəbər", 15 sentyabr 2016, №164, səh. 15
14. Aşırılı A. "31 mart soyqırımı: 1918-1920-cı illər mətbuatında", Bakı-2011, səh. 5, 17
15. Hüseyinov Ş. "Mətbuatımızın ilk addımları", ADU elmi əsərlərin "Jurnalistika" seriyası, Bakı-1971, № 3, səh. 31
16. Rüstəmov A.R. Jurnalistika. Bakı Universiteti nəşriyyatı, Bakı-2005, səh. 44.
17. http://www.azerbaijans.com/content_742_az.html
18. <http://www.kaukasische-post.com/>
19. Aşırılı A. "Azərbaycan mətbuatı tarixi" (1920-1990), Bakı -2010, səh-27

20. Cavadov Q. “Azərbaycanın azsaylı xalqları və milli azlıqları”, Bakı-2000, səh. 38
21. Rüstəmov S.T., Azərbaycan dövrü mətbuatı. 1875-1990., Biblioqrafiya, səh. 7
22. Qeybullayev Q. “Azərbaycan türklərinin təşəkkül tarixindən”, Bakı- 1994, səh. 4
23. Mazanlı İ. “KİV millətlərarası və dövlətlərarası münasibətlərin təkmilləşdirilməsi faktoru kimi”, Bakı-2014, səh. 317
24. “Sıə Talış” qəzeti, №64, 5 dekabr, 1931
25. “Sosialist Subtropiği” qəzeti, №12(519), 23 fevral 1939-cu il
26. Mazanlı İ. “KİV millətlərarası və dövlətlərarası münasibətlərin təkmilləşdirilməsi faktoru kimi”, Bakı-2014, səh. 434
27. Niftiyev N. “Azərbaycanda birgəyaşayış və multikulturalizm”, Bakı-2015, səh. 351
28. “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bəzi fərmanlarında və sərəncamlarında dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 18 iyul 2005-ci il, № 260
29. “Elm” qəzeti, 12 avqust 2016, № 15 (1157), səh. 7
30. “Azərbaycan” qəzeti, 18 fevral 2003-cü il, №38
31. <http://www.mincom.gov.az/> – Rabitə, Nəqliyyat və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin rəsmi saytı
32. “Televiziya və radio yayımı haqqında” AR Qanunu, 25 iyun 2002
33. “İctimai televiziya və radio yayımı haqqında” AR Qanunu, №767-IIQ, 28 sentyabr, Bakı – 2004
34. Code of Professional Ethics for Journalists of Azerbaijan, OSCE website, www.osce.org/baku
35. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun saytı: <http://kivdf.gov.az/menu/151/Konsepsiya/>

36. Milli Televiziya və Radio Şurasının rəsmi saytı:
<http://ntrc.gov.az/az/content/news/135.html>
37. “Azərbaycanda Televiziya və Radio yayımı”, Bakı-2016, səh. 255
38. <http://www.aztv.az/viewabout.php?lang=az&id=3>
39. “Qanun” jurnalı, 6-cı nömrə, yanvar, 1998
40. <http://multiculturalism.preslib.az/>
41. multikulturalizm.gov.az – Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin rəsmi saytı
42. “Multikulturalizm” ədəbi-bədii, elmi-publisistik jurnalı, N1, 2016
43. http://enene.musigi-dunya.az/azsayli_karaoke.html
44. “Şəlalə” qəzeti, N6(6250), 2017
45. “Zaqatala” qəzeti N33(34), 2012
46. “Söz” jurnalı, mart, 2000
47. “Antinarkotizm” elmi-kütləvi jurnalı, №1(4) 2000-ci il, səh. 17
48. “Şərq” qəzeti, 22 aprel 2015
49. Cənubi Qafqazda multi-mədəni fərqlər və regional vəhdət (sosioloji sorğu və Azərbaycan KİV-nin kontent-təhlilinin nəticələri) Bakı- 2003
50. “Azərbaycan” qəzeti
51. “Xalq qəzeti”
52. “Bakı Xəbər” qəzeti
53. “Səs” qəzeti
54. “Xalq Cəbhəsi” qəzeti
55. “Yeni Azərbaycan” qəzeti
56. “İki sahil” qəzeti
57. “525-ci qəzet”
58. “Respublika” qəzeti
59. “Kaspi” qəzeti
60. “Ekspress” qəzeti
61. “Mədəniyyət” qəzeti
62. “Olaylar” qəzeti
63. “Şərq” qəzeti

64. “Üç nöqtə” qəzeti
65. “Zaman” qəzeti
66. “Paritet” qəzeti
67. “Palitra” qəzeti
68. “Paralel” qəzeti
69. “Ədalət” qəzeti
70. “Azad Azərbaycan” qəzeti
71. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti
72. “Mövqe” qəzeti
73. “Азербайджанские известия” qəzeti
74. “Бакинский рабочий” qəzeti
75. “Каспий” qəzeti
76. “Эхо” qəzeti
77. “Зеркало” qəzeti
78. “Литературный Азербайджан” jurnalı
79. “Azernews” qəzeti
80. “Region plus” jurnalı
81. Kaspı.az/en saytı
82. Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi – azertag.az
83. “Azadinform” İnformasiya Agentliyi – azadinform.az
84. “Azəri-Press” İnformasiya Agenliyi – apa.az
85. “Trend” İnformasiya Agentliyi – trend.az
86. Milli.az İnternet Portalı – milli.az
87. Modern.az saytı – modern.az
88. Report.az saytı – report.az
89. Qafqazinfo.az İnternet qəzeti – qafqazinfo.az
90. Bizimyol.info – “Bizim yol” qəzetinin saytı
91. Musavat.com – “Yeni Müsavat” qəzetinin saytı
92. <http://www.azadinform.az/news/a-137896.html>
93. “Media forum” saytı, 11 yanvar 2008-ci il
94. <http://www.gumilev-center.az/az-rbaycanda-etnik-m-d-niyy-tl-rin-t-bligatina-ehtiyac-var-2/>
95. Rasizm və Qeyri-Tolerantlığa qarşı Avropa Komissiyasının Azərbaycan üzrə dördüncü monitoring dövrü hesabatı, səh. 34

96. Samurpress.net – “Samur” qəzetinin saytı
97. <http://www.gusarpress.com/> – “Qusar” qəzetinin saytı
98. Alamjurnal.az – “AJIAM” jurnalının saytı
99. Kycap.com
100. Lezgigazet.com – “Lezqi qazet”in saytı
101. Udi.az saytı
102. “Axısxa” qəzeti – Azərbaycanda Yaşayan Axısxa Türkləri "Vətən" İctimai Birliyinin mətbuat orqanı
103. roa.az – Azərbaycandakı Rus İcmasının saytı
104. Polonia-baku.org – “Poloniya – Azərbaycan” Polşa İcmasının saytı
105. “Tolışi sədo” qəzeti, 22 sentyabr, 1994 (№7 (53))
106. “Tolışon sədo” qəzeti, oktyabr, 2009 (1(109))
107. talish.org
108. Avestatallysh.worldpress.com
109. Avarulia.worldpress.com
110. Shahdagpeoples.az
111. Stmegi.com
112. Albaniya.ucoz.org
113. İsveç İctimai Televiziya Kompaniyasının Nizamnaməsi, IX paraqraf
114. Milli və etnik, dini və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları haqqında Deklarasiya, 18 dekabr, 1992.
115. Avropa Şurasının rəsmi saytı -www.humanrights.coe.int
116. Avropa müqavilələrinin seriyası, Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiya, AŞ N17, 21 yanvar 1995
117. Milli azlıqların hüquqları haqqında beynəlxalq aktlar toplusu. (Sənədlərdən çıxarışlar). Bakı, Nurlan, 2005, səh. 74-75.
118. Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, 27-ci maddə, 16 dekabr 1996.
119. <http://www.osce.org/az/hcnm/32325?download=true>
120. <http://muhaz.org/gurcistan-hokumeti-dovlet-idareleraras-komiss.html?page=4>
121. Həmidova L., “Türkiyə – Avropa İttifaqı münasibətlərində milli azlıqlar məsələsi”, “Tarix və onun

problemləri”, №4, Bakı- 2009.

122. <https://www.azadliq.org/a/25122084.html> § “Azadlıq” radiosunu

123. <http://kurdistan.ru/representation.html>

124. Flnka.ru – Federal Ləzgi Milli-Mədəni Muxtariyyəti

125. Lezgi-yar.ru

126. Lezgichal.ru

127. Lezgiland.moy.su

128. Lezginka.com

129. Lezginskiy.narod.ru

130. Odnaselchane.ru

131. Suleiman-stalskiy.ru

132. Derbent.ru

133. Dugullooms.com

134. www.azeri.ru

135. www.vakmos.org

136. www.amor.az

137. <https://www.deutschland.de>

138. <https://rg.ru/2010/09/20/menshinstvo.html>

139. www.vasw.de

140. www.usazeris.org

141. www.azeris.org

142. www.usacc.org

143. www.acsnc.org

144. <http://langtown.ru/blog/lingstudies/211.html>

145. <https://rg.ru/2010/09/20/menshinstvo.html>

146. <https://iwpr.net/ru/global-voices/menshinstva-zhaluyutsya-na-diskriminaciyu-v>

147. <http://www.aze.in.ua/>

148. www.uayu.org

149. www.dostlug.org.ua

150. Aziznews.az

151. http://libraryno.ru/4-10-osobennosti-razvitiya-smi-indii-2012_istor_gurnal_1/

Ünvanlar

Aşağıda multikulturalizm mövzusunda müraciət edən rəsmi və qeyri-rəsmi internet resursları, habelə, milli azlıqların sayt və qəzetlərinin əlaqə vasitələrini diqqətə çatdırırıq. Həmçinin, multikultural subyektlərə aid mədəni birliklərin adları, ünvanları və fəaliyyətdə olan rəhbərləri haqqında məlumat veririk.

“Multiculturalism.preslib.az”

Ünvan: E-mail: info@preslib.az

Tel: (+994 12) 493 30 77

“Multikulturalizm.gov.az”

Ünvan: Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küçəsi 31

Tel: +994 12 505 51 07; +994 12 505 51 08 (Fax)

E-mail: info@multikulturalizm.gov.az

“Multikulturalizm” jurnalı

Ünvan: Bakı şəhəri, N.Rəfibəyli küçəsi,6

Tel: (+994 12) 492 33 29

E-mail: multikulturalizmjurnali@gmail.com

Facebook: Multikulturalizm jurnalı

“Şəlalə” qəzeti

Ünvan: Qax şəhəri.

Azərbaycan prospekti, 39.

Tel: (02425) 5-21-83

"Qusar" qəzeti

Ünvan: Qusar şəhəri, Fəxrəddin Musayev küçəsi 41

info@gusarpress.com, vidadi@gusarpress.com

Sayt: <http://gusarpress.com/>

“Xəyal” Televiziyası (Quba)

Ünvan: Quba şəhəri,

F.Xan küçəsi 133.
Tel: (0169) 5-00-44, 5-56-44

“ARB Günəş” Televiziyası (Quba)

Ünvan: Quba şəhəri,
H.Əliyev prospekti 156.
Tel: (0619) 5-32-33.

“ARB Cənub” Televiziyası (Lənkəran)

Ünvan: Lənkəran şəhəri,
Mirmustafaxan küç. döngə 1, bina 1.
Tel: (+994 25) 255 50 13
Fax: (+994 25) 255 50
İnternet səhifəsi :<http://www.ctv.az>

“ARB Şimal” Televiziyası (Xaçmaz)

Ünvan: Xaçmaz şəhəri,
H.Z.Tağıyev küçəsi 10
Tel: (+994) 23 325 51 61
E-mail: info@rtv.az
İnternet səhifəsi : <http://www.regionaltv.az>

“Respublika Radiosu”

Ünvan: AZ1011, M.Hüseyn 1.
Telefon: (+994 12) 492 38 07
Faks: (+994 12) 497 20 20
İnternet ünvanı: webmaster@aztv

“Kultura Plyus” İnternet Televiziyası

Ünvan: Kulturaplus.az
Tel: (+994 12) 493 14 58
(+994 51) 417 81 00
(+994 55) 416 81 00

"Novaya Vremya" qəzeti

Ünvan: Ak.Həsən Əliyev 92a, mən 31.

Tel: 0125112493; 0125641866

"Azernews.az" saytı

Əlaqə: Tel: (+994 12) 497 56 88

(+994 12) 497 58 34

E-mail: editor@azernews.az

"Samur" qəzeti.

Əlaqə: Tel: 012 432 92 17;

Email: sedagetkerimova@mail.com

Samurpress.net saytı

"Alamjurnal.com" saytı

Əlaqə: info@alamjurnal.com

Tel: +99412 409 02 54

+99450 433 66 90

"Udi.az" saytı

Əlaqə: <https://www.facebook.com/www.udi.az>;

<https://twitter.com/wwwudiaz>

"Roa.az" saytı

Ünvan: Rastrapoviç küç, d.19/33,

Telefon: (+994) 012 492 00 41

Mobil: (+994) 050 539 22 33;

Faks: (+994) 012 492 00 41

"Polonia-baku.org" saytı

Əlaqə: Mobil: +994 (50) 5431533;

Ofis: +994 (12) 4926882;

E-mail: azerpolonia@op.pl

“Talish.org” saytı

Əlaqə: Email: talishorg1@gmail.com

“Shahdagpeoples.az” saytı

Əlaqə:

e-mail: postbox65@mail.ru

tel: +994 (55) 658 56 97

Mədəni birliklər:

"Samur" Ləzgi Milli Mərkəzi

Sədaqət Kərimova

“Azəri-Talış” İctimai Birliyi

Mehdibəy Səfərov

"Ronahi" Kürd Mədəniyyət Mərkəzi

Əhməd Apıyev

Azərbaycanda Yaşayan Axıska

Türklərinin "Vətən" İctimai Birliyi

İbrahim Məmmədov

“Avar” Milli Mədəniyyət Mərkəzi

Mahama Bazarov

“Avar” Azərbaycan İctimai Birliyi

Məhəmməd Nooyev

Respublika "Tuqantel" Tatar

Mədəniyyəti Cəmiyyəti

Gülcan Miasutova

İngiloy İcması
Sevinc Bulacova

**"Yaşlek" Azərbaycan-Tatar
Gəncləri Mərkəzi**
Diyaz Əhmədcənov

Azərbaycanda Rus İcması
Aleksandr Alekseyev

"Azərbaycanın Ukrayna Konqresi" İB
Yuri Osadçenko

"Orayin" Udi Mədəniyyət Mərkəzi
Oleq Danakari

Poloniya-Azərbaycan Təşkilatı
Olqa Yujanina-Makovelskaya

Gürcü İcması
Rafael Qvaladze

Müəllif haqqında

Niftiyev Niyaz Məmmədəli oğlu 1975-ci il iyulun 25-də Cəlilabad rayonunun Təzəkənd kəndində anadan olub.

1982-1992-ci illərdə orta məktəbi, 1992-1997-ci illərdə M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin Tarix fakültəsini (əyani) bitirib.

1997-ci ildən mediada Azərbaycanda milli-dini-mədəni müxtəlifliklə bağlı bir çox elmi və publisistik məqalələrlə çıxış edib.

2000-2003-cü illərdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun Aspirantura şöbəsində təhsil alıb, eyni zamanda Etnososioloji tədqiqatlar şöbəsində “Kiçik elmi işçi” vəzifəsində çalışıb.

11.12.2003 Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) tərəfindən Beynəlxalq İnsan Hüquqları Günü münasibətilə “İnsan hüquqlarının müdafiəsi” mövzusunda Respublika Yazı Müsabiqəsinin iştirakçısı kimi “Milli azlıqların hüquqları” nominasiyası üzrə I mükafatla təltif olunub.

26.02.2004-cü ildə dünyada bu sahədə ixtisaslaşmış Böyük Britaniyanın Mediada Müxtəliflik İnstitutu tərəfindən Xüsusi Sertifikatla təltif olunub.

2005-2010-cu illərdə Bakı İslam Universitetində təhsil alıb. Dinlə bağlı bir neçə kitab - dərsliyin redaktoru olub.

21.07.2010-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə “Azərbaycan milli mətbuatının inkişafındakı xidmətlərinə görə” “Tərəqqi” medalı ilə təltif olunub.

2015-ci ildə “Azərbaycanda multikulturalizm və birgəyaşayış” adlı geniş oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulan ilk kitabı (407 səhifə) nəşr olunub.

16.09.2015-ci ildə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin alim və tədqiqatçılar arasında - “Mədəniyyətlərarası dialoq: siyasi dəyər və sülhün təminatçısı” mövzusunda keçirdiyi müsabiqənin qalibi olub.

27.07.2016-cı ildə Azərbaycan mediasında multikulturalizm ənənələrinin təbliğindəki fəaliyyətinə görə “Mirzə Cəlil” Ali Media Mükafatı ilə təltif olunub.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Məşvərət Şurası və Bakı Slavyan Universiteti Multikulturalizm kafedrası nəzdində Nəzəri-Praktiki Şuranın üzvüdür.

NİYAZ NİFTİYEV

**MƏTBUATDA
MULTİKULTURALİZM**
(Azərbaycan və dünya təcrübəsi)

Bakı-2017

Çapa imzalanıb: 06.07.2017
Formatı: 60x90 1/16. Həcmi: 15,5.
Sifariş: 777. Tiraj: 500

“RS” Poligraf MMC-nin
mətbəəsində çap olunmuşdur